

Свобода, безсмъртие и социален живот

GA 72

Рудолф Щайнер

№.	<u>Заглавие на лекцията</u>	<u>Заглавие на книгата</u>	<u>Дата</u>
1.	<u>Човешката душа в сферата на свръхсетивното и нейната връзка с тялото</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	18 октомври 1917 г.
2.	<u>Антропософията не се намесва в никакви религиозни вярвания</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	19 октомври 1917 г.
3.	<u>Духовно-научно изследване на безсмъртието на човешката душа и същността на свободата</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	23 ноември 1917 г.
4.	<u>Науката за свръхсетивното и морално-социалните идеи</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	24 ноември 1917 г.
5.	<u>Действието на душата в човека и нейната връзка с нейната вечна същност</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	28 ноември 1917 г.
6.	<u>Духовно-научни резултати от идеята за свободата и социално-моралния живот</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	30 ноември 1917 г.
7.	<u>Природата на душата и тялото на човека, осветена от духовната наука</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	30 октомври 1918 г.
8.	<u>Обосновка на свръхсетивното познание чрез естествените науки</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	31 октомври 1918 г.
9.	<u>Обосновка за наука за душата в смисъла на антропософията</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	9 декември 1918 г.
10.	<u>Морален, социален и религиозен живот от гледна точка на антропософията</u>	<u>Свобода, безсмъртие и социален живот</u>	11 декември 1918 г.

1. Човешката душа в сферата на свръхестественото и нейната връзка с тялото

Когато се обсъжда антропософията – в смисъла, в който тя се разбира тук, в тази лекция, като познание за духовния живот на човешкото същество – ще чуем отново и отново, че тя извира от мечтателните, фантастични идеи на отделните личности. Поне това е мнението на много хора, които се смятат за компетентни да направят подобна преценка. Трябва обаче да се каже още от самото начало, че това антропософско духовно познание се простира върху област на изследване, която обхваща най-дълбоките и най-значими интереси на човешкия вътрешен живот. Следователно, през цялото време, дори и в последно време, когато подобни начинания са били засенчени от блестящите постижения на естествената наука, са правени опити отново и отново, изолирани опити, бихме могли да кажем, да се култивира тази област. Но трябва да се каже, че особено в последно време това са били предимно просто проблясъци на прозрение от тази или онази изключителна личност, която се е занимавала с размисъл върху човешкия духовен живот, проблясъци на прозрение, които винаги създават впечатлението, че идват от съвсем различни източници на човешката природа, отколкото прозренията, които се отнасят до външната природа, до областта на външното сетивно възприятие. Не е изненадващо, че нещо като несъзнателен инстинкт за знание принуждава хората отново и отново да осветяват това поле с подобни проблясъци светлина, защото в това поле се крият най-значимите въпроси на душата, загадките на душата, онези душевни загадки, с които човешките същества трябва да се сблъскват отново и отново с целия си сетивен, емоционален, въображаем и волев живот. И човешките същества трябва да чувстват, че ако не заемат позиция по тези въпроси, това ще има ефект върху душата им, който може да се сравни, във физическия свят, с вид болест. Душевият живот става пуст; той се чувства пометен от всякакви – може да се използва добрата стара дума „пристрастяване“ – всякакви зависимости, когато възникнат съмнения и несигурности, които могат да възникнат във връзка с тези въпроси.

В последно време обаче – както видяхме през много години – хората търсят малко задоволяване на глада за знания, който произтича от подобни импулси, чрез това, което би могло да се нарече духовна храна. Кой не е запознат със склонността на онези, които са имали достатъчно пари, за да посещават най-разнообразни санаториуми по света – въпреки че тъжните времена, които преживяваме в момента, са лишили мнозина от тази възможност – склонността да посещават санаториуми, където за мнозина, много, твърде много, не би трябвало да бъде утолено нищо друго освен онази жажда за знания, от която човек толкова много би искал да се притъпи в обикновения живот днес, която човек толкова много би искал да задоволи по начин, различен от духовния. Това, което хората търсеха в

санаториуми и подобни институции, в крайна сметка беше по същество само стимулация, която не изискваше от тях да присъстват с душата си, така да се каже, и която беше предназначена да задоволи онези мистериозни копнежи, за които току-що говорих, които човек не е склонен да задоволи по духовен начин.

Отново и отново, когато трябва да мисля върху подобни въпроси, пред душата ми се появява онзи образ, който някога се е появявал пред мен преди години, когато бях в санаториум – не за почивка или възстановяване, а за да посетя някого в санаториум във време, когато човек можеше, така да се каже, да прегледа различните обитатели и където, след като разговарях с някои от тях, стигнах до заключението, че човекът, който най-много се нуждае от освежаване и възстановяване на нервната си система, всъщност е главният лекар. Всички останали се нуждаят от много по-малко освежаване на нервната си система, отколкото главният лекар.

В тази област, за която става въпрос тук, отделни хора, които са се занимавали по-интензивно с въпроси на духовния живот, както казах, са хвърляли индивидуални проблясъци светлина, които са им осенили от дълбините на душите им. При това винаги е ставало очевидно едно нещо, което, бих казал, ще се промъкне като нишка и през размислите тази вечер: станало е очевидно, че в човека, докато той днес върви през света с обикновения си живот, всъщност спи, всъщност спи и почива друг човек, човек, който всъщност не се възприема от обстоятелствата на обикновения живот, защото спи по-спокойно в обикновения човек, отколкото сънищните образи, които присъстват в него, които също идват и си отиват.

Но едно нещо винаги е поразявало духовните хора, когато са осъзнавали как такова второ човешко същество, което по същество спи, почива в обикновения човек: те не са могли да схванат идеята за това спящо човешко същество, това незабелязано второ човешко същество, без по някакъв начин да го свържат с това, което трябва да наречем смърт в рамките на обстоятелствата на нашия живот. И наистина, повече или по-малко инстинктивно, на една или друга личност им е просветвало, че както феномените на външната, сетивна природа са свързани със законите на съществуването, които могат да бъдат открити чрез наблюдение на растежа, раждането, появата на същества от други и т.н., така и това второ човешко същество, спящо в първото, е тясно свързано с това, което трябва да наречем смърт в контекста на нашия живот, с умирането. И човек осъзнава, че това е велик и значим момент за хората на знанието, когато вече не е нужно да мислят за висшето човешко същество в човека във връзка с растежа и просперитета, а по-скоро със силите, които се движат след смъртта.

Една от личностите, пред които тази връзка, бих казал, се е явила в особено просветляваща светлина, е философът и психолог Фортейдж. Бих искал да започна с едно важно изявление, което той направи през 1869 г. в хода на осем

психологически лекции, лекции по психология, които изнесе. В тези лекции може да се намери следният много важен пасаж:

„Когато се наричаме живи същества и по този начин си приписваме характеристика, която споделяме с животните и растенията, ние непременно разбираме живото състояние като нещо, което никога не ни напуска и продължава в нас както в съня, така и в будност. Това е вегетативният живот на подхранване на нашия организъм, един несъзнателен живот, живот на сън. Мозъкът е изключение, тъй като този живот на подхранване, този живот на сън, е доминиран от живота на консумация през интервалите на будност. През тези интервали мозъкът е изложен на прекомерна консумация и следователно навлиза в състояние, което, ако се разпростре върху другите органи, би довело до абсолютно изтощение на тялото или смърт.“

И след това, след като Фортлейдж направи това забележително изявление, той продължава размисля си със следните, бих казал, дълбоки думи:

„Съзнанието е малка и частична смърт; смъртта е велико и пълно съзнание, пробуждане на цялото същество в най-съкровениите му дълбини.“

Човек вижда, че чрез такъв проблясък на прозрение, идващ от дълбините на човешката душа, връзката между това, което наричаме смърт, и това, което е нашето съзнание, което винаги ни съпътства по време на будния ни живот и по същество ни прави хора, става ясна за Фортлейдж. Фортлейдж стига до идея за връзката между смъртта и съзнанието, като осъзнава, че това, което внезапно обзема човек в момента на смъртта, това, което внезапно поглъща човешкото тяло в смъртта, може да се каже, че действа в малки, непрекъснати количества, когато разгръщаме този разцвет на нашето духовно съществуване, съзнанието, по време на будния ни живот. Всяко съзнателно действие е в малка степен същото, което е смъртта в голяма степен. Така че за Фортлейдж истинската смърт, когато настъпи, е появата на всеобхватно съзнание, което пренася човешкото същество в свръхсетивния свят, докато като душа между раждането и смъртта то се нуждае от физическото тяло за живота си и бива пренесено в сетивния свят.

Фортлейдж е писал много за психологията, много токове; подобни проблясъци на прозрение се появяват само от време на време в неговите трудове. Останалата част от съдържанието на неговите трудове се занимава само с това, което днес се среща често в психологията на душата: социализацията на идеите, потокът от идеи, възникването на нагони и т.н., накратко, с всички онези въпроси, които днес се разглеждат единствено в психологията и които са далеч от това, което всъщност интересува човешките същества, цялото човешко същество, в психологията, далеч от двата основни въпроса: въпроса за човешката свобода и въпроса за човешкото безсмъртие.

Размислите тази вечер ще се занимават главно с последния въпрос, докато след няколко седмици ще изнесе тук лекция, която ще разгледа въпроса за свободата от същата гледна точка.

Въпреки че Фортлейдж, в широкия обхват на своите психологически изследвания, своята психология, се занимава само с второстепенни въпроси и по такъв начин, че този вид дейност не може да го доведе до най-висшите въпроси, въпреки това в работата му се откриват проблясъци на прозрение. Но той беше критикуван и за това. Едуард фон Хартман - онези уважавани слушатели, които са чули по-ранните ми лекции, знаят, че изобщо не подценявам този философ - Едуард фон Хартман остро критикува Фортлейдж, че е напуснал пътя на науката в момент, когато е въвел в строгата наука връзка като тази между човешкото съзнание и смъртта.

Сега може да се каже: Не само Фортлейдж — както знае всеки, който е запознат с духовно-научната литература в по-широк мащаб — не само Фортлейдж, но и много личности са извадили в индивидуални проблясъци на прозрение нещо от душите си, което е свързано с това характеризирано второ човешко същество, човешкото същество, спящо в чувственото човешко същество. Но това са останали изолирани проблясъци светлина, особено в последно време.

Антропософията няма друга задача, освен да систематизира, регулира и методизира това, което иначе инстинктивно е отеквало в отделни проблясъци на прозрение като откровение на висше знание от дълбините на човешката душа, така че произтичащото от това да може да се изправи редом с прекрасните естествени науки от последните времена като напълно валидна наука. За тази цел обаче е необходимо всеки, който желае да си състави мнение за тази антропософия или духовна наука, да отхвърли различни предразсъдъци, предразсъдъци, които дори не могат да се нарекат осъдителни за много хора, които ги поддържат, предразсъдъци, които лесно се обясняват с определени предимства на съвременната наука.

Трябваше да кажа: човекът, който действително участва, когато се вземат предвид съображенията на духовната наука, е нещо като спящо същество в нормално будния човек. Но това обяснява защо всичко, което се отнася до този втори човек, човека, който спи в будния човек, първоначално протича по такъв начин, че човек не го забелязва, протича като друг поток, течащ под потоците на обикновеното съзнание, но който е заглушен, затрупан от това, което изпълва съзнанието според сетивния опит, според нуждите на личния живот. И когато такива проблясъци светлина се появяват от време на време в този обикновен живот, те изчезват по-бързо от сън. Не е чудно тогава, че повечето хора, според напълно оправданата преценка на днешния ден, си казват: Да, това, което извира от душата и иска да даде прозрение, иска да образува откровение за този тихо звучащ, тихо светещ спящ човек, когато се случва в онези, които се наричат духовни изследователи, то прави впечатление

на нещо подобно на сън, фантастично, прави впечатление на плод на въображението, на идеи, изказани за този човек. И днешният ден не иска да се занимава с подобни плод на въображението. Той бързо преценява: О, това е нещо, което е изникнало от въображението на индивида, нещо, което е оформило мечтателя!

Да, но и нещо друго би могло да е истина. Ами ако беше вярно, че това, което живее в човешките същества отвъд раждането и смъртта, това, което е вечно в човешката природа, за разлика от преходното, може да се възприеме, дори и само по слаб начин, в приглушени образи, такива каквито съществуват в „Аз-пространството“? Ако случаят беше такъв, тогава човек би трябвало или да се откаже от всякакво познание за вечното в човешките същества, ако не иска да прибегва до идеи, които възникват с характера, с който иначе възникват въображението или сънищата, или трябва да пренесе в този свят, който иначе изглежда подобен на сън, това, с което е свикнал по отношение на логическата дисциплина и методичното изследване на идеите, които се отнасят до сетивния свят. И човек трябва да издигне идеите по определени начини, чрез вътрешни душевни средства, чрез възбуждане на определени вътрешни душевни сили, така че те да не просто да прелитат като сънища, а да получат яснотата и впечатлителността, които имат идеите за обикновения живот, за обикновения буден живот, за обикновеното съзнание.

Възможно ли е това? Днес е трудно да се обясни на хората, че е възможно в истински научен смисъл, защото днес естествените науки се разглеждат като единствената наука, която има строго обоснована методология. И когато се разграничават други науки, те всъщност се приемат само дотолкова, доколкото са методологически обосновани според модела на естествените науки. Това със сигурност е вярно за определени области и трябва да се каже още повече. Трябва да се каже: идеите, които естествените науки са произвели през последните времена, показват, че те трябва да бъдат такива, ако искат да доминират в отредената им област. Но трябва да се каже също, че с тях не може да се стигне до вечния живот на човешките същества. Тези идеи не могат да бъдат еднакво подходящи за разрешаване на мистериите на природата и мистериите на човешката душа. Нещо съвсем различно трябва да влезе в действие за последната. Колко различни пътища, колко различни средства трябва да се използват, за да се направи душата толкова силна, толкова вътрешно мощна, че да може да извади наяве идеи, които иначе спят в дълбините на съзнанието, и да приложи към тях строгата дисциплина и методология на мисленето. Говорил съм за това в различни писания, по-специално в книгата си „Как да постигнем познание за висшите светове“. Днес, както направих и в предишни лекции тук, бих искал да подчертая няколко момента от тези писания. Подробният път, който човешката душа трябва да извърви, за да достигне истински духовния свят чрез вътрешно укрепване, да го

види така, както се вижда физическият свят с физическите очи, трябва да се търси в гореспоменатите писания; но днес бих искал да подчертая по-специално няколко момента.

Човек не може да си представи как всъщност трябва да действа духовният изследовател, какво всъщност трябва да направи, за да погледне в духовния свят с душата си, освен ако не осъзнае какво може да преживее като пълноценен, цялостен човек, снабден със съответната жажда за знание и нужда от знание, при определени граници на познанието, до които го води съвременната наука.

Съвременната естествена наука не само предоставя на тези, които ѝ се посвещават, прозрения за външния ход на природата и за много неща, които също имат влияние върху практическия живот, на които никой не може да се възхищава повече от самия духовен изследовател, но тази естествена наука също така предоставя на тези, които ѝ се посвещават с всеотдайност от определени гледни точки, вътрешно образование на човешкия душевен живот. И повече, отколкото беше възможно в по-ранните етапи на научното познание, днес ние сме всъщност подготвени за духовно изследване чрез самата наука. Не бива да се ограничаваме от това, което науката има да каже за външния свят в своята област. По-скоро човек трябва да може да се издигне до вътрешна дисциплина, до вътрешно култивиране на душевния живот чрез начина, по който човек изследва природата. Идеите, които самата естествена наука предоставя, могат да дадат информация само за външната природа; по съдържание те не казват нищо за духовния живот. Но като ги използват, като ги използват всеотдайно в изучаването на природата, в познанието за природата, те възпитават, бих казал, между другото, у онези хора, които са способни да обръщат внимание на това, което се случва вътре в тях, определени вътрешни условия на живот, които ги водят до придобиване на концепция, вътрешен опит за това какво означава да живееш с душата си извън тялото.

Добре осъзнавам, че тази концепция – да живееш с душата си извън тялото – е върхът на безсмислието за много хора днес. Но това няма значение. Всеки може да се убеди, че вътрешният опит му дава известна представа за живота извън тялото, когато се подложи на такива упражнения на душевния живот, каквито са посочени в моите писания или както възнамерявам да ги изразя принципно тук.

Човек може да премине през нещо особено смислено, когато достигне онази граница на живота на познанието, до която естествената наука толкова често го води. Гранична! Виждате ли, много хора говорят за големите гранични въпроси на познанието. Казват, че човешката душа достига граница, когато иска да изследва дали светът е безкраен или краен в пространството или времето, когато душата иска да изследва дали е подвластна на неустоима принуда във всичките си действия или дали е свободна. Разбира се, това са най-висшите гранични въпроси. В известната си реч за границите на естественото познание, за седемте мистерии на света, Дю Боа-Реймон поставя и други подобни гранични въпроси. Може да направи

дълбоко впечатление у човек, когато усети, бих казал, от болката на познанието на човек на знанието, как такъв човек стои на такава граница.

Бих могъл да цитирам много примери за факта, че истинските хора на знанието са поставени на такива гранични точки. Един такъв пример е този, който откриваме в трудовете на известния естетик и философ Фридрих Теодор Фишер, известен като V-Вишер, защото името му се изписва с V. Когато четем неговите трудове, човек често трябва да се спре върху това, което душата му преживява на такива гранични точки на познанието. Той е написал прекрасен трактат върху книга за съновиденията, написана от философа Фолкелт, който също някога е работил тук, в Базел. В този трактат, който обаче е донесъл на V-Вишер обвинението - не бива да се вярва, защото V-Вишер е бил максимално далеч от това обвинение; но дори това е било възможно - че е отишъл сред спиритуалистите, V-Вишер цитира пасаж, където показва какво е преживял на границите на познанието. Той казва: Съвсем сигурно е, че човешката душа не може да бъде в тялото, но е също толкова сигурно, че не може да бъде и извън тялото. Ето един такъв граничен въпрос, граничен въпрос, който е парадоксален, защото съдържа пълно противоречие, противоречие като онези, с които човек винаги се сблъсква, когато се посвещава на строгата естествена наука, на живота като цяло. Това е противоречие, до което човек е доведен: душата не може да бъде в тялото, но не може да бъде и извън тялото! Защо човек е доведен до такова противоречие?

В такива гранични точки, където възникват подобни противоречия, научното познание не е от полза и е най-тревно, когато човек може да повярва, че то помага. Повечето хора днес обаче бързо се самоосъждат. В такива случаи те просто казват: Е, дотук може да ни отведе човешкото познание; не можем да стигнем по-далеч. Но това не е така. Тъй като Вишер е бил в капан в предразсъдъците на модерното време, той е преживял само противоречието, така да се каже. Но той не е преживял това, което човек може да направи, за да напредне с душата си в такива гранични места. Тук обикновеното познание трябва да престане и да започне едно много специално преживяване на душата. Тук човек трябва да може да забрави, така да се каже, идеите за обикновения живот, защото те го отвеждат само до тази граница. Човек трябва да може да преживее това тук. Тук, като душа, човек трябва да може да се бори с това, с което се сблъсква, когато навлиза в това, което, бих казал, се вихри в такова противоречие, подобно на вихрушките на въздуха, в които трябва да навлезем с дробовите си. Такива противоречия искат да бъдат преживени, искат да бъдат преживени с цялата душа. Тогава нещо ново се изправя пред цялата тази душа, сякаш от сивите дълбини на духа, нещо, което тя не може да преживее без това преживяване на такива противоречия.

Хората са си изградили представи за начина, по който низшите животни, низшите организми, които все още нямат сетива, развиват сетивата си във взаимодействие с външния свят. Съществувал е вътрешен живот; този вътрешен живот се среща с

външния свят, адаптира се към външния свят, изпитва импулсите на външния свят. И докато преди животът е пулсирал, така да се каже, в организма и след това се е срещал с външния сетивен свят, пространствения свят, тази среща, това взаимодействие с външния свят е породило, така да се каже, чувство за допир. Първо това е вътрешно раздвижване, след това сблъсък с границите на външния пространствен свят. Но във взаимодействието си с външния свят съществото се учи да се адаптира; от реакциите на външните сблъсъци, натисците, чрез чувството за допир се формира един вид образ на външния свят; това чувство за допир се развива чрез сблъсъка с границата. С тази идея - не искаме сега да разглеждаме до каква степен е приложима - за това, което действа в низшите организми при формирането на външните сетива, може да се сравни това, което душата преживява, когато става въпрос за такива гранични места на познание, като описаните. В живота на душата е наистина така, сякаш човек първо се сблъсква с нещо в тъмния си интериор, което първоначално има външно. Тогава това, което човек преживява в такива противоречиви представи, които формира на границите на познанието, става по-специфично и диференцирано. И както чувството за допир се появява като физическо чувство от недиференцираното, така и духовно съществуване се появява от душата, когато тя се сблъска с границата на духовния свят. Човек наистина се сблъсква с духовния свят. Но също така се адаптира към него. И човек преживява важния факт, че в известен смисъл човек първо има душата като неразвит душевен организъм, който е изправен пред духовния свят отвън, свръхсетивния, но след това, в по-нататъшен, по-дълбок процес, тази душа развива духовни органи на допир и, както се изразява Гюте, духовни очи и уши, за да възприеме истински това, с което първоначално едва се сблъсква.

С готовност вярвам, че днес хората, които може би вече имат желание да научат нещо за духовния свят, основано на някакъв неясен вътрешен инстинкт, биха се радвали, ако можеха да бъдат научени на способността да възприемат духовния свят, като върху тях мистично се полагат ръце или нещо подобно. Някои хора вярват в това. Но това не е така. Това, което ни отваря духовния свят, е вътрешна, душевна работа. Тази вътрешна, душевна работа наистина води до това, което посочих. Човекът, който трансформира душата си в организирана душа, който осъзнава, че може да има такава организирана душа в себе си, знае, че в момента, в който се докосне до духовното и осъзнае духа, той живее с душата си, свободна от физическото тяло.

Този живот, свободен от физическото тяло, определено е резултат от вътрешно възприятие. Защото това, което току-що обясних, се случва отново и отново при хора, които истински търсят знание. Забележително е как точно пътят, който ви описах от духовното изследване, се развива у онези, които са преминали през болките и копнежите на знанието. Нека ви дам още един пример от В-Вишер, пример за негово твърдение, в което той показва как многократно се е озовавал на

онези граници на познанието, където човек не може да не възприема противоречия, да не чувства противоречия, като цялостно човешко същество, но противоречия, които не могат да бъдат разрешени с логически средства, противоречия, които могат да бъдат разрешени само чрез потапяне в тях и развиване на умствените си способности.

В частност, В-Вишер многократно се е сблъсквал с противоречието: Мозъкът би трябвало да е органът на душата, да произвежда идеи, така да се каже; но ако човек се задълбочи в природата на идеите, не може да ги разглежда като продукти на мозъка. Това е толкова гранична област на познанието; В-Вишер казва по този въпрос:

„Няма ум там, където няма нервен център, където няма мозък, казват противниците.“ Самият Вишер не казва това! „Няма нервен център, няма мозък, казваме ние, ако не е подготвен отдолу на безброй нива; лесно е да се говори подигравателно за раздвижване на духа в гранит и варовик – не по-трудно, отколкото би било за нас подигравателно да се запитаме как протеинът в мозъка се издига, за да формира идеи. Човешкото познание губи способността да измерва разликите между стъпките. Ще остане загадка как се случва така, че природата, под която духът трябва да дреме, стои като такъв свършен контраудар на духа, че си блъскаме главите в нея; това е измерение на такава привидна абсолютност, че Хегеловата другост и отвъдност, колкото и остроумна да е формулата, да речем, е почти нищожна, просто прикрива суровостта на привидната разделителна стена. Правилното разпознаване на ръба и удара в тази контраатака може да се намери у Фихте, но няма обяснение за нея.“

Колко странно е това описание! Фридрих Теодор Вишер се сблъсква с такъв лимит на познанието; той описва преживяването си. Как трябва да го опише? Той стига до израза: „Удряме си главите в него.“ Стига до израза: „Острие и удар в контраудар.“ – Вижда се душата, която иска да се диференцира, за да развие вътрешни духовни органи, чрез които може да преживее свръхсетивния външен свят, в който се намира.

Дълго време в историята на човешкото развитие е имало пречка за правилното издигане до това, което тук наричам духовни органи, чрез които човек възприема духовен свят, точно както човек възприема сетивния свят чрез сетивните органи - дълго време е имало пречка, тъй като хората са вярвали, че определени въпроси, а именно въпросите за Бога, свободата и безсмъртието, могат да бъдат решени само чрез човешко мислене, чрез мислене, което произтича от сетивните впечатления. Сега мисленето е важно, защото по същество голяма част от упражненията, които човек трябва да прави, за да постигне духовни органи, се състои в развиване на мисленето, в развиване на мисленето на по-високо ниво от мисленето, необходимо за обикновената естествена наука. Но ако човек се отдаде само на мисленето, което е необходимо в обикновения живот, това е мислене, което идва от обикновения

човек, а не от онова второ човешко същество, което спи в него. Това мислене не води в духовния свят; това мислене може само да си изясни, че се намира в духовния свят. Никой непредубеден човек няма да признае, че мислите са нещо, което живее в сетивния свят; но тези мисли не могат да съдържат нищо друго освен впечатления от сетивния свят, ако са взети от обикновената човешка природа. Тези, които имат по-дълбок – ако мога да използвам израза – опит с човешкия вътрешен живот, винаги са усещали, като при проблясъци на вдъхновение, накъде води човешкото мислене, когато е еманципирано от външното сетивно възприятие и оставено на произвола на съдбата.

Ако човек има опит в духовно-научната литература, може да открие подобни проблясъци светлина, които понякога обаче са проблясъци на мрак, в изследванията на многобройни личности, които са се задълбочили в духа. При тях човек трябва да се спре и да наблюдава скалите, до които води човешкият познавателен живот, когато този живот е искрен, истински и честен със себе си и не се преструва, че има всякакви предразсъдъци, нито иска да прилага всякакви методи, взети от други, сигурни области, към живота на самата душа. Отново, един пример сред многото:

Един човек, който наистина се е борил с проблеми и загадки на познанието, е Гидеон Шпикър, който допреди няколко години е преподавал философия в университета в Мюнстер. Гидеон Шпикър е започнал с духовно образование. Най-дълбоките въпроси на познанието са се вкоренили в душата му чрез теологията. Преди няколко години той е написал красива малка книга: „Философска изповед на бивш капуцин“, два тома; единият разказва за живота му, другият за жаждата му за знания. Един пасаж си струва да се спре, където този бивш капуцин, който по-късно става професор по философия, говори за своя опит с мисленето, което е отделил от сетивния опит, но тъй като не е имал смелостта да се задълбочи в духовната наука, не се е развило до степен, в която силата на самата мисъл събужда духовни органи, така че човек да се сблъска с духовен свят и да се почувства в сферата на свръхсетивното с душата си. Тъй като е бил на такава гранична точка, където е преживял нещо с мисленето си, той се е изразил по следния начин:

„Каквато и философия да изповядва човек: догматична или скептична, емпирична или трансцендентална, критична или еkleктична – всички без изключение изхождат от недоказано и недоказуемо твърдение, а именно необходимостта от мислене.

Никое изследване, колкото и дълбоко да е то, не може да се доближи до тази необходимост. Тя трябва да бъде приета безусловно и не може да бъде оправдана с нищо“ – той има предвид необходимостта от мислене – „всеки опит да се докаже нейната правилност винаги я предполага. Под нея зее бездънна бездна, ужасяваща тъмнина, осветена от никакъв лъч светлина. Така че не знаем откъде идва, нито накъде води. Дали милостив Бог или зъл демон я е поставил в разума, и двете са несигурни.“

Обаче никой, който е научил дори малко, или може би дори много, и след това използва научените понятия, за да изгради всякакви философии, сглобявайки всякакви монистични или дуалистични светогледи, не говори по този начин; така говори човек, който е преминал през това, през което може да премине търсещият знание и изследователят на знанието, когато се задълбочи достатъчно дълбоко със силите на душата си в онези дълбини на вътрешния опит, в които човек може да се гмурне, в онези дълбини, където се среща със скалите, разделителните стени, в които човек може да проникне само когато духовните органи наистина се пробудят, когато станат съзнание.

В живота си съм срещал редица такива хора, които подобно на Гидеон Спайкър се борят за знание, и аз съм се опитвал да изобразя такива герои на знанието в образа на личност в моите мистериозни драми, в образа на Страдър. Трябваше обаче да преживея, че именно тези, които често се наричат последователи на духовното направление, което представлявам, са ме разбирали най-дълбоко погрешно. Докато личностите, изобразени в тези драми, в тези, бих казал, драми на знанието, са взети от реалния, широкообхватен живот, от онзи живот, който е предназначен именно да покаже необходимостта и валидността на духовната наука от други области на днешното съществуване, имаше странни хора, които вярваха, че искам да пиша такива роли специално за тези, които трябваше да ги изобразяват, когато всъщност, разбира се, бях далеч от това да го направя.

Чрез сравнение би могло да се илюстрира какво преживява човек, който не постига духовно знание, но постига прозрение за необходимостта от мислене. Тези, които постигат духовно знание, знаят, че ако човек не просто иска да обмисля мисленето, а го преживява – точно както нисшият организъм го преживява, когато органите се развиват от неопределена жизнена субстанция – тогава човек не преживява отвъд мисленето това, което Гидеон Спайкър описва – бездънната бездна, ужасяващата тъмнина, осветена от никакъв лъч светлина, а преживява отвъд това мислене духовния свят, който носи сетивната реалност. Той преживява себе си с душата си в тази свръхсетивна сфера. Той също така преживява, че не остава неясно дали в разума е поставен милостив Бог или зъл демон, но преживява духовното сияние в разума, а след това чрез духовния опит, духовното наблюдение, как сетивният свят сияе в сетивното наблюдение.

Но трябва да се каже, че когато мисленето е оставено на само себе си, когато е просто мисъл, а не преживяно, тогава такова развитие на душевния живот може да се сравни - простете за малко странното сравнение, но трябва да го направя, защото то всъщност следва от самата природа на материята - с гладен организъм. И ако човек вярва, че може да постигне нещо, като просто мисли за най-висшите въпроси - Бог, свобода, безсмъртие - тогава той прилича на човек, който не иска да излекува глада, като приема храна отвън, а като позволява на глада да се развие сам, да се изгради върху себе си. Точно както човек може да развие гладен

организъм така, че той да балансира собствените си нужди вътре в себе си, толкова малко може човек, ако просто се остави на мисленето, да постигне някакво напълване на душата с духовно съдържание, някакво решение на въпросите за Бога, свободата, безсмъртието. Точно както човек може да продължи да гладува само ако не яде, а гладът никога не се самозадоволи, така и човек не може да постигне духовно развитие, като просто продължава да мисли.

Това е, което по-старата философска метафизика често се е стремяла да постигне. И колкото и трудно да е, е истина: тази остаряла метафизика, която наистина е нещо ново за някои хора днес – те дори искат да я освежават от време на време и смятат за голямо постижение да освежават тези въпроси на метафизиката – не е нищо повече от наука, която страда от недохранване, от духовно недохранване. Философската метафизика е наука, изгладняла духовно.

Но не е достатъчно просто да се получи това прозрение, за да се разбере истински вътрешният опит. Точно както човек трябва да разбере, че самото мислене води до гладна метафизика, ако това мислене не черпи от вътрешния опит, човек трябва също така да разбере, че без значение колко познания за външната, сетивна реалност, отнасяща се до човешките същества, без значение колко резултати от сетивното наблюдение и обработката на това сетивно наблюдение от човешкия ум, чрез методично изследване, могат да доведат до познание за душата. Можете сами да се уверите в това, ако вземете днешните учебници или други книги по духовна наука; те обикновено започват с обсъждане на нервната система. Това, което друго се казва за човешкия организъм, това, което след това се изгражда, често произтича само от това, което е заимствано за човешкия организъм от физиологията, от естествените науки.

Сега, за да се избегнат недоразумения, трябва да се подчертае отново и отново, че духовната наука е максимално далеч от погрешната преценка на естествената наука; стойността на това, което естествената наука е извадила напоследък за мистериите на нервния живот, за мистериите на човешкия организъм като цяло, не бива да се отнема. Но нейната стойност се крие в различна област от тази на познанието за душата. Човек може да се отдаде на просто мислене, но тогава гладува, като някой, който гладува; но да се отдаде на познанието за душевния живот, основано единствено на външно наблюдение, което естествената наука, анатомията, физиологията и биологията предоставят, е като да се въвежда в човешкия организъм не полезна храна, а всякакви несмилаеми неща. Ако напълните стомаха си с несмилаеми камъни или други подобни, човешкият организъм просто не е в състояние да направи нищо от тези несмилаеми неща. Така че, ако просто приемате откритията на естествената наука такива, каквито са, без да ги обработвате духовно, не можете да очаквате те да ви дадат някаква представа за духовния свят или за живота на душата в сферата на свръхсетивното. В последно време хората се отдават на най-различни идеи, които би трябвало да обясняват как

всъщност душата се свързва с тялото. Не само че най-странните приказки циркулират в това, което често се нарича наука. Приказките, суеверията, които хората искат да изкоренят от външния живот, често процъфтяват в науката толкова силно, колкото някога са ги забелязвали в живота, само че човек ги забелязва в науката също толкова малко, колкото ги е забелязвал във външния живот по онова време. Вземете приказката за телеграфните жици: че самите нерви са телеграфни жици към душата, които предават външни сетивни впечатления, а след това и други нерви, които насочват импулсите на волята към периферията на тялото. Човек би предпочел да не говори за тази приказка, за това повтарящо се сравнение, защото това, което се има предвид под това сравнение, е много далеч от реалните факти и произтича само от едно незабелязано научно суеверие.

Но има две идеи, които все още са много разпространени днес сред онези, които са размишлявали върху връзката между тялото и душата. Някои смятат, че трябва да третираме тялото – за предпочитане тогава говорят за нервната система – като вид инструмент на душата, сякаш душата е вид актьор, същество, което използва тялото като инструмент. Другите, които не могат да разберат как едно духовно същество – каквото те смятат за душата – може да намери точка на атака, за да въздейства върху нещо материално като тялото, са измислили – както много съвременни изследователи на душата – странната идея за това, което се нарича духовно-физически паралелизъм. Според тази идея се предполага, че всички възможни телесни процеси протичат независимо един от друг. Без душата да действа върху тялото като причина или тялото да действа обратно на душата, животът на душата би трябвало да протича успоредно на телесните процеси, като два паралелни потока, течащи един до друг. Единият винаги съпътства другия, но единият не влияе на другия. Вундт, Ебингхаус, цяла редица психолози, Полсен – бих могъл да посоча много – подкрепят тази странна теория за паралелизма.

Всички тези теории страдат от факта, че не успяват да схванат на какво всъщност се основава връзката между душата и тялото. Тази връзка не може да се изрази, като се каже, че тялото е инструмент на душата, нито може да се изрази, като се каже, че феномените на душата, процесите на душата, протичат успоредно на феномените на тялото.

Както вече обявих обаче, мога да представя само това, което трябва да се каже в тази област, която обхваща широк спектър, като резултат и наблюдение на антропософията; допълнителни обяснения могат да бъдат намерени в различните ми трудове. Но днес бих искал накратко да очертая основните заключения, до които повдигнатите въпроси водят антропософските изследвания.

Ако човек иска да изрази връзката между душата и тялото по правилния начин, трябва да каже: Що се отнася до човешкото същество, за истинско наблюдение – за наблюдение, което напредва до степен да види духовното по начина, който

посочих – всичко физическо в човешкото същество се оказва нито инструмент, нито вторичен процес, а творение на душата, в малкото и в голямото, творение на душата. И няма нищо физическо в човешките същества, което да не е творение на душата. Обаче човек трябва да отхвърли много предразсъдъци и да възприеме много нови понятия от духовната наука, ако иска да разсъждава върху тази широкообхватна идея, че всичко физическо е творение на душата.

Това вече е така в малък мащаб, когато формираме каквато и да е идея, когато в нас възниква чувство. Да, само защото не сме се научили да наблюдаваме по истински духовно-физически начин, вярваме, че нещо външно действа върху завършено тяло; че външният ефект се предава чрез окото или ухото към завършеното тяло и след това ефектът продължава вътрешно. Погледнете наистина безпристрастно съответните теории, които говорят по този начин; навсякъде ще откриете, че те изобщо не се основават на реално наблюдение, а всъщност всички се основават на предразсъдъци. Защото това, което наистина се случва, когато възприемаме нещо, когато чуваме нещо, всъщност вече е завършено в най-съществените си части в момента, когато нещото идва в съзнанието ни, и винаги е по същество процес на формиране в тялото. Лъч светлина ни удря; лъчът светлина има ефект. Това е в същия свят, в който е замесено и нашето тяло. Нещо се случва в нашето тяло. Това, което се случва вътре, е от същия вид, само че в по-малък мащаб, бих казал в атомистичен мащаб, както когато целият ни организъм е формиран от сили в голям мащаб. Точно както целият ни организъм е формиран от силите на растежа и други сили, така и нещо се формира в нас, когато ни удари лъч светлина, когато ни удари лъч звук и т.н. Това, което се формира там, това, което е ново образуване в нас, това, което е възникнало в нас, това, което е също толкова фино и атомистично в нас, сякаш е пораснал нов пръст - това би било само по-очевидно - след това се отразява обратно в душата, която не е в тялото, а винаги в сферата на свръхсетивното. И това отражение достига до нашето съзнание. Но процесът, който трябва да се случи там за будното съзнание, трябва да бъде процес на потребление, процес на разлагане, наистина малка смърт.

Не можем, въз основа на обикновените процеси на съзнанието, въз основа на това, което имаме в обикновения живот като въображение, чувство и воля, да се убедим напълно чрез физическо-духовно наблюдение какво всъщност се случва със съзнанието и с душевното същество. Но когато се обърнем към нещо друго, когато се обърнем към това, което също съпътства нашия обикновен буден живот, към формирането на образи в паметта, към паметта, ние се доближаваме до току-що казаното. Всеки, който знае как да наблюдава какво се случва в човешките същества, знае, че това, което всъщност ни прави осъзнати за дадена идея, което ме кара да виждам, чувам или усещам даден обект, не води веднага до спомени. Не, нещо друго трябва винаги да се случва едновременно, друг процес трябва да се случва едновременно. Ако имате чувство за наблюдение, погледнете ученик, който

наистина се бори; погледнете всички допълнителни упражнения, които трябва да прави, така че това, което приема, също да се превърне в спомен, така че да премине в паметта му. Винаги трябва да има подсъзнателен процес, несъзнателен съпътстващ процес. Това, което знаем, не остава с нас, а това, което се случва в подсъзнанието, наред със съзнанието. Но това, което се случва в нашия организъм чрез този вторичен поток на съзнанието, е много подобно на процесите, които протичат, когато растем, когато растем от ранна възраст, когато се развиваме. Появата на съзнателни идеи е всъщност атомистичен процес на растеж в малък мащаб. Нещо расте в нас, дори и да е само нещо миниатюрно. В противен случай ние растем сякаш с огромни сили спрямо малкия процес на растеж, който протича в нас, незабелязано в обикновения живот, когато се формира паметта. Под повърхността на потока от съзнателни идеи, докато преживяваме чрез въображението, тече събитие, което носи спомените; и това е много подобно на процесите на растеж. Питате защо именно в младостта паметта може да бъде добре тренирана? Защото тогава все още имаме тези сили, силите на растежа, свежи в нас, защото те все още не са умрели или изсъхнали. Но аз мога да дам само такива индивидуални примери; това, което казах, може да бъде потвърдено със стотици и стотици индивидуални наблюдения.

Но това, което обикновено си представяме, това, което чувстваме, това, което искаме, какъвто е душевният ни живот като цяло, сега се намесва по такъв начин, че не само се отразява и по този начин довежда до съзнанието това, което всъщност се случва; но както има подводно течение в съзнателния ни живот с цел памет, така има и свръхток. И както човек не забелязва подводното течение - човек го забелязва най-много, когато ученикът стене, прави движения и разтърсва мозъка си, за да направи нещо, за да насърчи това подводно течение - човек със сигурност не забелязва свръхток. Но това горно течение принадлежи преди всичко на това, което по-рано нарекох втори човек, който спи в обикновения човек, докато ние мислим, чувстваме и желаем, и по този начин осъществяваме разцъфтяването на нашия обикновен живот, който протича между раждането и смъртта, или да кажем между зачеването и смъртта.

Точно както потокът от памет тече под съзнанието, така и нещо чисто духовно тече над съзнанието, нещо, което по никакъв начин не се намесва в тялото в обичайния опит. И тъй като този съзнателен душевен живот има, бих казал, такава свръхдуша, силите, които човешките същества имат като сили на растеж, не са достатъчни за този съзнателен душевен живот, всъщност за цялостния душевен живот. Силите, които водят човешките същества до раждане, не са достатъчни. Тези сили биха могли да доведат у човешките същества само до това, което възприемаме в спящия организъм. В момента, когато съзнанието се намеси в организма с определеното си преливане, тези сили трябва да се намесят в организма, които след това, в своята

цялост, също унищожават този организъм като смърт. Тези сили са сили на разпад, сили, които се намесват все по-разрушително, така че силите на растеж трябва да действат компенсиращо по време на сън. Само тогава човек може да разбере свръхсетивния живот на душата, когато знае докъде се простира чисто органичното под сетивата.

Не обичам да говоря – както често знаят моите уважаеми слушатели, които са ме чували тук – за чисто лични преживявания; това, което обаче сега искам да кажа за чисто личните преживявания, е по същество свързано с това, което имам да кажа като цяло.

Трябва да призная, че чрез вътрешна работа интензивно преследвам проблемите, за които говоря днес и които обсъждам в моите писания, вече повече от тридесет години, преследвайки ги по всякакъв възможен начин. Тези пътища са предназначени да водят душата в сферата на духовния живот и във връзката между този духовно-душевен живот и физическия живот. Открих, че ако човек работи честно и искрено в съответствие с научните постижения на нашето време, наистина може да придобие безкрайно количество плодотворни знания, като се дисциплинира научно, като се обучава научно. По този начин, особено когато човек изучава естествените науки, той открива точно онези въпроси и проблеми, които не могат да бъдат решени от обикновените естествени науки. Всъщност, именно чрез научното мислене човек получава различни резултати, различни наблюдения за това, което всъщност съществува в естествените науки.

Трябва да кажа, че в продължение на десетилетия една от най-големите мистерии в областта на естествените и хуманитарните науки за мен е въпросът за природата на нервната система, тази нервна система, която съвременните природонаучни психолози и учени-психолози смятат за орган на душата, представяйки си, че в нервите протича вътрешна дейност, подобна на дейността на други органи. Е, такива дейности протичат в нервите, но те не служат за формиране на идеи, чувства и воля. Процесите, които протичат в нервната система, служат за подхранване на нервите и за производство на нервно вещество, когато то е изчерпано. Те изобщо не служат на живота на душата, но трябва да са там, за да се осъществи животът на душата. Мога да използвам сравнение, което съм използвал тук и преди.

Ако човек погледне нервната система и я приеме като нещо, което трябва да е там за живота на душата, това е все едно да кажем: Земята трябва да е там, за да не падна в дълбините, когато искам да ходя. Но ако ходя и земята е мека и оставям следи след себе си, тогава всеки, който изследва земята и търси силите в нея, в земята, които са оставили моите стъпки, отвътре, ще се обърка напълно. Точно както тези сили идват отвътре, така и вътрешните сили на мозъка и нервната система създават следите, които възникват чрез въображението, волята и чувството. Душата е тази, която работи в свръхсетивния свят. Точно както аз нямам нищо общо с пода,

когато ходя, въпреки че имам нужда от него, така и душата няма нищо общо с нервите, въпреки че тази нервна система със сигурност ми е толкова необходима, колкото и подът.

Докато човек не разбере това, докато не го преживее като реално наблюдение, не може да стигне до никакво разбиране за истинската природа на душата. Това, което наистина е в основата на живота на душата в живота на нервите, не са процесите на хранене, не органичните процеси на нервната система – които, както казах, водят в различна посока – това е, което сега бих искал да опиша по-подробно. Споменах предходните лични забележки, за да видите, че не говоря лекомислено за нещо толкова важно, колкото това, което ще кажа, че това, което казвам за живота на нервите, е трудно спечелено: докато човешките същества живеят в своите нервни разклонения, когато органичните сили навлизат в нервните разклонения, те преминават от живот в смърт. Човешките същества умират непрекъснато в своите нервни разклонения, когато използват тези нервни разклонения за мислене, чувстване или воля. Органичният живот не продължава, както условията на растеж, а умира, докато се разклонява в нервите. И докато умира, докато се превръща в труп, гладува и отслабва, той подготвя почвата за духовно развитие, за чисто свръхсетивната душа. Точно както когато извадя въздуха изпод приемника на въздушна помпа, създавайки вакуум, и след това въздухът навлиза сам и се утвърждава вътре, така и когато организъмът непрекъснато изпраща частична смърт в нервната система, непрекъснато се умъртвявайки, духовният живот се влива в мъртвата част.

Следователно, смъртта, частичната смърт, е основата на съзнанието. Ако човек се научи да разпознава, че човешките същества не е необходимо да вливат органичните си сили в телата си, за да направят тези тела седалище на душата, а че човешките същества са принудени да поставят ограничения на своя органичен опит, непрекъснато да създават смърт в органичното си сплитане на сили, непрекъснато да изтеглят този органичен живот от местата, на които нервите дават възможност, тогава човек осъзнава как свръхсетивният душевен живот може да се разгърне в сетивното тяло, след като първо е изградил това сетивно тяло. Защото това е същата душа, която мисли, чувства и желае във времето от раждането, или да кажем от зачеването до смъртта, същата тази душа, която е там и преди това. Духовният свят – както често съм казвал тук – не е някак си в облачна кукувича земя; той е навсякъде, където е сетивният свят; той го прониква и взаимопрониква; и навсякъде, където има сетивни ефекти, те произтичат от свръхсетивни, духовни ефекти. Тази душа, която по време на живота си, защото е оформила тялото, защото го е превърнала в огледален апарат, който отразява обратно към нея процесите, които могат да дойдат в нейното съзнание, същата тази душа, която по този начин съзнателно се оформя, защото е, така да се каже, втвърдила тялото, същата тази душа живее в свръхсетивния свят, преди да се появи при раждането, или да кажем

зачатието. Тя живее в свръхсетивния свят и в този живот е свързана със свръхсетивния свят. Тази душа съществува не десетилетия, а векове, преди да влезе в сетивно съществуване чрез зачатие.

И както по време на живота между раждането и смъртта тази душа е създавала своя образ в тялото и разгръща живота си чрез този образ на тялото, така и животът на душата се разгръща от другата страна, от свръхсетивния свят, чрез неговото сияние и течение, силите, които чрез поколенията на родители, баща и майка, отново баща и майка, нагоре по друго поколение и така нататък, събират, така те събират хората, така че чрез поколенията се формират онези сили, които след това се проявяват като наследствени сили.

Вярно е – и в никакъв случай научното учение за наследствеността не бива да се оспорва от духовната наука – че това, което наследяваме, възниква в сетивната поредица от поколения. Но нашата душа вече работи в тази сетивна поредица от поколения. Чрез въздействието на нашата душа ние влагаме в нашите предци силите, които след това наследяваме. Така, както формиране на нещо в паметта си по време на малкия си растеж, ние формиране целия си организъм от духовния свят; и само основата, възможността за това, се осигурява от това, което е в сетивния поток на наследствеността, в поредицата от поколения. Тялото е изцяло творение на душата и духа. Точно както индивидуалният опит между раждането и смъртта се основава на творение на духовна дейност, така и цялото физическо тяло на човешкото същество се основава на създаването на това физическо тяло от духовното и душевното. Но не само силите на растежа, не само силите на прогреса се поемат в целия този поток на развитие, но и силите, които след това се проявяват в сбора като смърт, която е само външната страна на безсмъртието.

Защото, като поставя тялото в света, така да се каже, и отразява себе си в него, душевно-духовното преживява собствения си живот в свръхсетивната област. Но чрез развитието на горния поток, описан по-рано, той едновременно разрушава тялото и внася смърт в него. И както всяко съзнание се основава на частична смърт, така и цялата смърт не е нищо друго освен оттеглянето на душата от тялото, което е началото на различен вид преживяване на душата. Знаем, че както формиране спомени за времето между раждането и смъртта, така и в свръхсетивния поток, в свръхсъзнателния поток, ние формиране вътрешния човек, който преминава през раждания и смърти, който е вечен.

Това, което посочих като преживяване на душата, себепреживяване на душата в свръхсетивното, не е нещо, което духовният изследовател създава; то е нещо, което винаги присъства в човека като характеризирани втори човек, който иначе само е заспал. Духовното изследване не е нищо друго освен осъзнаване на това, което е непрекъснато в човека, това, което е и вечно в човека, така че то да може да премине през смъртта. Тогава, когато човек е способен по посочения начин да се движи с душата си в духовния свят, точно както се движи със сетивата си във

физическо-сетивния свят, тогава той знае, че като човешко същество, като духовно-душевен човек, той живее в духовен свят, точно както живее във физически свят чрез сетивата. И както човек разграничава различните царства във физическия свят – минералното царство, растителното царство, животинското царство – така се разграничават царства, пълни със същества в духовния свят, които, възхождайки се, стават все по-духовни и към които човешките същества принадлежат чрез душите си, точно както принадлежат към минералното, растителното и животинското царство чрез телата си. Накратко, душата съзнателно навлиза в сферата на духовното.

Бих искал да нарека този мироглед, който възниква научно по посочения от мен начин, по неговите източници – ако не трябваше да бъде разбран погрешно, винаги бих го наричал така – по източниците, от които произлиза лично за мен; бих предпочел да нарека този мироглед гьотеанизъм, точно както, ако не пораждаше недоразумения върху недоразумения, бих предпочел да нарека сградата в Дорнах, която е посветена на този мироглед, Гьотеанум. Защото това, което разбирам под антропософия, не се основава на някакъв сън, не на някаква произволна идея, а на здравата предпоставка, върху която се основава мирогледът на Гьоте. Именно по тези предположения Гьотеовият възглед за природните неща се различаваше от това, което по-късно се превърна в естествена наука – с известно основание, защото човек може да напредва с понятията само ако ги използва правилно. Гьоте обаче разви такива научни понятия, че тези понятия всъщност не лежат като камъни в стомаха на душата, а могат да бъдат трансформирани, така че човек да може да се издигне с тези научни понятия в царството на душата. Самият Гьоте все още не е основал духовната наука; Той не стигна дотам. Но той разви теорията си за метаморфозата по такъв начин, че е нужно само последователно да се развие вътрешното преживяване от принципите, от които произтича теорията за метаморфозата на Гьоте, и тогава се стига и до разбиране на духовното преживяване.

Каква е целта на конвенционалната психология? Много, много важен философ, според мен най-важният философ на нашето време, Франц Brentano, който почина тази пролет в Цюрих, имаше богат живот на знания зад гърба си; той беше боец в тази област; най-накрая намери убежище в Цюрих по време на войната; почина през пролетта на тази година. През целия си живот, освен другите си задълбочени изследвания в областта на душата, той се опитваше да се справи с това, което наричаме мислене или въображение, чувство и воля. Тези три понятия играят много специална роля в науката за душата. Е, дори Франц Brentano не стигна по-далеч от всъщност само класификация; той не стигна до точката, в която по същество именно в душата може да се види това, което живее там като душа, където самата душа може за първи път да бъде схваната като нещо живо. Ако ги групираме толкова просто и механично: въображение, чувство, воля – имаме три класа. За да се схване

душата, в която живеят мисленето, чувството и волята, като нещо живо, човек трябва да схване душата, сега обаче духовната душа, в смисъла, в който Гьоте се е стремил да схване външните неща на природата в своята теория за метаморфозата, както се е опитвал Гьоте - човек може да се съгласи с него горе-долу в това, но това не е важно сега; може да е грешал в детайлите, но това, което е важно, е принципът, методът - как Гьоте се е опитвал да види зелени стъблени листа, превърнати във венчелистчета и дори в плодни органи. Точно както той се е опитвал да обясни всички органи чрез метаморфно превръщане един в друг, така и ние не трябва просто да оставим мисленето, чувството и волята едно до друго, а трябва да постигнем жив преход между тях.

Тук отново мога само да цитирам резултатите от изследванията на антропософията, които са узрявали в продължение на десетилетия: Това, което наричаме воля в обикновения живот, не е просто поставено външно редом до чувството и въображението, а чувството просто е възникнало от волята чрез метаморфоза, образувайки се от волята, точно както венчелистчето се образува от стъблото; а въображението от своя страна се образува от чувството. Антропософът стига до заключението, че това, което разпознаваме като воля, е в основата си младо, все още детско същество, което с напредване на възрастта се трансформира в чувство, метаморфозира, а с още по-голяма възраст се метаморфозира в мисъл, във въображение.

В това, което преживяваме като въображение, същата същност винаги присъства мистериозно, която присъства и в чувството и волята. Но ние не преживяваме това - защото в обикновения живот преживяваме това, което душата преживява с помощта на тялото, с помощта на образа, създанието, което е създала за себе си - ние не преживяваме как цялото въображение възниква от чувството. Но когато душата е развила своите духовни органи, тя изпитва мистериозно чувство във всичките си въображения, само че не чувство, което е обвързано с нашето тяло, а чувство, което ни води, чрез въображението, в необятността на духовния свят. Когато не сме водени в нашето физическо същество чрез чувството, а по-скоро сме водени в необятността на духовния свят, ние преживяваме свръхсетивната област, в която съществуваме между смъртта и новото раждане, в която душата живее преди да се роди и след като е преминала през портата на смъртта. И тогава, в по-висше познание от обикновените идеи, в духовно-душевното познание, човек преживява свръхсетивния свят.

Повечето хора обаче искат да преживеят този свръхсетивен свят според методите и модела на сетивния свят. Те не се задоволяват само с това да го преживеят в образи – както посочих в моите писания – във въображение. Те искат да го преживеят толкова живо, колкото е чувствеността. Но както тялото първо трябва да умре, за да стане чист дух, така и чувственото познание първо трябва да се освободи от това, което е свързано с материалното, с физическото, и знанието

трябва да стане въображение, въображаемо, така че в въображаемото преживяване, което е толкова фино, колкото животът на въображението, но не толкова произволно, а вътрешно методично регулирано, така че в това свръхсетивно преживяване, което вече не е сън, чувствено-материалното, което принадлежи на сетивното възприятие, да бъде отстранено и между раждането и смъртта да се придобие образ на това, което е реалност, когато човешкото същество навлезе в свръхсетивния свят през портата на смъртта. Всичко, което идва от тялото, е материално в знанието; това трябва да бъде отстранено от знанието, ако човек иска да отведе това познание към свръхсетивното.

Следователно, никой не може да се надява да разпознае истински свръхсетивното, ако иска да го постави толкова грубо в сетивния свят, както правят спиритуалистите, които искат да имат гласове или други материални ефекти, докато всъщност, обзети от странна самозаблуда, по същество искат да атакуват свръхсетивното и са поставили на негово място сетивно преживяване. Много хора днес не са доволни от това фино духовно преживяване, от това преживяване, наистина лишено от материално знание, което трябва да се случи, ако човек иска да изпита вечния, нетленен човек. Но само това свръхсетивно преживяване може да ни доведе до истинско познание за душата, намираща се в сферата на свръхсетивното, както показвах - можех да го покажа само накратко - което ни води до истински поглед върху връзката на тялото с душата и на душата с тялото.

Точно както чувството се превръща във въображение, така се превръща и волята. И точно както човек може мистериозно да открие чувство във всяко въображение, той открива и воля, но воля, която не го води към движенията на човешките крайници, към човешката сетивна дейност, а по-скоро го отвежда от живота на въображението в сферата на свръхсетивния свят. Когато човек открие младата душа, същество на волята, в възрастната душа, същество на въображението, тогава той открива в тази воля, която се преживява чисто духовно, онези сили, които пренасят в този земен живот от предишни земни животи, които човешкото същество е преживяло. И тогава повтарящите се земни животи, след това преминаването на душата като свръхсетивно същество през повтарящи се земни животи, с междинни животи в чисто свръхсетивния свят, стават реален обект на наблюдение; тогава човешкото същество навлиза в истинско свръхсетивно познание.

Това истинско свръхсетивно познание – някой би си помислил, че то е там само за да задоволи човешката нужда от знание. Нека само накратко, в заключение, с няколко думи, да кажа, че това не е така.

Това, което човек би могъл да повярва, че може само да задоволи човешкия глад за знания, нуждата от знания, има своето дълбоко практическо значение. Разбира се, ние си имаме работа с прогрес в развитието на човечеството. Коперниковият мироглед и съвременната наука са възникнали едва след като човечеството е преминало през други етапи. Следователно, антропософски ориентираната духовна

наука, както е предвидена тук, ще възникне едва когато, както в края на Средновековието, се появи стремежът да се гледа на устройството на света по различен начин, отколкото през Средновековието, когато стремежът да се разпознае свръхсетивното стане достатъчно силен у човешките същества. Много хора, които знаят, че съществува свръхсетивен свят, все още вярват, че хората днес не са достатъчно зрели, за да развият тези свободни способности за познание, за да събудят спящия човек. Вярно е обратното! Днес човешките същества жадуват в дълбините на душите си за познание за свръхсетивното. Те само се притъпяват, както казах в началото на тази лекция.

Но има и други причини, поради които това вцепенение няма да може да продължи много по-дълго. Възможно е да се разбере природата, без да се възнасяме към закони, които обясняват живота на душата; всъщност, може дори да се каже, че колкото повече човек се въздържа от всякаква намеса на душата и духа в развитието на законите на природата, толкова по-чисто ще разбира природата. Законите на природата ще бъдат толкова по-подходящи за своята област, колкото по-малко са объркани от закони, които се отнасят само до душата и духа. Това трябва да се каже. Но щом става въпрос за разбиране на човешкия живот в неговата цялост, по такъв начин, че нашето разбиране да може да се намеси в развитието на този човешки живот, щом става въпрос за разбиране на социалното, политическото и общественото съвместно съществуване, щом става въпрос за намиране на правилна връзка между хората, тогава е необходимо нещо друго; тогава начините на мислене, основани единствено на модела на естествената наука, не са достатъчни.

О, човечеството е свикнало твърде много да мисли за целия живот според начини на мислене, основани на естествени процеси, процеси, които са в съответствие с природата. И така, бих казал, ние инстинктивно сме се озовали да мислим за социалния живот, за политическото съвместно съществуване на човешките същества и да го оформяме по същия начин, както умът, свикнал да мисли само от гледна точка на законите на природата. Това се е развивало все повече и повече през последните четири века и в наше време. Точно както е правилно естествената наука да изключва ума, за да запази чистотата на своята област, така е напълно неадекватно за човешкото съвместно съществуване, за всичко, свързано с обществото и социалните науки, да се развиват начини на мислене, извлечени единствено от естествената наука. Човек не може да се справи с начина, по който хората трябва да живеят заедно на земята, ако иска да оформи това съвместно съществуване според политически, социални и обществени идеали, моделирани по законите на естествената наука.

Един пример сред многото: когато избухна тази трагична война, мнозина, особено хора, които се гордееха с опита си със законите на човешкото съвместно съществуване – е, казваше се многократно – казаха, че тази война не може да

продължи повече от четири до пет месеца. Хората казваха това съвсем сериозно, основавайки се на мисленето си, което бяха развили от дисциплината на научното обучение, присъстваща и у тези, които не са учени. Именно „най-знаещите“ говореха по този начин. Колко за съжаление реалността опроверга тези идеи! Никой, който вижда света чрез духовната наука, не може да се поддаде на подобни грешки, по простата причина, че знае разликата между идеи, които са далеч от реалността, и идеи, които са близки до реалността и проникват в нея. Това, което изпълва душите ни като духовна наука, като антропософия, ни сближава с реалността, поставя ни в цялостната, пълна реалност. Една социална наука, наука за човешкото съвместно съществуване, която наистина е израснала от това съвместно съществуване на хора по цялата земя, която не би трябвало да внася инстинкти, импулси в човешките същества, които се разреждат по същия начин, както се разреждат днешните ужасни, катастрофални събития – такава социална наука, такава наука за обществото, може да израсне само от предпоставките, предоставени от духовната наука, антропософски ориентираната духовна наука. Защото само тя се занимава не с една част от живота, а с целия живот; следователно само тя може да произвежда идеи и понятия, които са израснали от реалността.

И ако хората не се накарат да основават социалното си мислене на антропософски ориентирана духовна наука – това е моето най-дълбоко убеждение – тогава човечеството няма да се измъкне от бедствията, които се разиграват толкова ужасно днес. Оценявам това, което идва от хора, които днес се наричат пацифисти или подобни, които са ентузиазирани от всякакви движения за мир. Такива неща обаче не могат да се решават само с заповеди, не могат да се решават с постановления, че това или онова трябва да бъде. Човек със сигурност може да се съгласи с това, което трябва да бъде. Но ако от обикновеното мислене човек извежда само заповеди, само закони, това е все едно да кажеш на печката, която стои там: Скъпа печка, твой дълг като печка е да отопляваш стаята; затова отоплявай стаята хубаво. Тя няма да отоплява стаята, освен ако не сложиш дърва в нея и не запалиш огън, въпреки че днес би било доста приятно да го направиш. Но това не е възможно; трябва да заредиш печката с дърва и да запалиш огън. По подобен начин всички обичайни, редовни идеи за поддържане на мира и т.н. не са достатъчни. Важното не е просто да се каже: Хора, обичайте се един друг – а, сравнително казано, да се внесе гориво в душите на хората. Но това са понятия, които произтичат от живота разбиране на духовния живот. Защото човешката душа не принадлежи само на материалния живот, тя принадлежи на духовния живот. И в много случаи днес хората все още не разбират какво означава човешката душа да принадлежи към сферата на свръхсетивното. Хората обикновено вярват, че със законите, които развиват днес, те вече са в сферата на свръхсетивното. Но не са.

Особено в областите на сериозната наука, хората сега започват да осъзнават, че е важно не само да се изследва човешкият опит от гледна точка на предразсъдъците на естествената наука през последните десетилетия, но и че са необходими други концепции и идеи.

Наскоро станахме свидетели на забележителния спектакъл на един от най-верните ученици на Хекел, Оскар Хертвиг, известният физиолог и биолог, който написа книга, в която, въпреки че е един от най-верните ученици на Хекел, той се сбoguва с целия външен аспект на теорията на Дарвин, на тази теория, която се стреми да обясни превръщането единствено чрез сбор от съвпадения, от случайни събития, която не желае сили да се намесват в това превръщане, сили, които не могат да бъдат разпознати чрез просто външно наблюдение. Така станахме свидетели на забележителния феномен на Оскар Хертвиг, който наскоро написа важна книга: „Развитието на организмите: Опровержение на теорията на случайността на Дарвин“. И в тази книга, в която самата сериозна наука се стреми да се освободи от привързаността си към чисто материалното и да се издигне до духовното, Оскар Хертвиг заключава от тези разсъждения – и това е важният момент, който бих искал да спомена в заключение – своите забележки по следния начин:

„Тълкуването на теорията на Дарвин, което е толкова двусмислено със своите несигурности, позволява и многостранно приложение в други области на икономическия, социалния и политическия живот. От нея всеки би могъл, като от Делфийски оракул, да извлече свои собствени полезни приложения към социални, политически, хигиенни, медицински и други въпроси, в зависимост от това какво иска, и да се позовава на науката дарвинистка биология с нейните неизменни закони на природата, за да подкрепи твърденията си. Но ако тези предполагаеми закони не са такива - както Оскар Хертвиг смята, че е доказал - не би ли могло да има и социални опасности при многостранното им приложение в други области? Не бива да се вярва, че човешкото общество може да използва фрази като безмилостна борба за съществуване, подбор на най-подходящите, полезните, целесъобразните, усъвършенстване чрез селективно размножаване и т.н. в приложението им към най-разнообразни области, като например ежедневния хляб, в продължение на половин век, без да бъде дълбоко и трайно повлияно в цялата посока на формиране на идеите си! Не би било трудно да се намерят доказателства за това твърдение в много явления на съвремението. Именно затова решението за истинността или грешката на дарвинизма се простира далеч отвъд обхвата на биологичната наука.“

Тук виждаме как един естественик разбира, че това, което хората мислят и това, което преминава от мислите им в импулсите им, подготвя и оформя това, което след това се изхвърля във външната реалност; и в социалната сфера духовното е създателят на материалното. И когато материалният свят се появи в сегашния си вид, тогава в духовната сфера трябва да се търсят други причини, отколкото тези,

които търсят онези, които се образуват по социални въпроси само по модела на естествената наука. Духовната наука, основана на окултизма, ще може да влияе на социалния живот по различен начин; тя няма просто да говори за безмилостна „борба за съществуване“, а ще вижда духовното в това, което в природата се появява като борба за съществуване; тя няма просто да гледа на съществуването отвън, а на това, което духът е влял в него; тя няма просто да съди за хода на развитието според това, което е целесъобразно, но и според това, което е поставено в хода на целесъобразността като етично ценно; тя няма просто да говори за усъвършенстване чрез селективно размножаване, а за творческия дух, който се влива в потока на развитието и създава селективно размножаване за себе си, точно както душата създава тялото си. То ще търси основите на социалните закони преди всичко в свръхсетивното.

Вече можем да видим, че духовната наука, антропософски ориентираната духовна наука, не е нещо, предназначено само за задоволяване на знанието, а нещо, което е тясно свързано с практическите нужди, с целия ход на живота. И бъдещето ще изисква онези основи на мислене за практическия живот, които могат да произтичат само от духовната наука.

Защо хората днес все още толкова често не желаят да приемат духовната наука в душите си? От казаното тази вечер можем да формираме отговор на този въпрос. Тази вечер се занимавахме предимно с това как духовната наука преследва мистерията на безсмъртието. Но смъртта ни отделя от това безсмъртие. И видяхме, че особено в хода на живота трябва да признаем постоянната намеса на смъртта. В древността, когато хората са говорили по различен начин за познанието на духовния свят, те винаги са казвали, че тези, които влизат в духовния свят, трябва символично да преживеят смъртта. Сега, това може да е радикален начин да се изрази, но е истина. Между нашия свят на сетивата и интелекта, който анализира сетивните наблюдения, и света, в който се крие безсмъртието, няма свят на растеж, нито свят на разцвет, нито свят на разцвет, а между тях се крие смъртта. И човек трябва да се изправи срещу смъртта, човек трябва да се изправи срещу силите на разпад, човек трябва да се изправи срещу силите, които противодействат на силите, които естествената наука разглежда, силите на раждането и растежа. Това произвежда нещо в сферата на познанието, което е подобно на страха от смъртта в сферата на външния живот. Вече може да се говори за страх от знанието, за това, че хората нямат смелостта да проникнат в сферата, през която трябва да се премине, ако човек иска да влезе в свръхсетивния свят. Хората се отдръпват от него. Те не знаят. Те измислят всякакви теории и предразсъдъци за „границите на познанието“, за някакъв чисто материален смисъл на живота. Те предпочитат да се заблуждават, вместо смело да влязат през портата, през която човек може да премине от сетивния към свръхсетивния свят. Но тази порта е тази, през която човек трябва да разпознае природата на смъртта и всичко, свързано със смъртта. Защото е вярно:

задоволителна вътрешна хармония на душата може да бъде намерена само когато човек е способен да приеме тайните на безсмъртието във вътрешната си душа. Но плодът на знанието, който може да се ползва като безсмъртие, може да се постигне само чрез оранене на почвата на смъртта и всичко, което е свързано със смъртта. Но човек не бива да се страхува от това. Доколкото хората преодолеят този страх от смъртта в сферата на знанието, ще възникне наука за безсмъртието, наука за свръхсетивното.

Утре ще говоря за това как тази наука за свръхсетивното, тази антропософски ориентирана духовна наука, не се намесва в ниции религиозни вярвания.

Надявам се, че утре няма да ви задържа толкова дълго, но днешната фундаментална лекция не би могла да бъде по-кратка.

2. Антропософията не се намесва в ничии религиозни вярвания

Ако религиозното чувство и опит искат да разберат своята задача във връзка с изискванията на днешния ден и след това, от така придобитата перспектива, да подхождат с пълно разбиране към това, към което се стреми антропософията, както е разбрана тук, тогава религиозното чувство и изповеданието биха намерили в антропософията много желан съюзник, особено днес. В днешно време обаче хората не винаги си поставят за задача наистина да опознаят природата на нещата, за които вярват, че могат да направят подходяща, компетентна преценка. Това е особено вярно за това, което се има предвид тук под антропософия; може да се каже, че това е така в достатъчна степен. Хората преценяват това, с което се сблъскват, като му слагат някакъв външен етикет, често създавайки истинска карикатура на това, което е в действителност; и тогава те преценяват не тази реалност, а самосъздадения образ, често самосъздадената карикатура.

Ако човек се заеме с антропософията, ако наистина обмисли нейната задача във връзка със загадките и проблемите на нашето време, той би бил привлечен преди всичко от едно нещо, което прозира от целия дух, от целия смисъл на антропософското изследване. А именно: антропософията се различава, може да се каже, от всички други мнения и възгледи, които възникват за света и хората и т.н., по това, че е проникната – както трябва да е така, предвид нейните прозрения – от това, което се крие в най-обхватния смисъл в идеята за еволюцията.

Човешките мнения, особено когато се стремят да бъдат миогледи, са задоволени само когато могат да кажат, в определен смисъл и поне в определени граници: Имам мисли, които са валидни; те са абсолютно валидни сами по себе си; аз съм ги открил, или науката, религията или нещо друго ги е открило; но те са валидни, те са абсолютно валидни сами по себе си. Това не е случаят с антропософията.

Антропософията знае, че мислите трябва да се раждат във всяка епоха от това, което може да се нарече в по-дълбок смисъл духът на епохата. А духът на човечеството е в постоянно развитие. Така че това, което се появява като мнение за света в една епоха, трябва да има различна форма от това, което се появява по този начин в друга епоха. Така както антропософията се представя пред света днес, тя знае, че след векове това, което казва днес, ще трябва да се казва в съвсем различна форма за съвсем различни човешки нужди и интереси, че не може да се стреми към „абсолютни истини“, а че е в състояние на живо развитие.

От подобни предпоставки следва определено отношение. А това отношение от своя страна определя оценката, която антропософията трябва да направи за други духовни начинания и духовни течения, и определя връзката, която трябва да

установи с други духовни течения, други мнения, други възгледи. За нашето време трябва да се има предвид преди всичко, че антропософията не е възникнала по начина, по който много хора мислят, и че не може да бъде поставена в тъканта на съвременните мнения и възгледи по начина, по който все още много често се вярва днес. Хората смятат, че като научат за антропософията по такъв външен, повърхностен начин, като слушат веднъж лекция за нея или четат няколко страници от книга за нея, брошура, или може би дори не това, а като някой им каже какво представлява антропософията, някой, който знае само по много съмнителен начин, си мислят, че антропософията се представя като система от вярвания, като един вид нов религиозен възглед в противовес на други религиозни вярвания. С течение на времето хората са започнали да чувстват, че мислите и идеите за света, които се излагат, са само една система от вярвания сред много други. И така хората си мислят: тази антропософия е просто поредната секта, подобна на многото секти, които се появяват по света, представяйки се като такава секта наред с други. Сега, за разлика от това, трябва да се подчертае: Първо, това, което е характерно за антропософията в смисъла, който се има предвид тук, е, че тя не се е появила на света редом или в противовес на някое конкретно вероизповедание. Причините, поради които тя се е появила на света, не се крият в това или онова вероизповедание, към което тя трябва да заеме позиция, а по-скоро в причините, поради които се е появила на света в този конкретен момент. Причините за това се крият в научните разработки от последните векове и от по-ново време, в онези научни разработки, които са оформили мненията и възгледите на хората днес. Антропософията се стреми да бъде допълнение, разширение, усъвършенстване на това, което е дошло на света чрез науката. Тази отправна точка трябва да се вземе предвид. Защото, ако човек се запознае с постиженията на естествената наука – и тук не говоря предимно за постиженията на специализираната наука, а за това, което е преминало от естествената наука в общественото съзнание, какво се е превърнало в мнението на самата естествена наука за светогледа, какво се е превърнало в чувството за светогледа – когато погледне всичко, което науката може да предложи на хората, трябва да каже: науката се е развила и с течение на времето ще продължи да се развива по блестящ начин в тълкувател на това, което е външно възприемаемо съществуване, и на това, което може да бъде разбрано от интелекта от това възприемаемо съществуване. Именно – както споменах вчера – когато човек може да се ангажира дълбоко с това, което съвременната наука е постигнала, той не само печели най-високо уважение към нея и таи най-големи очаквания за бъдещето, но и знае, че науката постига своето съвършенство именно чрез разработване на закони и методи, които са изключително подходящи за разбиране на външното, естественото, сетивното съществуване, но които са неподходящи за схващане на духовното, ако бъдат оставени такива, каквито са в самата естествена наука. Ако човек иска да схване духовното със същата строгост,

със същата научна валидност, както естественото в смисъла на съвременната наука, тогава той трябва да си проправи път към духовния свят по начина, описан вчера, започвайки от науката, от начина на мислене и отношението на науката.

Това обаче представлява големи трудности за някои хора днес. Може да се каже, че именно благодарение на блестящите постижения в естествените науки, които ни позволиха да надникнем и в духовните гранични области, се е развил естествен мироглед, в който духът всъщност няма място. Това трябва да е така. Именно защото научните методи са подходящи за естественото съществуване, те трябва да бъдат такива, че по определен начин да изключват духа от собственото си поле на изследване. Ако вземем предвид самото човешко същество, трябва да кажем: анатомията, физиологията, биологията, тъй като те разглеждат човешкото същество във връзка с неговото физическо съществуване, могат да го изучават и проникват във всичките му аспекти само ако покажат, че със собствения си метод, със собствения си начин на изследване, духът е, така да се каже, изключен.

Но ако човек се занимава с начина, по който протича естествената наука, ако живее по този начин, тогава може да продължи естествената наука, както я характеризирах вчера. И чрез определени методи, които човешката душа прилага към себе си, човек стига именно от естественото съществуване в сферата на духовния свят. Духовният свят става реалност пред духовното око, пред духовното ухо - за да използваме изразите на Гюте по модифициран начин - точно както сетивната реалност на минералния, растителния, въздушния и звездния свят е реалност за външните сетива. Човек си проправя път в духовната сфера.

Това представлява трудност за много хора. Когато някой говори за връзката между естествената наука и антропософски ориентираната духовна наука, хората казват: Да, той може би е напълно прав в това, което казва за естествената наука; не можеш да уловиш духа с научни методи, не можеш да определиш нищо за духа; има граници, има области отвъд естествената наука, за които не можем да знаем нищо. — Но вчерашната лекция, целият ѝ смисъл и дух, щеше да е показала ясно, че това не е мнението на антропософията. Противоположно е преживяването на антропософията: че човек наистина може да проникне в духа, че не става въпрос само за това да се каже, че има непознати области, към които човек трябва да се обърне, а че човек наистина може да проникне в тези непознати области чрез определени духовни методи.

За някои хора е трудно да си кажат: все още има сфера, за която човек може би може да научи нещо, ако се ангажира с определени идеи и изследвания. — За тези хора е много по-удобно да си кажат: това е сфера, за която никой не знае нищо — защото самите те все още не знаят нищо за нея. Обаче фактът, че човек не знае нищо за нещо, не е доказателство, че не може да знае нищо за него, въпреки че това заключение странно често се прави. Именно това е заложено на карта, когато се твърди антропософията, че човек може да влезе като човешко същество чрез

прилагането на методите, които бяха посочени вчера и които можете да намерите в моите писания, а именно в книгата ми „Как да познаваме висшите светове“ и в моята „Окултна наука“. Можете да влезете в духовен свят, в който човешките същества наистина съществуват с душите си, в който човешките същества наистина преживяват това, което може да се нарече безсмъртие и свобода, действителните импулси на своето свръхсетивно съществуване.

И тъй като през последните векове и до наши дни естествената наука е трябвало да бъде от такъв характер, че да се фокусира върху преходното, върху това, което е прекратено със смъртта, нещо е трябвало да ѝ се противопостави, което, подобно на естествената наука, би могло да претендира да бъде научно и което да навлиза в духовната сфера.

В по-ранни времена, когато религиозните течения и религиозните изповедания, насочващи хората към духовния свят, все още не са били противопоставени на естествена наука, която именно чрез своите методи е развивала определена склонност единствено към сетивния свят, не е било необходимо да се появи специална духовна наука; защото не е имало и специална естествена наука, която да твърди, че има единствения правилен метод и въз основа на това вярване да стигне до възгледа, който днес се нарича „монистичен“, защото терминът „материалистичен“ вече не се счита за социално приемлив. Все още не е имало естествена наука, която да може да доведе до убеждението, че единствената реалност е външната сетивна реалност, т.е. това, което може да бъде разбрано с интелекта от тази сетивна реалност като наука. Едва в периода, когато такава наука и следователно такова вярване е могло да възникне, е трябвало да се появи духовна наука, която утвърждава другото, която поставя науката за духа редом с науката за природата. Това е просто част от развитието на времето.

Следователно, появата на антропософията може да бъде разбрана в правилния смисъл само ако човек разбере нейното възникване от естествената наука, ако човек разбере нейната необходимост редом с естествената наука. Ако естествената наука сама по себе си генерираше един вид кредо-вяра у хората, тя постепенно, чрез съблазнителната природа на своите строго научни методи, би разубедила напълно хората от схващането, че човек може да проникне в духовния свят научно, чрез знание; тя би накарала хората да вярват, в най-голяма възможна степен: Е, ние можем да знаем за сетивния свят; всичко останало, което е над сетивния свят, е подчинено на вярата, която никога не може да доведе до сигурност, а само до субективна, свръхсетивна емоционалност.

Това е моментът, който е най-труден за разбиране отначало за съвременниците, защото е необходимо известно усилие, за да се подложи душата на онези преживявания, чрез които тя израства отвъд обикновеното съществуване, чрез които тя придобива духовни органи в допълнение към сетивните органи, за да проникне в реалния духовен свят. И ще мине много време, преди предразсъдъците,

които царуват в това отношение, да изчезнат, преди достатъчно голям брой хора да осъзнаят, че наистина е възможно да се проникне в духовния свят по същия научен начин, както в природата.

За да може тази антропософски ориентирана духовна наука постепенно да се утвърди в нашия културен живот, е необходимо – и това всъщност трябва да се приема за даденост – хората, които имат волята и нуждата да се занимават с такава духовна наука, да се обединят. Всичко, което се е развило и продължава да се развива в и около сградата Дорнах, е възникнало от тази нужда да се обединят, за да развият такава духовна наука. Обединяването на отделните хора обаче веднага води до погрешното мнение, че това е секта, че хората се обединяват, за да култивират някакво ново религиозно вярване помежду си. Но обединяването в тази област има различен смисъл от обединяването в секти. Целта на обединяването в антропософската област е, че антропософията не може да се постигне чрез една лекция или чрез четене на една брошура, а че антропософията е нещо, което за тези, които наистина искат да я познават до известна степен, трябва да се разработи постепенно, нещо, което хората трябва да разработят сами. Това трябва да се случи и в училищата и университетите; И ако някой иска да опише събирането на публика в университетите като „секта“, тогава може да опише и събирането на тези, които практикуват антропософия, като „секта“, но не и по друг начин. Ако само определен брой хора, които вече са усвоили други знания, могат да посещават определени лекции или събития, това изглежда съвсем естествено, защото е същото и с всички други форми на придобиване на знания. Антропософията иска да се утвърди в най-модерните институции, а не в сектантски образувания. Тя иска да се съобразява именно със съвременните институции. И няма нищо особено мистериозно в това хората да се събират и да провеждат събития само за себе си, а единствено фактът, че са търсили подготовка за това, точно както човек търси подготовка за университетски лекции, преди да ги посети, защото в противен случай посещението им би било безсмислено. Всяко друго мнение, формирано за подобно събиране, е погрешно в тази област, защото не се отнася до разглеждания въпрос.

Сега обаче трябва да се каже, че подобно събиране в тази конкретна област непременно трябва да има различен характер в някои отношения от например събиране на студенти в университет. Знанията, предавани в университета, се отнасят най-вече до външния живот, с изключение на много малко, може да се каже, анклав; особено в днешната научна тенденция, те се отнасят до това, което интелектът и разумът разбират въз основа на сетивното наблюдение. Но това е насочено повече към простото мислене, повече, може да се каже, към един аспект на човешкото същество: насочено е към простото интелектуално разбиране. Не че антропософията не е насочена към интелектуалното разбиране! Хората, които вярват, че са компетентни, понякога съдят антропософията според своите

предразсъдъци; намират някои неща за неприятни; намират антропософията за дилетантска. Ако тези хора се вгледат по-внимателно, щяха да открият, че мисленето, необходимо за външната наука, логиката, необходима за външната наука, не само трябва да присъства в антропософията, но че е необходима много по-фина, по-висша логика за истинското разбиране по-късно, в напредналите части на антропософията. Но това, което трябва да се каже за антропософията, това, което трябва да се разкрие от изследването на духовния свят чрез антропософията, не засяга само човешкия ум, не само интелектуалното разбиране, но засяга цялото човешко същество, засяга човека в цялата му душевност: всяко чувство, всяко мислене, всяко желание, всички вътрешни импулси са засегнати от него. В резултат на това бих казал, че когато хората се обръщат към антропософията, те влизат в по-интимна връзка със знанието, което им се предава, отколкото биха го направили например чрез просто университетско обучение.

За да се изясня напълно по този въпрос, бих могъл да добавя, че антропософията е важна само в смисъл на човешкото развитие за настоящето време като допълнение към естествените науки, че тя се явява именно в духа на настоящата епоха, но че това, към което се стреми антропософията, това, което човешките същества искат да постигнат по отношение на знанието, винаги е било налице по начина, по който е било полезно в по-ранни епохи, по начина, по който е отговаряло на нуждите и интересите на по-ранни епохи, всъщност винаги е било налице. Но хората са имали различни възгледи за действието, за развитието на съответното знание. Когато погледнем назад към по-ранни времена, трябва да говорим за аналогии с това, което имаме днес в антропософията, за мистерии, трябва дори да говорим за тайни общества, в които в хода на човешкото развитие това, което днес трябва да се преследва в съвсем различна форма, съответстваща на настоящето, е било преследвано в антропософията. Тези, които в по-ранни времена са се занимавали с подобни изследвания, които са култивирали такива дейности, чрез които висшето познание за духовния свят е било доведено до човешките същества, са били на мнение, че човек трябва да се изолира от външния свят в кръг от хора, които са били много добре подготвени за такива дейности, в които човек е бил уверен, че наистина има правилното отношение, а също и необходимата подготовка на знанията, характера, необходима за получаване на нещо, което докосва цялото човешко същество в цялата му душа. И така знанието, култивирано в такива мистерии, в такива тайни общества, е било пазено в строга тайна. Дори днес може да се види, че освен второстепенни съображения, които също са били валидни и които не е нужно да разглеждам подробно, е имало основателни причини да се защити това висше познание от широката публика, може да се каже, от оскверняване от широката публика. Имало е основателни причини за това. И по отношение на развитието на духовната наука днес, бих искал да намекна за някои от тези причини.

Защото, когато човек навлезе в духовния свят от сетивния свят по начина, описан вчера, той е изправен преди всичко пред задачата да премине определена граница. Може да се използва уместно израз, който мнозина, разбиращи подобни неща, са използвали: човек трябва да премине прага, както винаги са казвали, в духовния свят. Този израз означава нещо. Той не е просто фигуративен израз. Той означава нещо, доколкото науката за духовното, познанието за духовното, когато наистина се обърне сериозно към човека и човекът се свърже сериозно с нея, внася в човека понятия, идеи, представи и възгледи, които сега са наистина доста различни от представите и възгледите, които човек има за външния сетивен свят. Вече може да се каже: онези, които са толкова обсебени от това да приемат само това, което обичайно се счита за истина по отношение на външния сетивен свят, ще открият, че когато се съобщават истини от духовния свят, те първоначално звучат парадоксално; те звучат толкова различно от истините за сетивния свят, че могат да изглеждат парадоксални или, както някои биха казали в просторечието, фантастични, объркани, може би дори безумни. Това произтича от факта, че човек напълно греши, ако вярва, че духовният свят, който е в основата на нашия сетивен свят, е просто един вид продължение на този сетивен свят; че той по същество изглежда по същия начин, само че е малко по-мъглив, малко по-мъглив, малко по-фин, малко по-тънък от сетивния свят.

Не, човек трябва да се запознае с факта, че трябва да преживее като истина това, което е ново, нечувано в сетивния свят, парадоксално за сетивния свят, ако иска да влезе в реалния духовен свят. Следователно, навлизането в реалния духовен свят е не само поразително, но често предизвиква у хората чувства, които, особено когато стоят на границата между сетивния и духовния свят, са подобни на страха и срамежливостта, които винаги присъстват, когато хората навлизат в непозната територия. За тези, които са имали само опит в сетивния свят, духовният свят е непозната територия. И така се случва, че на прага на духовния свят две неща могат да се слеят в човешките възприятия: от една страна, има това, което все още трябва да се разпознае като истина по отношение на сетивния свят, това, което трябва да се разпознае като последователност от факти, като закономерен ход на събитията; но след това, от другата страна на света, от духовната страна, ни поразява нещо, което е подчинено на различни закони, което протича по съвсем различен начин, което прави парадоксално впечатление. В началото тези две неща могат да се сблъскат.

Но това поставя мисленето, поставя възприятието на душата в позиция, която поставя високи изисквания към здравия разум, която поставя високи изисквания към здравословната способност за преценка на цялата ситуация. Човек трябва да бъде добре подготвен в здравия разум, добре подготвен в преценката, ако иска да прави разлика между илюзията и фантазията, от една страна, и духовната реалност, от друга. Всеки, който наистина изучи книгите, които споменах вчера и днес, ще

види, че методът, съобщен там за проникване в духовния свят, е замислен по такъв начин, че здравето на сетивата, интелекта и разума да не се нарушава или отслабва по никакъв начин, а напротив, да се подобрява и насърчава. Всичко, което е мъгляв мистицизъм, всичко, което е свързано със съноподобно, хипнотизирано проникване в духовния свят, е точно обратното на това, към което се стреми здравето духовно изследване.

Това обаче не пречи на злонамерените хора – а те са си просто злонамерени хора – да се появяват отново и отново и да заявяват: Методите на духовната наука хипнотизират хората, внушават им всякакви неща – докато нищо не може да допринесе по-решително за защитата на хората от всякакви хипнотични влияния, от всякакви внушения, от всякакви неоторизирани влияния на един човек върху друг, отколкото това, което истинските методи на духовната наука, които освобождават хората, които ги карат да се изправят на собствените си крака, могат да им дадат. Отново и отново духовно-научният метод работи по такъв начин, че възплъщава следния принцип:

В книгата си „Загадката на човека“ посочих, че може да се каже: точно както човешките същества се събуждат от сън, в който имат само много притъпено съзнание, до обикновено будно съзнание, така и те могат да се събудят от това обикновено съзнание, в което се намират в обикновения живот, до духовно виждане. Това е като пробуждане в духовен свят, който човек придобива чрез духовно-научния метод. Но точно както обикновеният ежедневен живот никога не може да бъде здравословен, ако човек не вземе предпазни мерки, за да гарантира, че сънят му е здрав, така и навлизането в духовния свят не може да бъде здравословно, освен ако първо не развие здравословен ежедневен живот, основан на истинската реалност и практическа мъдрост, освен ако първо не се е дисциплинирал до степен да бъде човек, равен на реалността във външната сфера на живота. Пробуждането за виждане може да дойде само от здравословен ежедневен живот, точно както пробуждането за здравословен ежедневен живот може да дойде само от здравословен сън, а не от сън, нарушен от болест. Всичко, което представлява предпазни мерки в обикновения живот, чрез което хората се отчуждават от този живот, чрез което стават чужди на реалността, всичко, което хората търсят толкова много от глупост, от предразсъдъци, в фалшив аскетизъм, в фалшиво отвързване от живота, в мистичен полумрак или дори мистична тъмнина, всичко това трябва да бъде прогонено от духовната наука. Именно правилното житейско положение, сблъсъкът очи в очи с практическата реалност, е най-добрата подготовка за навлизане в духовния свят.

Но тогава, когато човек е придобил здравословно чувство за външната реалност, когато не е мечтател в тази външна реалност, фантазьор или човек, негоден за живот, когато, с други думи, е развил здрав разум и здрава преценка, тогава той може да различи илюзиите от реалността и в граничните области между сетивния и духовния свят, където се намира прагът между двата свята. Ето защо в по-ранни времена, за които току-що споменах, хората са били строго убедени, че онези, които се присъединяват към подобни сдружения, стремящи се към висше знание, са наистина подготвени по такъв начин, че наистина могат да издържат на по-силната борба, с която здравият разум трябва да се изправи на прага между сетивния и духовния свят. Защото онези, които нямат този здрав разум, ще бъдат объркани и отблъснати от привидния парадокс, от това, което им се изправя по начин, напълно различен от всичко в сетивния свят. Те скоро ще изоставят всичко, както човек изоставя горящ въглен, когато е бил изгорен от него, и ще се чувстват разочаровани и, докато се стремят да влязат в духовния свят, може би ще стават все по-противопоставящи се на всяко духовно стремение. Тези по-стари асоциации искаха да бъдат сигурни в своите хора.

Такива асоциации продължават работата си и в наше време; те все още съществуват. Антропософията не принадлежи към тях; Антропософията смята, че в днешно време, в много по-голяма степен, отколкото в по-ранните епохи, всичко, което засяга човешките същества, трябва да бъде подложено на обществен контрол. Чуваме, с известно основание, че има опити дори тайната дипломация да се замени с публична дипломация. Духът на времето се движи към откритост. Но именно с този дух на времето живее антропософията. И само доколкото, бих казал, поради причините, обсъдени по-рано, защото са необходими определени подготовки, ако човек иска да разбере какво идва по-късно, само въз основа на тези предпоставки някои неща все още имат вида на старите институции, но въпреки това се стремят да се поставят изцяло и изцяло в публичната сфера. Защото само това може да направи антропософията член, елемент от съвременния духовен живот, което трябва да се случи, ако антропософията по този начин се постави в публичната сфера.

Но не само това, което току-що посочих, е характерно за антропософията, но и самото това вътрешно душевно преживяване, което позволява на човек да вижда в духовния свят така, както вижда във физическия свят с физическите сетива. Това изисква човек да може да се отнася към понятия, възгледи, идеи и всичко, което изпълва душата, по различен начин, отколкото се отнася към външната реалност. И в тази област естествената наука е създала концептуални конструкции, които във формата, в която са станали популярни чрез естествената наука, са неизползваеми в духовната наука. Те са неизползваеми, защото духовният изследовател много

скоро стига до следното заключение: веднага щом човек се доближи до духовни факти и духовни същества, една концепция, една идея, една представа всъщност никога не е нищо друго освен образ, снимка, която човек прави във физическия свят, да речем, на едно дърво. Ако направите снимка на дърво от едната страна и снимка от другата страна, снимка от трета страна - всички тези снимки изглеждат различно. Всички те са на едно и също дърво, но всички изглеждат различно. И само като се вземат тези образи от различни страни и се съберат заедно, човек може да получи представа, преживяване на реалността. Но хората не харесват това днес. Днес хората харесват ограничени концепции. Харесва им, когато имат концепция, просто я „имат“! След това искат да се придържат към нея. Духовната наука не може да направи това. Духовната наука описва нещата от голямо разнообразие от гледни точки; тя ги описва от една перспектива и знае, че дава само едностранчива картина, снимка от определена гледна точка, така да се каже; след това ги описва от друга перспектива, от трета перспектива, от трета гледна точка.

Да, още по-поразително е следното. Ако наистина искате да станете хуманитарен учен, трябва да сте дълбоко пропити с изречението, толкова красиво изразено от Гьоте: „Проблемът се крие между две противоположни мнения.“ Ако искате да знаете истината за едно интелектуално същество или интелектуален факт, трябва не само да знаете какво може да се каже в негова полза, но и какво може да се каже против него.

Тези от вас, които са ме чували да говоря многократно, знаят, че в духа на духовната наука, аз имам навика, когато възникне този или онзи въпрос, не само да казвам какво говори за определено нещо, но и какво говори против него. И винаги правя това, особено в по-интимни лекции върху висши области на антропософията. Така че тези, които четат моите писания, ще намерят в тях не само това, което може да се използва за обосноваване на определени духовни факти и духовни същества, но и това, което може да се използва за тяхното опровергаване. Само по този начин човек може да придобие истинско преживяване.

Това обаче доведе до странни неща в областта на антропософията, неща, които наистина могат да бъдат преживени в тази област само при днешните обстоятелства. Именно от редиците на последователите има хора, които са се поставили в тази категория, които не са намерили своето място в нея, които не са търсили работа, свързана с духовната наука, а по-скоро лични интереси. Те отпаднаха и станаха противници. Всичко, което трябваше да направят, беше да копират написаното в моите собствени писания, това, което се появява в моите собствени лекции, и тогава можеха да опровергават антропософията по най-красивия начин. Именно в тази област човек има най-добрата възможност да „опровергае“. Човек дори не е нужно да измисля свои собствени опровержения, човек трябва само да копира опроверженията, които вече са налични! Това наистина се случи в най-цялостния смисъл напоследък. Като цяло, това, което често

се явява като противопоставяне на антропософията от онези, които са били и нейни поддръжници, показва странни характеристики, а именно характеристиката, че рядко се занимава с фактите, а винаги с това, което води далеч от фактите, към личното и приема форми - казвам това само като външно уточнение - по отношение на които опровержението е всъщност съвсем излишно, защото тези, които изтъкват тези неща, най-добре знаят сами, че казват неща, които не са истина.

Но това, което току-що посочих, е фундаментална характеристика на антропософските изследвания: да осветляват нещата от най-разнообразни ъгли. Само по този начин човек може да придобие вътрешната дисциплина на душата, която е необходима, ако иска да се свърже с духовните реалности, а не просто да живее в абстрактни понятия. В това отношение е необходима вътрешна дисциплина на душата, за която онези, които се образуват единствено чрез естествени науки, основани на външната природа, нямат представа. Те нямат представа, защото си мислят, че могат просто да пренесат определени понятия и идеи, получени от външната природа, в духовната сфера, тъй като ги смятат за универсално валидни. Но това не е възможно.

Бих искал да поясня това със следното. Разбира се, това веднага въвежда парадоксални понятия, но „парадоксални“ само по отношение на някои от предразсъдъците, които преобладават днес, дори и да са силно вярвани. Мисля например за лекция, изнесена от професор Дюар в Лондон в началото на този век. Професор Дюар, подобно на начина, по който геолозите и геогностиците подхождат към началото на формирането на Земята, се е опитал да формира идеи за възможния край на Земята, основани на физика и химия. Тези идеи са изцяло в съответствие с истинската наука и са изключително изобретателни. Ако човек проследи как Земята постепенно се охлажда, как се променят условията на отделните вещества на Земята с охлаждането на Земята, той стига до определени прозрения, които са валидни за границите, в които наблюдава. След това човек ги разширява и казва: Какво ще бъде всичко това, когато минат милиони години? Е, човек може да бъде много интелигентен физик, много интелигентен химик и тогава човек схваща: толкова е студено, да, толкова студено, че всъщност никой човек със сегашната си конституция не може да живее повече на Земята; но въпреки това, човек изчислява това като състояние на Земята; човек изчислява как ще изглежда например млякото тогава. Тогава млякото ще бъде твърдо; не може да бъде течено по това време; ще има съвсем различен цвят. Можете да намерите определени вещества, като протеин, с които след това можете да покриете стените, така че да светят и да можете да четете вестници. Професорът по физика и химия е представил всичко това като красива идея. Но тези, които са се обучавали на основата на духовно-научни методи, трябва да се откажат от подобни идеи чрез вътрешна душевна дисциплина; те не могат да стигнат до тях. Защото как всъщност се постигат те?

Сега стигам до парадоксалното по отношение на общоприетите идеи: Ако човек наблюдава как жизнените функции на едно дете се променят, да речем, от седем или осем до деветгодишна възраст, той получава съответната картина. След това може да се изчисли как трябва да изглеждат органите след 150 години под влиянието на тази промяна. Това е точно същият метод, по който професор Дюар е изчислил крайното състояние на Земята. Когато обаче го приложите към хората, осъзнавате, че този организъм вече няма да съществува след 150 години! И тогава не се взема предвид, че това, което не е приложимо за хората, не е приложимо и за големия макрокосмос на Земята и че Земята също ще умре, преди да настъпи състоянието, изчислено по много изобретателен начин от физиката. По подобен начин, човек би могъл да изчисли от промените между седмата и деветата година какво е било детето преди 180 години - но то още не е било там! Геолозите правят това за Земята; те изчисляват как е изглеждала Земята преди толкова милиони години. Но - Земята още не е била родена по това време.

Това звучи парадоксално и като духовен изследовател, човек трябва да въведе в днешния свят концепции, които вече звучат парадоксално, които някои може би вече смятат за налудничави. Но това, което се преживява в духовната наука, е именно нещо, което може да осигури дисциплина на душата. И за да може човек да съчувства на духовното, е необходима дисциплина на душата, която може също да отхвърля определени концепции, която не прави изчисления по същия модел, който би използвал, ако каже: Човекът, който стои пред мен днес, е същият човек, който е съществувал преди 200 години. Изчислението би се основавало на абсолютно същия модел.

Знам много добре колко парадоксално е това, което казвам. Но ако човек не посочи подобни парадокси, не може да обърне внимание на това, което е толкова смущаващо за някои хора. Когато човек прекрачи прага на духовния свят, не може да подчертае достатъчно колко здрав разум трябва да се приложи при преминаването от физическия към духовния свят. Но ако човек придобие такава дисциплина на душата, ако се свърже с реалността по този начин, тогава, тъй като такива неща засягат целия човек, това, което душата печели от това, се превръща в постижение на цялата душа; то се превръща в нрав, става фундаментален характер, става същност на душата.

Но тогава душата става способна да прецени как нейната концепция, това, което трябва да формира като мнение, като идея, като мироглед, се отнася до други концепции, до други мирогледи. Тогава душата става склонна да разбере как нейният собствен мироглед се отнася до други начини за възприемане на света. Тогава човек започва да търси това, което присъства в други течения на мисълта, чувствата и преживяванията, не само за да ги критикува, но преди всичко да им съчувства. Такова поведение след това се разширява до възможността за оценяване

на всички исторически и съвременни развития във връзка с човешкия духовен живот.

И само когато човек схване отношението, този съществен елемент в човешката душа, от най-дълбоките импулси на антропософски ориентираната духовна наука, може да прецени връзката на тази духовна наука с религиозните изповедания. Антропософията се стреми преди всичко да разбере тези религиозни изповедания. Прави се опит да се съчувства с тях, не с критичен дух, а като ги приема такива, каквито се представят, за да се разбере тяхната *raison d'être*, тяхната стойност в съществуването. Това позволява на антропософията да даде справедлива преценка на миналите духовни течения в съвсем различен смисъл, отколкото често правят други школи на мисълта.

Нека първо разгледаме това, което се нарича томистка философия през Средновековието или философията на Аристотел в Гърция, в една по-абстрактна област. Всеки, който днес е философ или учен в конвенционалния смисъл, ще каже: Е, Аристотел е стар, отживелица човек; томизмът, философията на Тома Аквински, принадлежи на Средновековието. Антропософията знае, че от условията и импулсите на днешния дух на времето трябва да се роди нещо особено; тя не иска да налага на настоящата епоха това, което е било правилно за по-ранна епоха. Но тя разбира от условията на тези епохи това, което само тези епохи са могли да дадат. И тя разбира това не само външно, но и вътрешно, в същността си; тя го разбира толкова същностно, че си казва: в томистката философия, която по същество е била слуга, спътник на християнството по онова време, има нещо, което е могло да се роди само от духа на онова време. Ако човек иска да стане компетентен, той трябва да намери пътя си към това, което може да се роди само от духа на онова време, а не от духа на нашето време. Следователно антропософията не разглежда заниманието с томизма само като историческо изследване, а разглежда това, което човек печели чрез томизма, като нещо, което може да бъде постигнато само чрез него. Това е много важно. Защото то не произвежда онази неясна, мъглява толерантност, за която толкова често се говори днес, а по-скоро онази вътрешна, разбираща толерантност, която, макар и изцяло основана на развитието, не счита това, което някога се е развило, за нещо отживелица, а му позволява да остане на мястото си, позволявайки му да продължи да се развива в своята развиваща се реалност. Някои неща в природата, някои неща в духовния живот, трябва да се развиват като растения, които имат само едногодишно съществуване: те развиват това едногодишно съществуване, след което развиват друго едногодишно съществуване. Други растения обаче се развиват от една година на следващата, която е там като дърво; те са многогодишни растения. Така е и в духовната култура. Някои неща трябва да продължат в духовната култура, трябва да бъдат възприети в по-късни времена от онези, които наистина искат да почувстват солидарност с цялостното развитие на човечеството. Но по този начин може да се

добие и представа за връзката на антропософията с религиозните изповедания, с онези религиозни изповедания, които вярват, но само поради погрешно разбиране, че антропософията им се противопоставя, противопоставя се на религиозния живот изобщо като нещо, което е друга религия.

Не, това не е така. Антропософията знае много добре, че никога не може да се превърне в религия, защото разбира развитието на времето конкретно, защото знае, че както 60-годишният не може да се превърне отново в дете, така и човечеството във възрастта, в която се намира сега и в която ще бъде в бъдеще, не може да формира религии от себе си. Формирането на религии е принадлежало на други епохи. Нови религии вече не възникват. Следователно, антропософията е особено подходяща за разбиране на абсолютната стойност и абсолютната трайност на религиозните вероизповедания, които са се формирали, които са се формирали в собствената си епоха. Антропософията би се разбрала погрешно, ако вярваше, че може да установи ново религиозно вероизповедание. Но религиозните вероизповедания са възникнали, защото хора, които все още не са имали в себе си импулсите и силите, които ги тласкат към антропософията – които хората днес имат много повече, отколкото вярват – защото хора, които все още не са имали това, проявления, впечатления от духовния свят, са възникнали религии, които запазват своята стойност и могат да бъдат разбрани именно от антропософията, която сега също си проправя път нагоре в духовния свят по свой собствен начин.

По този начин, когато са правилно разбрани, религията и антропософията могат да се срещнат. Антропософията действа от човешкото същество, чрез развитието на човешките сили, в духа, в онази област, в която религията поставя своите откровения. Може ли човек наистина да бъде толкова нерелигиозен, че да вярва, че е получил религията като истина от божествени висоти и че трябва да се страхува за нея, когато човешките същества сега се стремят да се изкачат до истината на духовния свят със силите, които така или иначе трябва да дойдат при тях от божеството в религиозен смисъл? Не изглежда ли наистина религиозно от самото начало да не се страхуваш, когато знаеш, че имаш откровения на истината в религията, да не се страхуваш, че истината вече ще съответства на истината, която самият човек намира със своите дарени от духа, дарени от духа сили?

Това е, което човек трябва да обмисли в най-дълбок смисъл, ако иска правилно да прецени връзката между религията и антропософията. В по-ранни времена човешките същества не са били толкова предразположени, не са били толкова склонни, че да се нуждаят от друг път освен религиозния, за да се издигнат в духовния свят. Точно както хората през Средновековието не са се нуждаели от коперниковия мироглед, така не са се нуждаели и от антропософия. Днес те се нуждаят от нея, защото човечеството се развива. Но това, което някога е било дадено на човечеството, това, което е влязло в него от определени сили, които са присъствали само в определени епохи, запазва своята стойност.

В това отношение обаче съществува пълен контраст между антропософията и съвременното духовно течение, което по-рано определих като научно и за което трябваше да кажа, че дължи най-блестящите си резултати, своята стойност, именно на факта, че методите му не са подходящи да водят към духовното. Но какво се наблюдава в областта на естествените науки? Някои хора с научна нагласа са си позволили, бих казал, да бъдат обзети от дълбокото, внушително впечатление, което правят блестящите научни методи, приложени към външната природа, и са изградили кредо върху това. Не виждаме ли как един блестящ научен мислител, Давид Фридрих Щраус, е искал да изгради религия от самата естествена наука? Не виждаме ли как дори Едуард фон Хартман говори за „самоунищожение на християнството“ и иска да установи религия на бъдещето, чисто от разума, чисто от разума на философията?

Антропософията не би могла да стигне до подобни грешки, защото съвсем различни сили водят до антропософията и защото тя би сметнала опита за основаване на религия за еквивалентен на желанието да се прави същото нещо на определена възраст, да речем на 50 години, което прави едно дете. При което това, което прави детето, не е задължително да бъде по-малко ценно от това, което прави възрастният човек. Антропософията знае, че времето за формиране на религии е отминало. Затова тя ще използва силите си, за да разбере религиите, да води хората все по-дълбоко и по-дълбоко в разбирането на религиите.

Сега трябва да се каже: както душата се стреми към духовния свят антропософски от собствените си сили, а именно от силите на познанието – но не само от силите на познанието на главата, а от силите на познанието на цялата душа – така и религиите не са се стремили към него. Те са се стремили по такъв начин, че може да се каже: докато антропософията изхожда от човека и се стреми нагоре към духовния свят, религиите са изхождали от предположението, че ще получат това, което им е било дадено, като благодатно откровение. Но това има различен ефект върху човешката душа; то изпълва човешката душа по различен начин от това, което е създадено от собствените сили. Антропософски ориентираната духовна наука е наука. Но това, което действа там като истина на вярата, въздейства върху душата по различен начин от истина на познанието, каквато трябва да бъде и антропософията. Не може веднага да се превърне антропософията в религия. Но от една истински разбрана антропософия ще възникне и една наистина истинска, истинска, непресторена религиозна нужда. Защото човешката душа не е нещо еднообразно, а по-скоро нещо многостранно. Човешката душа се нуждае от различни пътища, за да се издигне по пътя към своята цел. Човешката душа се нуждае не само от път през силите на познанието, човешката душа се нуждае и от

това да бъде пропита и затоплена от онзи начин на отношение към духовния свят, който присъства в религиозното изповядване, в истински религиозното чувство. Едно нещо винаги беше странно. През годините получих много писма тук от Швейцария, които винаги имаха много специфичен тон. В тези писма се казваше нещо от рода на следното: „Разбирам много добре какво искате да постигнете с вашата антропософски ориентирана духовна наука и виждам и оправданието за навлизане в духовния свят по този начин – не всеки пише това, но има и такива, които го правят – но намирам едно нещо, което липсва в тази духовна наука: пропускам факта, че тя води към християнски преживявания по такъв вътрешен начин, както – и сега се цитира тази или онази сектантска насока – .“

Да, човек иска да изрази недостатък в тази духовна наука, в тази антропософия, по този начин. Според мен, изразът на този недостатък винаги е израз на определено предимство. Защото човек изисква от антропософията нещо, което по самата си природа тя не иска да бъде. Но чрез самата си природа тя също така иска да даде на другия човек правото. Хората негодуват, когато им оставяте отворен друг път. Това е особеното. И така, пасторите и свещениците днес негодуват, когато оставяте отворен път, по който самата антропософия не иска да поеме. След това идват опровержения от тази страна, казващи: Вие казвате нещо съвсем различно за Христос от нас - никой не казва нищо различно; някой казва само нещо по-подробно - не мога да навлизам в това по-подробно сега, поради краткостта на времето - значи не сте на правилния път; трябва да бъдете опровергани. Да, но ако ситуацията беше такава, че някой каза точно това, което не казва, и му се даде правото да каже това, което може да знае, това, което лежи на пътя му. Той атакува човек именно заради това, което човек иска да му позволи да прави, заради това, което човек прави всичко, за да може той да застане на мястото си. От една страна, хората ви негодуват, че не решавате проблема на другия човек, защото го оставяте на него. Ако бяхте казали нещо друго, те също биха се негодували срещу вас. И така възниква парадоксът, възниква много странното нещо, че ви се опровергава това, което е именно най-съкровеният нерв, това, което другият човек би трябвало да чувства като благословия! Защото антропософията не иска да се намесва в специфичната природа на религиозните вярвания, защото им дава правото да работят в собствената си сфера, тя казва нещо друго, което не е казано в тази сфера. Тя прави това, което прави, за да демонстрира легитимността на религиозните вярвания. Очевидно не може да направи повече, за да позволи на религиозните изповедания да бъдат валидни в собствената си сфера. И точно затова е атакувана. Изискват се тя да поеме задачата на религията. В тази област цяла поредица от ясни идеи всъщност трябва да заменят неясните идеи. Може да се каже, че е поставено известно начало, много добро начало, в отличната работа, която Рикарда Хух е написала за „Вярата на Лутер“. Сред много други отлични неща, които могат да се извлекат от тази книга, човек получава и представа

за много различния цвят на пътя на ума, който религиозното изповядване поема, за разлика от пътя на самото познание. Природата на религиозната истина е нещо, което говори от всяка страница на тази книга, наред с други отлични неща. Сега обаче, в нашето настояще време, когато се говорят за по-дълбоки истини, те обикновено се тривиализират, защото всеки вярва, че не е нужно много, за да се задълбочи в дълбините на този или онзи въпрос, че те вече са завършени. Рикарда Хух всъщност каза нещо красиво във връзка с начина, по който последователите на Ницше се появиха навсякъде преди няколко години, защото хората вярваха, че имат това, което е необходимо, за да бъдат като него, както е описан от този или онзи човек. Хората не искат да се издигат, не искат да се борят за върха, но преди всичко, когато някой описва свръхчовек, той иска да бъде свръхчовек веднага! И така видяхте „свръхчовеците“ да тичат наоколо, да тичат навсякъде в големи количества: те дори нямаха задатките на почтено морско зайче, те тичаха наоколо като „руси зверове“ в смисъла на Ницше.

Един от пътищата, както изисква настоящето, нагоре към духовния свят, който идва в помощ на стремежите на религиозните изповедания, на религиозния опит като цяло, е антропософията. Хората също съдят твърде повърхностно външния ход на историята. Те смятат, че религията вече няма влиянието, което е имала в по-ранни времена в по-широки кръгове, и че религията трябва да бъде възстановена до това, което е била в древността. Те вярват, че също така правят услуга на религията, като се борят с това, което смятат за нейни противници. Те не навлизат в дълбочина. Ако човек би изследвал наистина по-дълбоките причини и би проучил защо например през 1873 г. е било заявено, че само една трета от населението на Франция, селски и градски, взети заедно, е религиозно в църковен смисъл, само една трета, две трети са невярващи; ако човек би се отнесъл сериозно към въпроса, ако би изучил тези неща, би си казал: Не поради тези повърхностни причини, а от дълбоки душевни импулси е възникнала липсата на интерес не само към отделните религии, но и към духовната реалност като цяло. Настъпила е материалистична епоха.

Антропософията знае следното за хода на човешкото развитие: докато протича един поток от развитие, друг протича под земята, по-невидимо, незабелязано. Например, докато тенденцията към материализъм, бездуховност и отричане на духа протича, в подсъзнанието – хората просто не знаят нищо за това – в подсъзнателните дълбини на човешките души се развиват потребности и дълбоки интереси за намиране на път към духовния свят. И така, с главата си, човек би могъл да бъде Давид Фридрих Щраус, отричащ Бога и духа; и в спящата му душа, в душата на която той не е знаел нищо, са се развили сили, които обаче могат да бъдат развити само по директен път, директен път на познанието, а именно антропософският път, само ако човек го намери. Но тогава, по този отклоняващ се път, човек намира пътя обратно към религиозните вярвания, докато той изоставя

религиозните вярвания, ако се придържа единствено към ослепителните постижения на естествената наука.

Как всъщност се свързват тези научни движения, които, бих казал, са се развили единствено под дисциплината на естествените науки, с религиозното развитие? Съвсем различно от антропософията. Антропософията се стреми да разбере религиозните вярвания. Тъй като религиозните вярвания говорят за духа, а антропософията, като резултат от своите изследвания, познава духовни факти и духовни същества, тя се сблъсква с религиозни вярвания. Други школи на мисълта говорят различно. Бих искал да цитирам примера с психолога Ебингхаус: той изследва как е възникнала религията; от неговия ум, обучен в естествените науки, от неговата способност за преценка, той изследва как е възникнала религията. Сега накратко ще обобща това, което той казва: В древността, когато хората все още не са имали просветеното мислене на настоящето, те са открили, че са изложени на опасности във външния свят от дъжд, гръмотевични бури и други подобни; те са открили, че има враждебни сили. От страх са измислили демонични духовни същества. Отново са открили, че не могат да преодолеят тези сили, защото са твърде слаби. От необходимост са измислили богове, които да им помогнат. Е, подобни неща звучат доста хубаво и тези, които са свикнали с днешните общоприети представи, разбират тези неща толкова лесно. Но е напълно погрешно предположение да се казва отново и отново, че естественият човек, подобно на дете, е склонен да олицетворява и оживява ъгъла на масата; когато се блъсне в него, той удря ъгъла на масата. Той изобщо не оживява ъгъла на масата, но все още не знае разликата между мъртвото и живото и от вътрешен импулс удря мъртвото нещо; то не оживява нищо. По същия начин, първобитният човек не оживява нищо, а следва инстинктите си; и не е вярно, че той винаги се опитва да обясни какво е враждебно или вредно за него, като измисля демон. Бих искал да знам: ако едно безполезно момче по някакъв начин стане опасно за див човек, не вярвам, че той веднага измисля демон, с който след това се защитава от момчето, а по-скоро го бие.

Тези неща отново изглеждат парадоксални. Но те могат да бъдат преценени правилно само от духовната наука или антропософията. Духовната наука знае как да схване фактите по правилния начин, а именно, че детето всъщност не е предразположено към религията, както и дивият човек. В религията се вижда нещо детинско. Но именно детето не е предразположено към религията; то първо трябва да бъде образовано или възпитано към религията. Така са били възпитавани човешките същества в хода на човешкото развитие. Ебингхаус веднъж каза, че страхът и нуждата са майките на религията. След това той продължи, казвайки: „Църквите се пълнят и поклоненията се увеличават по време на война и опустошителни епидемии.“ Бих искал да знам дали църквите се пълнят по време на епидемии и война и сред онези, които са изцяло материалистични от самото

начало. Те се пълнят само с онези, които вече имат някаква религиозна нагласа. Но това не идва от страх и трудности; идва от факта, че човешките същества преживяват духовното в душите си. В древността те са го преживявали по-инстинктивно. Днес те могат да го преживеят по-съзнателно. Тъй като човешките същества постепенно развиват способността да преживяват духовното, те виждат в сетивния свят отражение на духовното.

Ако някой иска да опише връзката, която човешката душа има с околната среда, когато се сблъсква с духа с неговите духовни органи, но иска да я опише само по аналогия, може да каже: това е вид състрадание. Състраданието се познава от моралния смисъл; то е вид любов. Връзката с духовния свят може да се сравни с чувството на любов. И така, антропософията може да каже: дори ако примитивните религии са възникнали от нужда и загриженост, те са били изпълнени с духовно съдържание, с понятия, идеи и представи за духовния свят, защото човешките същества живеят в такъв свят. Съвършените религии, особено религията, която е синтез, обединение на другите религии, не са се развили от страх и нужда; те са се развили от това, което може да се нарече одухотворена любов, растяща заедно с духовния свят. Не страхът и нуждата, а любовта всъщност поражда съвършени религиозни вярвания.

Така че трябва да се каже: онези, които се оставят да бъдат доминирани само от материалистично-научни идеи, погрешно разбират цялата връзка между религията и когнитивната истина. Това може да се повтаря отново и отново: ако човек стои твърдо на почвата на религиозната истина, тогава може да се предположи, че когато човешките същества се обръщат към духовния свят от друга страна, разбирането и дори подкрепата са възможни. И така ще преживяваме все повече и повече - дори ако хората не искат да го признаят днес - че докато религиите се чувстваха отслабени, а религиозните изповедания - парализирани под влиянието на човешките импулси, изразени в съвременния научен мироглед, те ще бъдат разпознати в своята ценност, достойнство и важност за човечеството, когато хората са способни да се обръщат към духа чрез духовната наука. Приятели на антропософски ориентираната духовна наука трябва да бъдат представителите на религията.

Те ще станат такива. Защото конфликтът между религията и науката не произтича от определени религиозни предпоставки. Този конфликт между религията и науката е възникнал, защото по същество представителите на религиозните деноминации в по-ранни времена също са представлявали науката. Този факт трябва да се признае. Не е нужно да се връщаме твърде назад в историята на човешкото развитие, за да открием, че тези, които са били представители на религията, са били и тези, които са учили хората на светските науки. Те са били свързани с тези светски науки. Едва с течение на времето външните науки, които следват естествените науки, се

еманципирани от религията. Това еманципиране има ефект върху събитията в духовния свят.

Само човешка природа е такава, че разбирането на подобни неща изостава. Едва през 1822 г. Католическата църква отменя декретите, осъждащи ученията на Коперник и Галилей. Оттогава нататък на католиците е позволено да вярват в коперниковия мироглед. Може би ще са необходими векове, ако се стигне до това, за да се забрани на католиците да вярват в повтарящи се земни животи, за да бъде отменен такъв декрет, такова мнение. Но тази отмяна ще дойде. Защото това, което е истински човешки религиозен опит, няма да противоречи на повтарящите се земни животи, както не противоречи и на коперниковия мироглед.

Отново и отново трябва да припомним по този повод онзи свещеник, който беше и университетски професор и който, когато пое ректорството на Виенския университет, каза в реч за Галилей като католически свещеник: Правилно разбраната религия няма да се бунтува срещу научния прогрес; напротив, религиозната истина ще се чувства здраво подкрепена от факта, че може да каже: Когато астрономията сочи към необятността на звездния свят и открива неговите закони, това също се случва от славата и силата на божественото същество и божественото съществуване. Коперник не е допринесъл за подкопаването на религията, но чрез работата си е допринесъл за славата на откровението на божественото същество. -- Това са много различни думи от тези на свещениците, които възникват отново и отново от неразбиране и които се обръщат срещу това, което трябва да се случи в историята на човешкото развитие.

Вече посочих колко странно е, че от хората се изисква не само да приемат за християнство това, което един или друг представител на тази или онази деноминация казва например за Христос Исус, но и да не казват нищо друго. Опитът показва, че антропософията не може наистина да бъде обвинена в намеса в която и да е религиозна изповед. Но тя трябва да признае нещо от истинско значение за цялата вселена, а именно важния, най-важен повратен момент в историята на развитието на земното съществуване, който е белязан от Христос Исус. Тя има много повече да каже за Христовия импулс, отколкото е казано досега. Хората негодуват, че тя иска да допринесе още повече за основаването и разбирането на християнството, отколкото официалните представители. Помислете само колко странна е всъщност подобна борба. Помислете само колко малко човек е на ниво със задачите на времето, ако не желае да разбере, че антропософията никога не може да наруши истинската религиозна вяра, а може само да я задълбочи. Тогава, разбира се, човек се нуждае от отношение, подобно на това, изразено от епископ Айрленд с думите: „Религията се нуждае от нови форми и начини на разбиране, за да се докосне до съвременното. Нуждаем се от апостоли на мисълта и действието.“

Да, дори в рамките на религиозните изповедания има хора, които са способни да усетят и усещат знаците на времето. Те дори изискват да им се отвори различен път. Защото разбират, че ако човечеството загуби интерес към духа, тогава интересът към религията също трябва да бъде загубен. Но ако човечеството придобие интерес към духовното по начин, който е в съответствие с настоящото му развитие, тогава религиозните деноминации също трябва да стигнат до правилното разбиране. Следователно, винаги можем да наблюдаваме, че докато в последно време хората често са били разубеждавани от опита си с това или онова религиозно вероизповедание от едностранчиво развитата естествена наука, те биват водени отново към нея от духа, проникнат от антропософската духовна наука. Ако някой наистина искаше сериозно да разбере как действието на духа в отделните религиозни вярвания може да бъде разбрано от антропософията, как може да се разбере, че въз основа на тези условия е възникнала една религиозна деноминация и въз основа на тези условия е възникнала друга религиозна деноминация, как е способна да оцени стойността на отделните религиозни деноминации със своите средства - никога не би искал да се бори с антропософията от тази страна.

Днес хората обичат да се спират на абстракции. Казват, че антропософията търси зрънцето на истината във всички религии, че всъщност прави всички религии равни. Това би означавало, че тя не е истинска история на развитието; би било като нещо, което никога не би могло да се направи във външната реалност, ако имате сол, черен пипер и захар на масата и кажете: „Всичко това са хранителни съставки, всички те са по същество еднакви“ - е, тогава слагате черен пипер в кафето си вместо захар. Това не е така; външна оценка е да се каже, че антропософията иска да разпознае ядрото на истината във всички религии като приблизително еднакво. По-скоро тя се стреми да разбере как една религия се е развила от друга. Тя се стреми да разбере как религиозното кредо, което иска да задоволи всички хора на земята в един дух, е по същество синтезът, обобщаващата връзка на различните религиозни кредо, разпределени сред отделните народи. Тя знае, заедно с Фробениус, как да говори за етнически религии и за религията на човечеството. Бих имал много повече да кажа, ако исках да се боря с всички недоразумения и погрешни тълкувания, които се натрупват все повече и повече от повърхностност, понякога от злоба, понякога и от добра воля, за да осъдя антропософията, особено от гледна точка на религиозните вярвания; бих трябвало да цитирам много примери, ако исках да посоча всички тези недоразумения. Следователно връзката между религиозния живот и антропософията може да стане ясна само когато човек разбере как антропософията въздейства на хората, как антропософията събужда хората за духовния свят и как това им позволява да почувстват това, което могат да преживеят в общността, в религиозната общност. Ако антропософията бъде атакувана от религиите, тогава тя трябва да се защити. Следете къде

антропософията става полемична и винаги ще видите: в защита. Антропософията рядко става агресивна или обидна; само там, където има нещо неразбрано, което трябва да се отстрани, както трябва да се отстрани едно неразбиране. Иначе обаче антропософията никога не става агресивна; тя го прави само когато трябва да се защити. Въпреки това, то трябва да се защитава много често: например, когато, както казах в началото на днешното си изказване, хората многократно отказват да се ангажират с това, което представлява самата антропософия, какво може да се намери в нея, ако човек не е сериозно, честно и искрено запознат с нея, а когато хората създават карикатура и след това се борят със собствения си карикатурен образ, което всъщност не засяга истински онези, които отстояват своите антропософски изследвания от най-съкровеното си убеждение!

Не исках да обсъждам подробно връзката между антропософията и религиозните вярвания, а по-скоро от гледна точка на цялостния, тотален дух на антропософския мироглед. Исках да покажа, че за тези, които разбират антропософията, не може да става дума за нарушаване на някакво религиозно преживяване от тази антропософия. Казаното от мен вчера важи и в това отношение: бих предпочел да нарека мирогледа, който се е появил за мен от здравословните светогледни концепции на Гьоте, антропософски; бих предпочел да го нарека гьотеанизъм, а ако зависеше от мен, бих предпочел да нарека сградата в Дорнах Гьотеанум.

Всичко, което може да се намери на основата на антропософията, всъщност винаги води до това да се каже: Вие само продължавате това, което този уникален дух е хвърлил в човешкото развитие. В много отношения той е останал на елементарните идеи. Но човек не е истински вярващ в гьотеанството, вярващ в мирогледа, който се е появил чрез Гьоте, който Гьоте е вдъхнал живот, ако погледне това, което самият Гьоте е записал от историческа или външна биографична перспектива; по-скоро човек е истински привърженик на мирогледа на Гьоте, когато е способен активно да се потопи в този мироглед и да продължи да го развива все по-нататък и по-нататък.

Гьоте е бил гьотеанец тук, във физическия свят, до 1832 г. Самият той би се изразил много по-различно днес, отколкото по своето време. Но когато нещо е здраво, остават определени основни импулси, определени основни сили, които също носят мироглед от една епоха в друга. Когато, бих казал, това, което е било в зародиш, разцъфва отново в нов цвят и нови плодове, тогава може да посочи тази солидарност на цялото развитие на човечеството, всъщност, че то приема определени основни импулси. И затова мога да завърша тези размисли днес, като поставя накрая и признанието на Гьоте, което е добре известно и което често съм изразявал.

Гьоте, наблюдавайки какво могат да бъдат изкуството и религията за човека, но също и какво прави науката от човека, разглежда човека, който не се оставя да бъде повлиян от псевдонаука, фалшива религия или фалшиво изкуство, а по-скоро от

истинско изкуство, истинска наука и истинска религия. Той разглежда човека и след това си казва тези дълбоко смислени думи:

Който притежава наука и изкуство,
има и религия.

Който не притежава и двете,
нека има религия.

Приложено към случая с антропософията, може би бих могъл да продължа това Гютеово изказване в духа на днешния ден:

Тези, които притежават антропософията, духовната наука, каквато тя разцъфтява от нея, имат и религия. Страхувам се само, че тези, които не искат да притежават антропософията, или поне нейния дух и смисъл, вече няма да имат религия в бъдеще.

3. Антропософски изследователски открития върху вечното в човешката душа и върху природата на свободата

Антропософски ориентираната духовна наука, която ще бъде обсъдена отново тук, както беше обсъдена в лекциите преди няколко седмици, все още се възприема от много хора в наше време като неканен гост в обществото. В началото, разбира се, човек се държи доста пренебрежително към неканен гост, ако трябва да го разглежда като такъв. Други научни течения, други клонове на науката, поради вече признатите нужди на човешките същества, са просто, бих казал, поканени гости в духовния стремеж на човечеството днес. Ако обаче човек осъзнае, че един неканен гост има нещо да предложи, което е загубил и което може да бъде много, много ценно в определено отношение, тогава започва да се отнася към неканения гост малко по-различно от преди. И това е основно положението на антропософски ориентираната духовна наука. Тя трябва да говори за духовните и душевни блага на човечеството, които в известен смисъл са били загубени за съвременната цивилизация по съвсем разбираем начин и които трябва да бъдат върнати. Те са били загубени, защото през вековете и хилядолетия на историческо развитие човечеството е имало известно инстинктивно разпознаване на това, което е заложено тук; човечеството вече не може да запази това инстинктивно разпознаване по същия начин и дори го е загубило до известна степен. Точно както човечеството не можеше да остане със средновековния мироглед за неподвижната Земя и въртящите се небеса и слънце, така и човечеството не можеше да остане със старото инстинктивно знание за природата на душата и следователно за действителната същност на човешкото същество. И в лекциите, които изнесох тук преди седмици, моята конкретна задача беше да обясня как по разбираем и обоснован начин научният начин на мислене е завладял душите на хората, как този научен начин на мислене се разпространява все повече и повече и как той трябва все повече да влияе върху цялостното културно развитие на човечеството. Но това научно знание, колкото и ясно и живо да е, не е подходящо да разкрива на хората тайните на собствената им душевна природа, особено ако искат да останат силни и могъщи в отредената им област. И тази научна концепция има особеността, че вече не може да приема старите инстинктивни прозрения за душата, че ги унищожава, така да се каже.

Духовната наука, както е разбираана тук, иска, по същия начин като естествената наука в своята област, съзнателно да освети духовната сфера чрез регулирано познание и по този начин съзнателно да възстанови на човешките същества това, което са загубили като инстинктивно познание.

Разбира се, онези, които днес все още гледат на антропософията като на неканен, нежелан гост, именно поради тази причина, ще я гледат като на най-желан гост – такава е надеждата на онези, които са ангажирани в това духовно-научно начинание – когато осъзнаят, че тя носи знанието, прозрението за изгубено съкровище на живота.

Ако разгледаме различните представи за човешката душа и нейната природа, появили се в периода откакто научното мислене започна да упражнява своето дълбоко влияние, чак до наши дни, виждаме, че два от най-важните въпроси, характерни за старата наука за душата, на практика са изчезнали от тази по-нова, научно повлияна наука за душата. Вярно е, че цяла поредица от други въпроси са свързани с тези два основни въпроса; но тези други, така да се каже, са включени, когато вниманието се съсредоточи върху тези два основни въпроса: въпросът за вечното в човешката душа, така нареченият въпрос за безсмъртието и въпросът за човешката свобода. В последните си лекции говорих за степента, до която въпросът за вечното е трябвало все повече да изчезва от полето на гледна точка на по-новите разсъждения, що се отнася до науката, и още тогава отбелязах, че днес моята задача ще бъде да разгледам въпроса за душата, както може да се направи в лекция, от гледна точка на поне едно бегло разглеждане на човешката свобода. Когато естествената наука разширява начина си на мислене върху душата, тя първо трябва да съсредоточи вниманието си върху степента, до която душата има своята основа във физическото тяло на човешкото същество. Този естественонаучен подход обаче е изцяло зависим от причинно-следственото наблюдение на протичането на външните процеси, включително протичането на психическите процеси, както те се случват във времето. Когато естествената наука се превърне в теория за душата, тя може да разглежда душата само в най-тясна връзка с тялото. Тялото обаче принадлежи изцяло на материалния, физически контекст на външния свят. За този контекст научният начин на мислене намира закономерни връзки във великолепна форма. Но тези закономерни връзки ни отдалечават, а не ни водят към разглеждане на двата основни въпроса за човешкия душевен живот, които бяха посочени.

Да дам само един пример: тъй като естествената наука все повече завладяваше, така да се каже, разглеждането на живота на душата, тя се опита да приложи законите, които бяха толкова плодотворни в нейната собствена област, към разглеждането на тази духовна сфера. Правейки това, тя не може да не погледне как човешките действия, човешките импулси на волята и всичко, което човешките същества предприемат от душите си, произтичат от физическия опит. Тя трябва да провежда експерименти по свой собствен начин, както е свикнала да прави в своята област на естествената наука, и се чувства, в известен смисъл с право, дълбоко удовлетворена, когато открива в експериментите си, че животът на душата по никакъв начин не нарушава установеното от естествената наука за външния

природен живот. Достатъчно е да се вземат предвид такива неща като експериментите, провеждани от физиолози и биолози, за да се определи количеството енергия, което хората и животните абсорбират чрез храната си; и след това, от своя страна, количеството енергия, което хората и животните развиват, когато предприемат духовни прояви в света. Рубнер, биологът и изтъкнат изследовател, е провел експерименти с животни, в които е показал, че всичко, което се проявява като енергия в движението и действията на животните, не е нищо повече от изчисливо преобразуване на абсорбираната хранителна енергия. А Атуотър е провел експерименти, които показват как този закон важи и за хората, как всичко, което изразходваме по отношение на движение и други подобни, може да се изчисли числено като произведение на това, което приемаме материално с храната като енергия и след това трансформираме в топлина и други подобни в себе си.

Така, въз основа на начина си на мислене, естествената наука също проследява духовния живот до така наречения закон за запазване на енергията. От нейна гледна точка, тя не може да не каже: Къде би трябвало нещо духовно да се намеси от само себе си в работата на човешкото същество, създавайки нещо ново сякаш по чудо, когато може да се докаже, че всичко, което се изразява външно от човешкото същество, е само продукт на трансформацията на това, което човешкото същество от своя страна абсорбира от света? Ако човешкият израз е това, което тялото е абсорбирало, тогава законът за запазване на енергията, който е толкова важен в естествената наука от Юлиус Роберт Майер, Хелмхолц и т.н., е изпълнен. Никъде не се появява нова сила; всичко, което се появява като израз на сила, е само трансформация на това, което вече съществува. Така че не можем да кажем, че когато човек извършва така нареченото свободно, произволно действие, то идва от душата му, защото тогава нова сила би се присъединила към силите, които вече са там, сякаш от нищото.

Тези, които са свикнали с научните идеи, естествено възприемат това като напълно последователен ход на мисълта. И тъй като това е така, тъй като естествената наука постига толкова велики и впечатляващи неща в своята област, антропософията, която се стреми да разшири научната строгост до духовната сфера, естествено има трудна позиция за защита. Но не с няколко абстрактни изречения; по-скоро, бих казал, чрез целия дух на това, което имам да представя в тези лекции, трябва да стане ясно, че тази антропософски ориентирана духовна наука в никакъв случай не е в противоречие с естествената наука, а напротив, тя напълно продължава и развива естествената наука, въпреки че поема по пътя извън сферата на сетивното наблюдение и навлиза в наблюдението на духовния живот.

Въпреки това, тя се сблъсква с безброй предразсъдъци. Тези, които живеят в рамките на антропософията, знаят най-добре колко завладяващи могат да бъдат предразсъдъците и как те неизбежно пораждат противопоставяне на

антропософията. Може да се каже, че има достатъчно основания да се възрази и да се противопостави на самия начин, по който трябва да се провеждат изследванията в областта на антропософията – стига човек да е достатъчно предубеден, за да ги разпознае. Защото „доказателствата“, каквито ги познаваме в обикновената наука и обикновения живот, със сигурност присъстват в антропософията; но те трябва да се приемат и разбират по определен начин, различен от това, което наричаме „доказателства“ в обикновената наука и обикновения живот.

Преди всичко, в обикновената наука и обикновения живот, става въпрос за това да имаме пред себе си това, което искаме да изследваме. Никой не може да отрече, че светът на сетивата се разпростира пред нашите сетива, че ни задава въпроси.

В известен смисъл това не е така в антропософското наблюдение. Тук самият свят първо трябва да бъде разкрит, така да се каже, по същия начин, както светът на сетивата би бил разкрит на същество от по-нисшия ред организми, ако то се развие по-нататък и придобие сетива. Доколкото съществото би придобило сетива, сетивният свят би се отворил за него. След това, когато сетивният свят се отвори за него, неговото съществуване е доказано. Следователно, голяма част - не цялата - от доказателствената сила, присъща на антропософски ориентираната духовна наука, ще зависи от осъзнаването, че подготвителната работа в собствената душа, която духовният изследовател е извършил, за да стигне първо до света, който наблюдава, е оправдана.

В другите науки човек работи на определена основа и едва тогава започва духовната дейност, едва тогава душата започва да обработва това, което трябва да обработва. В антропософски ориентираната духовна наука душата трябва първо да работи и нейната работа не е нещо, което измисля закони за други неща, а по-скоро нещо, чрез което тя се подготвя да наблюдава какво всъщност представлява духовният свят. Това ни води до заключението, че антропософски ориентираната духовна наука изисква нещо, което толкова неохотно се признава в момента: че веднага щом става въпрос за прозрение за свръхсетивното, способностите в душата, които могат да видят това свръхсетивно, първо трябва да се събудят, трябва да се изведат от душата. Но както в хода на еволюцията по-нисшите организми, които все още нямат определени сетива, развиват такива сетива от все още недиференцирания си организъм чрез взаимодействието си с външния свят, така е възможно от недиференцираната човешка душа да се развият способности, които водят до възприемането на духовния свят по същия начин, както физическите сетива водят до възприемането на сетивния свят.

Днес няма да навлизам в развитието на тези душевни способности. В много лекции, които съм изнасял тук през годините, включително и в последните лекции, съм представял някои принципи за развитието на такива способности и за извеждането им на преден план. Днес просто бих искал да ви насоча към моите книги по тази тема, а именно моя труд „Как да постигнем познание за висшите светове“ и моята

„Тайна наука“, която показва какво трябва да направи душата, за да постигне способността – която е напълно постижима – да възприема духовния свят. Тя може да постигне тази способност само ако направи вътрешното си същество независимо от физическото тяло. За да не се повтарям, днес няма да говоря за това как се постигат такива способности. Бих искал само да спомена някои от особеностите на този духовен път, който води към свръхсетивната сфера, към която принадлежат човешките същества.

Бих искал да изразя една истина за този път към свръхсетивното, която на пръв поглед може да изглежда странна. Духовният изследовател трябва да развие в душата си способности за вид познание, което се отнася до неща, които по принцип всеки уважаващ себе си човек би искал да направи обект на своето съзерцание, ако не му бяха възпрепятствани научни или други предразсъдъци. Вечността на душата, природата на човешката свобода и всичко, свързано с нея – тези вечни философски въпроси на човечеството – са въпроси за всеки човек. Древното инстинктивно познание се е занимавало с тях. По-новото духовно-научно познание трябва да следва път на познание, което се отнася до нещо, което е, така да се каже, желано от всеки уважаващ себе си човек. Но пътищата, които трябва да се извървят, за да се проникне в тази свръхсетивна сфера чрез истинско познание, са по-малко обичани, направо отхвърляни. И не просто отхвърляни в предразсъдъци, а, бих казал, отхвърляни от определени особености на самата човешка природа. И тук идва на ум следното.

Когато формираме идеи и понятия, ние сме свикнали да ги основаваме на нещо съществуващо, на нещо съществено, което ни подхожда независимо от тези идеи и понятия. Ние стоим в света като сетивни същества във връзка със съществуващото, за което формираме идеи. Като човешки същества между раждането и смъртта, като човешки същества, които живеят в тялото, ние не сме в пряка връзка с това, към което се отнася свръхсетивното познание. Следователно, това свръхсетивно познание трябва да черпи от по-голяма сила на душата, от много по-висша вътрешна енергия от познанието за обикновения сетивен външен свят, който винаги ни идва на помощ, защото е там от самото начало. Това вътрешно укрепване на душевния живот, което се състои по-специално в пробуждането на висши познавателни способности, това извличане на активни, а не само пасивни познавателни сили, е нещо, от което много хора се отдръпват, нещо, което на много хора им се струва, именно защото не се отнася пряко до същество, като нещо фантастично, като просто плод на въображението. Напълно разбираемо е, че онези, които не проникват в по-дълбоко разбиране на материята, приемат идеите и понятията на духовната наука за плод на въображението, защото са свикнали да приемат за реални само онези идеи, за които съществуващото, реалното, както се нарича, вече е разпространено пред сетивата. Но това, което най-много интересува хората от свръхсетивния свят, това, което живее отвъд собственото им същество,

отвъд раждането, или да кажем зачеването, и смъртта, това, което не се изчерпва в този сетивен свят и в живота на този сетивен свят, трябва да бъде схванато в такива идеи за свръхсетивно познание. Тези идеи трябва да бъдат извлечени от дълбините на душата. Душата, свикнала да преследва сетивния свят и да го прониква научно с определени закони, е слаба в сравнение с душата, която трябва да призове силите на познанието, за да погледне в свръхсетивния свят чрез тях. Не как се изследват, а как са свързани помежду си, тези сили на познанието, е това, за което искам да говоря в днешната лекция.

Човешките същества са свикнали да си формират представа за нещо, което се случва в реалността, така да се каже, и след това имат образ на нещо реално; те могат да го запомнят; то остава с тях като спомен. Това е особеност на нашето обикновено въображение, особеност, която всъщност ни дава сигурност в живота, че се чувстваме способни да задържим това, което външният свят ни представя. Когато духовният изследовател извлича от дълбините на душата си онези сили, които му позволяват да погледне в свръхсетивното, тогава е така, че в „виждащото съзнание“ – както нарекох тази способност в книгата си „Мистерията на човека“ – той е способен да погледне в свръхсетивното. Но ако се опита да запази това, което е видял, това, което се е появило пред душата му по същия начин, както всичко друго, което е преживял от външния сетивен свят, чрез паметта, той първоначално би направил напразен опит. Преживяванията от духовния свят, преживяванията, които се отнасят до вечното, до безсмъртната природа на нашата душа, могат да бъдат разпознати чрез свръхсетивните сили на познанието; но те не могат да бъдат включени в паметта по обичайния начин; те, така да се каже, веднага се забравят, като сън, мимолетно препускащ през душата.

Сега може да кажете: Ами тогава тези прозрения? Могат ли те наистина да се разглеждат като нищо повече от резултати от мимолетен сън? — Трябва да се каже: В известен смисъл, абсолютно! Но сега важи следното: За да има такова прозрение за свръхсетивното, човек трябва да подготви цялата човешка душа по определен начин; човек трябва да постигне такова вътрешно състояние на духа всеки път наново, преди което може да се случи духовно виждане. Това, което човек прави в душата като дейност, това, което предприема в душата, за да погледне в духовния свят, може да се запази в паметта, може да се запомни. Така че, след като сте получили прозрение за това или онова събитие в духовния свят, за това или онова същество на духовния свят, вие ще знаете какви упражнения трябва да извършите с душата си, за да се случи това духовно виждане. Ако след известно време това духовно виждане трябва да се случи отново, трябва да създадете същите условия в душата си. Можете да запомните тези условия. Това, което човек вижда, трябва да се случва отново и отново. Това е съществена разлика от обикновеното познание. Колкото и парадоксално да звучи, духовният изследовател не е в позиция да преживее нещо веднъж, след което да го научи наизуст, така да се каже, за да може

да го съживява отново и отново в душата си като спомен. Не, ако иска да срещне отново същото духовно същество или същото духовно събитие, той трябва да създаде в себе си възможността да го преживее отново. Колкото и странно да звучи, когато духовният изследовател говори за най-елементарните истини – бих искал да кажа: пет последователни дни пред всяка общност, пред всяка публика – и иска да говори по такъв начин, че казаното да е директно изразено от духовния опит, тогава той трябва да има този духовен опит отново всеки път.

Това, което искам да кажа, е, че един от най-важните закони, особена характеристика на нашия духовен опит, е следният: докато нашите сетивни възприятия изглеждат – и това е само привиден случай – сякаш могат да се появят отново по-късно от паметта, сякаш са духовно притежание, това изобщо не е така за практикуването на духовно знание. Духовните прозрения трябва винаги да се придобиват отново и отново.

Защо обсъждам това по-специално? Бих искал да обърна внимание тук – както често съм посочвал – на факта, че придобиването на духовна наука, пътят на духовното изследване, в никакъв случай не е необходимост за всеки, който иска да се занимава с духовна наука в съвременния смисъл. Разбира се, днес има обща тенденция човек да иска да преживее сам, до известна степен, това, което смята за истина; и в това отношение е оправдано онези, които чуват за духовната наука и нейните резултати, също да питат: Как мога аз самият да стигна до такива неща? Същественото в отношението на човека към духовната наука обаче съвсем не е, че самият той става духовен изследовател. Защото пътят на духовното изследване е такъв, който дава нещо на живота, и то на безсмъртния живот, само когато това, което се появява в духовното виждане, се трансформира обратно в обикновени човешки понятия, каквито имаме и за сетивния свят. Духовният изследовател може да е високо развито същество по отношение на свръхсетивното познание, но като човешко същество той не би имал специално предимство пред другите човешки същества чрез това духовно виждане; защото всичко, което влиза в това духовно виждане, е само средство, а не цел. Целта е да се трансформира придобитото чрез духовно виждане обратно в работещи човешки понятия, в онези идеи, които току-що сме придобили от външния сетивен свят, дори ако голяма част от това, което изразяваме чрез такива идеи, придобити в сетивния свят, трябва да звучи фигуративно.

Ако, следователно, някой – да кажем хипотетично – изобщо не иска да стане духовен изследовател, изобщо не иска да следва вътрешен път, тогава той би могъл да вземе от духовния изследовател това, което последният открива чрез своите изследвания. Резултатите, до които той достига, са разбираеми сами по себе си, ако

човек е достатъчно непредубеден. И притежаването на тези прозрения в обикновеното човешко въображение – не в свръхсетивното виждане – е това, което представлява истинското съкровище на живота. Духовният изследовател не би спечелил нищо от своите духовни изследвания, ако искаше само да се наслаждава на свръхсетивното виждане и да бъде блажен; това би било нещо много по-преходно, много по-временно от обикновените външни сетивни резултати. Важното е, че това, което е преходно в душата, видението за духовното, се трансформира обратно в жизнеспособни човешки идеи. След това те се съобщават на душата; те са това, което душата може да вземе със себе си, когато преминава през портата на смъртта от този чувствен живот в друг духовен живот. Духовното виждане като такова не може да бъде взето със себе си, а само това, което духовното виждане носи. И както един духовен изследовател съобщава от духовния свят какво може да се трансформира от подобни идеи, как това може да се превърне в полза за самия него, така може да се превърне в полза и за други, които самите не са духовни изследователи, а разбират нещата само от гледна точка на здравия разум, който е напълно способен да го направи.

Това трябва да се каже с цялата яснота, защото дори много хора в антропософското движение имат предразсъдъка, че важното е да се оттеглиш от живота и да се потопиш в един съвсем различен, мистичен мрак на душата. Не е за това въпросът. Става въпрос за това, че чрез определени дейности на душата – както казах, можете да прочетете за това в моите писания – се открива това, което е вярно за свръхсетивния свят, и че намереното може след това да се трансформира в обикновени човешки понятия, които обаче все още се отхвърлят от хората днес, защото вярват, че тези понятия не могат да бъдат проникнати от здравия разум. Но те са разбираеми и с течение на времето хората ще осъзнаят, че са разбираеми. Ако въпреки това днес има нужда всеки да иска да надникне в духовния свят до известна степен, това е оправдано в живота. Литературата отговаря на тази нужда. И тя съответства на изискването на нашето време не просто да вярваме, а да виждаме сами. Както обаче казах, това не е основното нещо, което е заложено на карта. И когато описвам подробно пътя на познанието, по който човек навлиза в духовния свят, това е, първо, за да задоволя нуждите, които току-що споменах, но второ, и по-важно, защото самият духовен изследовател трябва да вижда като своя цел да даде отчет за начина, по който е стигнал до своите истини. След това обаче тези, които четат произведение като „Как да познаваме висшите светове“ или втората част на моята „Окултна наука“, могат да видят от начина, по който духовният изследовател описва пътя на духовното изследване, че това не е въпрос на фантазия, а на реално, действително навлизане в свръхсетивния свят. Те могат в известен смисъл да видят как се дава отчет за една реалност.

Това е нещо, което трябва да се каже във връзка с факта, че в много отношения доказателствата, които духовният изследовател трябва да предостави, трябва да

бъдат представени по различен начин от обикновените доказателства. Духовният изследовател трябва да изисква да се признае разбираемостта и валидността на пътя, който той посочва стъпка по стъпка, който води в духовния свят. Но когато въпреки това той подчертава такава особена характерна черта на духовното виждане, като току-що споменатата - че гледането в духовния свят изобщо не съответства на нашия обикновен душевен живот - тогава това се прави именно с цел да се характеризира свръхсетивният свят, в който човек навлиза.

За обикновения душевен живот, казах аз, е характерна особеност, че ние запазваме в паметта си това, което някога сме възприели от сетивния свят; това не се отнася за духовното виждане. Казвайки нещо подобно, човек посочва, че престоят в духовния свят е нещо съвсем различно от престоя в сетивния свят. Човек така да се каже, посочва особеностите на духовния свят; показва, че чрез духовното изследване човек навлиза в свят, който не е свързан с тялото ни по същия начин, по който сетивният свят е свързан с него. Когато възприемаме сетивния свят с тялото си, той се свързва с нас по такъв начин, че можем да запазим възприетото в паметта си. Духовният свят е толкова отдалечен от нас физически, че не причинява промените в тялото ни, които водят до паметта. Това е именно особеност на духовния свят, която трябва да се вземе предвид. И правилното разпознаване на тази особеност е доказателство, че духовното виждане ни поставя в свят, който няма нищо общо с нашето физическо тяло, че е напълно оправдано да се каже: Докато всичко, което се възприема в тялото, извиква спомени в по-голяма или по-малка степен, това, което се възприема, когато душата е извън тялото, както при духовното виждане, не извиква спомени именно защото влиза във връзка само с нашата свръхсетивна душа, а не с нашето тяло.

И така, за да се илюстрира една особеност на природата на духовния свят, се споменава нещо подобно. И други особености, които възникват пред духовния изследовател, когато той навлезе в свръхсетивния свят, се споменават по същата причина и в същия смисъл. В обикновения физически свят на възприятията ситуацията е следната: ако повтаряме една идея отново и отново — колко много образование се основава на това! — тогава тя ни става по-позната, можем да я запомним по-добре, тя се свързва по-добре с душата ни. Обратното е вярно за това, което преживяваме в духовния свят. Колкото и странно да звучи, може да се каже, че ако имам духовно преживяване и се опитвам да го имам по-често, то не става по-лесно, а по-трудно. Човек не може да практикува все по-добро и по-добро преживяване на духовни преживявания.

Има нещо много странно в това. Има хора, които полагат усилия да получат прозрения за духовния свят чрез определени душевни упражнения. По този начин се призовават силите, събрани във всяка душа, които се намират в дълбините на душата и са насочени към свръхсетивния свят. В резултат на това се случва блажено, може би често великолепно преживяване, което бих описал като подобно

на сън и временно. Дори ако съответният човек е положил усилия да пресъздаде същите душевни състояния, които могат да имат дори по-силен ефект, не е необходимо те да се повтарят втори или трети път. Може да се каже съвсем буквално: истинското духовно преживяване ни напуска, след като веднъж е било там, и ние трябва да положим по-силни, по-значителни усилия, ако искаме да го върнем.

Тези, които са положили първоначалните усилия, често са изненадани, че от душата не възниква отново и отново едно много значимо духовно преживяване.

Споменавам това и за да покажа как преживяванията, които духовният търсач има, когато се приближава до свръхсетивния свят, са напълно различни от преживяванията, които човек има по отношение на света на сетивните възприятия. Друга особеност е следната: с напредването на духовното познание човек усеща, че трябва да овладее събитията, които се появяват духовно пред него, със зрялото състояние на въображаемия си живот, ако не иска да стигне до фантазми, до всякакви фантастични идеи. Следователно човек трябва да осъзнае, че подготовката за духовно виждане е от много особено значение. Човек трябва вече да е развил възможно най-зрелите, многостранни и проникващи сили на въображението, за да може да овладее това, с което се сблъсква в духовните преживявания. Това е съвсем различно от преживяванията в обикновената сфера на сетивното възприятие. Там тази сфера на възприятието се разпростира пред нас; ние получаваме все повече и повече идеи от тази сфера на възприятието; обогатяваме представите си от нея. След като сме получили възприятията, ние обогатяваме представите си. С духовните преживявания е обратното: първо трябва да направим представите си богати и разнообразни, така че те да са подготвени, когато искаме да имаме свръхсетивни преживявания. Виждате нещо съвсем различно от това, което е в обикновения живот и обикновената наука.

Това, което исках да предложа, е, че пътят към свръхсетивната сфера е пътят, който ни води към съвсем различно преживяване, съвсем различен начин на преживяване и възприемане от този, който имаме в обикновения живот и в обикновената наука. Много хора днес все още се отдръпват от този друг начин на възприемане, от този съвсем различен начин на притежаване на понятия и идеи. И това, през което духовната наука ще трябва да премине, е следното: преди всичко тя ще зависи от това хората да намерят смелостта и силата да формират идеи, които, бих казал, не са подкрепени от това, за което не правим нищо, към което не допринасяме нищо: от вече съществуващия външен свят на възприятията.

Обаче, преди всичко научният начин на мислене формира тези идеи. И тъй като е постигнал голям успех по свой собствен начин, той за известно време е отклонил хората от духовното познание. Той от своя страна ще ги върне към това духовно познание именно поради неговата особеност. Именно защото то сочи към

материалното и защото хората все повече виждат през материалното, те ще бъдат принудени да признаят, че духовното трябва да се търси по различен начин. Сега бих искал да използвам някои изследователски открития от духовната наука, за да покажа как човешкото познание ще се превърне в нещо съвсем различно, когато антропософски ориентираната духовна наука постепенно се намеси в човешката работа, насочена към целите на познанието. Тези от вас, които са тук днес и които ме слушат да говоря често, знаят, че много не съм склонен да говоря за лични неща. Но мога да направя едно предложение, защото то е свързано, в известен смисъл, с това, което имам да кажа: Това, което се каня да кажа за връзката между човешкия дух и душа и човешкото тяло, за мен е резултат от повече от тридесет години изследвания. Защото в духовната сфера нещата не се постигат, като имате някакъв обект или процес пред себе си, както в лаборатория, от който можете да заключите какво може да се каже за него, след като сте разработили метода. Духовното изследване е преди всичко процес, който протича във времето. И става въпрос за това да се стигне до определени неща едва когато човек е в състояние да свърже преживявания, които са разделени във времето, един с друг. Преходът от обикновено научно познание и обикновено съзнание към духовно научно познание първоначално може да се сравни със слушането на отделни тонове без музикалност и с възприемането на мелодии или хармонии с музикалност. Когато чуете единичен тон, това е възприятие на този единичен тон; това е единично преживяване. Ако искате да влезете в света на музиката, единичният тон трябва да бъде свързан с други тонове и той става това, което е, само като влезе във връзка с други тонове. При обикновеното сетивно възприятие душата влиза във връзка със сетивен външен свят, с материален външен свят. Това може да се сравни с възприемането на единичен тон. При духовното познание душата трябва да влезе във връзка с това, което се разгръща във времето. Бих искал само да подсказва колко е важно например духовният изследовател да може да преживее това, което преживява днес, да речем, днес, не само като индивидуално събитие от непосредственото настоящо съществуване, но и да може да го свърже с преживяване, което може да се е случило преди година, точно както една нота на мелодията е свързана с друга нота на мелодията, ако трябва да съществува музикална концепция. Точно както се свързваме с нещо извън нас чрез обикновеното възприятие с душата, така и в духовното преживяване първо се свързваме с настоящото преживяване, но след това го свързваме с това, което е било издигнато живо в душата от миналото. Човек гледа на настоящото преживяване от момент в миналото; след това отново от преживяване по-назад във времето. По този начин, като се гледа във времето, душевните преживявания се структурират така, че може да се каже: обикновеното познание се превръща в нещо като музикален преглед на душата.

Това също така позволява на душата да възприеме повече от това, което преживява в тялото. То обединява преживяването и това, което може да се запомни между раждането и смъртта – точно както ухото свързва един музикален тон в мелодията с друг – когато има вътрешната „музикална“ представа за съществуването на душата, тя свързва този настоящ душевен живот, който протича между раждането и смъртта, с това, което е преди раждането, или да кажем преди зачеването, и това, което е след смъртта. Но душата трябва да се подготви за това, като свързва индивидуалните преживявания в живота между раждането и смъртта един с друг, подобно на нотите на мелодиите, не просто възприемайки индивидуалните преживявания, не просто преживявайки ги, а разширявайки преживяването във времето и във времето, истински преживявайки различните градации, различните диференциации като вътрешна музика.

Това, което се случва тогава, не е просто вътрешна музика, а нещо като вътрешно четене или слушане на думи, където човек не само чува тонове, които влизат в мелодични или хармонични отношения с други, но и изразява смисъл, който се крие в тях. Тогава за духовния изследовател ще възникне нещо, което мога да характеризирам, като кажа: Обикновеното научно наблюдение разглежда нещата така, както би се гледала отпечатана страница, описвайки само формата на буквите, линиите и ъглите между тях и последователността на буквите. Приложено към природата, както прави естествената наука, това е естествената наука. Тя е описание на буквите. Духовният изследовател се учи да чете. Той се откъсва напълно от това, което е просто четене на букви. И това, което намира в природата като свръхсетивно, се отнася до това, което е разпространено пред сетивата в природата, точно както значението на прочетеното и чутото се отнася до отделните обикновени звуци, които образуват думите, или до отделните букви, с които е отпечатана хартията.

Но това по същество зависи от вътрешен напредък, който човек може да постигне и ако самият той не е духовен ученик, а само възприема понятията и идеите, придобити чрез духовно изследване. Човек се учи да познава света, така да се каже, в неговото действително хармонично звучене и резониране; човек се учи да разпознава смисъла, който се крие зад този, сравнително казано, „звучащ“ свят. По този начин, в течение на повече от три десетилетия духовни изследвания, стигнах до разбирането на нещо, което бих искал да опиша като връзката между душевно-духовното и физическо-телесното, нещо, което със сигурност ще се появи и в близко бъдеще в естествената наука, която днес е все още далеч от това да чуе подобно нещо. Защото духовното изследване и естествената наука ще се срещнат, духовното изследване от духовна страна, естествената наука от материална страна. Те ще се срещнат, като работници, копаещи тунел, ако са правилно ориентирани, срещайки се по средата от двете страни.

Това, което имам да кажа, е открито чрез духовни изследвания. Но дори днешните естествени науки, физиология и биология предлагат достатъчно възможности да потвърдят напълно това, което сега имам да кажа като резултат от духовните изследвания. В дискусиите и разсъжденията за връзката между душата и тялото, хората днес се отдават на това, което бих нарекъл почти фатална едностранчивост. Всеки, който днес вземе книга по психология или духовна наука, ще види, че тя винаги започва с обсъждане на нервната система. От научна гледна точка това е напълно оправдано днес. Справедливо е да се каже, че естествените учени не могат да направят нищо друго, освен да свържат духовното едностранчиво единствено с нервната система. Един цялостен поглед върху живота разкрива нещо съвсем различно. Един цялостен поглед върху живота показва, че само част от душевния опит може да бъде пряко свързана с нервната система, а именно животът на въображението. Така че можем да кажем: Всичко в нашия душевен опит, което е животът на въображението, намира своя - нека използваме термина - физически еквивалент в нервната система. Невната система е основата, носителът, физическият носител на живота на въображението.

Но не и за живота на чувствата. Емоционалният живот се третира много зле от психолозите, занимаващи се с естествени науки, които искат да завладеят психологията за естествена наука. Теодор Циен - правилно от негова гледна точка - изобщо не смята емоционалният живот в душата за нещо самостоятелно; той говори само за „емоционалния акцент на идеите“. Всяка идея има, така да се каже, „емоционален тон“. Това, разбира се, противоречи на най-често срещаните психологически преживявания. За обикновения психологически опит емоционалният живот е толкова реален, колкото и животът на идеите. Не става въпрос само за някакъв „емоционален тон“ на нашите идеи, а по-скоро за това, че емоционалният живот се развива наред с живота на идеите. Ако човек свърже този емоционален живот толкова директно с живота на нервите, колкото и живота на идеите, той допуска грешка, която е напълно разбираема и днес, но не по-малко разбираема за това. Защото, както животът на въображението е свързан с живота на нервите, така и животът на чувствата – колкото и странно да звучи днес – е свързан с всички ритмични процеси в нашия организъм, които са зависими и ограничени от ритъма на дишането и неговото продължение, от ритъма на кръвта, от ритмичните вътрешни движения; при което, разбира се, не трябва да мислим само за грубия ритъм на дишането и кръвообращението, но и за по-фините разклонения на ритмичната система. Трябва да мислим какво представляват ритъмът и ритмичното движение, когато търсим физическата, телесната основа за живота на чувствата. Добре осъзнавам, че могат да възникнат стотици възражения, когато се каже нещо подобно. Наистина бих могъл да изброя всички тези възражения. Но бих искал да спомена само едно, просто за да дам пример за това как човек трябва да подходи към тези неща – по-точно, много по-точно, отколкото изисква „точната“ наука – ако

иска да ги разпознае в истинската им форма. Например, някой би могъл да каже: Е, ето някой, който аматорски обяснява, че за да бъде физически присъстващ, емоционалният живот пряко влияе върху ритмичното движение на тялото по същия начин, както животът на въображението влияе върху нервната система. Не знае ли той, че например, когато изпитваме музикално впечатление, ние го възприемаме през ушите си, че следователно то се предава първо като идея, че естетическото преживяване се крие в този живот в музикалната идея, че следователно е безсмислено да се твърди, че чувството, което, разбира се, е свързано с музикално впечатление, не е резултат, следствие от живота на идеите?

Знам, че за днешния начин на мислене това възражение всъщност трябва да е универсално валидно; в действителност не е. Просто трябва да сме наясно, че това, което възприемаме като звуков образ през ушите си, все още не е музикално преживяване. То става музикално преживяване едва когато звуковата идея се срещне с това, което достига до мозъка като разклонения на дихателния ритъм от дихателния процес. В срещата между ритъма, който се издига от дишането в мозъка, и в който прониква звуковият образ, ние имаме физически еквивалент на музикалното впечатление. Всичко, което е емоционален живот, първоначално е физически свързано с ритмичния живот в нашето тяло.

Трето, има нещо, което имаме в душата си: волята. Точно както въображението е свързано с живота на нервите и както животът на чувствата е свързан с ритмичното взаимодействие на силите, произтичащи от ритъма на дишане и ритъма на кръвта, така и цялата воля в човешкия организъм е свързана с метаболизма. Колкото и странно да звучи, всички процеси на волята се изразяват пряко в метаболитните процеси, точно както всички процеси на чувстване се изразяват в ритмични движения, а всички процеси на мислене и въображение се изразяват в определени нервни процеси. Обърнах внимание на това в последната си книга „Von Seelenrätseln“ („Мистериите на душата“), където за първи път отпечатах тези научни открития, макар и в по-кратък вид, както е уместно предвид настоящия недостиг на хартия.

Ако човек иска да разбере тези неща, трябва да осъзнае, че нервният живот, ритмичното движение и метаболитният живот не съществуват едновременно в организма. Нервите също трябва да се подхранват, разбира се. Така че хранителните процеси непрекъснато протичат в нервите. Всички органи на ритмичното движение трябва да се подхранват. Всички тези отделни членове, тези три члена на организма, се проникват взаимно. Но прецизните, наистина точни изследвания ни показват, че това, което е метаболизъм в нерва, например, няма нищо общо с въображението, а има общо с процеса на волята, който се простира и във въображението. Разбира се, ако искам да си представя нещо, искам да си го

представя; ако съсредоточа вниманието си върху въображението, това вече е разгръщане на волята. Този зародиш, който е свързан с волята, е свързан и с метаболизма в нервния живот. Но същността на въображението е свързана с процеси, които нямат нищо общо с метаболизма, а напротив, имат общо с разстройство на метаболизма, с нещо в нервите, да, което може да се сравни - сравненията все още ще бъдат парадоксални, духовното изследване е нещо младо, ново и първо трябва постепенно да се утвърди в съзнанието на хората - което може да се сравни не с метаболизма, а по-скоро с оттеглянето на метаболизма, с появата на глад. Но въпросът е, че си имаме работа със свиване в нервната система, който не бива да се бърка с разпадането в целия организъм.

Такива обърквания са се случвали. И именно като посоча тези обърквания, ще мога да подчертая специфичните характеристики на по-новата антропософски ориентирана духовна наука в контраст с по-старите духовни течения, които все още са признати за валидни днес. Кой не би знаел, че това, което новата духовна наука, както е предвидена тук, се стреми да постигне чрез чисто вътрешни душевни процеси, които нямат нищо общо с нищо физическо, преди това е било опитвано да се постигне чрез средства, които са имали много общо с всякакви физически дейности, с всякакви аскетични практики. Достатъчно е само да си припомним как някои мистици са постигали единение с духа чрез определени процеси на гладуване, чрез аскетизъм, тоест чрез разпадане на организма. Това не е път, който има нещо общо с истинското духовно изследване в съвременния смисъл. Но това духовно изследване трябва да посочи, че разпад, който не е ненормален, а нормален, наистина се случва в нервната система, ако животът на въображението трябва да намери своя израз чрез нервната система. И в лекцията, която изнесох тук преди седмици, посочих как съзнанието, преживявано в живота на въображението, е свързано със смъртта. Дори казах следното изречение тук преди седмици: Както си представяме, ние непрекъснато умираме в нервната си система. Само когато такива идеи бъдат развити, естествената наука ще може да се сблъска с духовните изследвания. И така - мога само да загатна за това, тъй като няма да има достатъчно време да представя един широкообхватен поглед във всичките му детайли - трябва да кажем: От физическа страна, тройният душевен живот, животът на въображението, животът на чувствата, животът на волята, е свързан с цялото тяло, не само с част от тялото, не само с нервния живот, а с цялото тяло; защото цялото тяло е свързано с трите си органични члена: нервния живот, ритмичния живот, метаболитния живот. Нашият душевен живот не е свързан едностранчиво с нашия нервен живот, а цялата душа намира своя пълен израз в цялото тяло. Това е заключение, до което духовната наука е стигнала в своите изследвания: че животът на въображението, чувствата и волята имат своите еквиваленти в тялото. Но както тези три члена на човешкия душевен живот имат своите физически еквиваленти, така те имат и своите духовни еквиваленти. Точно както животът на

въображението, дори за естествения учен, е все по-свързан с нервния живот от физическата страна, така той е свързан със свръхсетивното познание, както го характеризирах днес и както можете да го намерите характеризирани в моите книги, с духовен живот, който може да бъде схванат само в определени вътрешни преживявания, които нарекох в моите писания: имажинативно познание. Това е първият етап на духовното познание, първият етап на вглеждане в духовния свят. Точно както откриваме нервния живот като физически еквивалент на живота на въображението от една страна, ние откриваме от друга страна живота на въображението, излизащ от духовна област, която може да бъде схваната само чрез свръхсетивното възприятие, а именно чрез първия етап на свръхсетивното възприятие, чрез това, което е известно като имажинативно познание. В една реалност, която живее в образи, която живее в образи на драмата на познанието, ние виждаме това, което духовно съответства на живота на въображението. И в това, което духовно съответства на живота на въображението, когато се схваща чрез свръхсетивното познание, ние сега имаме пред себе си едновременно това, което във времеви смисъл прониква в цялото ни съществуване като образообразуващо тяло от раждането, или да кажем от зачеването, до смъртта. Докато нашата субстанция непрекъснато се променя, докато непрекъснато се подновява, от раждането до смъртта ние запазваме единното формиращо тяло, което е едновременно духовна основа на нашия живот на въображението. Това е първият свръхсетивен член на човешкото същество, който е свързан с живота на въображението по същия начин, както физическият нервен живот е свързан с него от другата страна.

Но нека разгледаме живота на чувствата. От физическа страна, той е свързан с ритъма на дишане и кръвообращение; от друга страна, той е духовно свързан с духовна същност, която може да бъде схваната на по-високо ниво на духовно виждане на свръхсетивното познание, отколкото на имажинерното познание, чрез това, което в моите писания нарекох вдъхновено познание, видът знание, което вече не се нуждае от образи, а се издига в свръхсетивния свят без образи. Но ако това, което е духовният произход на нашия емоционален живот, е наистина разбрано чрез свръхсетивното познание, тогава то е това в нашето духовно същество, което не се простира просто от раждането до смъртта или от зачеването до смъртта, а е наше собствено. То е в духовния свят, преди да влезем във физическия живот чрез раждането и с което преминаваме през портата на смъртта; защото наистина да се съединим духовно с това, което е в основата на живота на чувствата, означава да разширим духовното си виждане отвъд това, което надхвърля раждането и смъртта.

И — отново е парадоксално, но именно в областта на антропософията, защото нещата са нови, някои парадокси възникват само поради тази причина — както нашият волеви живот е свързан от физическата страна с метаболизма, така от

духовната страна той е свързан с най-висшето, което ние, хората, сега можем да постигнем в духовното виждане, с това, което в книгите си нарекох интуитивно познание. Това не се отнася до обикновеното, неясно интуитивно познание, за което обикновено се говори, а до това, което в книгите ми се характеризира като интуитивно познание: нарекох реалното вживяване в същността на духовния свят интуитивно познание. Това обхваща онова, което духовно е в основата на нашата човешка природа като най-висше.

И се случва нещо забележително: докато метаболизмът – ако изобщо искаме да използваме тези термини – е най-нисшият аспект на физическата страна, обратно, това, което съответства на волята от духовна страна, е най-висшият аспект, лежащ в основата на нашето същество. И това, което трябва да считаме за най-висше между раждането и смъртта, нервният живот, който съответства на живота на въображението, се основава на най-нисшия аспект на духовния свят, а именно този, който може да бъде постигнат чрез въображаемо познание.

За самите човешки същества – бих искал да обясня това отново тук, въпреки че може би вече съм го посочвал преди години – едно нещо става ясно по-специално, когато те научат за връзката между техния духовно-душевен живот и духовния живот, който може да бъде схванат чрез интуицията. Но мога да характеризирам това само по следния начин. Това, което характеризирам тук, не е само нещо, което се преживява в духовно виждане, а нещо, което всеки човек, който разбира резултатите от духовното изследване чрез здравия разум, може да изпита. Ако човек наистина приеме тези резултати от духовното изследване, научи се да разпознава какво е дух, преживява в душата какво е дух, тогава това означава нещо специално. Това събитие може да бъде описано, защото докосва душата по много специален начин, това събитие, което събужда нашето вътрешно съзнание за първи път: сега знаете какво всъщност е духът, какво е вечното във вашата душа; сега го знаете.

Това преживяване може да се опише само като вътрешно преживяване на съдбата. При определени обстоятелства целият човешки живот се променя, поема различна посока под влиянието на това преживяване, което се проявява в знанието за това какво е духът в него. Това не означава, че човек става по-малко чувствителен към други преживявания на съдбата. Разбира се, във външния живот, в който се намираме, ние преживяваме събития, които ни правят ликуващи, събития, които ни правят дълбоко тъжни; изпитваме щастие, възвисяващи моменти, блажени моменти и изпитваме тъга и опустошителни моменти. Духовният изследовател не е нужно да става скучен към това. Напротив, той става по-чувствителен към него, защото вижда и духовната страна на всичко. Но каквото и да се случи – дори и да преживява живота по същия начин като някой, който не е духовен изследовател – каквото и да му се изпречи във външния му живот: важен повратен момент в живота, по-значителна съдбовна ситуация, е намесата на това, което е преживяването на духа,

на вечното в самия него. Това ни учи как да осъществим собствената си съдба, защото трябва да постигнем духовно знание чрез собствените си сили, точно както постигаме промени в живота, тъй като духовното знание се превръща във въпрос на съдба от най-висш порядък.

Това води човек и до разбиране на останалата част от човешката съдба. Но също така го води и до пълно разбиране на това какво е интуицията. Тогава човек осъзнава как човешката воля е свързана с духовната страна. И тогава, чрез такава съдба, която пробива в живота на душата, човек извиква сила, която води свръхсетивното познание не само до това, което се случва в живота между раждането и смъртта, и не само до това, което се случва в живота между смъртта и новото раждане, но и до това, което е вечното духовно ядро на душата и което се случва и в повтарящи се земни животи. Това, което човек изважда в най-съкровената сърцевина на своето същество, той след това се научава да разпознава като свързано с импулсите, които са присъствали в по-ранните земни животи. И това, което сега преживява като съдба, това, което сега преживява, изпълнявайки собствените си действия, става, когато това знание се е превърнало в съдба, основа за следващите земни животи.

Чрез връзката на тройния душевен живот – живота на въображението, чувството и волята – с нервния живот, ритмичния живот и метаболитния живот, човек опознава преходната природа на човешкото същество. Чрез връзката на тези три душевни елемента с духовния, човек се научава да познава безсмъртното, вечното, което преминава през раждания и смърти, така че да може да обхване този цялостен човешки живот, който наистина протича в последователни земни животи и в междинните духовни животи между смъртта и новото раждане.

По този начин човек вижда какво е вечно в човешкия живот, за разлика от философските разсъждения. За разлика от обикновения концептуален анализ или синтез, духовното изследване се стреми да ни отведе в това вечно царство, като ни извика видение за него. Това, което сме като временни, физически същества, е формирано от вечното, което се състои от въображаемите, вдъхновените и интуитивните части, точно както нашето физическо същество се състои от нервен живот, ритмичен живот и метаболитен живот.

Това са някои от изследователските открития, за които се загатва относно това, което се очертава като вечно в човешката душа. Само това вечно, само това, което е независимо от физическия живот, може да се каже, че притежава това, което наричаме човешка свобода. Ученият по естествени науки трябва да остане в рамките на опита, който се случва в преходното: в нервния живот, в ритмичния живот, който той все още не изследва от тази гледна точка, и в метаболитния живот, който той все още бърка с нервния живот, търсейки в метаболизма това, което е в основата на нервния живот. Ученият по естествени науки трябва да остане в

рамките на този материален живот. Следователно, той също намира нещо за всеки акт на воля, който поражда този акт на воля. Но ако човек се научи да разпознава това, което действа като вечно в човешката душа, ако човек се научи да разпознава, че това вечно има съдържание в себе си, което е независимо от физическия живот, тогава това, което се преживява вътрешно и душевно като човешка свобода, се превръща в реалност. Защо?

Е, току-що обясних в последните лекции и в днешната лекция, че в нас трябва да се осъществи процес на разпадане, че съзнанието е в известен смисъл подобно на смъртта, че то е умиране в нервната система, когато стигнем до съзнателно възприятие. Това показва на духовното изследване, че всичко, което принадлежи на душевното същество, не е изтичане на физическото същество, а че физическото същество е само основа за душевното преживяване и че това душевно преживяване намира своята основа във физическия живот именно когато този физически живот не развива своите нарастващи, прогресивни сили, а когато тези нарастващи, тези прогресивни сили се разрушават. Именно процесите на регресия в нас са в основата на съзнателния душевен живот.

Естествената наука ще открие, че тези току-що посочени истини са напълно съвместими с откритията на естествената наука. Бих искал само да отбележа, като странична бележка, че нервните клетки например не са делими, докато репродуктивните клетки са делими. Способностите, които са характерни за растящите, прогресиращи клетки, са точно това, което се разгражда в нервните клетки и се разгражда по същата причина в червените кръвни клетки. Това, което се развива в съзнателния живот, не съответства в тялото на растителна прогресия, растеж или размножаване; то съответства на регресия, редукция на живота. Така че, където съзнателният живот трябва да се развие в нас, първо трябва да се редуцира телесният живот, процесите, които обслужват по-специално телесния живот и неговите функции, трябва да се отдръпнат.

Духовният живот се разпознава в своята независимост от духовната наука. Но именно това придава смисъл на понятието за свобода и то става напълно съвместимо с концепцията, която естествената наука съвсем правилно развива в своята област, а именно, че всичко, което се случва в нашите действия, в нашите волеви импулси, трябва да бъде причинено от нашия организъм. Тези научни идеи са напълно оправдани. Но организъмът, като все повече служи на съзнанието като основа, води до това да служи на това съзнание като основа именно като преустановява своите процеси, като се отдръпва от съзнателните процеси.

Това придава на понятието за свобода значение, което можем да изразим сравнително по следния начин: Детето със сигурност е физически резултат от

родителите; но то се отделя от родителите. Ако търсим причините, трябва да ги търсим в родителите. Но когато детето порасне и действа самостоятелно, не винаги ще се налага да се връщаме към родителите за неговите действия и за това какво е то. Когато детето прави това или онова, след като е навършило тридесет години, не се връщаме към родителите за причините. Детето се отделя от родителите си и става свободно. По същия начин духовният живот в крайна сметка се отделя от физическия живот, така че законът за запазване на енергията се изпълнява във всяка причинно-следствена връзка. Но както причината в детето е в родителите, така и детето израства, за да бъде независимо, така и душевният живот се развива независимо от тялото, в което се намират причините за душевния живот.

По този начин, чрез сравнение, посочих как понятието за свобода придобива смисъл, когато го подходим от друг ъгъл и се опитаме да обясним този душевен живот в реален смисъл: не просто във връзка с физическите условия, а във връзка с независимия духовен живот, който преминава през раждания и смърти. Именно на тази духовно-душевна същност на човешкото същество можем да припишем свободата. Свободата винаги е била третирана във философията по такъв начин, че се е говорило за или/или: или човекът е свободен, или не е свободен. Подхождайки към въпроса за свободата единствено от философска гледна точка, вече показах в моята „Философия на свободата“, публикувана през 1894 г. и вече не е отпечатана, но е достъпна за консултации в библиотеките, че понятието за свобода може да бъде схванато чрез разглеждане на независимия живот на душата. Този независим духовен живот обаче се постига само постепенно в хода на физическото човешко развитие. Не може да се каже: Човекът е или свободен, или не е свободен. Вместо това може да се каже само: Свободата е нещо, което човек придобива в хода на своето развитие, нещо, към което се приближава все повече и повече – като снабдява вътрешното духовно-душевно същество със силите, които го укрепват в себе си, така че то да може да развие причинно-следствена връзка за човешкото действие, за човешката воля, но от друга страна, от друга страна, тази причинно-следствена връзка се намира в човешкото тяло.

Странно противоречие, нали! От една страна се твърди, че всичко, което човешките същества влагат в действията си, трябва да произлиза от човешкото тяло между раждането и смъртта; от друга страна, се твърди за независимия, свободен живот на душата. Бих искал да поясня за какво става въпрос чрез друго сравнение. Нека предположим, че имаме пространство, което можем да евакуираме, т.е. пространството под приемника на въздушна помпа. Можем да позволим на въздуха да потече в него, ако направим отвор във въздушната помпа; въздухът потече, след като сме направили отвора.

В тази връзка, която първо трябва да бъде открита, стои свободното човешко решение спрямо това, което е човешко, волево действие. Духовното изследване ще разкрие, че когато човешките същества следват не просто импулсите на

инстинктивния си живот, а това, което в моята „Философия на свободата“ нарекох чисто духовни импулси, за чието постигане човек първо трябва да се бори, тогава те не позволяват волята, която се изразява външно чрез физически причини, да се осъществи веднага. Разбира се, свободното действие се осъществява и по такъв начин, че са налице физически причини. Но тези физически причини са подготвени първо по такъв начин, че свободната концепция, свободната идея, създава духовна кухня, както аз създавам кухня под приемника на въздушна помпа; и точно както тогава задължително следва, че външният въздух навлиза през отвор, така и действието, което е замислено изцяло в душевни сили от нашата душа, е последвано от ефекта върху нашето тяло. И точно както въздухът, навлизащ отвън, навлиза в празното въздушно пространство според чисто естествени причини, така и тялото след това извършва, в съответствие със своите закони, които сега са чисто научни закони, това, което първоначално е било подготвено в него чрез полагането на основата чрез свободното решение на душата.

В утрешната лекция ще трябва да надградим върху тази концепция за свобода, а след това ще я разширя по-подробно. Искях да завърша днешните дискусии, като посоча концепцията за свобода, завършваща с факта, че духовната наука показва как концепцията за свобода е мислима само когато човек се издигне чрез духовно изследване до душевен живот, който е наистина независим от физическия живот. Само от това, което духовната наука разпознава като интуитивната, вдъхновената и въображаемата част на човешкото същество, възниква свободното действие. Какво тогава, под влиянието на духовната наука, се очертава за социалните и морални понятия, които са толкова критично важни за нашето настояще, към които толкова много точки по отношение на обновлението, по отношение на изследването на това, което ни предстои в това трагично настояще, какви резултати за понятията за правото и за външния човешки общостен живот като цяло, ще бъде обсъдено утре. Днес исках само да покажа, че антропософски ориентираната духовна наука със сигурност може да стои редом до съвременната естествена наука по отношение на сериозността и прецизността на своите изследвания, но също така исках да покажа как напълно различни пътища трябва да се поемат за духа, ако той трябва да бъде разпознат в същия смисъл, както природата е разпозната от естествената наука, но как самото духовно изследване хвърля светлина върху природата, как духовното изследване показва, че целият духовно-душевен човек е свързан с целия физически човек, според нервната система, ритмичния живот и метаболитния живот. Именно защото духовната наука ще работи в хармония с естествената наука, ще може да се появи нещо велико за прогреса на човечеството. Хората постепенно ще спрат да говорят за това колко е направо срамно за съвременните хора все още да признават истинското духовно знание. Днес не само има предразсъдъци, когато се споменава духовната наука, но вече може да се каже, че много хора днес са толкова склонни, че направо се срамуват да вярват, че

попадат в старо суеверие, когато признават това, което е било представено като нервен център на днешните презентации.

Днес хората обичат да споменават Гьоте. В последната си лекция тук казах, че ако зависеше от мен, бих предпочел да нарека духовната наука, която представлявам, „гьотеанизъм“, а сградата в Дорнах, посветена на нея, „гьотеанум“. Казвам това отново, предвид факта, че днес сякаш има доста хора, които се смятат за просветени, хора, които искат да застанат изцяло на позицията на съвременното познание, които казват: Да, Гьоте също беше един от онези, които искаха да мислят за природата като за нещо всеобхватно.

Но дори като млад мъж, Гьоте не е смятал природата за нещо, което може да бъде изчерпано от идеи, подобни на тези, поддържани от днешните преобладаващи монистични или подобни светогледи. Вместо това, още като млад мъж, Гьоте се обръща към природата в своя прозаичен химн, също озаглавен „Природа“, казвайки: „Тя е мислила и продължава да размишлява.“ Духовната наука най-малко се занимава с думи. Ако някой иска да нарече това, което се състои от материя и дух в света, „природа“ и търси само дух в природата, тогава той може да нарече цялата вселена „природа“; ако стигне дотам, че да каже като Гьоте: Природата мисли и разсъждава постоянно – макар и не като човешко същество, а като природа – тогава за такъв мислител като Гьоте понятието за дух вече се съдържа в понятието за природа.

И на онези, които биха искали да извлекат от това разпознаване на понятието за природата съответствие между възгледа на Гьоте и някакъв възглед за границите на познанието, че човек не може да проникне в духовния свят, трябва да се отговаря отново и отново, както вече беше споменато тук в по-ранни лекции, че Гьоте е казал на един много изтъкнат физиолог, физиолога Албрехт Халер, който също - от негова гледна точка, съвсем правилно - е изрекъл думите:

«Никой творчески дух не прониква
в най-съкровените дълбини на природата.

Блажени са онези, на които
тя разкрива само външната си обвивка!»

че Гьоте е протестирал срещу този естествен учен, протестирал е толкова силно, че е заявил ясно чрез този протест: Човекът може да открие в себе си онези сили на познанието, които му представят духа не само като нещо непостижимо, но и като нещо, в което той може постепенно да навлезе чрез усърдно, наистина интелектуално прецизно изследване. Защото Гьоте е възразил срещу думите на Халер, които току-що бяха цитирани, в напреднала възраст, бих казал, въз основа на зряло прозрение:

„Никой творчески дух не прониква в най-съкровените дълбини на природата.
Блажени са онези, на които се разкрива само външната обвивка!“

Чувам това да се повтаря от шестдесет години
и го проклинам, но тайно;

Чувам това да се повтаря от шестдесет години
и го проклинам, но тайно;

Природата няма нито сърцевина,
нито обвивка,

Тя е всичко едновременно;

Нищо не е вътре, нищо не е отвън,

Това, което е вътре, е и отвън, —

Просто се изследвай най-вече,
дали самият ти си сърцевина или обвивка!

Това са думите, които ни насочват към истинския гютеанизъм, който се състои в признаването на възможността за проникване в духа на вселената с човешкия дух и признаване на безсмъртната и свободна природа на човешките същества.

Колко безкрайно необходимо е това и колко безкрайно необходимо е в тези трагични времена да обърнем погледа си към такива идеи, идващи от духовните изследвания, за нашия практически живот, който се е довел до такива катастрофи, бих искал да говоря за това утре, за да покажа, че духовните изследвания са неканен гост само за онези, които не разпознават никакви други потребности у човешките същества освен тези, които могат да бъдат задоволени чрез механистично познание. Ако се научим да разпознаваме други човешки потребности – онези човешки потребности, които са ясно посочени от знаците на времето, особено днес в тези трагични времена – тогава ще разпознаем и необходимостта от духовни изследвания в социалната и моралната сфера.

4. Науката за свръхестественото и морално-социалните идеи

Ако трябваше да опиша една фундаментална характеристика на антропософски ориентираните духовно-научни начинания, бих казал: Такава фундаментална характеристика е стремежът към идеи, понятия и представи за света, които са вкоренени в реалността в много по-дълбок смисъл или, бих казал, са пропити от реалността, отколкото понятията, понятията и идеите, които с право са характерни за съвременния научен мироглед. Това със сигурност може да изглежда много странно в началото, тъй като много хора вярват, че тези научни идеи са именно тези, които са най-силно вкоренени в реалността. Дори обаче да пренебрегнем представеното в трите лекции за духовната наука, проведени тази година, и да погледнем само какво са казали самите проникателни естествоизследователи за това, което естествената наука има да каже за природата на това, което стои в основата на природните явления, ще стигнем до заключението, че дори самите такива естествоизследователи са наясно с това: С обичайните научни идеи, които са толкова плодотворни в своята област, не може да се проникне в същността, в по-дълбоките причини на реалността. Колко много са говорили самите естествоизследователи за границите на научното познание! И в първата от тези лекции представих един характерен факт, а именно, че един от най-важните ученици на Хекел, Оскар Хертвиг, самият той е написал през последните години фундаментално значима книга, в която показва невъзможността – той, естественият учен, биологът! – да използва именно научните концепции, които са отбелязали най-големите си триумфи през втората половина на 19 век – по някакъв начин да се доближи до същността на жизнените явления.

Докато става въпрос само за проникване в същността на самата природа, това ограничение на научното въображение не може да излезе наяве. Но то става очевидно, когато човек иска да приложи душевните сили, които използва за научно познание, към моралния и социалния живот в най-широк смисъл. Това, което в науката може да остане просто грешка или просто едностранчивост, която може да се обсъжда, която всъщност може да бъде коригирана концептуално или чрез опит с течение на времето, става вредно, когато се вземе за основа на работа в моралния и социалния живот, която се стреми да проникне във формирането на човешката общност и общество и води до малки или големи катастрофи.

Една от най-големите катастрофи за човешкия опит е тази, с която се сблъскваме в момента. Колкото и странно да изглежда на някои в момента, на тези, които са способни да схванат нещата в по-дълбокия им контекст, е ясно как това, което сега преминава през човечеството като такова трагично събитие, е свързано с неадекватните морални и социални идеи, които са се развивали векове наред и които са станали особено известни през 19-ти век, който е бил толкова славен в

други отношения. Чистата наука, чистото знание, чистата теория коригират безболезнено, когато се въвеждат неадекватни понятия. Реалността коригира чрез болка и катастрофа, когато се въвеждат действия, произтичащи от неадекватното знание и разбиране на тази реалност.

Сега, ако искаме да приложим антропософски ориентираната духовна наука към моралния и социалния живот, ще трябва да измислим привидно отдалечени начини на мислене, отдалечени само защото те все още изглеждат много, много чужди на настоящето, на съвременните навици на мислене, поради предразсъдъците, с които са посрещнати. Трябва да започна с това, че ще обърна внимание на това как възгледът за човешките същества, особено под влиянието на съвременния мироглед, е станал относително едностранчив, едностранчив до такава степен, че дори далновидни естествоизследователи сега опитват други подходи, различни от тези, на които са били възлагани толкова много надежди през 19 век, за да проникнат не само в чисто природната страна на човешките същества, но и в цялостното, всеобхватно човешко същество, в цялата му същност. Защото само когато цялото му същество се вземе предвид, то може да стане реалност в социалния и моралния живот и всяко влияние върху социалния и моралния живот може да бъде от полза.

Сега може да изглежда странно да се каже, че за да се разгледа изцяло и цялостно човешкият живот, е необходимо не само да се разглеждат човешките същества такива, каквито действат в будното си ежедневие, в живота, който се разгръща чрез наблюдението на сетивата, чрез интелекта, който се основава на сетивното възприятие; но че за да се разгледа цялостното човешко същество, трябва да се вземе предвид и другата страна на живота, която, редувайки се с будното състояние, непрекъснато се случва в човешкия живот, в човешкото съществуване: сънят и това, което произтича от живота на съня, живота на сънищата. Всъщност, проницателните учени по естествени науки се опитват да получат известна представа за този живот на сънищата в наши дни, като вземат предвид подсъзнанието, наред с това, което е достъпно на човешките същества в тяхното будно дневно съзнание. Въпреки това, дори когато се разглежда само животът на сънищата, става очевидно, че подобни опити днес, тъй като се стремят да се дистанцират от антропософски ориентираната духовна наука, работят с неадекватни средства за познание.

Това, което духовната наука е в състояние да покаже по описаните вчера начини, ни води до осъзнаването, че този живот насън-сън се влива в целия живот на човешкото същество по много по-интензивен начин, отколкото се смята при едностранчивия поглед върху природата. И трябва да подчертая едно твърдение, което все още изглежда парадоксално за повечето хора днес, но което ще става все по-обосновано, когато се придвижим от абстрактни понятия към понятия, пълни с живот и наситени с реалност. Бих могъл да представя сравнителна психология на

съня през растителния и животинския свят в човешкия свят. По този начин би станало очевидно как духовната наука - както често се подчертава тук - се справя по-трудно от едностранчивия поглед върху природата, защото не може да започне от „прости понятия“, както хората толкова често обичат да казват в удобното си мислене, и по този начин да обхване целия свят. Точно както смъртта - както трябваше да подчертаем в по-ранна лекция - е нещо различно за духовния учен в растителното, животинското и човешкото царство, така е и сънят, така е и животът на сънищата, нещо различно за духовната наука в животинския живот и нещо различно в човешкия живот. И духовната наука стига до заключението, наблюдавайки реалния живот на душата чрез средствата, които бяха обсъдени, че можем да имаме това, което преживяваме като човешко его съзнание, това действително централно, това действително ядро на човешкото същество, само като преживяваме съня в редуване с будно дневно съзнание, както го преживяваме като човешки същества. Тривиалният възглед е, разбира се, че - както вече споменах тук - човешките същества трябва да спят, защото са уморени. Това е тривиален възглед и наблюдението на пенсионера, който сяда на лекция или концерт и със сигурност не е уморен, но заспива след първите пет минути, доказва достатъчно от опита, че теорията за умората при съня със сигурност не работи. Само тези, които разбират съня като вътрешен ритъм, като ритъм с по-голяма продължителност, тъй като той трябва да прониква в живота, и както научихме вчера, такъв ритъм на живот е едно от звената, които съответстват на духовната същност на човешките същества, могат да разберат съня.

В известен смисъл, точно както – повтарям казаното вчера – една единствена нота никога не може да бъде музика, а само в комбинация с други ноти може да възникне впечатление за мелодия или хармония, човешките същества трябва да живеят живота си по такъв начин, че едно състояние на живот следва друго, че едно състояние на живот взаимодейства с друго с течение на времето. Ритмичните събития трябва да са в основата на душевния живот на човешките същества. И също така ритмичните събития стават реалност в редуващите се състояния на сън и будност и в сънищата, които се вплитат в тях.

Хората обикновено вярват, че разбират това състояние на сън, това „състояние на сън“, когато го наблюдават такова, каквото изглежда за обикновеното наблюдение. Но именно когато го разглеждаме по този начин, никога няма да стигнем до истинско разбиране за природата на състоянието на сън или състоянието на съня като такова. Само когато сме способни да схванем това, което духовната наука разкрива като вечната същност на човешкото същество, ще можем да разпознаем, че когато човешките същества се отдръпват от будното ежедневие, когато прекъсват всяка връзка с физическия живот, която води до сетивен и интелектуален живот, когато потъват отново в сън или сънища, тогава това, което принадлежи на тяхната вечна същност, е много по-активно в тях, отколкото по време на будното състояние.

Само че човешките същества, такива каквито са в настоящия световен период, са все още малко развити по отношение на този вечен аспект на самите себе си. Когато тази вечна природа няма основата на физическия живот, както в будното ежедневие, когато тази вечна природа е зависима от себе си, както в съня, тогава това, което се разкрива в тази вечна природа, сочи към състояния, различни от тези, които се случват между раждането и смъртта, но по такъв начин, че непосредственото възприятие и непосредственото наблюдение не могат да разкрият нейната същност.

Следователно, духовната наука показва, че същността на сънищата, например, е погрешно разбрана по най-разнообразни начини. Тя е погрешно разбрана, когато човек подхожда към сънищата по стария суеверен начин, когато се фокусира върху образите в съня, фокусира се върху съдържанието на съня и след това вярва, че „сънят“ може да направи някакво пророческо изявление за живота. Но човек също така погрешно разбира природата на сънищата, ако е съвременен просветен човек и просто се усмихва на онези, които са видели нещо пророческо в сънищата. Духовната наука показва, че е вярно, че в сънищата има нещо пророческо. Това, което действа в сънищата, това, което е активно в тях, е наистина същността в нас, която е толкова свързана с нашето бъдеще, че все още обхваща това, което носим през портата на смъртта. Силите на нашата вечна душа наистина действат пророчески в сънищата. Обаче това, което се появява като образи, това, в което е облечен сънят, е спомен от миналото. Може да се каже, че сънищата са фалшифицирани по самата си природа, защото човешките същества не са способни истински да работят с това, което действа като тяхна същност в сънищата. Те обличат това, което все още не може да влезе в съзнанието им, в образите, които телата им дават, определени сетивни впечатления, определени спомени от миналите им животи. Всичко това е фалшификация на съня, маска на съня. И точно както е суеверие да се придава значение на образите, които се появяват в сънищата, има здравословно ядро в суеверието, че сънищата имат нещо пророческо в себе си. Само този пророчески аспект не може да излезе наяве във възприятието, при обикновеното наблюдение на сънищата. От духовно-научна гледна точка, сънищата са нещо изключително важно.

Но има и нещо друго, което е важно. Важното е, че тривиалното мнение е, че човешките същества живеят и сънуват в определено време, а в друго време са будни, напълно будни. Духовната наука показва от реалните си наблюдения върху душата, че това е едно от най-погрешните мнения, които човек може да има. Това, което живее в нас като състояние по време на сънуване, по време на сън, не престава, когато се събудим; тези състояния продължават в нашето будно ежедневие; те само се заглушават от това, което е будното ежедневие. Това будено ежедневие, което се случва във въображението, е в известен смисъл ярка светлина, която заглушава това, което остава по-подсъзнателно, това, което тече под потока

на това будно ежедневно съзнание. Но докато усещаме как будното ни съзнание тече в душата ни, докато преживяваме това, което тече през този поток, в нас продължава да тече подсъзнателен, тъмен живот на сънища, проникващ в целия ни буден живот, и живот на сън продължава да тече. Ние сънуваме, като развиваме чувства, емоции и страсти в допълнение към ясните, светли идеи. В първата от лекциите, изнесени тук преди няколко седмици, посочих как това, което духовната наука търси във връзка, винаги е било намирано от отделни, изключително проницателни хора като в проблясъци от светлина, и вече споменах по това време човек с такива проблясъци от светлина: великият естетик и философ Фридрих Теодор Вишер. Когато пишеше есето си върху книгата на Фолкелтс „Die Traum-Phantasie“ („Сънната фантазия“), той посочи, че никой не разбира страстта, никой не разбира емоциите, никой не разбира този странен живот – ние го характеризирахме тук вчера по отношение на неговите физически и духовни аспекти – който не разбира съществуването на съня. Вишер обаче беше обявен за спиритуалист заради това твърдение – човек не би повярвал, но се случи – от самите „интелигентни“, от самите просветени хора на настоящето, разбира се. Така ние продължаваме да сънуваме в обикновения живот. Само че, когато се събудим, нямаме образите на съня, а това, което сега се случва в нас със същата яркост или тъмнина на съзнанието, което има същата степен на реалност като съня: чувства, емоции, страсти.

Това, което живее в живота на въображението, живее и в чувства, емоции и страсти. Но то живее в тях, както идеите живеят в сънищата. Само когато развием чувство, страст, емоция, било то добро или лошо, ние не осъзнаваме образите, които са в основата им, както те са в основата на сънищата, а по-скоро чувството, емоцията, страстта идват в нашето съновидение.

По подобен начин, основата на волята, тази мистериозна воля на човека, която е мистериозна за реалния поглед върху света, е сънят, преминаващ през будното съзнание. Защо в хода на човешкото интелектуално развитие са се водили многократни дискусии за природата на волята, за свободната воля? Защо в тази конкретна област са развити толкова много аргументи „за“ и „против“? И защо философите никога не са се споразумели как всъщност волята живее в човешките същества, независимо дали е свободна или несвободна? Причината е, че за обикновеното будно дневно съзнание, това, което се случва във волята, е проспано. Въпреки че сме съвсем ясни в идеите си по време на будното си съзнание, въпреки че, сравнително казано, сме пропити с яснота, ние проспиваме истинския процес на волята, истинското преживяване на волята. Най-дълбоката част от човешката природа живее в тази воля, но тя не е непосредствено присъстваща в нашето будно съзнание.

Сега духовната наука показва, че тя гледа в свръхсетивния свят с това, което нарича съзерцателно съзнание. С това, което нарича имажинативно и вдъхновено познание

в първите два етапа, тя прониква в света, който е достъпен само за обикновеното съзнание в колебливия, хаотичен, може да се каже, в смисъла, който току-що описах, фалшив „свят на сънищата“. За човека с обикновено физическо съзнание, докато стои във външния сетивен свят, само фалшивите пътища на сънищата текат и извира от света, който е светът на вечното, на същностното, който се извива и тече под външния сетивен свят. В имажинативното свръхсетивно познание, във вдъхновеното свръхсетивно познание, духовната наука наистина издига от тези основи истинската форма на това, което живее, тече и извира там. А в интуитивното познание това, което иначе е проспано, това, което е напълно покрито от тъмнината на съзнанието, е издигнато.

От това обаче ще видите, че човешкият живот не се управлява единствено от това, което се възприема от обикновеното будно съзнание, а че тъй като сънищата и сънят проникват и в будното ежедневие, човешкият живот се управлява от това, което е реално, което е наистина реално, което не може да бъде схванато от обикновеното будно съзнание, не може да бъде схванато в понятия или идеи, а което може да бъде схванато само в понятия и идеи от съзерцателното съзнание. И така, нека разгледаме социалния човешки живот, нека разгледаме човешкия живот такъв, какъвто трябва да бъде разбран в социални, морални и политически термини - ще открием, че в този човешки живот, според реалността, живее това, което е само сънувано, което е дори проспано.

Това е мистерията на социалния живот, това е дори мистерията на историческия живот, това е мистерията на всичко, което може да се нарече морално и социално съществуване на човешките същества. Историята не може да бъде схваната с понятията, които са развити в естествената наука, които произтичат от навиците на мислене в естествената наука и които принадлежат изцяло и единствено на обикновеното будно съзнание; моралният и социалният живот не могат да бъдат схванати с тези понятия.

Вчера посочих, че антропософски ориентираната духовна наука трябва да върне на човешките същества нещо, което са загубили. Казах, че в по-ранни векове и хилядолетия импулсите, които духовната наука трябва да доведе до съзнанието, са били инстинктивно налице. Интересно е да се разгледа намесата на съвременната наука от тази гледна точка на човешкото развитие. Ако човек попита за съвременната наука и нейното значение по начина, по който често се прави днес, той стига до напълно погрешна концепция. Хората винаги приемат, че естествената наука е станала това, което е, защото понятията, които тя предоставя, съответстват на чистата истина, на абсолютната реалност. Всеки, който има прозрение в тези въпроси, знае, че следното мнение е напълно вярно: онези, които са здраво основани в естествената наука, трябва едновременно да бъдат съмняващи се и скептици, защото знаят, че тези научни понятия съответстват само на много повърхностна форма на истина. Тези научни понятия не са възникнали в човешкото

развитие, защото хората са били глупави, неразумни и детински в продължение на хиляди години, както вярват мнозина, които винаги изхождат от принципа, че сме „стигнали толкова чудесно далеч“. Те не са възникнали, защото хората са били детински толкова дълго време, а сега просто са станали интелигентни и ще останат интелигентни – или поне ще си мислят така – докато съществува земята. По-скоро те са се появили по съвсем различна причина.

Ако погледнем назад към времената, когато едновременно е съществувало по-инстинктивно разбиране за природата и духа, хората по това време са имали понятия, които са прилагали към природата по такъв начин, че са говорили за природните събития и природните същества, сякаш те също са духовни; и когато са говорили за собствената си духовност, са се намесвали материалистични идеи. Дори в нашите думи „дух“ и „душа“ все още има материалистични идеи, ако познаваме тези понятия много точно исторически. Човекът е бил толкова тясно свързан с природата, че не е разграничавал по-точно душата си от нея. По-новото развитие на човешката история означава, че хората са се откъснали от естественото съществуване. И именно чрез това откъсване те са стигнали до установяването на такива понятия за природата, които представляват съдържанието на съвременния научен начин на мислене, който вече не съдържа нищо духовно. За да достигнат такъв етап на развитие, хората са развили тези научни понятия: заради самите себе си. Не защото това е единствената истина, водеща до спасение, до която най-накрая е постигнато, а защото човешките същества биха могли да достигнат определено ниво на свобода и самоопределение само като се откъснат от природата и установят понятия, които би трябвало да обхващат природата и които не могат да дадат нищо на душата.

Когато хората имат такива представи за природата, че вече не могат да видят душата си в тези представи, че се чувстват напълно откъснати от природата, както не е било в древността, но е така според днешния научен мироглед, тогава хората трябва да бъдат още по-наясно със собствените си вътрешни сили, които посочихме вчера. Едва тогава самосъзнанието им ще може да се пробуди по правилния начин. Ние сме в преходен етап. Естествената наука ще доведе до спиритуализъм на концепцията за душевния живот. Естественонаучният материализъм има голямото предимство да води човека до високо ниво на саморефлексия, защото лишава природата от всичко духовно.

Ако човек погледне развитието на съвременната естествена наука по този начин, то със сигурност изглежда различно, изглежда сякаш е предназначено - ако мога да използвам израза на Лесинг - за „образованието на човешката раса“, тогава научните концепции са били развити така, че човешките същества вече не, както в миналото, мистично да одушевяват природата, а така, че да се освободят в своя поглед върху природата от всичко духовно, а още повече да черпят от дълбините на собственото си същество това, което прониква в това духовно, това, което може да

се разглежда като одухотворено в духовното. Тогава, особено ако човек е духовен изследовател, може да види нещо велико в оправдания материализъм на естествената наука. И е само клевета за антропософски ориентираната духовна наука да я противопоставя по някакъв начин на естествената наука. Напротив, това посочва голямата и значителна роля, която научното развитие е играло в големия образователен процес на човешката раса през цялата история на земята.

Но това, което се явява като научна идея, това, което човек приема като научна идея, е, именно поради това, което току-що обясних, неподходящо да обхване този живот, който можем да наречем морален и социален живот, неподходящо за формиране на понятия, идеи и представи, от които могат да произтекат действия в моралния и социалния живот. Това, което човешките същества възприемат като природа, те го възприемат в будно съзнание. Това, което е морален и социален живот, това, което е исторически опит, не се основава на импулси, каквито има будното дневно съзнание, които са напълно подходящи за схващане на природата, а се основава на идеални импулси, каквито иначе излизат наяве само чрез сънищния живот.

И така духовната наука стига до странния извод, че историческият живот на човечеството, социалният живот на човечеството, не може да бъде обхванат от душевно същество, което е било обучено в естествените науки и сега иска да пише история според модела на естествените науки, иска да разглежда социалните науки според модела на естествените науки.

Какви опити са правени, особено в наши дни, под завоеванията на естествената наука, да се разбере социалният живот със средствата на познанието, които са били успешни в естествената наука!

Достатъчно е да си спомним английския философ Хърбърт Спенсър, който в своя всеобхватен мироглед е искал да обхване всичко фактическо, в което са поставени човешките същества, включително социологическата структура на човечеството. Той е искал да приложи понятията за ембриология, понятията за ембрионален живот, към структурата на социалния живот, към структурата на моралния и социалния живот на човешките същества: Ембриологично зародишът се развива по такъв начин, че в ранните си стадии трябва да се прави разлика между ектодермата, от която се развива нервната система, ендодермата, от която се развиват други подчинени органи, и мезодермата. От тези три части човешкият ембрион постепенно се развива и расте: това са трите части на зародиша. В моралното и социалното развитие Спенсър също разграничава три такива импулса. Той казва: Точно както ектодермата, мезодермата и ендодермата присъстват в естественото развитие, така те присъстват и в социалното развитие на човешките същества. И той иска да покаже: както органичният зародиш има ектодерма, така и в човешкото развитие, това, което е военно и политически силно, но главно военно силно, се развива от ектодермата, от социалната ектодерма; това, което е работещо,

земенделско, миролюбиво, се развива от ендодермата; а търговската класа, търговският клас, се развива от мезодермата. Съществува паралелизъм между слоевете на социалния и морален живот и слоевете на органичния зародиш. Този възглед се основава, разбира се, на идеята на великия английски философ Хърбърт Спенсър, че тъй като нервната система се развива от ектодермата, най-ценните аспекти на държавата, на човешката общност, също трябва да се развият от това, което съответства на ектодермата в социалния и морален живот. Следователно, светогледът на Спенсър естествено се основава на това да види истински ценния статус в милитаризма. В него трябва да се изрази политическият живот, висшият живот. Точно както нервният живот се изразява от ектодермата, политическата, действителната водеща същност, трябва да излезе от военното.

По лесно разбираеми причини ще се въздържа от по-нататъшно характеризиране на този странен възглед на философа Хърбърт Спенсър. Но е необходимо да се обръща внимание на подобни неща дори и в настоящето. И сега бих могъл да цитирам много, много примери от всички области на интелектуалния живот на земята за това как са правени опити за прилагане на научни идеи към социалния живот, отново и отново опитвайки се да се разбере моралното и социалното развитие по същия начин, както се разбират фактите на природата.

Но странното е, че в човешкото развитие старото инстинктивно познание, което обхваща едновременно духа и тялото, материята и духа, но не е било напълно съзнателно познание, постепенно, в хода на човешкото развитие, е преминало през чисто външното научно познание на мъртвите в по-висшите етапи на познанието, към които духовната наука днес сочи: в имажинерното познание на съзерцателното съзнание, във вдъхновено познание, в интуитивно познание. Научното познание е само междинен етап между инстинктивното познание, което е било характерно за древните времена, и висшето познание, което трябва да израсне от дълбините на самата душа. Охарактеризирах това в книгата си „Загадката на човека“ и по-скоро в книгата си „Загадките на душата“. Съзерцателното съзнание се разделя на имажинерно съзнание, което в известен смисъл е най-ниският етап; вдъхновено съзнание, по-висок етап; и интуитивно съзнание, следващият етап. Странното е, че за да се наблюдава външният природен свят, това инстинктивно древно познание е трябвало да се трансформира в научни понятия. След този преход ще последват другите, духовни видове познание.

Социалният и моралният живот не могат да претърпят този преход. Прави се опит, но не може да се случи. Инстинктивното познание, инстинктивният живот в държавата, в социалните и политическите идеи, трябва да премине директно, заобикаляйки научния начин на мислене, в съзнателно познание на същия свят, който е мечтан от човечеството в историята и социалния живот. Това, за което човечеството мечтае в историята и в социалния живот, може да бъде съзнателно разпознато само в имажинативно, вдъхновено, интуитивно съзнание. И в тази област

няма преход от инстинктивно към имагинативно съзнание чрез естествената наука. Трябва да е катастрофално, ако човек иска да направи този преход, ако иска да въведе в социалния ред понятия и идеи, които са моделирани по научни понятия. Това се е случвало навсякъде през последните векове, особено през 19 век, и продължава и до днес. Научните идеи имат катастрофален ефект, когато изтичат от човешкия ум и влязат в човешкото действие. Преходът трябва да бъде незабавен от стария инстинктивен опит, който е прибягнал до мит и фантазия, към имагинативното познание.

Така някой може да каже с усмивка, подигравателно: Следователно, възгледът, че социалният и моралният живот може да се овладее с понятия, извлечени от естествената наука, изобщо не бива да надделява, а по-скоро, че този социален и морален живот може да бъде здравословно проникнат само когато се осъзнае, че тези понятия трябва да се задълбочат чрез духовната наука! — Някой може да се подиграва, може да се заслепява за някои от великите знаци на времето, за ясният език, който говори от катастрофите на днешния ден. Но така стоят нещата. И точно както в определени кръгове хората вече започват да обръщат внимание на духовната наука, която има какво да каже, когато става въпрос за оформяне на реалността, която не е фантазия на малцина мечтатели, а има какво да каже, когато става въпрос за оформяне на реалността, ще има все повече гласове, които ще осъзнаят, че когато се нуждаем от понятия, пълни с живот, за морално и социално съществуване, трябва да се обърнем към духовната наука, която единствена може да предложи заместител на това, което абстрактните понятия, които имат пълната си валидност в естествената наука, никога не могат да осигурят за моралното и социално съществуване на човешките същества. Ето защо духовната наука не се е появила в наше време в резултат на произволни агитации от името на отделни хора, а в резултат на знаците на нашето време, в резултат на дълбоки исторически потребности.

Нека да разгледаме някои от нещата, с които можем да се сблъскаме във възгледите на една по-стара епоха. Вече посочих тук как от въображението, или по-скоро, бих казал, от сферата на въображението, която се е развила изцяло под влиянието на научния материализъм, са възникнали възгледи като тези, които преобладаваха в началото на тази война: че тази война не може да продължи повече от четири до шест месеца! Проницателни, много интелигентни хора са защитавали това като теория.

Но не е нужно да се позоваваме само на незначителни фигури, когато обмисляме какво е заложено тук. Историята все още не е много стара, историята като наука за моралния и социалния живот. Тя се смята за древна наука. В действителност обаче, както се практикува днес, тя е едва на сто години! Всеки може да се убеди в това, като погледне самата история на историята. Когато историята се появява за първи път, един от първите учители по история е бил великият Шилер. И може би е добре

да споменем една велика личност тук, където човек иска да даде примери за това, което толкова често се казва, че човек може да се поучи от историята за моралния и социалния живот на човешките същества. Колко често чуваме хората да казват днес, когато всеки ден изисква да съдим за това и онова, което трябва да се усети и усети под влиянието на трагични събития: Историята учи на това, историята учи на онова. Е, ако разгледаме тези уроци по история, нека разгледаме един от най-великите: когато Шилер поема професорската си длъжност в Йена през 1789 г., той характеризира един урок по история, който му е осенял, по следния начин.

Вероятно е добре да слушаме такива неща. В известната си встъпителна лекция, с която започва своите исторически лекции в университета в Йена, Шилер казва за философския ум и хлябовед в историята: „Европейското общество сякаш се е превърнало в едно голямо семейство. Членовете на домакинството може да са враждебни един към друг, но се надяваме, че вече няма да се разкъсват един друг.“ Това е урокът, който дори велик човек като Шилер е извлякъл от историята! Трябва да се помни, че тези пророчески думи са били изречени през 1789 г.! Какво се е случило с европейските народи скоро след това и какво се е случило отново с Европа днес! Какъв пророк е бил историкът, дори историк с такъв гений като Шилер? Защо се случва всичко това? Стотици и стотици примери биха могли да се приведат, за да се покаже, че един възглед за историята, какъвто е все още разпространен днес, няма какво да предложи за живота. Защо? По простата причина, че такъв възглед за историята работи с идеи, взети от външната реалност, която е предмет на естествената наука. Тези понятия не са подходящи за обхващане на живота на историята и моралната и социална дейност, за които хората, такива каквито са в живота, могат само да мечтаят.

Какво представлява историята на живота, може само да се мечтае. И ако искаме да имаме понятия, които се намесват в този исторически, морален и социален живот, които наистина го обхващат, които наистина го обхващат, които могат и да го овладеят, тогава тези понятия трябва да бъдат научно ясни, както другите научни понятия, но е от съществено значение те ясно да схващат това, което в обикновеното съзнание възниква едва в сънищата на историята и морално-социалния живот.

Знам, че и днес е парадоксална истина, когато се казва, че това, което е историческо ставане, не се преживява от хората по такъв начин, че този опит да работи в понятията на будното ежедневие. Но това е истина; истина, която трябва да бъде разпозната. Едва тогава ще бъде разпознато какви понятия, идеи и идеали трябва да могат да овладеят този живот.

Херман Грим — простете ми, че правя това лично изявление днес — често ми е казвал в разговор — той, остроумният историк на изкуството, който е изобразил Рафаело, Микеланджело и други периоди на изкуството по такъв брилянтен, остроумен начин — че ако човек иска да има исторически поглед, който наистина

обхваща историята, тогава не може да представи историята с термини, използвани от естествените учени; човек трябва да представи историята — е, каза той, защото няма понятия, никакви идеи за въображаемо познание — от творческото въображение на народите. Следователно човек трябва да започне от това, което остава, така да се каже, в подсъзнанието; човек първо трябва да доведе това до съзнанието, но в съзнание, различно от обикновеното. Едно предчувствие за това какво е истина в тази област е било в основата на интуицията на Херман Грим. Всеки, който вярва, че историческият или социално-политическият живот може да бъде обхванат от понятия, развити чрез научно мислене — а това са всички наши популярни днес понятия, които искаме да приложим към всичко — много се лъже. Защото тези, които виждат през нещата, знаят например кой е най-сигурният начин да се унищожи една общност за сравнително кратко време, да се обрече на смърт. Създайте парламент в тази общност, напълнете го с професори, които са чисти теоретици и мислят научно; нека те създават законите, нека те създават правните разпоредби за общността: тогава, с такъв парламент от научно мислещи теоретици, вие много скоро ще доведете до падението на общността. Защото те ще искат да превърнат в реалност нищо друго освен понятия, нищо друго освен идеи, които не могат да имат никаква реалност в историческия, социалния и моралния живот, а трябва да превърнат този социален и морален живот в труп.

Оттук и много проникателната забележка на Херман Грим, че е странно, че английският историк Гибън, този образцов английски историк, когато описва първите християнски векове, не описва възходящия християнски живот, растежа, превръщането и разцвета, а че, колкото и да е странно, той е способен да опише само упадък, упадък на стария живот, защото като честен изследовател той е способен да схване упадъчния, залязващия живот само със своите понятия. — Растящият, разцъфтяващият, възходящият живот не може да бъде схванат в понятия, които са обхванати от будния ежедневен живот, а само в понятия, които се потапят в същия поток на живота, в който човечеството се потапя, когато само сънува с обикновеното си съзнание.

В последно време всички тези неща станаха особено важни, защото, особено през 19-ти век, бих казал, научният подход се опита да завладее и историческия, и социално-етичния живот. И само малцина се съпротивляваха на това въвеждане на научно мислене в историческия живот. Но това беше направено. Беше направено блестящо там, където беше направено най-съзнателно, това пренасяне. И беше направено най-съзнателно от по-новия социализъм, който искаше да бъде изцяло научен. Социализмът се стремеше да приведе социалните и моралните идеи изцяло в съответствие с научния подход. Особено в последно време, когато естествената наука започна своя триумфален поход, този краен начин на разглеждане на човешкия живот, социалния и моралния човешки живот, единствено от гледна точка на материалните интереси, класовите борби, импулсите за добавена стойност и т.н.,

както се случи в марксизма и в материалистичния поглед върху историята, излезе на преден план.

Хуманитарните науки не се основават на предпоставката, че всичко трябва да бъде или едното, или другото – трябва да отбележа това още от самото начало, иначе бих могъл да бъда много погрешно разбран, особено по такъв въпрос –

хуманитарните науки се основават на предпоставката, че човешките понятия са като цяло едностранчиви. Често съм използвал сравнението: когато духовният изследовател се издигне до понятия, така че да ги разглежда като проблясъци или дори образи на реалността от различни страни, точно както четири снимки възпроизвеждат дърво от четири страни в четири различни форми, тогава човек може да изобрази света пантеистично, теистично, монотеистично, политеистично. Всички тези неща могат да бъдат видени в истинското им, автентично значение само ако се приемат, така да се каже, като едностранчиви образи на истинската реалност, която никога не може да бъде уловена в абстрактни понятия, а само в живо единство със самата реалност. Следователно, не бива да приемате това, което ще кажа, сякаш искам напълно да унищожа всичко, което се е появило под влиянието на социалистическото мислене през последните времена. Това никога не би ми хрумнало. Защото този възглед е донесъл много ценни неща и се е борил достатъчно усилено, за да се утвърди. Тези, които са най-просветените, значими официални носители на духовния живот, които трябва да осигурят появата на правилни концепции и идеи, десетилетия наред просто отхвърляха дошлото оттук, докато не позволиха да бъдат опитомени, и сега не само оскъдните концепции на по-стария академичен социализъм, но и много по-съществени концепции за социализъм са станали дори салонно-не, академично достойни.

Такива неща са извън обхвата на духовната наука, която не заема страна, а само иска обективно да разгледа фактите. Трябва обаче да се каже, че този възглед за съвременния социализъм, особено материалистичното схващане за историята, е по същество ориентиран към естествените науки. Какво представляват те всъщност? За хуманитарния изследовател, това, което Карл Маркс например е представил с такава диалектическа острота и завладяваща логика, е израз на това, за което човечеството е мечтало по отношение на социалните и моралните импулси през четирите века до средата на 19-ти век. Карл Маркс е описал импулсите, които са били ясно присъстващи през три до четири века, започвайки от 16-ти век. Но те са били налице по такъв начин, че не са живели в будното съзнание на хората; по-скоро човечеството е мечтало за тези неща в своите импулси, в своите социални и морални идеи. И когато „мечтата“ всъщност вече е била сънувана, когато един социален и морален ред всъщност вече е възникнал, както е било в мечтите през последните четири века, Карл Маркс е написал книгите си за това, което вече се е превърнало в труп, от който е трябвало да се случи пробуждане. В действителност,

това, което Карл Маркс е искал да представи като програма, всъщност е живяло във времето, което е дошло преди това, дори преди той да е замислил идеите си. Но реалността изисква сега, както аз характеризирах, със заобикалянето на научния начин на мислене, социалните и моралните идеи да бъдат пропити от това, което е висше съзнание, какво е свръхсетивно съзнание, какво е схващането на свръхсетивните импулси, съществуващи в социалния и морален живот. В миналото това можеше да се схване инстинктивно. И дори това, за което е писал Карл Маркс, все още е било инстинктивно сънувано. Новата епоха вече не може да си позволи само да сънува, само да преживява инстинктивно социалните и моралните идеи; тя трябва да знае как да ги потопи в имажинативно разпознаване, в разпознаването на свръхсетивното в човешката история, в социално-политическия поток, в който са погълнати човешките същества.

Ако човек иска да бъде тривиален, може да каже за всяка епоха, че е „преходен период“. Винаги става въпрос за това какво се прехвърля. В наше време обаче старото инстинктивно познание преминава в съзнателно познание. В областта на естествените науки нашето време е навлязло в междинния етап на естествените науки. В социалната сфера то трябва да намери непосредствения преход от инстинктивното социално-политическо чувство, както то е било преживявано мистично в древността, в древните инстинктивни идеи, както все още се пренася например в римското право; то трябва да намери прехода към творческото. То трябва да намери този преход към творчеството също там, където, бих казал, моралните и социалните идеи пряко се намесват във формирането на самото човечество: в областта на образованието. С чисти понятия за знание, такива каквито са достъпни за будното съзнание, човек не може да бъде нито педагог, нито политик, нито някой, който участва във формирането на социалния живот в тази или онази област. Ще дойде време, когато хората ще мислят за това, което днес е известно като национална икономика, за това, което днес се явява като социално-политически теории, точно както човек би се усмихнал днес, ако някой теоретик, наричащ себе си естетик, би написал примерни примери за това каква всъщност трябва да бъде една истинска опера или симфония, теоретик, който не може да композира, който може да разглежда симфония или опера само от естетико-научна гледна точка, който не може сам да твори от въображението си. Ако той представи примерния пример, хората биха се смели.

Колкото и странно да звучи днес, това, което се очертава от обикновените представи за будното дневно съзнание като национална икономика, което се е оказало толкова неадекватно, ще бъде разглеждано по този начин. Хората ще се усмихнат и ще го разберат като грешка, която е била разбираема в епохата на естествените науки. Но тя ще бъде преодоляна, когато разглеждането на социалния и моралния живот трябва да навлезе в концептуален свят, който е в жива връзка със свръхсетивната реалност, която въвежда тази свръхсетивност в правния живот,

живота на дълга, в духовния живот, пропит от социална любов, в организационния живот на общностите.

И дори може да се уточни подробно, че онези, които искат да участват в държавно-социалната организация на една общност, могат да получат образ само от, бих казал, научно наблюдение, което има нещо художествено в себе си, което само по себе си е художествено и творческо, ако мога да използвам израза. Не естетистите, а композиторите трябва да създават опери и симфонии. Не теоретиките с научен начин на мислене могат да намерят социални понятия, а тези, които са пропити с понятия, произтичащи от тази жива реалност, която иначе се появява само в „мечтани импулси“, в живота на чувствата, емоциите, привързаностите, страстите и живота на самата воля.

А социалната структура на общността може да възникне само от въображаемо прозрение. Този живот, който прониква в социалните общности, този живот на мечти, който извира от човешките същества в любов, в любовта на едно човешко същество към друго, във взаимно разбирателство, този живот, който след това се превръща в живот на дълг, може да изпита външната си форма в общността само под влиянието на вдъхновени концепции на съзерцателното съзнание.

И животът на правото, този живот на правото, който днес все още е изцяло под влиянието на стари правни понятия, които все още произлизат от инстинктивното съзнание на човешките същества, било то съзнанието на германските, било то съзнанието на романските народи – в римското право, като инстинктивна форма, днес живеят само понятия, които в действителност не схващат нищо от това, което първоначално е живяло под римското правно понятие – този правен живот, който остава толкова неясен за научното наблюдение, този правен живот, който бива подправян, като в съдебната зала се внасят всякакви възможни и невъзможни психологически понятия на модерното време, разглеждани научно, този правен живот ще може да стане отново проспериращ и креативен само когато бъде пропит от интуитивно познание.

Наистина, антропософското наблюдение на живота не е за няколко мечтатели, а за хора, които трябва да станат способни да се позиционират силно в живота, да се възползват от този живот и да работят заедно в живота; не става въпрос за създаване на отделни колонии от няколко души, които искат да живеят комфортно по свой собствен начин, да се хранят вегетарианска храна някъде в планински район и да се занимават с подобни лекомислия, а по-скоро за разбиране на знаците на времето и за познаване на това, което е наистина необходимо исторически в хода на човешкото развитие. Антропософията не е хоби на отделни групи; антропософията е нещо, което се изисква от самия дух на нашето време.

Всичко, което съществува днес като образователни правила, ще отстъпи място на знанието, което може да се открие чрез духовната наука от природата, от същността на човешкото същество. Предварително замислените правила и закони ще бъдат

безсмислени за бъдещите педагози. Но педагозите ще бъдат пропити с разбиране за бъдещото, развиващо се човешко същество, което ще се превърне в непосредствена, осъзнаваща любов. Те ще научат нещо съвсем различно от теоретичната педагогика; ще се научат да стоят в пълнотата на живота. Следователно те ще могат да се срещнат с всяко отделно същество на неговото ниво. Човек ще се научи да разбира как свободата и необходимостта се преплитат в живота.

Човек ще се научи да разбира, че моралният и социалният живот, разглеждан според модела на естествената наука, би бил нещо подобно: Имам един обект тук, втори обект, трети обект. Осветявам първия обект, оставям лъчи светлина да паднат върху него и той е осветен; сега осветявам втория обект и първият става тъмен; сега оставям втория да стане тъмен и да освети третия. Следвам това. Като следвам това, казвам: първият обект е бил осветен първо, което е причината вторият обект да свети; вторият е причината третият обект да свети. Такава илюзия, сякаш първото тяло, осветено отвън, е действало като причина за осветяването на второто, а второто като причина за осветяването на третото, такава илюзия е в основата на онзи исторически начин на гледане на нещата, който винаги разглежда следващия факт като следствие от предходния факт, а предходния факт от своя страна като следствие от предходния факт. Точно както няма връзка между сиянието на първия обект, сиянието на втория и сиянието на третия обект, когато те са осветени от общ източник на светлина, и точно както човек трябва да се вгледа в това, ако иска да разбере защо едно тяло свети след друго, така и в последователната история няма такава причинно-следствена връзка, каквато има в природата. Вместо това е фактът, че една обща светлина осветява последователните факти. И тази светлина трябва да бъде проникната в едно по-висше, свръхсетивно познание.

Това, което е добро в естествената наука – разделянето на нещата на детайли, схващането на нещата в детайли – не работи в духовната наука. Но не работи и в социалния и политическия живот. За духовната наука, подробното описание на социалния и политическия живот би било точно като – простете сравнението – но може би, ако го използвам, уместно предава това, което трябва да се каже – като шахматист, който иска да изчисли точно какви ходове иска да направи и вярва, че когато седне на шахматната маса с партньор, ще може да изпълни ходовете, които е обмислил предварително. Той не може да ги изпълни, защото това зависи от ходовете на опонента му! Но това не означава, че не можеш да бъдеш добър шахматист, ако знаеш правилата на шаха. Като шахматист, ти можеш в известен смисъл да се справиш. И същото важи и ако искаш да овладееш живота. Само в царството на природата има точни закони. Когато се изправиш пред живота, трябва да притежаваш умения, които са равни на този живот. Тогава винаги трябва да сте готови нещо от пълнотата на живота да ви се случи, точно както прави вашият партньор в игра на шах.

За педагога всяко отделно дете е нещо като партньор за шахматиста, всяко отделно дете. Образователната наука ще приеме форми, чрез които ще направи хората способни да живеят, способни да проникнат във всяко отделно човешко същество. Такъв живот в социално-политическата сфера обаче може да произлезе само от истинско разпознаване на това, което наистина е скрито в човешкия живот и човешките същества, това, което се мечтае като история, това, което се мечтае като социално-политически импулси. Колко много все още се пренебрегва в тази насока днес!

В духовната наука – искам само да отбележа това – преди много години е поставено началото да се изучава каква е същността на западните народи на Европа, централните народи на Европа и източните народи на Европа, какви импулси наистина живеят там, как различните изрази на душата са разпределени географски и исторически и какви импулси са реално налице. Само чрез познаването на импулсите, които реално съществуват, може да възникне това въображение, това вдъхновение, което може да бъде преживяно в морални и социални идеи, както те се появяват в социалния живот, в живота на дълга, в живота на закона, по вече посочения начин. В тази област също са направени начала. Бих искал да посоча едно многообещаващо начало тук, в Швейцария, защото тук, за веднъж, е извлечен един-единствен детайл от познанието за импулсите, действащи в непосредствения живот в правен контекст. В тази връзка бих искал да се позова на книгата на д-р Роман Боос за „Колективния трудов договор съгласно швейцарското право“, книга, която за първи път улавя определени понятия и институции, съществуващи в правния живот, от тяхната истинска същност, от самата им същност.

В последно време обаче са правени различни опити да се разпознае от духовната и социалната същност как постепенно се разгръщат законите и импулсите. Един американец е написал много интересна книга – не знам дали все още я поддържа днес; Рузвелт е написал предговор към нея, който е по-малко значим от самата книга – този американец е написал книга, в която се опитва да покаже как народите могат да бъдат разделени на две групи: едната група се състои от амбициозните, развиващи се, прогресивни народи, другата – от западащите народи, които изпадат в упадък. Брукс Адамс, американецът, описва духовната природа на изгряващите нации по следния начин: тя произтича от фундаментална духовна характеристика на тези нации, от тяхната въображаема и войнствена природа; така че нациите, които имат бъдеще, са надарени с въображаем фантастичен живот и войнствени импулси. – Не казвам това, това е преценката на американеца Брукс Адамс! А онези народи, които изпадат в упадък, които нямат бъдеще, които имат само минало зад гърба си, подобно минало във войнствен и въображаем живот, са индустриалните и научните народи.

Разбира се, това е едностранчиво. Но дори и тези най-едностранчиви наблюдения показват, че вече са правени опити да се намери овладяване на живота чрез истински морални и социални идеи, основани на реалността. Животът обаче не може да бъде разбран с помощта на понятия, основани единствено на модела на естествената наука. Човек може да го разбере само като проникне в дълбините, в свръхсетивните дълбини на този живот. А това може да стане само чрез съзерцателното съзнание, което духовната наука използва.

Можех да дам само оскъдни предложения. В отделни лекции мога само да вдъхновявам. Духовната наука може лесно да бъде атакувана и опровергана днес, защото тя може само да вдъхновява. Тогава е наистина детска игра за някой, който чуе една или две лекции, да излезе с всякакви опровержения и, разбира се, с най-суровата критика. Но духовната наука днес няма такъв късмет, че да разполага с безброй катедри, както другите науки. И това ще се случи. И тогава критиката от калибъра, който все още съществува днес срещу духовната наука, ще замлъкне. Такива неща са се проявили по най-разнообразни начини в хода на човешкото развитие. Те си отиват, както са си отишли и тези неща. Но духовната наука днес може само да вдъхновява. Тя може също така само да вдъхновява по отношение на социалните и моралните идеи.

И когато човек най-накрая обхване всичко, което беше очертано днес, би могъл да го обобщи, като покаже, че под влиянието на живите морални и социални идеи общността трябва да се развива и по такъв начин, че човекът като цяло, като цялостно същество, да може да се развива в рамките на тази общност. Но това цялостно същество включва това, което обясних вчера: независимото, вечно същество на човека, това независимо вечно същество, за което вчера можех да кажа, че съдържа идеята за свобода.

Най-висшата от социалните и морални идеи е тази идея за свобода. Никоя общност няма да може да реализира идеята за свобода в себе си, освен ако не произтича от свръхсетивни идеи. Защото свръхсетивното, което може да бъде свободно, може да процъфтява само там, където формирането на общността произтича от свръхсетивни импулси, чувства, понятия и идеи. Идеите на обикновеното, будно дневно съзнание, които са станали толкова славно значими за естествената наука, не работят в живота, в който работят социално-моралните идеи. Ако човешките същества искат да имат ефект в този живот, те трябва да работят в този морален и социален живот с друга част от своето същество, с част от своето същество, различна от тази, която става способна чрез научния начин на мислене.

Може да се каже, че великите хора от миналото вече са виждали в отделни проблясъци на прозрение за какво става въпрос. И ако вчера, по различен начин, успях да посоча накрая духа, който е един от най-великите в хода на човешкия духовен живот, след който най-много бих искал да назова духовното направление, което самият аз представлявам, гьотеанството, то днес, накрая, за да обобщя

казаното с чувство, мога отново да посоча Гьоте. Той още не е имал духовна наука. Но когато е погледнал историческия живот, който в края на краищата е проявление на социалния и моралния живот, и е искал да разбере какво стои в основата на този социален и морален живот, такъв какъвто е въплътен в историята, ако мога така да се изразя, са му хрумнали странни думи, красиви думи, когато е казал: Най-хубавото нещо, което имаме от историята, е ентузиазмът, който тя поражда. Какво чудо се крие в подобно твърдение! Казах, че Фридрих Теодор Вишер, V-Вишер, е казал: „Човек не може да разбере страстите, емоциите и емоционалния живот, без да разбере сънищата.“ — Гьоте разглежда преживяването в историята на човечеството, съня на историята. Той знае инстинктивно, интуитивно, че човечеството сънува, както живее историята, че историческите импулси не се преживяват в идеи, подобни на научните идеи, а в това, което се преживява в сферата на сънищата на историческия опит. Следователно, най-доброто, което имаме от историята, не е баснята, която е написана в учебниците по история и която днес почитаме като история, но която не предлага нищо повече от труп, вече мъртъв труп, не това, което се разгръща като поток на човечеството в социално-политическото развитие.

И Гьоте знае: не това, което е написано в учебниците по история, е най-хубавото нещо в историята за човешките същества, а това, което може да се свърже с тази мечта за история, едно добро качество, едно творческо качество: ентузиазмът, който историята поражда.

По този начин той интуитивно изрази една велика истина, истина, която трябва да стане реформаторска, ако човечеството иска да преодолее катастрофални събития като тези на настоящето.

Но тази истина може да бъде допълнена от друга страна, като се посочи, че не с усъвършенствани понятия, моделирани по научни идеи, каквито вече съществуват в съвременния социален живот, каквито съществуват в съвременната академична социална наука, че не с такива понятия, формирани по модела на естествената наука, може по някакъв начин плодотворно да се намеси в социалния морален живот, а с понятия, които са много по-тясно свързани със самия живот, много по-интимно обвързани с него, с идеи, които са напълно вградени в този живот, каквито са търсени от антропософски ориентираната духовна наука.

Необходими са по-силни от нетворческите идеи в историята, за които историците също мечтаят, по-силни сили: необходим е ентузиазъм. Всичко, което е предназначено да даде възможност на човешките общности и социалния и морален живот да процъфтяват, трябва да произтича от ентузиазма. Но той трябва да бъде истински ентузиазъм. А истинският ентузиазъм може да бъде само този, който възниква, когато това, което не може да бъде схванато от естествената наука, но може да бъде разпознато чрез съюза на отделния човек с универсалния

свръхсетивен човек чрез въображение, вдъхновение и интуиция, изпълва душата до такава степен, че се превръща в морален и социален ентусиазъм.

Точно както Гьоте е могъл да каже, от една страна, че най-хубавото нещо, което имаме от историята, е ентусиазмът, който тя поражда, така и духовният изследовател би искал да добави: Антропософски ориентираната духовна наука се стреми да проникне в свръхсетивното; тя се стреми да разпознае вечното, безсмъртното, свободолюбивото в човешкия живот. Но най-хубавото, което тя може да даде на човечеството, ще бъде, че може и може да внуши ентусиазма, който може да оформи най-висшето, което човечеството може да развие на земята: морален и социален живот, морални и социални идеи.

В тази насока исках да предложа няколко насоки и предложения в последната си лекция, за да покажа, че духовната наука не иска да бъде просто теория, а сила, която действа от най-съкровените импулси на живота с истинския, истински, енергичен човешки живот, от който се нуждаем. Това е очевидно в тези катастрофални времена.

5. Действието на душевните сили в човешките същества и тяхната връзка с тяхното вечно съществуване

Преди всичко ви моля да разглеждате двете лекции, които ще изнеса тук днес и вдругиден, като едно цяло. Въпреки че ще се постарая всяка отделна лекция да бъде разбираема сама по себе си, някои неща, особено по отношение на предложената тема, могат да бъдат постигнати само ако едната лекция осветли другата по определен начин и двете заедно образуват едно цяло.

Ако сега разгледаме какво стои в основата на размислите от двете вечери и размислите, които вече успях да направя в предишни лекции тук, в този град, като антропософски ориентирана духовна наука, може би можем да се изразим по отношение на чувствата, които много от нашите съвременници все още таят към тази духовна наука, чрез едно сравнение, което идва на ум. А именно: Бих искал да сравня тази антропософски ориентирана духовна наука в известен смисъл с неканен гост в едно общество. Сравнявам поканените гости с другите, в момента напълно признати научни направления и течения, които, така да се каже, вече са поканени в цялостния духовен живот на човечеството в настоящето, защото хората, чрез своите нужди, чрез това, което предлага външният сетивен свят, чрез това, което иначе животът изисква, искат да привлекат тези различни науки в своята сфера. Духовната наука все още намира своето място в духовния живот на днешния ден, сякаш не е била поискана. Въпреки това, дори и първоначално човек да е недружелюбен и безчувствен към неканен гост, той постепенно започва да става по-учтив, дори по-учтив отколкото към поканените гости, когато осъзнае, че неканеният гост има нещо да предложи, което е загубил и което е намерил. Човек не е знаел това преди и едва тогава го осъзнава.

Вероятно това е случаят с антропософията, поне според вярването на малцина, които вече са способни напълно да се потопят в това, което антропософията всъщност иска да постигне във връзка с великите задачи, пред които е изправено човечеството. Това, което антропософията иска да внесе в по-новата култура, културата на настоящето и културата на бъдещето, е нещо, което хората по принцип са притежавали по различен начин в продължение на векове, хилядолетия, и което би трябвало да си възвърнат чрез духовната наука. Инстинктивно хората са притежавали, поради определена инстинктивна душевна способност, това, което може да се нарече усещано разпознаване на вечното в човешката природа, усещано разпознаване на действителната човешка душа и нейните мистерии. И само онези, които са предубедени срещу духовната история на човечеството, могат да отрекат, че това инстинктивно знание е трябвало да бъде загубено за човечеството - човечеството все пак е в състояние на развитие - точно както в определен момент от историческото развитие е трябвало да загуби средновековния

мироглед по отношение на пространствената природа на Вселената, според който Земята е в центъра, в покой, а слънцето и звездите се движат около нея. Точно както този пространствен мироглед трябваше да бъде заменен с друг, така и пред лицето на великото, значимото и, като духовна наука - често съм подчертавал това тук - старото инстинктивно познание за вечното в човешката душа и за онези сили, които са най-ценни за човешките същества над всичко друго, силата на познанието за свободната воля, която ще обсъдим вдругиден, трябва да отстъпи място на големите, значителни постижения в естествената наука, които са напълно признати от духовната наука.

Вярвам, че онези, които могат най-добре да оценят истинската същност и най-дълбокия смисъл на тази антропософски ориентирана духовна наука, са онези, които разпознават великите и значителни постижения на научното познание за цялостния прогрес на човечеството и които не просто подхождат към него по дилетантски начин, а и до известна степен разпознават научното. Но именно защото човечеството е било доведено да схване света с научни методи и да разшири това разбиране до мироглед, сега то е зависимо от търсенето на душата по различен начин, отколкото инстинктивно я е търсило векове, дори хилядолетия.

В естествената наука човек може да разпознава нещата правилно само ако все повече и повече изключва душата от естествената сфера, която трябва да наблюдава и изследва, ако все по-малко и по-малко от душата позволява да се намесва в това, което си представя като картина на природата. Това не е било така в по-ранни времена. В по-ранни времена – човек трябва само да е запознат с духовния стремеж на по-ранни времена, за да разбере това – хората са наблюдавали природни явления и инстинктивно са усещали как духовните и душевните аспекти им говорят чрез тези явления. Те не са отделяли природните явления от духовните и душевните аспекти. И така, наблюдавайки природата, те са внасяли духовен и душевен живот в собствения си душевен живот чрез фактите и съществата на природата.

Човешките същества никога не биха постигнали пълно освобождение на своето същество, ако не се бяха възнесли до научното познание. По този начин, като напълно се откъсва от душата и приема само природата като такава в наблюдението на природата, като се откъсва от всичко духовно в природата в името на науката, душата е принудена да черпи все по-силни, по-значителни сили от собствения си вътрешен душевен и духовен източник, за да навлезе в духовния свят по нов начин, отделно от всяко наблюдение на природата, отделно от всеки сетивен живот. Защото ако нещо може да даде най-ефективния тласък за преследване на антропософски ориентирана духовна наука, това е прозряването на това, което естествената наука е донесла на човечеството.

Но веднага щом хората на днешно време, особено тези, които вече са свикнали да гледат на света по научен начин, се опитат да се доближат до това, което духовната

наука, такава каквато тя сега се очертава в духовното движение на настоящето, твърди, нещо много важно, бих казал, веднага започва да се противопоставя съвсем разбираемо срещу тази духовна наука. И никой не разбира по-добре от тези, които в момента се занимават с тази духовна наука, че тя все още трябва да се сблъсква с много противници в момента, че трябва да се срещне с всякакви предразсъдъци.

Това, което тази духовна наука се стреми да изследва, е вечното в човешката душа, действието на силите на човешката душа, които сочат отвъд раждането и смъртта, тоест това, което се обобщава под проблема за безсмъртието, а също и това, което се обобщава под проблема за свободата. Това е нещо, за което всеки човек естествено желае да знае. Човешките същества искат да знаят нещо за темите, които съставляват съдържанието на духовната наука, както е предвидена тук. Но в същото време, когато говорим за методите, начина на изследване, нещата, които трябва да се направят, за да се проникне в определената област, то днес, тъй като не предстои общо разбиране на въпроса, бих казал, че е вероятно да възникне не само противопоставяне, но дори и отвращение.

И по-специално, правилното разбиране на тази духовна наука, както е предвидено тук, се изразява в това, че онези, които биха искали да се заемат с изследването на това, което се крие зад обикновения съзнателен живот в човешката душа, биха предпочели да намерят това, което търсят, във всякакви ненормални, всякакви депресивни душевни явления, отколкото в това, към което истинската духовна наука всъщност трябва да сочи. И така се случва тази истинска духовна наука често да се бърка с това, което със сигурност може да даде изключително интересни резултати, особено в естествените науки, че духовната наука се бърка с това, което изважда от несъзнателния или подсъзнателния живот на човешките същества всякакви съноподобни, сомнамбулични, медиумични състояния на душата, които се изплъзват на обикновеното съзнание.

Това объркване е пагубно. То обаче ще продължи да се практикува още дълго време, защото е вярно, че човешките същества – ще се спра на това само накратко като въведение – могат, при определени обстоятелства, да влязат в състояния на съзнанието, в които обикновеният сетивен свят не играе роля, в които обикновената воля също не играе роля, съноподобни, сомнамбулични, медиумистични състояния и т.н., от които те изваждат най-вече всякакви неща от определена дълбочина на душевния си живот, които трябва да изглеждат странни за хората и следователно са интересни. Странното винаги е интересно, особено когато човек може да повярва, че – както наистина е вярно в известен смисъл – то предвещава нещо у човешките същества, което надхвърля обичайното преживяване между раждането и смъртта. Истинската духовна наука обаче показва – и смисълът на това, което ще покаже в тази лекция, ще разкрие това – истинската духовна наука показва, че това, което излиза най-вече чрез съноподобни аномални състояния на ума, чрез сомнамбулизъм, чрез медиумистични състояния, има много по-малко реално човешко значение от

това, което човешките същества възприемат чрез обикновените си сетива и това, на което могат да повлияят чрез обикновената си воля. Това, върху което той може да повлияе чрез волята си в ежедневието, е свързано с човека между раждането и смъртта. Но това, което излиза наяве чрез посочените състояния, се съдържа в по-дълбока, по-нисша част от човешката природа, отколкото дори сетивният свят. Това се случва, защото сетивните възприятия са изключени, волята също е изключена и се извършват по-нисши органични, базови органични дейности, чрез които излиза наяве това, което е скрито от сетивния живот и волята. Но това не може да опише пълноценното човешко същество, а само нещо, което се намира под повърхността на човешкото същество, докато истинската духовна наука се стреми да изведе човека над повърхността на обикновения живот, над това, към което човекът се стреми в ежедневието, а също и в обикновената наука. Тези аномални състояния, които служат за наблюдение на нещо непознато в човека, обаче имат нещо доста очарователно в себе си; защото когато хората навлизат в състояния, които са много по-свързани с физическия им живот, отколкото дори с сетивния им живот, много по-потопени в тялото си и особено защото любопитството и интересът са свързани с такива неща, те изпитват нещо в такива състояния, което може да ги направи щастливи, което ги изпълва с определено вътрешно удоволствие. И чувството за живот, което след това се свързва с вътрешните органи, също въздейства върху зрителя, върху наблюдателя; той вярва, че е сигурен по отношение на тези неща, вярва, че има нещо реално пред себе си, което преживява в човек, когато самият той е променил: докато духовният изследовател води към истински вечното, към това, което се простира отвъд раждането и смъртта. Той трябва също да посочи трансформацията на обикновената човешка природа; трябва да посочи, че вечното не може да бъде изследвано със сетивата, нито в рамките на обикновената сфера на волята, която се отнася само до външния свят; но когато идва и описва през какво трябва да премине човешката душа, за да се освободи от тялото, за да може да наблюдава душата не само с тялото, но и с душата, тогава той описва състояния, в които човешкото същество, от гледна точка на обикновеното съзнание, се чувства като да стои на несигурна земя, като да стои на ръба на бездна. Това го прави да изглежда още по-мечтателен и фантастичен. Когато обаче духовният изследовател говори за резултатите от своите изследвания, той е зависим да не води до експеримента, не до наблюдението на външните сетива, както може естественият учен, а е зависим да води до самата душа. Следователно, това, което той представя, трябва в известен смисъл да поеме по различен път, отколкото когато се обсъжда нещо научно. Когато се обсъжда нещо научно, първо се описва: това е направено и онова е направено, или това е тук, това е там, и след това се свързва умствената дейност, идеите, комбинациите, опитите за откриване на закони за това, което е там, и т.н. Свързва се това, което душата трябва да направи от себе си, с нещо, което вече съществува.

Духовният изследовател трябва да обърне този подход. И това е, което е поразително в началото, което изглежда парадоксално в началото, толкова парадоксално, че онези, които не могат да схванат въпроса, казват: Да, духовният изследовател само твърди, че нещата са такива, но не предоставя никакви доказателства. Е, неговите доказателства се състоят именно в това да покажат как душата първо трябва да премине през процесите, които са чисто вътрешни и духовни, и след това може да се доближи до духовния процес, до целта. Така че, докато обикновената наука първо разглежда процеса и след това добавя какво прави душата, духовният изследовател трябва да направи това сам, оставяйки душата сама със себе си. Тогава душата поражда такива сили, такива способности, чрез които това и онова се явява пред човека като духовен факт, който не може да се види с очите или да се схване с ръцете. Най-важното доказателство се крие в показването на пътя, който духовното изследване трябва да поеме.

В предишни години, когато съм изнасял лекции тук, съм обяснявал някои от пътищата, които душата трябва да извърви, за да се пробуди истински за това, което може да се нарече виждащо съзнание, това, което, за да разнообразим израза на Гьоте, може да се нарече духовно око, духовно ухо, за да може човек наистина да види духовното; обясних какво трябва да направи душата, как чрез чисти душевни упражнения тя така да се каже извиква в себе си това, което тялото извиква, като организира очи и уши от себе си, и как чрез притежаването на такива духовни органи духовното може наистина да бъде видяно. За да не се повтарям за онези уважавани слушатели, които са били тук по-често, ви насочвам към моите книги за подробности относно това как душата трябва да действа, за да изведе наяве онези мощни сили, които иначе спят в нейното подсъзнание, за да може да ги схване и види: „Как да постигнем познание за висшите светове“ и моята „Тайна наука“, към всички книги, които описват какво трябва да постигне душата, за да се екипира истински с нови духовни органи за виждане на духовното. Въпреки това, бих искал винаги да споменавам няколко основни принципа по отношение на пътя на духовното изследване и затова днес бих искал да кажа нещо за това как духовният изследовател стига до своите факти, което ще обсъдим по-късно.

За тези, които не могат наистина да се ангажират интимно с вътрешните душевни упражнения, които човешката душа трябва да предприеме, за да открие вечното в себе си и в другите същества, удобството просто да се поставят хората в ненормални, медиумични или сомнамбулични състояния, за да възприемат нещо странно, престава; това удобство престава. И тогава, когато хората се обръщат неподготвени към това, което се изисква по отношение на духовните упражнения, за да видят истински духа и неговия живот, тогава, да, тогава интересът, за който говорих в началото, престава. Така че може да се каже: всеки индивид се интересува от обектите, които духовното изследване се стреми да разпознае. Но те са по-малко заинтересовани от начина на мислене, от метода. Това, което

духовният изследовател трябва да направи, за да проникне в реалния духовен свят, не е толкова забавно, интересно или привличащо вниманието, колкото преживяванията на сомнамбула или медиума са на пръв поглед за външния наблюдател. Не, колкото и парадоксално да звучи, справедливо е да се каже, че това, което душата трябва да направи, за да изследва своите най-ценни, най-ценни, най-висши, вечни духовни ценности, първоначално предизвиква отвращение и безразличие. Човек първоначално ще открие, че душевните упражнения, за които говори духовният изследовател, може би се изпълняват първоначално от любопитство от един или друг човек, но след това лесно и бързо се оказват скучни. И това, което трябва да се предприеме в душата, за да се постигне вечното, съдържанието на безсмъртното същество в душата, също често се оказва скучно и не заслужава интерес. В началото, особено когато хората осъзнаят, чрез укрепване на мислите си и промяна в чувствата си, за което ще говоря по-късно, когато хората осъзнаят, че се приближават до ръба на това, което може да се нарече духовен свят, в началото това е страх от непознатото. Хората се въздържат да влязат в този свят, защото се страхуват от непознатото. Те не осъзнават този страх, но несъзнателният страх е не по-малко страх. Тогава се проявява отвращение, дори омраза – днес ще дам примери за това.

Това са напълно разбираеми явления. Следователно е необходимо да бъдат преодоляни. Тези, които наистина навлизат в духовния свят чрез душата си, трябва да преминат през собствената си душевна драма. И може да се каже: ако има хора, които първоначално проникват без повече шум, които се интересуват от досадните духовни упражнения, за които говори духовният изследовател, това е така, защото чрез определено изместване на човешкото внимание и човешкия интерес, това, което е напълно досадно, в крайна сметка става интересно чрез своята досада. Чрез такива душевни упражнения, чрез укрепване на мислите, чувствата, а също и на волята, поемащи различна посока от тази, която имат в обикновения живот и в обикновената наука, душата всъщност осъзнава как използва тялото, за да извика спомените на обикновеното съзнание, за да живее в обикновено съществуване. По принцип искам да подчертая нещо днес, което може да се случи първо в духовното изследване, като един вид път към вътрешен душевен експеримент, който след това може да отвори пътя към духовния свят. По-нататъшният ход на моите разсъждения вече ще обясни повече или по-малко оправдания характер на това, което казвам тук.

Когато човек е погълнат от преживяванията си в настоящия момент или в настоящия ден, той изобщо не може да достигне до онази част от душата, която принадлежи на вечното. Това, което духовният изследовател първо забелязва, когато наистина укрепи душата си, така че тя да може да възприема независимо от тялото, е, че в обикновения си ежедневен живот човек е изключително зависим от определено широко разпространено присъствие. Човек винаги използва тялото, за да преживее

това, което преживява. И може да се каже, че ако човек преживява само настоящето, само това, което е около нас и се случва в настоящето, тогава той е изключен от душевния си опит, точно както е изключен от преживяването на деня, когато е в дълбок сън без сънища. Колкото и странно и парадоксално да звучи, хората проспиват духовното, вечното в човешката природа, чрез преживяването, което настоящето им предлага чрез сетивата и обикновената им воля. Хората проспиват духовния си живот. Сънят се простира изцяло в ежедневието. Как всъщност е това? Ето какво е положението: онези, които развиват дара на самонаблюдението – той първо трябва да бъде развит, не е леснодостъпен в обикновеното съзнание – осъзнават, че не могат да внесат в душата си това, което са преживели днес, или дори това, което са преживели вчера, по такъв начин, че да са способни да го възприемат в светлината на вечността. Нашето физическо тяло винаги влияе върху това, което преживяваме в настоящето. Едва когато сме се придвижили отвъд едно преживяване с два или три дни, както показва вътрешното самонаблюдение, когато едно преживяване, едно наблюдение, каквото и да е, през което сме преминали в обикновеното ежедневие, е преминало преди два или три дни, едва тогава то е достигнало състояние в душата, в което можем да разпознаем истинската му духовна природа. Преди да са минали два или три дни, онази част от нас, която възприема този душевен аспект, е все още толкова пропита от сетивни импулси, от импулси, идващи от вътрешното тяло, че не сме в състояние да отделим определени неща, не сме в състояние да схванем никакво преживяване такова, каквото то живее в душата, и само в душата като душа. Следователно, като цяло трябва да се въздържа от изследване на духовното съдържание на това, което преживяваме в настоящето. Но странното е, че когато всичко физическо, всичко, което отеква от сетивата, всичко, което все още има ефект върху телесните усещания отвътре в тялото, когато това е изчезнало и нещото е само спомен – разбира се, можем да си спомним някакво преживяване по неопределен начин – когато нещото е само спомен, тогава вече не можем да си спомним толкова директно действителната активна роля, която душата е взела в преживяването. Можем да си спомним преживяването, но не можем да имаме това преживяване пред себе си по същия начин, по който обработваме настоящо преживяване. Но без да можем да направим това, без да можем да се потопим в нещо, което е било отделено от нас за два или три дни по такъв начин, че да го преживеем толкова живо, колкото настоящо събитие, не можем да се доближим до духовното, до вечното изобщо. Голяма грешка е обаче да се вярва, че нещо, което се е случило преди два, три или повече дни или години и се помни, може да бъде преживяно по същия начин като настоящо събитие. Не само че е избледняло, но преди всичко душата не може да развие непосредствената вътрешна активност, която развива в настоящо събитие, когато се сблъска с минало събитие. Собствената дейност на душата е спяща във връзка с миналия опит. Миналият опит се появява като образ.

Но това, което човек преживява в настоящето, не се появява заедно с него. Това трябва да се събуди. Човек може да развие това, което ще бъде преживяно там, във връзка с всяко събитие или преживяване отдавна минало, ако има достатъчно късмет да го направи. Освен ако човек не е духовен изследовател, най-добре е да не се занимава с обмисляне на спомени, които са много далеч назад, а по-скоро да вземе тези, които са скорошни, отпреди два или три дни, защото това е най-сигурният начин да се постигне това, което трябва да се постигне. Ако вземете събитие, случило се преди два или три дни, най-добре е да изберете събитие, което е било преживяно с цел да доведе до вечното в душата по този начин.

Обикновените преживявания изобщо не правят това. Следователно, духовният изследовател ще бъде принуден да извършва това, което се наричат упражнения за мисъл и чувство. Чрез тези упражнения за мисъл и чувство, например чрез концентриране върху мислите много по-дълго, отколкото обикновено се прави в ежедневието, човек е в състояние да изпита вътрешния душевен живот от самото начало, по-рано, отколкото хората обикновено го преживяват. И тогава, ако вземем предвид най-краткия период от време, както казах, след два или три дни това може да се случи, ние сме в състояние наистина да погледнем назад чрез обикновената памет за тези два или три дни.

Нека се разберем: след известно време духовният изследовател започва да вижда преживяванията, които последните два или три дни са му донесли, сякаш в картина. Това е необходимо. Необходимо е наистина да представи преживяното през последните два или три дни. Ако човек е практикувал необходимото самонаблюдение, ще усети навсякъде как физическите органи все още са ангажирани с преживяното през последните два или три дни. След като човек свикне да живее в душата, спомените от тези два или три дни могат да преминат през ума му, сякаш се случват в момента, така че да има картина на тези два или три дни преди един. Но в тези два или три дни не е така, че душата е отделена от физическото тяло преди него, а по-скоро, за това, което човек помни от тези два или три дни, душата е преди него, но тя е навсякъде заразена, навсякъде повлияна от физическото преживяване. Това е само като спомен, разпръснат през тези два или три дни и действащ бързо.

Различно е по отношение на събитието, което се е случило два или три дни по-рано. Ако след като сте прегледали двата или трите дни, както ги описах, сте се направили способни наистина да преживеете това събитие, сякаш е било настояще, тогава живеете в духовно състояние.

Виждате ли, аз не описвам нищо абстрактно, никакви концептуални конструкции, а по-скоро това, което душата прави със себе си, за да се откъсне първо, чрез определен период от време, от това, което не може да бъде преживяно единствено чрез душата, и да се върне към нещо, което сега може да бъде преживяно чрез душата. Душевният живот обаче трябва да бъде укрепен, за да може човек наистина

да присъства в нещо, което сега е два или три дни назад в хода на живота. Тогава човек знае какво означават тези два или три дни във вътрешния душевен опит на човешките същества.

По този начин човек се научава да разпознава нещо, което може да бъде разпознато само по този начин. Човек се научава да разпознава, че всичко, което преживяваме духовно в настоящето, се отделя от тялото, одухотворява се и наистина се одухотворява едва след два или три дни. Но след това то почива в такъв мрак на съзнанието за обикновеното съзнание, че човекът го проспива, ако не се е подготвил да живее вътре. Но ако се е подготвил, той знае, че сега е със своята творческа душа, с това, което душата му иначе не е преживяла: той се озовава в едно чисто духовно-душевно преживяване.

Разбира се, това може да се търси и за преживявания по-назад във времето; но тогава човек е изправен пред значителната необходимост наистина да види през всичко, което се е случило до това преживяване, може би преди години, като в картина. Това, разбира се, е много по-трудно от случилото се през последните два или три дни, което човек се опитва внимателно да реконструира в паметта си. Едва когато човек е завършил това, е проследил го назад парче по парче и все още има достатъчно сили в душата си, за да преживее това, което след това се случва, той знае чрез пряко преживяване: Сега си схванал в душата си това, което е само духовно, това, което работи във теб, но изобщо не се появява в обикновеното съзнание. В обикновеното съзнание дори паметта не работи по такъв начин, че нещо да се доближава до жизнеността, необходима, за да се преживее като душа. Това, което изважда спомени наяве, винаги е съпроводено с физическото. Силата на паметта първоначално е свързана с физическото, дори и да не се дължи на физическото.

По този начин ви посочих, че чрез едно много специфично вътрешно преживяване, чрез нещо, което трябва да бъде внимателно подготвено и за което човек трябва внимателно да се тренира вътрешно, се открива истинската душа в човешките същества. След като откриете тази истинска душа, знаете, че тя е във вас. Знаете, че когато имате възможност да се обърнете отново към същата тази душа, тя ще бъде там. Защото, когато я откриете, знаете, че тази душа вече е независима от всички сетивни усещания. Сетивните усещания имат ефект само до момента, в който ги откриете. Този душевен аспект сега е там, независим от сетивния аспект; този душевен аспект сега също е станал независим от волята и не е обвързан с външните органи на движение на човешкото същество. Като схванете този душевен аспект, вие знаете, че това, което се схваща с качеството на продължителността, е това, което схваща тази продължителност по такъв начин, че човешкото същество да премине през смъртта. Това е, което е вечно в човешката природа. И сега знаем защо този вечен аспект се изплъзва на обикновеното ежедневно съзнание, защото това ежедневно съзнание се развива само с помощта на тялото, защото това, което

не се развива с помощта на тялото, се преживява от това обикновено ежедневно съзнание само като дълбок сън. Точно както когато човек извиква преживявания от дълбок сън, които са толкова скучни - те са там, разбира се - че обикновеното съзнание не ги възприема, така човек изважда от вътрешния източник на душата това, което се намира по начина, който описах.

Може да се каже: такова нещо е първият етап от живота на душата, който вече дава нещо, непосредствено, не само концептуално, но дава непосредствено прозрение за душата. Човек има това преди съзерцателното си съзнание, което преминава през портата на смъртта. И имайки това, човек знае, че човешките същества, живеещи директно в душата, не са зависими от настоящето с тази душа; човек знае, че тази душа има трайност в себе си и че тя ражда това, което човешките същества сега преживяват.

Когато духовният изследовател ви описва какво се случва при смъртта, той не го описва от въображението си, а като продължава това, което току-що обясних. Той знае, че душата, освобождавайки се от физическото тяло, се нуждае от два до три дни ретроспекция, преди да влезе в себе си, в собственото си същество. По този начин той научава в собствената си душа какво преживява, докато преминава през портата на смъртта. Той се научава да разпознава как тази душа, докато преминава през портата на смъртта, все още има два до три дни поглед назад, една картина на живота; как този преглед след това се спуска; как душата, два до три дни след смъртта, след като се освободи напълно от физическия опит, навлиза в действителния душевен свят и живее в същия елемент, в който духовният изследовател живее през двата до трите дни, когато провежда вътрешния експеримент, за който ви разказах.

Тези душевни упражнения, които водят до преживяване на душевно-духовната и душевно-духовната среда, могат да бъдат намерени в споменатите писания „Как да познаваме висшите светове“ и в моята „Окултна наука“. Те могат да бъдат изпълнявани от всеки, но не е задължително. Трябва да подчертая отново и отново: духовният изследовател въвежда какво трябва да се направи от душата, за да достигне духовно-душевия свят; но не е необходимо самият човек да преминава през тези упражнения, ако иска да се убеди в истинността на това, което духовното изследване изважда наяве. Самият духовен изследовател, колкото и странно да звучи, не печели нищо за вечния си живот от това, което постига чрез своите упражнения, от това, което духовното изследване всъщност му дава, от това прозрение за духовния свят. Той няма нищо за вечния си живот, но само чрез това има нещо за вечния си живот, че е способен да трансформира това, което вижда като душевно-духовно, в обикновените, общоприети понятия на здравия разум. Здравият разум може да разбере какво има да каже духовният изследовател, когато трансформира това, което вижда в духовния свят, в понятия и идеи.

Този здрав разум трябва само да се освободи от всички предразсъдъци, които все още са натрупани толкова много днес срещу истинското разбиране. Но от друга страна, изискване на съвременния човек е не просто да вярва в нещо като истина въз основа на добра вяра, а да се убеди във всичко до известна степен. Ето защо днес трябва да има писания, които дават възможност на всеки, както правят гореспоменатите писания, да провери това, което казва духовният изследовател. Възраженията, които много често се повдигат от хора, които смятат, че са призвани да съдят, обаче са, доколкото е възможно, неуместни. Те казват например: Когато един духовен изследовател говори за това как той или тези, които са водени от него в духовно изследване, наистина гледат в духа, как наблюдават духовно-душевния живот на други хора, тогава нека ни покажат. Ще им доведем някои хора; те не трябва да знаят нищо за това, което се случва в душата и духа на тези хора, но трябва да наблюдават тези хора с духовно зрение. Тогава ще могат да направят своите твърдения. Ако те са точни, тогава ще им повярваме.

Много е странно, че това възражение е повдигнато – обсъдих го в края на книгата си „Von Seelenrätself“ (Мистериите на душата) – че се появява отново и отново, докато духовното изследване дава възможност на всеки да изследва и казва: Това и онова може да се направи; можеш да се убедиш във всичко, което твърди духовният изследовател. Вместо да се убеждават по този начин, хората изискват от духовното изследване нещо, което трябва да унищожи всяко духовно изследване. Защото това, което трябва да се наблюдава от душата, постоянно се изплъзва на наблюдението, когато към нея се приближава някакъв вид робство, когато към нея се приближава някакъв вид принуда, когато силите, които тя развива, не произтичат от самата нея. Това не може да се направи чрез наблюдение на външни експерименти; всеки може да го направи само за себе си. Но ако положат усилия, ще стигнат до същото заключение като духовния изследовател. Външната подредба за това, експериментът, е нещо, което трябва да прогони способностите на духовния изследовател, точно както животът се прогонва, когато организъмът се разрязва. Колкото и странно да звучи това, е така.

Насочих ви към това как може да се преживее душата. Разбира се, това е само начало. Такива упражнения трябва да се повтарят отново и отново. Човек напредва все по-напред и по-напред, докато накрая не го обгърне духовен свят със същества, точно както сетивният свят се разпростира пред сетивата. Но това духовно възприятие има специални характеристики. И бих искал да спомена някои от тези характеристики. Преди всичко, когато духовният изследовател има преживяване, разглежда това преживяване, осъзнава го, човек може да повярва, че такова преживяване трябва да се държи по същия начин спрямо човешкото същество, както всяко друго преживяване от външния сетивен свят. Това не е така. Оказва се, че когато духовният изследовател има такова преживяване, той не може да го донесе в паметта си, в обикновената си памет. Точно както човек трябва да излезе

отвъд обикновената памет, както показах, за два или три дни, така и той излиза от паметта, когато влезе в духовния свят. След като сте видели нещо духовно, не можете просто да го включите в паметта си, за да можете да си спомните това духовно преживяване. Трябва да го извиквате отново и отново. Трябва да разберете това: когато духовният изследовател успее да превърне преживяванията си в идеи, в понятия, той има понятия като обикновените; разбира се, може да ги запомни. Но това не е духовното преживяване, това е концептуалният образ. Човек може да запомни това. Но човек не може да запомни духовното преживяване. Духовните преживявания са факти, които съществуват в духовния свят. Човек може да ги погледне, но те не се запечатват в паметта. Ако духовният изследовател иска да има подобно духовно преживяване отново или многократно, не е достатъчно просто да събере енергията, която иначе би изразходвал за спомен; това няма да го отведе доникъде. Вместо това, той трябва да предизвика отново същите вътрешни душевни събития в себе си; трябва да направи точно същото нещо, което е направил, за да стигне до преживяването. Тогава може да се доближи до същото преживяване. Фактът, че духовното преживяване не се отпечата в паметта, че може да бъде преживяно отново само чрез тези вътрешни душевни събития, е доказателство, че това, което наистина живее в духа, е трайно и не може да бъде унищожено от смъртта. То има трайност.

По този начин, начинът, по който духовният изследовател преживява, доказва независимостта на духовната душа от физическото. Духовният изследовател веднага би трябвало да се убеди, че както сетивните му възприятия изчезват със смъртта, така и душевните му преживявания биха трябвало да изчезнат със смъртта, ако можеше да ги запомни. Защото дори онези сили, които са свързани с паметта, са прикрепени към смъртното тяло. Човек среща безсмъртното само когато е отвъд това, което е паметта.

Бих искал да спомена още едно странно преживяване, което поразява много хора, занимаващи се с духовни упражнения. Когато човек в обикновения живот се заеме да прави нещо отново и отново, това му осигурява известна практика. Ставате все по-добри в това. Колкото и да е странно, обратното е вярно за духовните преживявания: след като сте имали много живо, много оживено духовно видение, след като сте се вгледали в нещо, което има духовна трайност, и искате да го осъществите втори, трети път, това се оказва трудно и все по-трудно и трябва да полагате по-големи усилия. Няма практика, няма навик; трябва да се стараете все повече и повече, за да го получите отново. Духовното преживяване бяга от нас, така да се каже, след като сме го имали.

Това поразява много хора по определена причина: когато някой се доближава до духовно преживяване за първи път, той има много резерви в себе си, много от това, което досега е спяло и сега е пробудено за духовно виждане. При определени обстоятелства той може да има много ярко духовно преживяване. Ако все още не е

достатъчно подготвен, все още не е достатъчно зрял и веднага се възползва от възможността да го направи отново – преди това го е правил повече чрез резервната си сила, от подсъзнанието, отколкото напълно съзнателно – тогава той вече не може да го направи и може да е много нещастен от това, защото преди всичко иска да има преживяването. И често се отдръпва от усилието да практикува по-интензивно и да стане по-активен духовно, за да може да си даде възможност да има това преживяване отново. Така че виждате, тук важи обратното на това, което е толкова важно за нас в обикновения живот. Придобиването на знания, за да се повтарят нещата, е изключено, когато става въпрос за душевни преживявания. Колкото повече се доближаваме до тях, толкова повече душевните преживявания се отделят от физическото и по този начин разкриват своята духовно-душевна особеност.

Освен това е абсолютно необходимо, ако човек иска да има духовни преживявания, да бъде подготвен за тях със своя концептуален и въображаем живот. Човек изпада в духовно объркване, което не е патологично, а само умствено объркване, но такова, което води до всякакви илюзии, когато има духовно преживяване, което не може да бъде схванато с концепции, което не може да бъде разбрано. Така че трябва да се опитате да направите концептуалното си разбиране зряло и все по-зряло, преди да се обърнете към духовното преживяване. Точно както ви е нужно зряло око, за да възприемате цветовете, ви е нужно зряло въображение, за да схванете наистина това, с което се сблъсквате духовно.

Следователно това, което духовният изследовател описва, може да бъде разбрано във всеки детайл чрез здрав разум, ако човек наблюдава живота, ако сравни това, което духовният изследовател има да каже, с това, което предлага ежедневието. Не е нужно самият човек да бъде изследовател; и самият изследовател жъне плодовете на своето изследване само когато може да превърне духовните си видения в обикновени, разбираеми идеи, които той съобщава на себе си по същия начин, по който може да ги съобщава на другите. Духовният изследовател също трябва да разбира тези идеи чрез здравия си разум. По този начин и другите могат да ги разберат. Това, което окултистът има от резултатите, плодовете на духовното изследване, може да има всеки, без самият той да е духовен изследовател. Само за да се убеди, че нещата са истина, човек се нуждае от духовно изследване.

Сега бих искал да кажа, че със сигурност могат да бъдат повдигнати някои възражения срещу практическото значение на резултатите от духовната наука. И обсъждайки някои от резултатите на духовната наука по отношение на това, разбира се, трябва да заявя, че този друг път на духовното изследване трябва да бъде взет предвид. Първо, душата трябва да бъде подготвена, след което се стига до фактите на резултатите. Изследователят не казва: „Това е така или така“, а по-скоро: „Ако човек направи подходящата подготовка в душата, той стига до духовни факти, които се представят по такъв и такъв начин.“ Доказателствата се крият в естеството

на изследването. Разбира се, не мога да представя всички тези неща подробно за кратък час; човек би трябвало да изнесе не само десет лекции, но и курс с продължителност много месеци, за да предаде това, което трябва да бъде предадено. Следователно е напълно разбираемо, ако човек установи, че духовният изследовател дава само елементарни намеци за пътя, но след това представя загадки, които сякаш са извадени от нищото. Но те не са; по-скоро, ако пътят се следва правилно, с научна прецизност, точно както една по-нова наука се бори със своите загадки, изследванията могат да се провеждат със същата прецизност по духовно-душевен начин.

Преди всичко бих искал да спомена такъв житейски факт, такава връзка в живота, като се позова на твърденията на онези хора, които, основавайки се на предразсъдъците и предварителното схващане на настоящето, повтарят отново и отново нещо подобно: Защо да изследваме какво се крие отвъд смъртта? Защо да изследваме този вечен аспект на човешката душа? Когато смъртта наближи, ще видя как стоят нещата, мога да почакам и да видя. — Нищо не може да бъде по-неправилно от това. Духовното изследване показва, когато се сблъсква с души, постигнали независимост от тялото след смъртта, че тези души живеят в среда, която самите те са подготвили между раждането и смъртта. Тук, в сетивния свят, ние живеем в сетивната среда. Тази сетивна среда се приближава до нас. След смъртта ние живеем като души в това, което сме осъзнали за духовното между раждането и смъртта. И това, което не е било там за нас между раждането и смъртта, не е външен свят за нас след смъртта. Нашият вътрешен свят — това се превръща във велик закон на духовното познание — доколкото съзнателно сме го възприели като духовен, не чрез духовно виждане, а чрез разпознаване чрез здравия разум на това, което носи духовното виждане, се превръща в нашия външен свят. И след смъртта, ние имаме само това като наш външен свят, което сме имали като наш вътрешен свят между раждането и смъртта.

Ако между раждането и смъртта придобиваме само идеи, свързани с външния сетивен свят, или идеи, които са прикрепени само към материалното, тогава нашата среда след смъртта трябва да бъде изградена от такива идеи. Тъй като искам да покажа, че духовната наука води до конкретни, реални резултати, няма да се поколебая да кажа това, което все още се смята за нелепо от мнозина днес, точно както коперниковият мироглед е бил смятан за нелепо, когато се е появил за първи път; но тези неща трябва да бъдат казани. Ако между раждането и смъртта не придобием нищо друго освен идеи, взети от сетивния свят, взети от живота във външния сетивен свят, тогава това е нашият вътрешен свят по време на физическия живот и ще бъде нашият външен свят след смъртта. И следствието от това е, че онези души, които не са положили усилия да осъзнаят, че зад сетивния свят има духовният свят, са прогонени в земната сетивна сфера, докато след смъртта, където е много по-трудно, не се освободят от убеждението, че няма дух, от навика да не

гледат към духовното. Духовна среда от различен вид от земно-материалната може да се придобие само чрез преминаване през смъртта с идеи, осъзнаващи съществуването на духовен свят. Следователно, душите, които не придобият това съзнание, ще бъдат задържани в земната сфера след смъртта. Те могат да бъдат намерени там от онези, които са си проправили пътя чрез духовно изследване. И това, което е още по-дълбоко отпечатано върху душата от този факт, е следното: когато човек намери души по посочения път, той се научава да разпознава, че тези души имат благотворно въздействие в земната сфера само когато действат върху тази земна сфера чрез тялото. Тук, в земната сфера, ние сме поставени в правилна връзка с обкръжението си чрез тялото. Ако останем в същата среда след смъртта, както показва посоченият факт, тогава имаме разрушително въздействие. Тогава сме свързани по грешен начин. Всеки, който е истински изследовател, знае, че когато хората тук вярват, че разрушителните сили идват сами по себе си и се разтварят сами по себе си, когато разрушителните сили се вливат в човешкия живот, без да има конкретни реални причини за това, тогава това са душите на онези, които не са намерили духовно съзнание тук и които след това имат разрушително въздействие върху този земен живот след смъртта. След като тази истина, която все още е нелепа за мнозина днес, бъде разбрана – че човешките същества се обвързват със земята, за да бъдат разрушителни след смъртта си за земните условия, че се намесват по тъжен и гневен начин сред човешките същества на земята след смъртта – тогава ще се постигне конкретна връзка между човешките същества тук и духовния свят, тогава ще се превърне в космически дълг, дълг към световния ред, да не се ограничаваме до това, което може да се преживее само външно във физическия живот, а да го преживяваме по такъв начин, че човек да бъде проникнат във вътрешния си опит от факта, че е духовно свързан с вечното ядро на своето същество към духовния свят, който е също толкова около нас, колкото и сетивният свят, само че обикновеното съзнание не го възприема. Точно както земеделецът, който никога не е чувал за въздух, не вярва, че въздухът го заобикаля, а мисли, че там няма нищо, така и чрез обикновеното съзнание ние вярваме, че там, където нещо не може да бъде възприето от сетивата, няма нищо. Духовният свят е там и може да бъде възприет, когато съзнанието за този духовен свят наистина се пробуди.

Друг факт, който бих искал да спомена, е следният: човек се научава да разбира как това, което всъщност не е достъпно за естествената наука, е достъпно само по негативен начин – интелигентните ще се съгласят с мен, че твърдя това – как по този начин смъртта е навлязла в сферата на изследването. Докато естествената наука се занимава основно само с това, което е възходящо развитие, растеж, духовният изследовател се научава да разпознава намесата на низходящото

развитие, намесата на смъртта в самото развитие. Той се научава да разпознава ролята, която смъртта играе; той се научава да разпознава това от конкретни факти. Нека вземем пример: Да предположим, че смъртта настъпва в човешкия живот насилствено, причинена от нещо във външния свят, като например падане на камък върху някого, срутуване на къща върху него или прострелване на някой на бойното поле – все насилствени смъртни случаи. В контекста на света има нещо необяснимо за човешките същества. Когато духовният изследовател се приближава и прониква все по-дълбоко в знанието, той се научава да разпознава, че не само това, което споменах по-рано, е така: целият ми живот се съдържа в настоящия ми човешки живот, от раждането досега, с изключение на това, че това, което се е случило преди два или три дни, вече е одухотворено. Ако изследователят напредне по-нататък, не само укрепвайки мислите си чрез вътрешни упражнения, но и укрепвайки емоционалния си живот, така че чувствата, които възникват в хода на живота, да бъдат възприети, той може да сравни духовното преживяване с музикално преживяване, с тон, звук, шум. Когато човек изпитва музика, той трябва да може да разпознае тона. Продължавайки по този начин, човек се научава да свързва едно преживяване с друго, да комбинира душевно преживяване, което се намира два или три дни в миналото, както описах, с друго, което може да се намира седем или девет години в миналото. Човек може да чувства в хармония, не да анализира философски, а да чувства в хармония това, което се преживява във времето, това, което се представя като духовно, наред с продължителността, както описах. Това се преживява музикално, говорено като сравнение, когато човек има своя опит пред себе си по този начин. Тогава той може също да разшири това, независимо от времето между раждането и смъртта, не само до два или три дни или години назад, но и до това, което се е случило преди раждането или зачеването. Там те преживяват себе си като духовно-душевни същества, преди да се спуснат и да се свържат с физическо тяло, което им дава външно сетивно възприятие и способността да взаимодействат с външния свят. И ако напреднат още повече, ако напреднат до ниво на познание, което ще характеризирам в следващото описание, те също преживяват себе си в минали земни животи, те преживяват нещата, които имат ефект от минали земни животи. И когато човекът наистина е развил прозрението в себе си, чрез което той преживява душата директно, чрез което е способен да знае как тя присъства в трайност, тогава в живота настъпва момент, който има дълбоко въздействие върху този живот, когато човекът може да си каже: Ти се свърза с духовната душа. Това е съдбовно събитие! — Това казва много повече, отколкото може да се изрази с думи. Не е нужно човек да става скучен към останалата част от живота; напротив, човек може да стане много по-чувствителен към всичко, което може да издигне човешките същества, да ги издигне от обикновеното ежедневие до най-висше щастие; човек може да преживее това, което ни потапя в дълбоко нещастие, човек може да участва във всяка съдба.

Въпреки това, Може да дойде момент, в който ще си кажем: По-силен от всеки друг удар на съдбата е този в човешката душа, в който знанието става толкова конкретно за нас, толкова живо, че схващаме духовното. Тогава това съдбовно преживяване на знанието се разпростира върху целия ни живот и ние разбираме и останалата част от съдбата. Разбираме как настоящата ни съдба е причинена от предишни земни животи. Срещаме се с предишни земни животи, без да си спомняме, защото духовните преживявания като такива не могат да бъдат запомнени директно; но възниква нещо, което е много по-висше от паметта: възприятието за миналото. Това е, което трябва да се случи, ако човек иска да изследва нещо като насилствена смърт, която навлиза в живота. Не може да бъде изследвано, ако се разглежда само животът на един човек. В този един живот това изглежда като съвпадение. Насилствената смърт е плашеща. Но ако видим как целият човешки живот се състои от животите между раждането и смъртта, в които сме свързани с тялото, и междинните периоди, които са много по-дълги, в които човешкото същество е духовно в духовния свят между смъртта и новото раждане, тогава откриваме, че това, което навлиза насилствено в човешкия живот като смърт, е значимо преживяване. Душата в известен смисъл е откъсната в един миг от живота на тялото, чрез който е свързана със сетивния свят; тъй като не е спонтанно тласкана отвътре в духовния свят, а е обхваната от самия външен свят, тя е надарена с много специална вътрешна сила именно чрез преживяването на външния свят. Това е закон на духовния свят: вътрешното става външно, когато душата навлезе в духовния свят. И външното преживяване тук става вътрешно; преживяване като насилствена смърт става вътрешно. Това, което е насилствена смърт в един живот, се появява в следващия земен живот като сила, която излиза от обикновения свят на живота.

Когато открием в земния живот на човек, че този човек е успял да постигне нещо специално в определен момент, че е дал нова посока на целия си живот, сякаш нещо е изплувало от непознати дълбини в душата му: това идва от насилствена смърт в предишен живот. Тези сили, които дават нова посока на живота, сега се изследват обширно и има много описания на това как хората внезапно дават нова посока на живота си. Такива неща водят обратно до насилствена смърт, която, разбира се, не бива да се търси по никакъв начин. Защото смърт, която се търси като насилствена смърт, вече не би била такава, която е предизвикана отвън. Разбира се, това не може да се желае. Желанието за такава смърт например би направило насилствената смърт подобна на смъртта, която обикновено настъпва отвътре в организма, която е причинена от самото тяло. Да, не само би я направило подобна, но дори би поставило човека в различно отношение от обикновената смърт. Обикновената смърт, която е причинена отвътре във всяка възраст, носи със себе си за следващите жизнени цикли нещо повече от равномерно прогресиращ живот, какъвто е бил първоначално замислен от детството и раждането.

Насилствената смърт, обаче, търсена чрез самоубийство или чрез желание, би засегнала човека по такъв начин, че той няма да може да се справи с живота си в следващия жизнен цикъл, че би станал, така да се каже, нестабилен. Желанието да се намери насилствена смърт по някакъв начин не бива да се допуска да навлезе в живота ни. Правилно разбраната духовна наука няма нищо общо с каквато и да е враждебност към живота.

Виждате ли, като търсите ефекта на душевните сили по конкретен духовно-научен начин, а не само по абстрактен философски начин, човек стига до реални индивидуални резултати, които правят човешкия живот разбираем. Искан да предложа няколко предложения по този въпрос днес. Знам, че когато човек не говори абстрактно, а представя такива конкретни резултати от духовното изследване, често среща не само съпротива, но и подигравки от страна на съвременниците си. Вече казах, че това отвращение започва днес, когато духовният изследовател просто представя своя метод, своя начин на изследване. Ако човек иска да прецени какво може да предложи духовният изследовател, въз основа на това, което вече знае без духовно изследване, тогава не е чудно, че това, което духовният изследовател представя, изглежда като просто реторика, дори преди да е развил своя метод, който предоставя доказателства за независимостта на духовния живот. Тези методи много често се оценяват като нещо, което не води до никакви факти. Сега бих искал да знам дали представеното в двете лекции днес и вдругиден не са важни факти, които влияят на живота; Какво би могло да бъде по-тежко от това послание за насилствена смърт и за това да бъдеш осъден да играеш разрушителна роля след смъртта, ако човек не се е проникнал с определени духовни идеи между раждането и смъртта.

Въпросът е следният: когато се споменават подобни неща, не е задължително човекът, който ги разказва, да не ги представя като напълно валидни факти, а по-скоро слушателят може да не е в състояние да прозре тяхната реалност, така че те да останат за него просто фрази. Това, което духовният изследовател има да каже, често ще остане просто реторика за нашите съвременници днес. Омразата, казах аз, може би често ще бъде насочена срещу самия метод на изследване. Бих искал да дам няколко примера за това, защото тези примери са значими не само заради това, което пряко характеризират, но същевременно разкриват нещо за самото духовно изследване.

Съвсем наскоро изнесох лекция в един град в Швейцария по същите теми, за които говорих днес. Няколко дни по-късно получих писмо от много учтив човек, в което той изразяваше как един съвременен човек, слушал лекцията, се чувства относно казаното от духовния изследовател, как все още се чувства относно представеното. Тъй като писмото е много учтиво, бих искал да цитирам някои пасажии от него, за да характеризирам нещо от духовната наука по отношение на това как обикновеното съзнание се отнася към нея.

Преди всичко, въпросният човек казва, че това, което представих, изобщо не му се е сторило факт, но пише: „Според моето скромно субективно мнение, в това безсмислено учение нямаше и следа от факти. Доктрината за прераждането изглежда е в центъра на вашите духовни изследвания. С всичките ви, както казвате, тридесет години обучение и изследвания, не сте ли открили колко нелепо би било, ако човешкият дух, след като се е развил и е изградил пътя си по време на земния си живот, трябва да се върне в детството и отново да му бъдат обяснявани понятия...“

Това е възражение, което, разбира се, може да се направи много лесно, но е напълно неуместно за онези, които знаят каква е душата, когато е открита по начина, който описах днес. В същото време човек знае, че дори след като е преминал през много земни животи, тази душа може да преминава през тези земни животи отново и отново за свое собствено обогатяване и може да ги преминава по такъв начин, че определени неща, които човек наистина намира за голям недостатък в себе си, когато открие душата, той наистина вече не би могъл да премине в напреднала възраст, а трябва да премине отново от детството нататък. Всеки, който гледа на човешкия живот, както той се простира отвъд смъртта и раждането, знае, че е също толкова нелепо да се каже, че човек не иска да се върне в детството, колкото би било да се каже: Сега научих френски, научих немски, защо сега, ако хората го изискват от мен, да уча и китайски? Защо сега трябва да го уча дума по дума, сричка по сричка, с цялата граматика?

Тези възражения показват, че няма желание да се съгласят с тези неща. Но те не биха били отправени, ако не беше това, за което говорих: известно отвращение към духовните изследвания. И това отвращение произтича по същество от следното: Когато душата е водена към собствената си природа, тя трябва да осъзнае, че трябва да премине през много земни животи, че често не притежава съвършенството, което си приписва в по-късните земни животи, защото не произлиза от собствената си същност, а по-скоро от културната си среда и че не е нейна действителна собственост.

И така се получава така, че когато духовният изследовател трябва да опише тази душа, той трябва да я опише, така да се каже, в нейната голота, как тя се нуждае от преминаване през многократни земни животи, че тогава човек се ядосва, а именно, когато се описват нещата на духовното изследване, защото усеща, че душата не е това, което би искал да бъде. Човек засегна много от това, което е несъзнателно и подсъзнателно в тези души; но това несъзнателно и подсъзнателно трябва да бъде посочено.

Много по-интересно от това писмо, което идва от учтив човек, който в своята честност изразява загриженост относно антропософското учение, много по-

интересно от това учтиво писмо е нещо друго. Бих искал само да спомена, че това писмо, след като всичко е било уредено, както казах по-рано, завършва с думите на мъжа: „Ще се радвам да получа отговор от вас.“ — Човек не може да бъде по-учтив! Сега, че човек може да стане зъл, когато се сблъска с това, което е истински духовно, бих искал да докажа с едно единствено явление, което, разбира се, е известно на малцина, но въпреки това е достатъчно значимо, за да бъде споменато. Има един съвременен философ - когото високо ценя - на име Ричард Вал. Възхищавам се на Ричард Вал още от първата му философска изява, защото той успя, чрез голяма проникателност, да представи всичко, което хората възприемат със сетивата си, по такъв уникален начин, че то се появява напълно като образ, напълно свободен от всичко духовно. Все още примесваме духовното, когато описваме сетивното. Ричард Вал успя да опише всичко, което хората преживяват в сетивния си живот, по такъв начин, че напълно изгонва духа, така че остава само това, което може да се възприеме от сетивата, и всичко духовно трябва да фалира. Това трябваше да се направи веднъж и е интересно, че е направено. То се отнася до това, което преживяваме като свят, по същия начин, както ако някой има пред себе си прекрасна картина и не иска да опише нищо от това, което е изобразено на нея, а само как са подредени цветните пръски. Но би било интересно да се види какво е да имаш прекрасна картина, описана по този начин, само по отношение на това как цветните пръски са подредени един до друг. Ако човек прави това с голяма проникателност по отношение на световните явления, това също е заслуга. Ето как философът Рихард Вале, който вероятно е философ в наши дни именно заради това - той е един от най-характерните - е постигнал нещо много специално в по-нататъшната си кариера. Никога, а съм доста запознат с философската литература по света, без да го казвам от суета, не съм чувал някой да говори толкова за философията и безполезнаостта на философията, колкото Рихард Вале в книгите си „Das Ganze der Philosophie“ (Цялата философия) и „Über den Mechanismus des geistigen Lebens“ (Върху механизма на интелектуалния живот). Колкото и да се старее човек като философ, хората нямат повече философия от животните и се различават от тях само по това, че вярват, че по някакъв начин трябва да се борят срещу духовния свят и не могат да го направят. - Вале написа това неотдавна. Така че, всъщност, философията никога не е била критикувана толкова яростно, колкото от този публичен представител на философията. Но университетският професор Рихард Вале се бори с философията само защото в работата си по извличане на чисто сетивно възприемаемото, от което е прогонил целия дух, той е подходил към духа именно чрез този негативен подход. И някои неща, които характеризират духовния живот, всъщност не са характеризирани по-добре от никой друг съвременен философ освен от презирача на духа Рихард Вале. Бих искал да цитирам пасаж от „Механизмът на душевния живот“ на Рихард Вале, защото е интересно да се види как човек, воден от своята проникателност, при

прогонването на духа, бих казал, когато се измъква през прозореца, е подтикнат да възприеме този дух в края на краищата. Може да се каже, както казва поетът: Малките хора никога не усещат дявола, дори когато той вече ги е хванал за яката. — Но човек като Рихард Вале почти забелязва духа; Ето защо той казва: „Колко малко място заема духът във вселената! Той е само като локва, в която се отразяват звездите. Ако комбинациите на духа образуваха значителна част от света, той би трябвало да се срамува от тях; това би компрометирало вселената. Не е ли странно, че вселената се мисли така, сякаш нашият нещастен дух е в своя връх, когато би било по-добре да го забравим напълно?“

Това е отношението, което съвсем разбираемо възниква, когато човек се обърне към духа, който е най-ценното нещо за човешките същества. Има много причини за това; ще се сблъскаме с тях вдругиден. Но исках да ви илюстрирам този факт и с едно забележително явление на съвремието, а именно факта, че на границата между сетивния и духовния свят трябва да преодолеем това, което първоначално възпира хората със страх, а след това дори с омраза и отвращение, от истинското навлизане в този духовен свят, в който може да се влезе по пътищата, които описях в тази лекция.

Освен това – нека го кажа накрая днес – много хора, които искат да признаят духа, са особено доволни, когато могат да кажат: Да, ние признаваме, че има дух; ние признаваме, че духът съществува по някакъв начин, защото човешките същества винаги стоят пред нещо скрито, пред нещо, което не могат да изследват. И така хората ви прощават, че говорите за духа; но не ви прощават, че прониквате в духа по такъв начин, че можете да описвате конкретни факти и същества от този духовен живот, както аз описях някои неща днес. Защото те не искат да чуят, че безсмъртното наистина може да бъде изследвано, че духът не може да бъде представен просто като нещо необяснимо, а че чрез развиване на определени душевни сили човек може да проникне в тази област, която те наричат „неизвестна“ и дори, както ще видим вдругиден, трябва да проникне, ако иска да има спасение в човешкия живот. Човек трябва да проникне в нея, ако иска да оцени по правилния начин такива ужасни катастрофи като знаци на времето, като тази, която сега е сполетяла човечеството.

Но всякакви хора се позовават на онези, които са се посветили на духа. И така виждаме, че онези, които допринасят най-много чрез често доста проникателни изследвания, за да подкопаят възможността за разбиране на духовната наука, както е предвидена тук, се позовават именно на един дух, когото винаги обичам да споменавам, когато искам да цитирам личност, върху която е изградено това, което съм постигнал в десетилетия на собствените си духовни изследвания. Винаги искам да подчертая, че това духовно изследване не се основава на нищо фантастично или мечтателно, а на здравите основи, положени от миогледа на Гьоте.

Самият Гьоте все още не е бил духовен изследовател; времето за духовно изследване още не е дошло. Но всеки, който, както аз направих в ранните си трудове, се задълбочи в светогледа на Гьоте, ще намери в него елементарните отправни точки, върху които да гради. И ако човек гради върху тях, той е воден директно към по-нататъшно развитие, към това, което аз наричам духовно изследване, което води до резултати като тези, които характеризирах днес. Следователно, ако зависеше от мен, щях да нарека това духовно изследване гьотеанизъм, а сградата в Дорнах, посветена на него, Гьотеанум.

Не е необходимо това да се случи; но както ми е ясно, че това, към което човечеството трябва да се стреми, за да постигне своето спасение, ще трябва да бъде изградено в бъдеще върху основите, положени в човешката култура от Гьотеанството, така знам, че течението, което наричам антропософски ориентирана духовна наука, е пряко продължение на доктрината на Гьоте за метаморфозата и всъщност на самия Гьотеанизъм. И когато някои хора се позовават на Гьоте, който отхвърля духа и описва всичко като природа, трябва да се посочи, че Гьоте, докато е бил още сравнително млад, в известния си прозаичен химн „Към природата“ наистина е нарекъл вселената природа, но е включил думите: „тя е мислила и продължава да размишлява“. Когато се казва, че световното същество мисли и размишлява, му се придава не само несъзнателен, но и съзнателен дух, придава му се съзнателна духовност. Тогава няма нужда да се спори за думите. Духовната наука със сигурност не се занимава с думи. Дали човек нарича това, което се разбира като вселена, природа или дух, не е важно, а по-скоро да го разбира в неговата конкретност, в неговата уникалност, във вътрешната му природа. И тук също човек може да се съгласи с Гьоте, може да се съгласи с Гьоте, когато той не иска да представи непостижимото просто като непостижимо, когато не иска да лиши човешките същества от способността да проникнат в непостижимото. Достатъчно е само да се посочи това, което аз посочих тук преди години: Гьоте говори за този криворазбран Кантов принцип за непостижимото в природата пред изследовател, който иначе имаше големи заслуги, велик изследовател. Един важен и велик изследовател каза:

„В най-съкровените дълбини на природата.

Никой творчески дух не прониква.

Блажени са онези, на които тя
разкрива само външната си обвивка.“

Гьоте отговаря на този изследовател и казва:

„В най-съкровените дълбини на природата –“

О, филистер!

„Никой творчески дух не прониква.“

Може да напомняш на мен и моите братя и сестри
за такива думи,

но не:

Ние мислим: място по място

Ние сме вътре.

„Блажени са онези, на които

Тя показва само външната обвивка!“

Чувам това да се повтаря от шестдесет години,

проклинам го, но тайно;

Кажете ми хиляди хиляди пъти:

Тя дава всичко изобилно и с радост;

Природата няма нито сърцевина

, нито обвивка,

Тя е всичко едновременно;

Парче по парче, ние сме вътре в нея. Нищо не е вътре, нищо не е отвън!

Най-вече се изследвай,

независимо дали си сърцевина или черупка!

Гьоте посочва в една истинска духовна реалност, че човешките същества могат да бъдат ядрото на природата, тоест, те могат да схванат себе си като духовни същества, за да познаят себе си като хармонични с духовната природа на целия свят.

Да посочи това в духовната реалност е задача на антропософски ориентираната духовна наука, за да вдъхне на човешките същества убеждението, че те не са просто дух, а могат да разпознаят себе си като дух и да живеят съзнателно в духовния свят.

Повече по този въпрос вдругиден.

6. Духовно-научни открития върху идеите за свобода и социално-моралния живот

Всеки, който днес чува за антропософската духовна наука, както е предвидена в тези разсъждения, много често си формира мнението, въз основа на чутото за нея, че си има работа с нещо, което иска да се вмъкне в съвременния духовен живот по сектантски или подобен начин. Особено след като започна строителството на сградата в Дорнах, близо до Базел, за да се култивира това духовно-научно направление, както тази сграда, така и цялата духовна наука са вписани в шаблона – а шаблоните са толкова необходими днес – на едно сектантско духовно движение. И е трудно да се направи нещо срещу подобни предразсъдъци. Те стават все по-закоренени и почти съм изкушен да кажа: колкото повече се опитваш да се бориш с тях, толкова по-интензивни стават и толкова по-силни стават.

Като въведение, бих искал само да отбележа днес, че основите на антропософски ориентираната духовна наука нямат нищо общо със сектантски тенденции или сектантски цели. Всъщност, както антропософски ориентираната духовна наука се разбира тук, тя не се е развила от някакъв първоначално религиозен импулс, а по-скоро стои на позицията, че това, което търси, е необходимо начинание на нашето време, особено с оглед на големите и значителни постижения на научното мислене през последните векове и особено в последно време.

Научното мислене, което е постигнало толкова много в определена област, при повнимателно разглеждане се оказва неспособно да се справи с действителните загадъчни въпроси на човечеството, отнасящи се до сферата на духа. Именно когато научното мислене постига най-забележителните, най-значимите и най-точните резултати в своята област, то се оказва неспособно да го направи. И съществува историческа необходимост духовно-научните изследвания да стоят редом с естествената наука в днешно време, но със същата сериозност, с която самата естествена наука действа.

И така, вярата и стремежът на тази антропософски ориентирана духовна наука е също така да не се намесва в никое религиозно движение, да не се намесва в никое религиозно движение, в това или онова религиозно убеждение на този или онзи човек; Напротив, тя ще върне хората, които са се отклонили от религиозния живот, обратно към този религиозен живот. Но това е само странична бележка.

Но, както казах, бих искал да посоча няколко неща в това отношение като въведение, защото, поне вътрешно, те не са напълно несвързани с темата на тази вечер.

Често съм подчертавал тук-там, че ниции религиозни убеждения не се влияят от това, което се представя като духовна наука. Колко често е било подчертавано, по-специално, че духовната наука не се намесва в религиозните движения и най-вече не иска да бъде и не може да бъде, предвид настоящите обстоятелства, това, което

би могло да се нарече основаване на нова религия или нова секта или нещо подобно - колко често е било подчертавано това! Обаче, точно когато това се подчертава, определена страна много често повдига обвинението, че духовната наука няма какво да каже за този или онзи религиозен импулс. И след това е критикувана, че няма какво да каже за това или онова. Докато мълчанието произтича именно от тенденцията да не се намесва в това, което представителите на религиозните деноминации трябва да правят в своята работа. Човек не иска да убеждава другите за нищо. И тогава е лесно да се изкове оръжие от това, което не се прави, за да не се нарушат никакви права. Разбира се, ако се прави обратното, от това се изгражда и опозиция.

Ами, просто исках да отбележа, че всеки, който проследи произхода на духовно-научните начинания, ще открие, че те възникват в пряка линия на развитие от изискванията, поставени от самата правилно разбрана естествена наука.

При по-внимателно разглеждане обаче именно на тези предположения, които бяха обсъдени тук онзи ден, става очевидно, че този научен подход, именно заради това, което го прави велик, от своя страна трябва да е неадекватен именно за онези въпроси, които ще бъдат предмет на днешните дебати, за въпросите на моралния и социалния живот.

Днес често чуваме от различни страни, че това, което е направило естествената наука велика, това, което е постигнала, трябва да бъде направено плодотворно и за социалната или социологическата перспектива, направено плодотворно за перспективата за интегриране на етични и морални идеи в човешкото общество и т.н.

Сега бих искал да започна с нещо, което се чува много често днес. Днес преценката на хората е предизвикана по много различни начини от трагичните, катастрофални събития, сполетели цялото човечество на земята – може да се каже, че днес вече е така – да си съставят мнение за това или онова, което носят големите, дълбоко остри, тъжни събития. Един човек трябва да си състави мнение за това или онова, което носят тъжните събития, поради позицията и професията си; друг ще си състави мнение единствено от добротата на сърцето си, от съчувствие към съдбата на цялото човечество. И именно от тези значими, дълбоко драматични събития е възникнала необходимостта някои да си съставят мнение за това, което можем най-общо да наречем социалния живот на човечеството, живота на човечеството в самото човешко общество.

Когато възникнат подобни въпроси, много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък със събития. Как може това или онова да бъде решено под влиянието на днешните тъжни събития? – много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък с това, което хората мислят, че знаят за хода на социалния живот до наши дни.

За много хора историята е разбираемо основата, върху която искат да формират преценка за това как събитията, развили се в човешкия живот до този етап в тази или онази област, биха могли да се развият по-нататък.

Всеки, който е напълно ангажиран със събитията на днешния ден, ще трябва да признае, че тези събития не създават у много хора впечатлението, че от тях трябва да се научи нещо съвсем ново, че в много отношения е необходимо да не се придържахме към преценките, които са били направени преди четири или пет години за импулсите на човешкия живот.

Тези, които са дълбоко въвлечени в тези събития с душата си, ще трябва да си изградят тази преценка за преобучение. Може би един от най-тъжните симптоми е, че тази преценка за преобучение все още не се е наложила в широки слоеве на обществото, въпреки че тези тъжни събития продължават от толкова дълго време, че все още има толкова много хора днес, които вярват, че могат да приложат същата преценка към определени неща днес, която са могли да приложат преди четири или пет години. Знаците на времето биха могли да ни научат много в това отношение. Бих искал да започна с пример от съвременната история, а след това и с един от по-широките исторически контекст.

Тези, които изучават съвременната история, знаят, че така наречените разумни хора, хора, които са формирали мнението си въз основа на привидно преследване на фактите, са вярвали, че могат да кажат с пълна експертиза, когато тази война избухва: Предвид общите икономически и социални условия, които сега са се развили в човечеството като социална структура, тази война не може да продължи повече от четири, най-много шест месеца. Наистина не са били незначителни хора, които са избрали това мнение, за което са вярвали, че е дълбоко вкоренено в правилен поглед върху това, което познавач на обстоятелствата може да наблюдава.

Как самите събития опровергаха подобна привидно правилна преценка! Колко малко човек е все още склонен да си каже: Такива правилни преценки са опровергани и човек трябва да се научи отново. По такива въпроси човек трябва да се научи отново. — Човек не бива просто да се придържа към разбираемия предразсъдък, че историята учи това или онова. Историята ни е учила, че войната не може да продължи повече от четири до шест месеца; но как историята отразява реалността, ни е научила самата реалност!

Друг пример, взет от по-широк исторически контекст: През 1789 г., може да се каже, в зората на епохата, в която за първи път се е появила науката за историята, каквато я познаваме днес – защото тя не е толкова стара, колкото се смята; науката за историята, каквато я разбираме днес, е едва на повече от сто години, факт, известен на много малко хора. В зората на съвременното историческо мислене, един наистина велик човек заема поста си на преподавател по история: Шилер в Йена. И речта, с която той заема поста си на преподавател по история, става

известна: „За философската глава и хляба, учен“. В тази реч, през 1789 г., Шилер изразява едно много, много забележително изречение като свое убеждение, като това, което би трябвало да проникне в неговия исторически възглед. Това изречение гласи: „Европейското общество сякаш се е превърнало в едно голямо семейство; членовете на домакинството може да са враждебни един към друг, но се надяваме, че вече няма да се разкъсват един друг.“ Това изречение е изречено от някой, който се е опитвал с гений да проникне в това, което учи историята, и който също, не може да се отрече, самият той е притежавал малко гений. Изречено е непосредствено след Френската революция, с всичко, което тя донесе след себе си. Ако сега вземем предвид по-дългите периоди, които са последвали, как се проявява наученото от историята на Шилер – че европейските народи, че европейските държави са се превърнали в едно голямо семейство, че са изглеждали като едно голямо семейство, че може да са враждебни един към друг, но вече не могат да се разделят? Нещо трябва да произтича от това, което ни учат днес знаците на времето. Тоест, че наистина научаваме нещо от тях.

А сега, какво да кажем за основния принцип, твърдението: Историята учи това или онова? — Преди всичко, трябва да сме наясно, че не можем да съдим живота само по външните му симптоми. Именно това се стреми да направи духовната наука: да се отдалечи от повърхността и да проникне в по-дълбоките основи на живота. Животът не може да бъде съден по външните му симптоми. Това, което се е появило като научен начин на мислене — както казах, аз го ценя високо — се е развило от навиците на мислене, от импулсите на мисълта, които са се появили у човечеството през последните няколко века. То е израз на тези импулси на мисълта. И не само научното мислене, но и цялото човешко мислене е било привлечено от тези навици на мислене, така че тези навици на мислене не само имат благотворен ефект в науката, но трябва да имат ефект и в други области на живота. Вече може да се каже, че са положени големи усилия, за да се пренесе това, което е направило естествената наука велика, в други области на човешкия живот като посока на мисълта, като мисловен импулс. Днес ще се занимаем предимно със социологическите и моралните аспекти. Но импулсите са имали различен ефект там. Всеки, който е способен да следи съвременната история в по-задълбочен смисъл, знае колко тясно са свързани ефектите от тези импулси във времето с катастрофалните събития, които преживяваме днес.

Бих искал само да спомена като отправна точка, че изключителни мислители по-специално са се стремили да пренесат това, което се е оказало толкова важно като научен начин на мислене, в социологическата област, да го приложат към наблюдението, което в крайна сметка води до историята, историческия живот на човечеството.

Нека споменем един пример в тази насока, но биха могли да се посочат стотици и стотици примери. Великият английски философ Хърбърт Спенсър се е опитал да

приложи биологичните концепции и идеи, извлечени от научния възглед за живота, към социалното съвместно съществуване на човешките същества. Концепцията за развитие е била прилагана към всичко. Тя е била правилно приложена и към човешкия живот.

Хърбърт Спенсър каза: Виждаме развитие в органичния живот, в живота на животните, в живота на самите човешки същества; отделното живо същество се развива по такъв начин, че излиза от зародиша, от троен слой клетки, така наречените ектодерма, ендодерма и мезодерма. Това са трите слоя клетки, от които се развиват различните органи на животните и хората. Хърбърт Спенсър, който е бил свикнал с научните понятия, сега се опитва да приложи този начин на разбиране на научния процес към историческия и социалния живот. Той се опитва да разбере какво се развива в човешкия живот, в моралния, историческия и социалния живот, по такъв начин, че то също се развива, така да се каже, от тройна стратификация. По много интересен начин той прехвърля всички онези органични системи, които се развиват от ектодермата при хората и животните, към факта, че в социалния живот действията и дейностите на онези хора, които принадлежат към военната класа, биха се развили от социалния ектодерм, така да се каже, онези хора, които принадлежат към работническата класа, от социалния ендодерм, а онези, които принадлежат към търговската класа, посредническата класа в обществото, от ендодерма. Тогава само необходимо следствие е твърдението на великия английски философ Хърбърт Спенсър: тъй като нервната система и мозъкът се развиват от ектодермата в организма, най-доброто също се е развило от социалната ектодерма. Разбира се, аз не споделям този милитаристичен възглед на философа Хърбърт Спенсър, нито пък искам да го коментирам подробно тук по лесно разбираеми причини; но само необходимо следствие е за него да каже, че управляващите кръгове на всяка държава задължително трябва да произлязат от военните, защото в противен случай държавата не би имала нервна система, нямаше да има система от глави, нямаше глави, а само подчинени органи. Това е само един пример, но биха могли да се цитират стотици и стотици, за толкова често правения опит за директно пренасяне на научното мислене към разбирането на социалния и историческия живот.

Всеки, който има усет за подобни неща – говоря само за усет за нещата в началото – ще види как всички тези опити показват само едно нещо, а именно, че с подобни идеи, които постигат толкова много в естествената наука, човек изобщо не може да се доближи до това, което е ефективно в социалния живот. Човек не може да се доближи до тези неща. Възниква големият въпрос: Защо не можем да се доближим до тези неща?

Сега очевидно ще трябва да започна от нещо много, много отдалечено, за да пренеса нашите разсъждения в моралната и социалната сфера. Но в духовната

наука, тъй като тя трябва да се стреми към коренно различен вид познание от естествената наука, някои неща трябва да бъдат внесени от много далеч днес. Първото нещо, което трябва да отбележа във връзка с казаното от мен онзи ден, е, че хората днес не са много склонни да включат целия човешки живот в знанията си. Това, което е включено в знанието им, е това, което се съдържа в будния ежедневен живот.

Сега, всеки, който е следил моите дискусии онзи ден, няма да ме заподозре в желание да въведа някакви фантастични, подобни на сънища неща в духовно-научните разсъждения; но това трябва да се подчертае: Целият човешки живот се състои от това, което човешките същества преживяват в будното си ежедневие – днес не мога да навлизам в други същества поради ограничения във времето – и от това, което навлиза в този живот по време на сън и сънуване, което първоначално се появява и извира в хаотични образи от живота на съня. Най-забележителните и странни възгледи са се формирали в областта на научното мислене, също и по отношение на съня и сънуванията. Би било много интересно да се включи в това в някакъв момент. Трябва обаче да бъде кратък по отношение на тези неща, които само ще бъдат споменати тук. Преди всичко хората имат наистина странни представи за това какво се случва по време на сън. Трябва да обърна внимание на това.

Кой днес, дори като учен, не е често убеден, че сънят идва от умора, че хората просто се уморяват и тогава сънят трябва да дойде. Всеки може лесно да опровергае тази теория за умората, като си спомни, че добре храненият пенсионер, който някак си се озовава на концерт или лекция и заспива след първите пет минути, не е задължително да заспива от умора, а че за това трябва да има съвсем други причини.

Всеки, който изследва тези неща, ще види, че умората се причинява от съня, а не сънят от умората. Сънят и бодърстването са всъщност ритъм на живот, който трябва да се редува, защото едното е също толкова необходимо за човешкия живот, колкото и другото.

Сега, както казах, не мога да навлизам в действителните характеристики на този ритъм на живот; но важното е, че духовната наука е принудена, от една страна, да изследва тази друга страна на човешкия живот, съня, с неговото разкриване в сънищата, и от друга страна, да установи, че това, което наричаме сън и сънища, е много по-разпространено в човешкия живот, отколкото обикновено се предполага в тривиалната преценка.

Духовната наука изобщо не се интересува от възприемането на стари суеверни предразсъдъци. И със сигурност е едно от старите суеверни предразсъдъци да се приписва някакво пророческо значение на сънищата за нещо в бъдеще. Но понякога в такива стари суеверия има зрънце истина. Само че човек не бива да ги приема така, както обикновено се приемат.

Когато наскоро изнесох поредица от лекции и следователно успях да говоря по-подробно, отколкото мога тук, където разполагам с по-малко време, аз също обърнах внимание на това как духовната наука трябва да се справи с проблема на съня и сънищата. Тези, които практикуват психоанализа, отговориха, че тази антропософски ориентирана духовна наука говори за определено висше знание, което по отношение на силата, с която действа върху съзнанието, може да се сравни с образите на сънищата, присъстващи в съзнанието, но че психоанализата, която е толкова просветена и научна, е права в това отношение, защото използва това, което хората сънуват, само за да изследва човешката природа, виждайки само символика в изразите на сънищата, виждайки само символика във всичко, което се случва извън обикновеното съзнание, в така нареченото подсъзнание; докато аз, например, като представител на духовната наука, приемам това, което иначе се случва в подсъзнанието, за реалност.

Е, не би могло да се предложи нищо по-малко точно, нещо по-подвеждащо. Защото в истинската антропософски ориентирана духовна наука, на никого никога не би му хрумвало да счита това, което сънят представя, какво е непосредственото съдържание на съня, просто за символично. Може уверено да се каже, че ако психоанализата вярва, че е по-висша от духовната наука, защото разглежда сънищата като символични, духовната наука не се стреми да разглежда съдържанието на сънищата като реалност, а по-скоро показва, че съдържанието на сънищата няма никаква реална стойност или смисъл. Напротив, тя казва: това, което живее в съня, това, което е активно в съня, е свързано с това, за което говорих онзи ден, това, което човешкото същество опознава като своето вечно ядро. Когато човешкото същество работи в съня – ако може да се нарече работа – тогава в съня работи излишък от обикновеното му съзнание, този излишък от обикновеното му съзнание, който, когато се разгледа по-отблизо чрез осъзнаване, което ще бъде обсъдено принципно скоро, се оказва свързан с вечното ядро на човешкото същество, което влиза в духовния живот след смъртта през портата на смъртта. Това, което живее в сънищата, е и това, което сега работи в нашето бъдеще. Но това, което човек преживява в сънищата, образите, които преживява, нямат нищо общо с реалността, която стои в основата на съня.

Следователно, духовният изследовател никога няма да гледа на сънищата по начин, който да пренебрегне следното: Когато някой сънува нещо, сънят се основава на духовен факт, но образите от съня, които са преживени и разказани като преживени в съня, могат да бъдат напълно различни. Един човек може да преживее същото нещо като друг насън, но може да разкаже съня по съвсем различен, радикално различен начин, защото образите от съня му имат съвсем различно значение. Какво е важно за духовния изследовател, когато става въпрос за сънищата? Не е важно за него да преследва образите от съня като такива – дали ги схваща в тяхната реалност или в тяхната символика – а по-скоро вътрешната драма на съня: как един

образ следва друг, дали един образ замества следващия, т.е. дали е релаксация или уплаха и други подобни. Тази вътрешна драма, която душата преживява напълно подсъзнателно, се разкрива на обикновеното съзнание само по това, че подсъзнателното преживяване е облечено в спомени от ежедневието. Това, което действа в подсъзнанието като драма на душата, е облечено в образи. Същото преживяване може да бъде облечено по различен начин за стотици хора, в стотици различни образи. Всеки, който като духовен изследовател се запознава със сън, знае, че не трябва да го слуша, гледайки съдържанието му, а по-скоро как се случва в него, начина, по който образите се появяват. Там се крие същността.

Споменавам това, защото трябва да кажа във връзка с това, че когато чрез духовни упражнения, чрез укрепване на специалните душевни сили по начина, споменат тук онзи ден, човешкото същество прозре своята вечна същност, тогава то разпознава какво всъщност представляват сънят и сънищата. Тези неща са процеси на съзнанието и те също трябва да бъдат разпознати в полето на съзнанието.

Духовният изследовател, който изследва съзнанието по начина, който посочих онзи ден, осъзнава, че това, което толкова често е неразбрано в днешно време и което не може да бъде схванато от научното мислене, е засвидетелствано от такива изтъкнати психични физиолози като Циен и други: че човешките същества могат да имат само преживяването на Аз-а, Аз-преживяването, такова каквото го имат, защото са обвързани с ритъма на живота на будност и сън.

Ако човек се научи да разпознава какво е душата, той също се научава да разпознава, че човешките същества познават само едно „аз“, защото не са винаги потопени в будния живот между раждането и смъртта. Представете си хипотетично, че будният живот се простира върху целия човешки живот между раждането и смъртта; представете си, че човек никога не би могъл да спи: тогава никога не би имал този контрапункт, в който егото осъзнава себе си във времето. Защото можеш да спиш, защото можеш да замениш това съзнание, което живее във външния сетивен свят и с ума, който е активен в сетивния свят, със съзнание между заспиването и събуждането, което не различава нищо, защото е скучно, ти имаш своето чувство за себе си. Човешките същества не биха се научили да казват „аз“ на себе си, ако не бяха хванати в ритъма на живота между съня и будността.

Странно е колко малко човек е склонен да реагира на подобни неща. Великият естетик Фридрих Теодор Вишер, известен като V-Вишер, се е занимавал с разглеждане на сънищния живот. Той е критикувал интересната книга на Йоханес Фолкелт за сънищната фантазия и е написал трактат по нея. Хората бързо го етикетирани като спиритуалист, въпреки че той със сигурност не се е занимавал с подобни неща в фалшив мистичен смисъл. Е, какво ли няма да направят хората с човек, ако искат да му навредят по някакъв начин? Но Вишер е знаел, че хората могат дълго време да казват: Това, което се изразява в сънищата, е фантастична материя. Разбира се, това е фантастична материя, но в тази фантастична материя

живее това, което е вечната сърцевина на душата. И ако човек не е подготвен, в пълен буден дневен живот, чрез буден дневен живот, чрез това, което може да се нарече виждащо съзнание, да развие идеи с такава сила, каквито иначе се намират само в сънищата, тогава той е напълно неспособен да погледне във вечността на човешката душа. Ако човек иска да надникне във вечната природа на човешката душа, той трябва да може да издигне това, което действа неволно в сънищата, до доброволно, напълно свободно съзнание. Но Фридрих Теодор Вишер веднъж обърна внимание по много интересен начин на нещо, което, ако бъде правилно проучено, хвърля огромна светлина върху човешкия живот. Той посочи, че тези, които не могат правилно да разберат сънищата, също не успяват правилно да разберат човешкия емоционален живот, страстния живот и чувстващия живот като цяло. Защо е така? Фридрих Теодор Вишер беше абсолютно прав! Точно както душата е активна в сънищата, само че тя се изживява в образи, които са спомени от живота, така и човешката душа е активна в емоционалния, афективния и страстния живот по време на будно дневно съществуване.

Ние сънуваме в чувствата си, в емоциите си, в страстите си. И всеки, който е способен истински да проследи живота на душата, знае, че същата степен на интензивност и същото качество на душевния живот, което се изразява в сънищата, макар и по необичаен начин, се изразява и по време на будния живот във всичко останало, което живее в човешките чувства. Духовното изследване показва, именно защото наистина наблюдава душата със своите методи, че човешките същества имат пълния си буден живот само за външно сетивно наблюдение и за живота на въображението. Ние сме истински будни само по отношение на сетивните възприятия и живота на въображението, докато сънищата ни привличат в будното ни ежедневие. Те привличат в будното ни ежедневие, така че това, което преживяваме емоционално, това, което е в нас по отношение на емоционалните импулси, се сънува. Докато будният живот протича в сетивните възприятия и въображенията, подсъзнателният живот, който може да бъде доведено до съзнание чрез духовната наука, продължава като поток от подсъзнателен живот в чувството, в живота на страстта; ние продължаваме да сънуваме, докато сме будни. И най-вече: ние продължаваме да спим, докато сме будни. Ние не само сънуваме, ние продължаваме да спим, докато сме будни.

Всичко, което живее в нашите чувства, ние го сънуваме, докато сме будни. Това, което живее във волята ни, не е по-съзнателно за нас в будното ни ежедневие, отколкото тъпото, едва доловимо съзнание по време на сън. Именно затова хората в областта на философията винаги са спорили дали волята може да бъде свободна или не, защото дори да са просветени философи, с обикновеното си съзнание те не могат да надникнат в действието на душата, когато тя се изразява във волята, също толкова малко, колкото могат да видят какво преживява душата по време на най-дълбокия сън без сънища. Защото животът на волята в нейната действителна

мистерия не само е сънуван, но е и проспаван в обикновеното съзнание. Ние не знаем нищо повече за всяко действие, което извършваме, за всичко, което влагаме в живота, отколкото това, което се простира от сетивното възприятие до въображението. Можете да се убедите, че психофизиолозите, които мислят задълбочено в научни термини, вече са стигнали до това заключение, когато изучавате много важната книга на Теодор Циен по психология: че човек трябва да спре при разположението на волята, при импулса на волята, при въображението; че не може да се продължи по-нататък. Едва тогава се случва завършеното действие, което отново навлиза във въображението. Това, което се намира между завършеното действие и въображението, е също толкова потопено в притъпеността на съзнанието в будното ежедневие, колкото това, което човек преживява между заспиването и събуждането, е потопено в тъмнина, когато през съня му не преминават сънища.

Така ние продължаваме да сънуваме по време на будното си ежедневие, продължаваме да спим. От съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват емоционалните импулси, а от съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват импулсите на волята. Така това, което се проявява в социалния живот, това, което се проявява в историята, възниква от съня ни и съня ни.

Ако човек изследва тези неща, е необходим – както говорих за онзи ден – способност за познание, която активира душата по съвсем различен начин от този, на който е способно обикновеното съзнание, и която му позволява наистина да види душевния живот като такъв чрез душата.

Днес бих искал да добавя и нещо за това какво трябва да направи съзнанието, за да стигне до възприятието на тези неща. Защото отново и отново ще възниква погрешното схващане, че духовният изследовател не доказва своите неща. Той ги доказва, като показва какво извършва душата, за да стигне до възприятието на тези неща.

Човек обаче не може да достигне до възприятието на тези неща, като се консултира само с обикновеното съзнание. Както казах, говорих за това онзи ден. Можете да намерите повече подробности в моите книги, като „Окултна наука“ и „Как да познаваме висшите светове“, или обобщени в книгата ми „Загадката на човека“, както и в последната ми книга, която ще бъде публикувана през следващите няколко дни: „Загадката на душата“. Но бих искал да подчертая едно нещо, което може би е от съществено значение за нашето разглеждане днес: видът мислене, който е напълно оправдан за научните идеи, трябва да стане съвсем различен, ако човешките същества искат напълно да разберат това, което съм казал и ще кажа. То не може да бъде схванато с начин на мислене, който се прилага правилно, когато се занимаваме с обикновения ежедневен живот. Това не е достатъчно, например, в областите, където се намират импулсите на социалния, моралния, правния и

етичния живот. Там човек се нуждае от понятия, които са свързани с реалността по много по-интензивен начин от научните понятия. Научните понятия се характеризират именно с това, че реалността, същността, е извън тях, че в известен смисъл не е нужно да се задълбочават в обекта, да се задълбочават в самата обективност. С тези понятия не може да се проникне в хуманитарните науки. За да се проникне в хуманитарните науки, е необходимо понятията да срастнат с живота, да се потопят в живота, така че да имат такова преживяване в себе си, да усещат такова преживяване да вибрира в себе си, каквото се случва в самите неща. Това може да се постигне само чрез откъсване от начина, по който човек се отнася към нещата в обикновеното съзнание чрез своите идеи. Но това обикновено съзнание с право се е разпространило в цялата област на естествената наука, защото само по този начин могат да се постигнат блестящите постижения на естествената наука.

Когато човек се заеме с духовно-научно наблюдение, неговите идеи стават нещо съвсем различно. Виждате ли, ако погледнете дърво от четири страни – вече съм давал този пример тук – снимано от четири страни, тогава тези четири страни са напълно различни една от друга и въпреки това винаги ще имате едно и също дърво. Не можете да видите какво всъщност е дървото от снимка.

В ежедневието хората са доволни, когато имат понятие като представяне на някакъв процес или същност, когато могат да изразят чист природен закон. Веднага щом човек навлезе в сферата на духовната наука, трябва да приложи понятия като тези снимки от четири страни. Човек никога не може да си изгради представа за същество или факт от реалния духовен свят, като просто си изгради понятие. Човек трябва да формира своите понятия по такъв начин, че те, така да се каже, да обикалят около нещото, че да го гледат от колкото се може повече различни страни, въпреки че понятието е само символично. Във външния живот хората са пантеисти, монадисти, монисти или някакъв друг вид „исти“. Те вярват, че с такова понятие наистина могат да изследват нещо от реалността. Духовният изследовател знае, че това не е възможно. Що се отнася до духовната сфера, не е възможно да се провежда пантеистично изследване, да се гледа дървото само от едната страна. Човек трябва едновременно да бъде монадист, да снима дървото от другата страна и т.н.; човек трябва да направи своите понятия вътрешно гъвкави.

Но по този начин получавате възможността наистина да се потопите в пълноценния живот. По този начин, както показах в книгата си „Загадката на човека“, вие ставате реалисти в своите представи. А е необходимо човек да става все по-реалистичен в своите представи. Към това се стреми духовният изследовател. Бих искал да поясня това с един пример.

Виждате ли, естественият учен е напълно прав да остане в сферата на обикновеното съзнание със своите понятия. Той постига нещо значително в своята легитимна област именно когато приема тези понятия такива, каквито са представени от

обикновеното съзнание, защото там те се оказват подходящи за схващане на фактите, които са очевидни за сетивата. Ако обаче естественият учен иска да разшири тези понятия отвъд фактите, които са очевидни за сетивата, той трябва да е наясно, че може да навлезе в празнота, че вече не остава верен на реалността. Следващият пример е много интересен в това отношение. Професор Дюар, велик научен мислител на нашето време, е описал много добре и смислено, въз основа на това, което изследователите могат да наблюдават днес, какво ще бъде крайното състояние на Земята след милиони години. Като се действа по напълно правилен физически начин, точно както един добър физик би се консултирал с всичко, човек може да си изгради представи за това как определени условия се променят за кратки периоди от време. След това, като разшири това, което се променя за по-краткия период, за дълъг период от време, човек може да изчисли, така да се каже, как ще изглежда ситуацията след милиони години. Професорът описва по много интересен начин как може да дойде време, когато например млякото ще бъде в твърдо състояние. Не знам как ще изглежда тогава; това е друг въпрос! Той описва как стените на стаята ще бъдат покрити с това бяло мляко; толкова твърдо ще бъде млякото. Разбира се, тогава то ще бъде със стотици градуси по-студено, отколкото е сега. Но няма да има течено мляко; млякото ще бъде в твърдо състояние. Всички тези неща са замислени с голяма научна проникателност и няма нищо лошо в това подобни хипотези да се излагат на научна основа.

За духовния изследовател веднага възниква друга мисъл, защото той мисли живо и реалистично, а не абстрактно. Човек може дори да вземе примера с млад човек на четиринадесет години, как се е променил до осемнадесетгодишна възраст, и след това да събере тези малки промени, според метода, използван от професор Дюар, и сега да изчисли какъв трябва да бъде този човешки организъм след триста години. Това е абсолютно същият метод. Само че след триста години човешките същества вече не живеят като физически човешки същества! Това веднага идва на ум на духовния изследовател. Подходът е напълно правилен, използвайки всички научни и физически усъвършенствания. Няма нищо лошо в него; той е напълно правилен. Не бива да се отхвърля като невярно, но не е реалистично; не прониква в реалността. По подобен начин човек би могъл да се върне назад от промените, които човешкият организъм претърпява, и след това да се запита, въз основа на тези промени: Какво е било преди триста години? Човек ще измисли нещо много хубаво - само че човешките същества не са живели преди триста години! Но именно по този модел онези, които формират теории, изграждат своите примери. Теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина – тя е претърпяла многобройни модификации, всички от които могат да бъдат известни – но това, което е в основата ѝ, по принцип е недопустима мисъл за духовния изследовател, защото както човекът не е живял физически преди триста години, дори ако е изчислил съвсем правилно по-ранното и по-късното му състояние, така и Земята не е

съществувала през периода, за който е установена теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина; и Слънчевата система не е съществувала. Дадох това само като пример за това как идеите могат да бъдат напълно правилни, могат да бъдат изведени от абсолютно правилни основи, но въпреки това не е задължително да бъдат реалистични.

Именно това постига духовният изследовател чрез своите упражнения, стигайки до идеи, които са верни на реалността, с които той схваща това, което може да бъде схванато само когато човек се потопи в реалността. И чрез такова потапяне човек се научава да разпознава какъв би бил Азът в обикновеното си съзнание, ако човешките същества не можеха да спят. Самосъзнанието или его-съзнанието изобщо не биха съществували в човешкото съзнание, ако човешките същества не живеяха във времевия ритъм на съня и бодърстването. Чрез пряко наблюдение човек се научава и да разпознава как качествата на чувството всъщност се сънуват, как качествата на волята всъщност се спят.

Бих искал да вмъкна нещо тук, така да се каже, в скоби, защото няколко души обърнаха вниманието ми към забележка, която направих онзи ден. Казах: Това, което духовният изследовател преживява, може да се превърне в понятия; но самото преживяване, прякото възприятие на духовното, не може да се запомни, а трябва да се преживява отново и отново.

Някой би могъл съвсем правилно да възрази: Как може човек да знае, че едно духовно преживяване е ново, ако не може да го запомни? Човек не може да запомни духовно преживяване, както не може да запомни и определени хора, които не присъстват. Духовното събитие, което изчезва, не се съхранява в паметта. Едва когато е трансформирано в понятия, в идеи, човек може да си спомни идеите. Само за да няма недоразумение, исках да кажа това в скоби, така да се каже.

Но сега бих искал да засегна и другата страна на човешкото съзнание с кратка забележка. Какво се случва, когато човек действително осъзнае това, което иначе винаги остава в подсъзнанието, това, което е сънувано, това, което е проспано, когато действително го издигне до съзнание чрез такива вътрешни процеси, каквито ще намерите описани в моите книги? Когато съзнанието за това се появи, тъй като то присъства само в обикновеното дневно съзнание за живота на сетивата и въображението, тогава човешкото същество действително научава например това, което иначе е само проспано в неговите волеви импулси. Но точно както човек се научава да разпознава, когато се фокусира върху живота на съня, че его-съзнанието е зависимо от живота на съня, по друг начин, като действително издига живота на волята от подсъзнанието до съзнанието, човек се научава да разпознава, че ако човек винаги е имал този живот на волята пред себе си, ако не е проспавал живота на волята, той би имал съвсем различно съзнание, съзнанието, което духовните изследователи всъщност развиват по определен начин. Това, което желае в нас, и в известен смисъл и това, което съответства на нашите чувства, което живее в нашите

емоционални импулси, би ни въздействало, ако го имахме пред себе си, както имаме живота си на въображение, като друг човек, сякаш имаме второ, различно човешко същество в себе си. Човекът би се разхождал с друг човек. И може да се каже: в мъдрия план на развитието е устроено така, че единното съзнание, от което човекът се нуждае за живота си между раждането и смъртта, е възможно благодарение на факта, че животът на волята е изтласкан в сън, така че той да не е разделен от необходимостта постоянно да гледа другия, който действително иска в него. Този друг човек е свързан с вечното ядро на човека, с вечното ядро на човека, което е свободно от физическото, с това, което не действа чрез физическото. Следователно, ако духовният изследовател наистина успее — казах онзи ден, че няма да се въздържа от никаква плахост да привлече внимание към неща, които наистина излизат от областта на духовното изследване с научна прецизност, като законите на естествената наука в областта на естествената наука — ако духовният изследовател наистина успее да внесе живота на волята и живота на чувствата в съзнанието, ако той засили вътрешната си дейност, така че да може да вдъхне живот не само на сетивата и въображението в себе си, но и на чувствата и волята, тогава светът се допълва от другата страна, от духовната страна; тогава човешките същества преживяват като реалност, че сме отделени от онези души, които са загубили телата си чрез смъртта, само чрез нашия сетивен и въображаем живот. В момента, в който съзнателно навлезем в нашия живот на чувствата и волята, ние навлизаме в област, където също стоим на обща основа с душите, преминали през портата на смъртта. Разделянето между така наречените живи човешки души и така наречените мъртви човешки души се преодолява от духовната наука. То се преодолява от духовната наука по много прецизен начин. Чрез много прецизен начин на гледане на нещата обаче, животът на душата трябва да бъде преобразен отново. Ако човек наистина иска да направи реални възприятия в тази област, в която човешките същества навлизат – сънищата идват неволно, преживяването в сънищата идва неволно – ако човек иска да внесе в съзнанието си нещо, което наистина идва от сферата, където живеят мъртвите, тогава човек трябва да използва точно такива произволни представи, но сега по-висши от тези на будното дневно съзнание, защото тези представи трябва да обхващат живота на чувствата и волята; той трябва да се изправи пред обектите в духовния свят със също толкова произволни представи, както иначе се изправя пред обектите в сетивния свят. В обикновените сънища човек не може да различи между това, което го принуждава да си представя, и самия себе си. Това разграничение е налице, когато духовният изследовател се приближава до живота, към който принадлежат и душите, преминали през смъртта.

Следователно, сънищата, които идват неволно, дори и да ни носят очевидни послания от свръхестествен свят, винаги трябва да се третират с повишено внимание. Духовният изследовател може да разпознае като свое истинско

наблюдение само това, което иска да осъществи с пълен произвол. Ако следователно изследователят иска да влезе в контакт с някоя душа, принадлежаща към духовния живот, която може да е преминала през портата на смъртта отдавна, той може да го направи, като предизвика това, което преживява с въпросната душа, чрез собствената си воля, а не по неволния начин, който се случва чрез сънищата. Виждате ли, духовното изследване ни води до разпознаването как друг свят нахлува в нашия свят, но такъв, който има дълбоко, интензивно значение за нашия свят, по простата причина, че нашият емоционален и волеви живот принадлежи на този свят.

За света, който е ограничен до сетивата, който трябва да бъде разбран чрез закони, извлечени от тези сетива, накратко, за света, който естествената наука разглежда, абстрактните идеи за будното и обикновеното съзнание са достатъчни. За света на социалния и моралния живот обаче се нуждаем от идеи, които съответстват на реалността. Идеи като теорията на Кант-Лаплас или идеи за крайното състояние на Земята могат да доведат само до грешка. Те могат да бъдат оправдани идеи, ако останем в сферата на теоретичните дискусии. В момента, в който човек въведе абстрактни, нереалистични идеи от науката в социалния живот и политическите структури, той има разрушителен ефект и причинява катастрофи в тази реалност. Идеите, които не са реалистични, имат съвсем различно значение в този контекст. Сега се оказва, че ако някой иска да наблюдава какво наистина се случва в хода на човешката история, какво движи историческия живот напред, не може да го наблюдава с научни идеи; защото този исторически живот не се преживява в област, където научните идеи могат да бъдат приложени. Цялата история не е истински импулсирана от човешките същества с будни идеи, а е сънувана. Това е важното нещо, което трябва да се има предвид – все още напълно парадоксална истина днес, точно както коперниканството е било парадокс, когато се е появило за първи път – историческият живот не се създава от вида идеи, с които сме свикнали в естествената наука. Социологическият, социалният живот не възниква от импулс, какъвто го разбираме в естествената наука, а е сънуван. Човешките същества сънуват социалния живот.

Винаги ми е било интересно – мога да направя тази лична забележка; интензивно се занимавам с този проблем повече от тридесет години, стремейки се да го изследвам от всички страни – намирах за интересно как хвърля светлина върху една мистерия, когато Херман Грим често ми казваше в разговор: Ако човек прилага обичайните понятия, научните понятия, към историческия живот, така че те да са подходящи, той няма да стигне доникъде. Ако човек иска да схване историческия живот, ако иска да се вгледа в импулсите, които действат в него, тогава може да го направи само с въображението. Херман Грим все още не е бил духовен изследовател; той отхвърлял подобни неща. Но той вярвал, че историческият живот може да бъде схванат само с въображението. Е, той не може

да бъде схванат и с въображението. Но Грим е бил поне личност, която е знаела, че човек не може да влезе в историческия живот с обикновени понятия.

Но духовната наука може да навлезе в нея, като добави към обикновеното съзнание имажинативно съзнание, вдъхновено съзнание и интуитивно съзнание, три свръхсетивни начина на възприятие на съзерцателното съзнание. Духовната наука внася в съзнанието това, което иначе би било сънувано, това, което иначе би било проспано.

В по-ранни векове и хилядолетия хората са имали известно инстинктивно осъзнаване на духовните реалности, както споменах онзи ден. Но това инстинктивно осъзнаване е трябвало да бъде загубено. То беше загубено и ще бъде загубено все повече и повече, тъй като блестящите постижения на естествената наука се доказват в своята област.

Това, което е било изгубено за инстинктивното съзнание, трябва да се завърне от другата страна. Следователно може да се каже: По време на инстинктивния живот на човека, морални и социални идеи, етични идеи и правни идеи са могли да се влеят в историческия, социалния и обществения живот, за които са мечтали; и така човечеството все още може да черпи от това, което е произлязло от инстинктивното съзнание.

Но сега сме навлезли в епоха, в която човечеството трябва да достигне пълно съзнание, в която човечеството трябва да постигне пълна свобода. Старото инстинктивно съзнание вече няма да е достатъчно. Намираме се в епоха, в която духовната наука трябва да изведе наяве онези сили, които трябва да бъдат ефективни в социалната структура на обществото, в етичната структура на обществото, в политическия живот. Това, което живее в социалния живот, никога не може да бъде схванато с понятия, извлечени единствено от сетивните възприятия, от будното дневно съзнание, от обикновеното съзнание. Херман Грим беше напълно прав - но той знаеше само половината от историята - когато каза: Защо английският историк Гибън е толкова важен, когато описва първите християнски векове от гледна точка на това, което е наближавало края си? И защо в неговия разказ за историята няма нищо за значителния растеж и развитие, които са настъпили в човешкото развитие в резултат на християнските влияния? Причината е, че Гибън използва и обичайните понятия, понятията за будното дневно съзнание. Но те могат да схванат само това, което загива; те могат да схванат само трупа.

Това, което се развива, това, което расте, е сънувано, проспано. И това може да бъде разпознато и разбрано само чрез духовната наука. Защото политическите импулси трябва да станат осъзнати, защото те вече не могат да бъдат просто инстинктивни, те трябва да бъдат разбрани чрез духовната наука в бъдеще.

Това е, което трябва да се разпознае от знаците на времето, особено в области, дълбоко свързани с човешката душа; дори от външни неща човек може да разпознае това днес. Нека вземем един пример, който е много разпространен днес.

Когато говоря за този пример, не бива да се мисли, че духовната наука иска да бъде едностранчива във всяка посока, иска да заеме страна в едната или другата посока, а по-скоро, че приема напълно сериозно, че човек може да осветли нещо само от едната страна с някоя концепция и че следователно прави нещо нередно, ако иска да въведе тази концепция директно в реалността. Вземете например материалистическия, историко-социологичен поглед върху социалния живот на човечеството и хода на историята, представен от Карл Маркс и други, който е блестящо ясен за някои хора. Ако човек следва този социалдемократически подход, ако следва Маркс в опита му да покаже с известна проникателност, че всичко, което се случва исторически, е резултат от определени класови борби, че материалните импулси определят структурата на историческия живот, тогава човек осъзнава: Човек може да разбере какво казва Карл Маркс в тази област само ако знае, че той описва реалности, макар и едностранчиво. Но какви реалности описва той? Той описва реалностите, които са отминали по времето, когато е писал книгите си! От XVI век нататък европейският живот и животът, принадлежащ на Европа, започват по такъв начин, че освен това, което конвенционално се разказва в историята – в края на краищата историята е предимно басня, каквато се преподава в училищата – освен това, което се разказва като реална история, има класови борби и материални импулси. Това, което се е появило до епохата, описана от Карл Маркс – той я описва едностранчиво, но не съвсем неоправдано – това, което вече е било сънувано от човечеството в момента, когато се опитва да приложи към него понятия на обикновеното съзнание, това, което е било реалност по времето, когато човечеството е сънувало, се изразява в обикновени понятия. Но сега се оказва, че ако методът на духовната наука, който се основава на реалността, не се приложи, тогава в социалните процеси не може да се намери нищо, което да се продължи от това, което човек иска да схване с обикновеното съзнание; не може да се намери нищо приложимо за по-нататъшния живот. Описанието на Карл Маркс е правилно за известна едностранчивост на живота през последните няколко века. То вече не е приложимо сега, когато човечеството се е самосънувало, е проспало това, което той описва. Наистина е така, че ако човек придобие понятия, съответстващи на реалността, не може да каже, че може да разчете важното от външния опит, както трябва да прави естествената наука. Всеки, който, на каквато и да е позиция в живота, трябва да се намеси в социалната структура, трябва да има понятия, съответстващи на реалността. Но тези понятия, съответстващи на реалността, не могат да бъдат извлечени от живота. Само това, което обикновеното съзнание схваща, може да бъде извлечено от живота.

Човек трябва да бъде ангажиран в социалния живот, ако иска да се занимава с живи понятия, а не с липса на реалност. Трябва да бъде ангажиран по такъв начин, че да не е зависим от този живот, който му дава нещо, а да познава законите, които иначе действат само в подсъзнанието, и да е способен да ги въведе в живота. От

въображаемостта, от вида знание, което може да издигне обикновените абстрактни идеи до вътрешна жизненост по такъв начин, че тези идеи да са картинни, но и потопени в реалността, от това въображаемо знание възникват всички онези понятия, които могат да бъдат ефективни в бъдеще по отношение на социалната структура. Социалните експерименти са останали толкова мрачни и са причинили толкова много реални грешки, защото хората са вярвали, че социалните понятия могат да бъдат разбрани по същия начин като научните понятия, защото тези понятия са били установени по начин, който е бил откъснат от реалността. От въображението, от потапянето в това, което иначе се преживява от обикновеното съзнание само като в сън, могат да бъдат извлечени онези импулси, необходими на всеки, който има нещо да каже, което може да се счита за социална идея. Всяка епоха е време на преход. Разбира се, тривиална истина е да се казва отново и отново, че една епоха е време на преход; Важното е какво се преобразува. Но в наше време инстинктивното съзнание преобразува в свободно, пълно съзнание, което живее под идеята за свобода. Старите импулси, произлизащи от инстинктивното съзнание – включително римското право – трябва да бъдат заменени от това, което осигурява въображение за социалния живот, вдъхновение за етичен и морален живот и интуиция за правния живот. Това със сигурност не е толкова удобно, колкото да се конструират всякакви правни понятия от абстрактното и да се знае, защото човек е интелигентен човек, как трябва да бъде целият свят. Човек знае това!

Като духовен изследовател, човек не е в това положение; човек трябва да проникне в реалността навсякъде. Днес човек има малка представа как се случва това. В продължение на десетилетия тази област се е разглеждала по този начин, от абстрактно. Човек не знае например как западните народи на Европа – като народи, а не като индивиди! – имат определени душевни характеристики, как народите от Централна Европа, народите от Източна Европа, Азия имат определени други душевни характеристики, как тези душевни характеристики са свързани с това, което представляват тези народи. Днес, в тези катастрофални времена, когато се вгледаме по-дълбоко, често виждаме това, което може да види само духовното изследване; виждаме тъжно събитие, преминаващо през човечеството в света, който е неразбираем за външното съзнание, чиито знаци говорят толкова ясно, в който човечеството може да намери пътя си само ако търси понятия, съответстващи на реалността. Реалистичните понятия не са тези, които са моделирани по естествената наука или по будното дневно съзнание, когато става въпрос за социален, морален и правен живот. Тук, в Швейцария, е направено начало, добро начало по отношение на правните понятия; направен е опит да се извлекат понятията за обикновените договорни отношения от конкретната реалност. В отличната си книга „Der Gesamtarbeitsvertrag nach Schweizerischem Recht“ („Колективният трудов договор съгласно швейцарското право“), публикувана

наскоро, д-р Роман Боос за първи път в днешно време започва да търси нещо в конкретната реалност, което принадлежи на правната структура.

Този начин за осветяване на правния живот по социален, морален и либерален начин трябва да продължи, ако искаме да намерим понятия, които отразяват реалността. Има едно просто средство – ако имаше просто средство – което би било много полезно, ако в радикалната си форма се направи опит да се покаже някъде как понятията за обикновеното съзнание, които изглеждат толкова великолепни в областта на естествените науки, са неспособни да се намесят в моралния и социалния живот. Достатъчно би било само да се опита да се сформира парламент от хора, които са велики в областта на философското размишление върху света, използвайки понятия, взети само от обикновеното съзнание, което се нарича още научно съзнание. Такъв парламент би бил най-подходящ да разруши общността, към която принадлежи, във възможно най-кратки срокове, защото такъв парламент би виждал само импулсите, които са към своя край.

Творческият живот принадлежи на онези, които могат да издигнат до съзнанието това, което иначе само сънува във външния реален живот и история, това, което е потънало в сън.

Ето защо утопиите са толкова мрачни. Утопиите са като опит да приложиш шахматна игра, която си изучавал, без да се съобразяваш с партньора си. Да формираш утопии означава да схванеш това, което би трябвало да живее в абстрактни форми на разбиране. Следователно, една утопия никога не може да съдържа нищо друго освен това, което може да разруши една общност, но не и това, което тя може да изгради. Защото това, което реалността може да изгради, не може да бъде схванато във връзка с интелектуални понятия; то работи само в живи въображения и има нещо в непосредствения си ефект, което е свързано, но не е същото като - моля ви да отбележите това изрично - това, което е свързано с художественото творчество. Най-многообразието ни се разкрива, когато разглеждаме именно този социален, този морален живот от гледна точка на духовната наука.

Преди всичко, когато това, което се изразява по този начин като социално-морални идеи, като правни идеи, навлезе в живота, то винаги може да достигне кулминация в човешка свобода. Тази човешка свобода никога не може да бъде разбрана от естествената наука, защото естествената наука не може да се справи с това, което е свободно в човешките същества; за естествената наука човешките същества не могат да бъдат свободни същества. Духовната наука обаче разкрива вечното ядро на човешката природа, за което ви разказах, което е като друго човешко същество в човешките същества. Естествената наука разкрива само едното човешко същество, а не другото; но другото е свободният. Свободният човек също живее в човешкото същество. Но чрез социалния и морален живот, чрез държавния живот, чрез етичния живот, свободният човек се изважда наяве.

Съвременният начин на мислене, който сега би трябвало да бъде опроверган от фактите, ако човек може да наблюдава правилно, всъщност води навсякъде, на теория, до изгонване на свободата.

Нека завърша, като добавя следното. Напоследък винаги е имало – и дори сега се появяват и предизвикват раздвижване – такива възгледи за социалния и моралния живот, за държавния и политическия живот, които сравняват държавата например с организъм, с форма на живот. Един отличен изследовател, на когото много се възхищавам, публикува сензационна книга: „Държавата като форма на живот“. Но тя наистина е пример за това, което трябва да бъде преодоляно. Някои са се опитали да направят тези аналогии, да сравнят държавата с организъм. Можете да сравните всичко. Ако ставаше въпрос за сравнение, лесно бихте могли да направите сравнения между праскова и бастун; зависи само дали сте достатъчно умни, за да го направите! Сравненията изобщо не са важни; важното е сравнението да е реалистично, ако изобщо ще се използва.

Е, днес не мога да навлизам в подробности, защото нямам достатъчно време. Но ако човек наистина сравни това, което пулсира в социалния и морален живот, с това, което съществува в органичния живот, тогава сравнението е валидно само дотолкова, доколкото трябва да сравни отделното състояние, всъщност отделната общност, с клетка. А ако някой иска да сравни съвкупност от клетки, като например организъм, може да използва само целия живот на цялата земя за сравнение с организма.

Както казах, споменатата книга „Държавата като форма на живот“ от Кьелен е абсолютно невъзможна, защото използва това сравнение по напълно невъзможен начин. Ако обаче човек използва сравнението правилно, може да сравни отделното състояние с клетката и целия живот на Земята с организъм, съставен от отделни клетки. Тогава този организъм все още не съдържа това, което се развива в организма като душа, като дух. Но това, което се развива в организма като душа, като дух, е това, което има значение; дори е много важно духът да бъде добавен към цялостния живот на Земята. И само такава социална структура на Земята ще бъде правилно разбрана, която, когато се разглежда чисто външното, не приема мнението, че може да обхване и цялото човешко същество.

Точно както човек може да обхване душата или духа в организма, толкова малко може човек, дори ако разшири органичния поглед върху цялата земя, да обхване в чистия държавен живот това, в което се корени човешката свобода. Защото човешката свобода надхвърля организацията.

Това е нещо, което може да докаже, ако го разберете напълно, че дори видът мислене, който обикновената абстрактна форма на съзнание внушава при разглеждането на държавния живот, трябва да изключва понятието за свобода.

Духовната наука, като разглежда живота, който е свободен от физичността, който не може да бъде сравнен с организъм, ще бъде призвана да въведе отново в живота концепцията за свободната човешка душа.

Започнах този процес още през 1894 г., когато написах своята „Философия на свободата“ – която, за съжаление, отдавна не се печата – опитвайки се да покажа как, развивайки истински свободен душевен живот, различен от концепцията за причинно-следствена връзка, правилно разглеждана в естествената наука, човешките същества могат да живеят свободата си. Докато човек не вярва, че естествената наука е напълно права, отричайки свободата в своята област, защото тя се занимава само с това, което няма свобода – докато не разбере това, той също не разбира, че това, към което се отнася свободата, не може да бъде схванато и от естествената наука.

Но духовната наука постига това, като показва, че освен тялото си, което в известен смисъл е израз на душата и духа им, човешките същества имат духовен аспект, който може да бъде схванат само чрез интуитивно съзнание, чрез свръхсетивно съзнание: чрез имажинативно съзнание, от което произтичат и социални идеи, чрез вдъхновено съзнание, от което произтичат морални идеи, които се преживяват в обикновения живот в състрадание, в емпатия с другите хора, от което, когато стане интуитивно съзнание, произтичат и правни идеи, защото в интуитивното съзнание човешкото същество не само прониква в това, което е другото същество, но чрез това интуитивно съзнание и преживява другото същество до известна степен в себе си. И както духовната наука прониква в това, което е вечно в човешките същества и може да бъде схванато само чрез имажинативно, вдъхновено, интуитивно съзнание, духовната наука прониква и в това, което може да пулсира в човешкия живот под светлината, под слънцето на свободата. Днес все още е доста парадоксално, когато, за да опише реалността, човек се оказва, че импулсите на съня и сънищата пулсират в историята, в социалния живот, в моралния живот, в правния живот, в живота на свободата и че това, което пулсира там, може да бъде открито само чрез духовната наука. Но трябва да споменавам отново и отново: това, което духовната наука трябва да внесе в света като парадокс за настоящето, може да се сравни с парадокса, който Коперник внесе в света, когато хората вярваха, че земята стои неподвижно, а слънцето и звездите се движат около нея. Той замени това с обратното. Едва през 1822 г. определена църква позволи на хората да вярват в коперниканизма! Сега, колко време ще отнеме, преди учените и така наречените образовани хора на днешния ден да позволят или вече да не се срамуват, сякаш е суеверие, да приемат, че духовната наука обяснява живота, разширява го до понятия, които съответстват на реалността, и води до плодотворни понятия, предстои да видим. Но знаците на времето говорят толкова силно, че човек би си пожелал това да се случи много, много скоро! Но просветлените, изключителни умове винаги са виждали истината, дори и само в отделни проблясъци на

вдъхновение. Духовната наука всъщност не е нищо ново в това отношение. Тя просто обобщава систематично и чрез реалистично наблюдение какво винаги са представлявали проблясъците на вдъхновение на най-забележителните личности на човечеството.

И както споменах за такъв дух на вечността вчера накрая, нека спомена същия днес: Гьоте. Той също се занимаваше с историята, с гледната точка на историята. Той чувстваше, въпреки че духовната наука още не е съществувала по онова време - времето за нея още не е дошло в неговата епоха - че това, което пулсира в историческия живот, не съдържа това, което може да се внесе в понятията, които се отварят в обикновеното въображение и обикновеното сетивно възприятие. Той чувстваше, че това, което живее в историята, дори великите неща, които живеят в историята, съдържат импулси, които са различни от абстрактните идеи на обикновения интелектуален живот. Ето защо Гьоте изрече значимите думи за историята: „Най-хубавото нещо, което имаме от историята, е ентусиазмът, който тя поражда.“ - чувство, което тя поражда, когато човек може да се потопи в историческото ставане и да не понижава нещо като теоретиците на обикновеното съзнание, а когато изведе нещо, което говори не само на въображението и сетивното възприятие, но и на това, което е сънувано в емоционалните импулси, което е дори проспано във волевите импулси. Тогава човек има това, което живее в историята, а не труп на историята.

И по отношение на социалния и моралния живот, по отношение на свободата и правния живот, би искало да се каже: Човечеството ще трябва да стигне до такова разбиране за реалността на тези неща, че цялото човешко същество да участва, включително и това, което иначе спи в будно съзнание, защото в противен случай човешкото същество остава напълно несъзнателно за сферата на социалния и моралния живот.

И така, ще става въпрос за стимулиране, вдъхновяване и насърчаване именно на това, което не е теоретично у човешките същества, на това, което е подобно на ентусиазма, на това, което има ефекта на изкуството - изкуство, казвам аз! И така, в края на такова размишление, човек вероятно ще трябва да изрече думи, подобни на тези на Гьоте, които току-що цитирах, думи, които по определен начин обобщават това, което днес би могло да бъде стимулирано само в кратко размишление, но и това, което само искаше да бъде стимулирано, обобщението на това, за което вярвам, че трябва да се говори днес под влиянието на знаците на времето. Става въпрос за това човек да открие целия си човек, за да действа подходящо в социалния и морален живот, за да допринесе допълнително за оформянето на социалната и моралната структура и политическия живот. Става въпрос за това човешките същества не само да стигнат до абстрактни идеи в тази област, не само до физиологичен поглед, но и да стигнат до реални сили, сили на живота, пропити с ентусиазъм. Времето ги чака, това тъжно, това катастрофално, това време на

изпитания! Духовната наука иска само да даде отговора на това кое е правилно и трябва да стои в основата на този ентусиазъм, а духовната наука е убедена, че когато човечеството намери пътя си обратно към своята вечна, безсмъртна природа, към онази част от човешкия живот, от която извира импулсът на свободата, тогава човечеството ще намери и правилните пътища, за да се измъкне от хаоса, в който е изпаднало, всъщност, а не само чрез илюзия.

6. Духовно-научни открития върху идеите за свобода и социално-моралния живот

Всеки, който днес чува за антропософската духовна наука, както е предвидена в тези разсъждения, много често си формира мнението, въз основа на чутото за нея, че си има работа с нещо, което иска да се вмъкне в съвременния духовен живот по сектантски или подобен начин. Особено след като започна строителството на сградата в Дорнах, близо до Базел, за да се култивира това духовно-научно направление, както тази сграда, така и цялата духовна наука са вписани в шаблона – а шаблоните са толкова необходими днес – на едно сектантско духовно движение. И е трудно да се направи нещо срещу подобни предразсъдъци. Те стават все по-закоренени и почти съм изкушен да кажа: колкото повече се опитваш да се бориш с тях, толкова по-интензивни стават и толкова по-силни стават.

Като въведение, бих искал само да отбележа днес, че основите на антропософски ориентираната духовна наука нямат нищо общо със сектантски тенденции или сектантски цели. Всъщност, както антропософски ориентираната духовна наука се разбира тук, тя не се е развила от някакъв първоначално религиозен импулс, а по-скоро стои на позицията, че това, което търси, е необходимо начинание на нашето време, особено с оглед на големите и значителни постижения на научното мислене през последните векове и особено в последно време.

Научното мислене, което е постигнало толкова много в определена област, при повнимателно разглеждане се оказва неспособно да се справи с действителните загадъчни въпроси на човечеството, отнасящи се до сферата на духа. Именно когато научното мислене постига най-забележителните, най-значимите и най-точните резултати в своята област, то се оказва неспособно да го направи. И съществува историческа необходимост духовно-научните изследвания да стоят редом с естествената наука в днешно време, но със същата сериозност, с която самата естествена наука действа.

И така, вярата и стремежът на тази антропософски ориентирана духовна наука е също така да не се намесва в никое религиозно движение, да не се намесва в никое религиозно движение, в това или онова религиозно убеждение на този или онзи човек; Напротив, тя ще върне хората, които са се отклонили от религиозния живот, обратно към този религиозен живот. Но това е само странична бележка.

Но, както казах, бих искал да посоча няколко неща в това отношение като въведение, защото, поне вътрешно, те не са напълно несвързани с темата на тази вечер.

Често съм подчертавал тук-там, че ниции религиозни убеждения не се влияят от това, което се представя като духовна наука. Колко често е било подчертавано, по-специално, че духовната наука не се намесва в религиозните движения и най-вече не иска да бъде и не може да бъде, предвид настоящите обстоятелства, това, което

би могло да се нарече основаване на нова религия или нова секта или нещо подобно - колко често е било подчертавано това! Обаче, точно когато това се подчертава, определена страна много често повдига обвинението, че духовната наука няма какво да каже за този или онзи религиозен импулс. И след това е критикувана, че няма какво да каже за това или онова. Докато мълчанието произтича именно от тенденцията да не се намесва в това, което представителите на религиозните деноминации трябва да правят в своята работа. Човек не иска да убеждава другите за нищо. И тогава е лесно да се изкове оръжие от това, което не се прави, за да не се нарушат никакви права. Разбира се, ако се прави обратното, от това се изгражда и опозиция.

Ами, просто исках да отбележа, че всеки, който проследи произхода на духовно-научните начинания, ще открие, че те възникват в пряка линия на развитие от изискванията, поставени от самата правилно разбрана естествена наука.

При по-внимателно разглеждане обаче именно на тези предположения, които бяха обсъдени тук онзи ден, става очевидно, че този научен подход, именно заради това, което го прави велик, от своя страна трябва да е неадекватен именно за онези въпроси, които ще бъдат предмет на днешните дебати, за въпросите на моралния и социалния живот.

Днес често чуваме от различни страни, че това, което е направило естествената наука велика, това, което е постигнала, трябва да бъде направено плодотворно и за социалната или социологическата перспектива, направено плодотворно за перспективата за интегриране на етични и морални идеи в човешкото общество и т.н.

Сега бих искал да започна с нещо, което се чува много често днес. Днес преценката на хората е предизвикана по много различни начини от трагичните, катастрофални събития, сполетели цялото човечество на земята – може да се каже, че днес вече е така – да си съставят мнение за това или онова, което носят големите, дълбоко остри, тъжни събития. Един човек трябва да си състави мнение за това или онова, което носят тъжните събития, поради позицията и професията си; друг ще си състави мнение единствено от добротата на сърцето си, от съчувствие към съдбата на цялото човечество. И именно от тези значими, дълбоко драматични събития е възникнала необходимостта някои да си съставят мнение за това, което можем най-общо да наречем социалния живот на човечеството, живота на човечеството в самото човешко общество.

Когато възникнат подобни въпроси, много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък със събития. Как може това или онова да бъде решено под влиянието на днешните тъжни събития? – много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък с това, което хората мислят, че знаят за хода на социалния живот до наши дни.

За много хора историята е разбираемо основата, върху която искат да формират преценка за това как събитията, развили се в човешкия живот до този етап в тази или онази област, биха могли да се развият по-нататък.

Всеки, който е напълно ангажиран със събитията на днешния ден, ще трябва да признае, че тези събития не създават у много хора впечатлението, че от тях трябва да се научи нещо съвсем ново, че в много отношения е необходимо да не се придържахме към преценките, които са били направени преди четири или пет години за импулсите на човешкия живот.

Тези, които са дълбоко въвлечени в тези събития с душата си, ще трябва да си изградят тази преценка за преобучение. Може би един от най-тъжните симптоми е, че тази преценка за преобучение все още не се е наложила в широки слоеве на обществото, въпреки че тези тъжни събития продължават от толкова дълго време, че все още има толкова много хора днес, които вярват, че могат да приложат същата преценка към определени неща днес, която са могли да приложат преди четири или пет години. Знаците на времето биха могли да ни научат много в това отношение. Бих искал да започна с пример от съвременната история, а след това и с един от по-широкия исторически контекст.

Тези, които изучават съвременната история, знаят, че така наречените разумни хора, хора, които са формирали мнението си въз основа на привидно преследване на фактите, са вярвали, че могат да кажат с пълна експертиза, когато тази война избухва: Предвид общите икономически и социални условия, които сега са се развили в човечеството като социална структура, тази война не може да продължи повече от четири, най-много шест месеца. Наистина не са били незначителни хора, които са избрали това мнение, за което са вярвали, че е дълбоко вкоренено в правилен поглед върху това, което познавач на обстоятелствата може да наблюдава.

Как самите събития опровергаха подобна привидно правилна преценка! Колко малко човек е все още склонен да си каже: Такива правилни преценки са опровергани и човек трябва да се научи отново. По такива въпроси човек трябва да се научи отново. — Човек не бива просто да се придържа към разбираемия предразсъдък, че историята учи това или онова. Историята ни е учила, че войната не може да продължи повече от четири до шест месеца; но как историята отразява реалността, ни е научила самата реалност!

Друг пример, взет от по-широк исторически контекст: През 1789 г., може да се каже, в зората на епохата, в която за първи път се е появила науката за историята, каквато я познаваме днес – защото тя не е толкова стара, колкото се смята; науката за историята, каквато я разбираме днес, е едва на повече от сто години, факт, известен на много малко хора. В зората на съвременното историческо мислене, един наистина велик човек заема поста си на преподавател по история: Шилер в Йена. И речта, с която той заема поста си на преподавател по история, става

известна: „За философската глава и хляба, учен“. В тази реч, през 1789 г., Шилер изразява едно много, много забележително изречение като свое убеждение, като това, което би трябвало да проникне в неговия исторически възглед. Това изречение гласи: „Европейското общество сякаш се е превърнало в едно голямо семейство; членовете на домакинството може да са враждебни един към друг, но се надяваме, че вече няма да се разкъсват един друг.“ Това изречение е изречено от някой, който се е опитвал с гений да проникне в това, което учи историята, и който също, не може да се отрече, самият той е притежавал малко гений. Изречено е непосредствено след Френската революция, с всичко, което тя донесе след себе си. Ако сега вземем предвид по-дългите периоди, които са последвали, как се проявява наученото от историята на Шилер – че европейските народи, че европейските държави са се превърнали в едно голямо семейство, че са изглеждали като едно голямо семейство, че може да са враждебни един към друг, но вече не могат да се разделят? Нещо трябва да произтича от това, което ни учат днес знаците на времето. Тоест, че наистина научаваме нещо от тях.

А сега, какво да кажем за основния принцип, твърдението: Историята учи това или онова? — Преди всичко, трябва да сме наясно, че не можем да съдим живота само по външните му симптоми. Именно това се стреми да направи духовната наука: да се отдалечи от повърхността и да проникне в по-дълбоките основи на живота. Животът не може да бъде съден по външните му симптоми. Това, което се е появило като научен начин на мислене — както казах, аз го ценя високо — се е развило от навиците на мислене, от импулсите на мисълта, които са се появили у човечеството през последните няколко века. То е израз на тези импулси на мисълта. И не само научното мислене, но и цялото човешко мислене е било привлечено от тези навици на мислене, така че тези навици на мислене не само имат благотворен ефект в науката, но трябва да имат ефект и в други области на живота. Вече може да се каже, че са положени големи усилия, за да се пренесе това, което е направило естествената наука велика, в други области на човешкия живот като посока на мисълта, като мисловен импулс. Днес ще се занимаем предимно със социологическите и моралните аспекти. Но импулсите са имали различен ефект там. Всеки, който е способен да следи съвременната история в по-задълбочен смисъл, знае колко тясно са свързани ефектите от тези импулси във времето с катастрофалните събития, които преживяваме днес.

Бих искал само да спомена като отправна точка, че изключителни мислители по-специално са се стремили да пренесат това, което се е оказало толкова важно като научен начин на мислене, в социологическата област, да го приложат към наблюдението, което в крайна сметка води до историята, историческия живот на човечеството.

Нека споменем един пример в тази насока, но биха могли да се посочат стотици и стотици примери. Великият английски философ Хърбърт Спенсър се е опитал да

приложи биологичните концепции и идеи, извлечени от научния възглед за живота, към социалното съвместно съществуване на човешките същества. Концепцията за развитие е била прилагана към всичко. Тя е била правилно приложена и към човешкия живот.

Хърбърт Спенсър каза: Виждаме развитие в органичния живот, в живота на животните, в живота на самите човешки същества; отделното живо същество се развива по такъв начин, че излиза от зародиша, от троен слой клетки, така наречените ектодерма, ендодерма и мезодерма. Това са трите слоя клетки, от които се развиват различните органи на животните и хората. Хърбърт Спенсър, който е бил свикнал с научните понятия, сега се опитва да приложи този начин на разбиране на научния процес към историческия и социалния живот. Той се опитва да разбере какво се развива в човешкия живот, в моралния, историческия и социалния живот, по такъв начин, че то също се развива, така да се каже, от тройна стратификация. По много интересен начин той прехвърля всички онези органични системи, които се развиват от ектодермата при хората и животните, към факта, че в социалния живот действията и дейностите на онези хора, които принадлежат към военната класа, биха се развили от социалния ектодерм, така да се каже, онези хора, които принадлежат към работническата класа, от социалния ендодерм, а онези, които принадлежат към търговската класа, посредническата класа в обществото, от ендодерма. Тогава само необходимо следствие е твърдението на великия английски философ Хърбърт Спенсър: тъй като нервната система и мозъкът се развиват от ектодермата в организма, най-доброто също се е развило от социалната ектодерма. Разбира се, аз не споделям този милитаристичен възглед на философа Хърбърт Спенсър, нито пък искам да го коментирам подробно тук по лесно разбираеми причини; но само необходимо следствие е за него да каже, че управляващите кръгове на всяка държава задължително трябва да произлязат от военните, защото в противен случай държавата не би имала нервна система, нямаше да има система от глави, нямаше глави, а само подчинени органи. Това е само един пример, но биха могли да се цитират стотици и стотици, за толкова често правения опит за директно пренасяне на научното мислене към разбирането на социалния и историческия живот.

Всеки, който има усет за подобни неща – говоря само за усет за нещата в началото – ще види как всички тези опити показват само едно нещо, а именно, че с подобни идеи, които постигат толкова много в естествената наука, човек изобщо не може да се доближи до това, което е ефективно в социалния живот. Човек не може да се доближи до тези неща. Възниква големият въпрос: Защо не можем да се доближим до тези неща?

Сега очевидно ще трябва да започна от нещо много, много отдалечено, за да пренеса нашите разсъждения в моралната и социалната сфера. Но в духовната

наука, тъй като тя трябва да се стреми към коренно различен вид познание от естествената наука, някои неща трябва да бъдат внесени от много далеч днес. Първото нещо, което трябва да отбележа във връзка с казаното от мен онзи ден, е, че хората днес не са много склонни да включат целия човешки живот в знанията си. Това, което е включено в знанието им, е това, което се съдържа в будния ежедневен живот.

Сега, всеки, който е следил моите дискусии онзи ден, няма да ме заподозре в желание да въведа някакви фантастични, подобни на сънища неща в духовно-научните разсъждения; но това трябва да се подчертае: Целият човешки живот се състои от това, което човешките същества преживяват в будното си ежедневие – днес не мога да навлизам в други същества поради ограничения във времето – и от това, което навлиза в този живот по време на сън и сънуване, което първоначално се появява и извира в хаотични образи от живота на съня. Най-забележителните и странни възгледи са се формирали в областта на научното мислене, също и по отношение на съня и сънуванията. Би било много интересно да се включи в това в някакъв момент. Трябва обаче да бъде кратък по отношение на тези неща, които само ще бъдат споменати тук. Преди всичко хората имат наистина странни представи за това какво се случва по време на сън. Трябва да обърна внимание на това.

Кой днес, дори като учен, не е често убеден, че сънят идва от умора, че хората просто се уморяват и тогава сънят трябва да дойде. Всеки може лесно да опровергае тази теория за умората, като си спомни, че добре храненият пенсионер, който някак си се озовава на концерт или лекция и заспива след първите пет минути, не е задължително да заспива от умора, а че за това трябва да има съвсем други причини.

Всеки, който изследва тези неща, ще види, че умората се причинява от съня, а не сънят от умората. Сънят и бодърстването са всъщност ритъм на живот, който трябва да се редува, защото едното е също толкова необходимо за човешкия живот, колкото и другото.

Сега, както казах, не мога да навлизам в действителните характеристики на този ритъм на живот; но важното е, че духовната наука е принудена, от една страна, да изследва тази друга страна на човешкия живот, съня, с неговото разкриване в сънищата, и от друга страна, да установи, че това, което наричаме сън и сънища, е много по-разпространено в човешкия живот, отколкото обикновено се предполага в тривиалната преценка.

Духовната наука изобщо не се интересува от възприемането на стари суеверни предразсъдъци. И със сигурност е едно от старите суеверни предразсъдъци да се приписва някакво пророческо значение на сънищата за нещо в бъдеще. Но понякога в такива стари суеверия има зрънце истина. Само че човек не бива да ги приема така, както обикновено се приемат.

Когато наскоро изнесох поредица от лекции и следователно успях да говоря по-подробно, отколкото мога тук, където разполагам с по-малко време, аз също обърнах внимание на това как духовната наука трябва да се справи с проблема на съня и сънищата. Тези, които практикуват психоанализа, отговориха, че тази антропософски ориентирана духовна наука говори за определено висше знание, което по отношение на силата, с която действа върху съзнанието, може да се сравни с образите на сънищата, присъстващи в съзнанието, но че психоанализата, която е толкова просветена и научна, е права в това отношение, защото използва това, което хората сънуват, само за да изследва човешката природа, виждайки само символика в изразите на сънищата, виждайки само символика във всичко, което се случва извън обикновеното съзнание, в така нареченото подсъзнание; докато аз, например, като представител на духовната наука, приемам това, което иначе се случва в подсъзнанието, за реалност.

Е, не би могло да се предложи нищо по-малко точно, нещо по-подвеждащо. Защото в истинската антропософски ориентирана духовна наука, на никого никога не би му хрумвало да счита това, което сънят представя, какво е непосредственото съдържание на съня, просто за символично. Може уверено да се каже, че ако психоанализата вярва, че е по-висша от духовната наука, защото разглежда сънищата като символични, духовната наука не се стреми да разглежда съдържанието на сънищата като реалност, а по-скоро показва, че съдържанието на сънищата няма никаква реална стойност или смисъл. Напротив, тя казва: това, което живее в съня, това, което е активно в съня, е свързано с това, за което говорих онзи ден, това, което човешкото същество опознава като своето вечно ядро. Когато човешкото същество работи в съня – ако може да се нарече работа – тогава в съня работи излишък от обикновеното му съзнание, този излишък от обикновеното му съзнание, който, когато се разгледа по-отблизо чрез осъзнаване, което ще бъде обсъдено принципно скоро, се оказва свързан с вечното ядро на човешкото същество, което влиза в духовния живот след смъртта през портата на смъртта. Това, което живее в сънищата, е и това, което сега работи в нашето бъдеще. Но това, което човек преживява в сънищата, образите, които преживява, нямат нищо общо с реалността, която стои в основата на съня.

Следователно, духовният изследовател никога няма да гледа на сънищата по начин, който да пренебрегне следното: Когато някой сънува нещо, сънят се основава на духовен факт, но образите от съня, които са преживени и разказани като преживени в съня, могат да бъдат напълно различни. Един човек може да преживее същото нещо като друг насън, но може да разкаже съня по съвсем различен, радикално различен начин, защото образите от съня му имат съвсем различно значение. Какво е важно за духовния изследовател, когато става въпрос за сънищата? Не е важно за него да преследва образите от съня като такива – дали ги схваща в тяхната реалност или в тяхната символика – а по-скоро вътрешната драма на съня: как един

образ следва друг, дали един образ замества следващия, т.е. дали е релаксация или уплаха и други подобни. Тази вътрешна драма, която душата преживява напълно подсъзнателно, се разкрива на обикновеното съзнание само по това, че подсъзнателното преживяване е облечено в спомени от ежедневието. Това, което действа в подсъзнанието като драма на душата, е облечено в образи. Същото преживяване може да бъде облечено по различен начин за стотици хора, в стотици различни образи. Всеки, който като духовен изследовател се запознава със сън, знае, че не трябва да го слуша, гледайки съдържанието му, а по-скоро как се случва в него, начина, по който образите се появяват. Там се крие същността.

Споменавам това, защото трябва да кажа във връзка с това, че когато чрез духовни упражнения, чрез укрепване на специалните душевни сили по начина, споменат тук онзи ден, човешкото същество прозре своята вечна същност, тогава то разпознава какво всъщност представляват сънят и сънищата. Тези неща са процеси на съзнанието и те също трябва да бъдат разпознати в полето на съзнанието.

Духовният изследовател, който изследва съзнанието по начина, който посочих онзи ден, осъзнава, че това, което толкова често е неразбрано в днешно време и което не може да бъде схванато от научното мислене, е засвидетелствано от такива изтъкнати психични физиолози като Циен и други: че човешките същества могат да имат само преживяването на Аз-а, Аз-преживяването, такова каквото го имат, защото са обвързани с ритъма на живота на будност и сън.

Ако човек се научи да разпознава какво е душата, той също се научава да разпознава, че човешките същества познават само едно „аз“, защото не са винаги потопени в будния живот между раждането и смъртта. Представете си хипотетично, че будният живот се простира върху целия човешки живот между раждането и смъртта; представете си, че човек никога не би могъл да спи: тогава никога не би имал този контрапункт, в който егото осъзнава себе си във времето. Защото можеш да спиш, защото можеш да замениш това съзнание, което живее във външния сетивен свят и с ума, който е активен в сетивния свят, със съзнание между заспиването и събуждането, което не различава нищо, защото е скучно, ти имаш своето чувство за себе си. Човешките същества не биха се научили да казват „аз“ на себе си, ако не бяха хванати в ритъма на живота между съня и будността.

Странно е колко малко човек е склонен да реагира на подобни неща. Великият естетик Фридрих Теодор Вишер, известен като V-Вишер, се е занимавал с разглеждане на сънищния живот. Той е критикувал интересната книга на Йоханес Фолкелт за сънищната фантазия и е написал трактат по нея. Хората бързо го етикетирани като спиритуалист, въпреки че той със сигурност не се е занимавал с подобни неща в фалшив мистичен смисъл. Е, какво ли няма да направят хората с човек, ако искат да му навредят по някакъв начин? Но Вишер е знаел, че хората могат дълго време да казват: Това, което се изразява в сънищата, е фантастична материя. Разбира се, това е фантастична материя, но в тази фантастична материя

живее това, което е вечната сърцевина на душата. И ако човек не е подготвен, в пълен буден дневен живот, чрез буден дневен живот, чрез това, което може да се нарече виждащо съзнание, да развие идеи с такава сила, каквито иначе се намират само в сънищата, тогава той е напълно неспособен да погледне във вечността на човешката душа. Ако човек иска да надникне във вечната природа на човешката душа, той трябва да може да издигне това, което действа неволно в сънищата, до доброволно, напълно свободно съзнание. Но Фридрих Теодор Вишер веднъж обърна внимание по много интересен начин на нещо, което, ако бъде правилно проучено, хвърля огромна светлина върху човешкия живот. Той посочи, че тези, които не могат правилно да разберат сънищата, също не успяват правилно да разберат човешкия емоционален живот, страстния живот и чувстващия живот като цяло. Защо е така? Фридрих Теодор Вишер беше абсолютно прав! Точно както душата е активна в сънищата, само че тя се изживява в образи, които са спомени от живота, така и човешката душа е активна в емоционалния, афективния и страстния живот по време на будно дневно съществуване.

Ние сънуваме в чувствата си, в емоциите си, в страстите си. И всеки, който е способен истински да проследи живота на душата, знае, че същата степен на интензивност и същото качество на душевния живот, което се изразява в сънищата, макар и по необичаен начин, се изразява и по време на будния живот във всичко останало, което живее в човешките чувства. Духовното изследване показва, именно защото наистина наблюдава душата със своите методи, че човешките същества имат пълния си буден живот само за външно сетивно наблюдение и за живота на въображението. Ние сме истински будни само по отношение на сетивните възприятия и живота на въображението, докато сънищата ни привличат в будното ни ежедневие. Те привличат в будното ни ежедневие, така че това, което преживяваме емоционално, това, което е в нас по отношение на емоционалните импулси, се сънува. Докато будният живот протича в сетивните възприятия и въображенията, подсъзнателният живот, който може да бъде доведено до съзнание чрез духовната наука, продължава като поток от подсъзнателен живот в чувството, в живота на страстта; ние продължаваме да сънуваме, докато сме будни. И най-вече: ние продължаваме да спим, докато сме будни. Ние не само сънуваме, ние продължаваме да спим, докато сме будни.

Всичко, което живее в нашите чувства, ние го сънуваме, докато сме будни. Това, което живее във волята ни, не е по-съзнателно за нас в будното ни ежедневие, отколкото тъпото, едва доловимо съзнание по време на сън. Именно затова хората в областта на философията винаги са спорили дали волята може да бъде свободна или не, защото дори да са просветени философи, с обикновеното си съзнание те не могат да надникнат в действието на душата, когато тя се изразява във волята, също толкова малко, колкото могат да видят какво преживява душата по време на най-дълбокия сън без сънища. Защото животът на волята в нейната действителна

мистерия не само е сънуван, но е и проспаван в обикновеното съзнание. Ние не знаем нищо повече за всяко действие, което извършваме, за всичко, което влагаме в живота, отколкото това, което се простира от сетивното възприятие до въображението. Можете да се убедите, че психофизиолозите, които мислят задълбочено в научни термини, вече са стигнали до това заключение, когато изучавате много важната книга на Теодор Циен по психология: че човек трябва да спре при разположението на волята, при импулса на волята, при въображението; че не може да се продължи по-нататък. Едва тогава се случва завършеното действие, което отново навлиза във въображението. Това, което се намира между завършеното действие и въображението, е също толкова потопено в притъпеността на съзнанието в будното ежедневие, колкото това, което човек преживява между заспиването и събуждането, е потопено в тъмнина, когато през съня му не преминават сънища.

Така ние продължаваме да сънуваме по време на будното си ежедневие, продължаваме да спим. От съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват емоционалните импулси, а от съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват импулсите на волята. Така това, което се проявява в социалния живот, това, което се проявява в историята, възниква от съня ни и съня ни.

Ако човек изследва тези неща, е необходим – както говорих за онзи ден – способност за познание, която активира душата по съвсем различен начин от този, на който е способно обикновеното съзнание, и която му позволява наистина да види душевния живот като такъв чрез душата.

Днес бих искал да добавя и нещо за това какво трябва да направи съзнанието, за да стигне до възприятието на тези неща. Защото отново и отново ще възниква погрешното схващане, че духовният изследовател не доказва своите неща. Той ги доказва, като показва какво извършва душата, за да стигне до възприятието на тези неща.

Човек обаче не може да достигне до възприятието на тези неща, като се консултира само с обикновеното съзнание. Както казах, говорих за това онзи ден. Можете да намерите повече подробности в моите книги, като „Окултна наука“ и „Как да познаваме висшите светове“, или обобщени в книгата ми „Загадката на човека“, както и в последната ми книга, която ще бъде публикувана през следващите няколко дни: „Загадката на душата“. Но бих искал да подчертая едно нещо, което може би е от съществено значение за нашето разглеждане днес: видът мислене, който е напълно оправдан за научните идеи, трябва да стане съвсем различен, ако човешките същества искат напълно да разберат това, което съм казал и ще кажа. То не може да бъде схванато с начин на мислене, който се прилага правилно, когато се занимаваме с обикновения ежедневен живот. Това не е достатъчно, например, в областите, където се намират импулсите на социалния, моралния, правния и

етичния живот. Там човек се нуждае от понятия, които са свързани с реалността по много по-интензивен начин от научните понятия. Научните понятия се характеризират именно с това, че реалността, същността, е извън тях, че в известен смисъл не е нужно да се задълбочават в обекта, да се задълбочават в самата обективност. С тези понятия не може да се проникне в хуманитарните науки. За да се проникне в хуманитарните науки, е необходимо понятията да срастнат с живота, да се потопят в живота, така че да имат такова преживяване в себе си, да усещат такова преживяване да вибрира в себе си, каквото се случва в самите неща. Това може да се постигне само чрез откъсване от начина, по който човек се отнася към нещата в обикновеното съзнание чрез своите идеи. Но това обикновено съзнание с право се е разпространило в цялата област на естествената наука, защото само по този начин могат да се постигнат блестящите постижения на естествената наука.

Когато човек се заеме с духовно-научно наблюдение, неговите идеи стават нещо съвсем различно. Виждате ли, ако погледнете дърво от четири страни – вече съм давал този пример тук – снимано от четири страни, тогава тези четири страни са напълно различни една от друга и въпреки това винаги ще имате едно и също дърво. Не можете да видите какво всъщност е дървото от снимка.

В ежедневието хората са доволни, когато имат понятие като представяне на някакъв процес или същност, когато могат да изразят чист природен закон. Веднага щом човек навлезе в сферата на духовната наука, трябва да приложи понятия като тези снимки от четири страни. Човек никога не може да си изгради представа за същество или факт от реалния духовен свят, като просто си изгради понятие. Човек трябва да формира своите понятия по такъв начин, че те, така да се каже, да обикалят около нещото, че да го гледат от колкото се може повече различни страни, въпреки че понятието е само символично. Във външния живот хората са пантеисти, монадисти, монисти или някакъв друг вид „исти“. Те вярват, че с такова понятие наистина могат да изследват нещо от реалността. Духовният изследовател знае, че това не е възможно. Що се отнася до духовната сфера, не е възможно да се провежда пантеистично изследване, да се гледа дървото само от едната страна. Човек трябва едновременно да бъде монадист, да снима дървото от другата страна и т.н.; човек трябва да направи своите понятия вътрешно гъвкави.

Но по този начин получавате възможността наистина да се потопите в пълноценния живот. По този начин, както показах в книгата си „Загадката на човека“, вие ставате реалисти в своите представи. А е необходимо човек да става все по-реалистичен в своите представи. Към това се стреми духовният изследовател. Бих искал да поясня това с един пример.

Виждате ли, естественият учен е напълно прав да остане в сферата на обикновеното съзнание със своите понятия. Той постига нещо значително в своята легитимна област именно когато приема тези понятия такива, каквито са представени от

обикновеното съзнание, защото там те се оказват подходящи за схващане на фактите, които са очевидни за сетивата. Ако обаче естественият учен иска да разшири тези понятия отвъд фактите, които са очевидни за сетивата, той трябва да е наясно, че може да навлезе в празнота, че вече не остава верен на реалността. Следващият пример е много интересен в това отношение. Професор Дюар, велик научен мислител на нашето време, е описал много добре и смислено, въз основа на това, което изследователите могат да наблюдават днес, какво ще бъде крайното състояние на Земята след милиони години. Като се действа по напълно правилен физически начин, точно както един добър физик би се консултирал с всичко, човек може да си изгради представи за това как определени условия се променят за кратки периоди от време. След това, като разшири това, което се променя за по-краткия период, за дълъг период от време, човек може да изчисли, така да се каже, как ще изглежда ситуацията след милиони години. Професорът описва по много интересен начин как може да дойде време, когато например млякото ще бъде в твърдо състояние. Не знам как ще изглежда тогава; това е друг въпрос! Той описва как стените на стаята ще бъдат покрити с това бяло мляко; толкова твърдо ще бъде млякото. Разбира се, тогава то ще бъде със стотици градуси по-студено, отколкото е сега. Но няма да има течено мляко; млякото ще бъде в твърдо състояние. Всички тези неща са замислени с голяма научна проникателност и няма нищо лошо в това подобни хипотези да се излагат на научна основа.

За духовния изследовател веднага възниква друга мисъл, защото той мисли живо и реалистично, а не абстрактно. Човек може дори да вземе примера с млад човек на четиринадесет години, как се е променил до осемнадесетгодишна възраст, и след това да събере тези малки промени, според метода, използван от професор Дюар, и сега да изчисли какъв трябва да бъде този човешки организъм след триста години. Това е абсолютно същият метод. Само че след триста години човешките същества вече не живеят като физически човешки същества! Това веднага идва на ум на духовния изследовател. Подходът е напълно правилен, използвайки всички научни и физически усъвършенствания. Няма нищо лошо в него; той е напълно правилен. Не бива да се отхвърля като невярно, но не е реалистично; не прониква в реалността. По подобен начин човек би могъл да се върне назад от промените, които човешкият организъм претърпява, и след това да се запита, въз основа на тези промени: Какво е било преди триста години? Човек ще измисли нещо много хубаво - само че човешките същества не са живели преди триста години! Но именно по този модел онези, които формират теории, изграждат своите примери. Теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина – тя е претърпяла многобройни модификации, всички от които могат да бъдат известни – но това, което е в основата ѝ, по принцип е недопустима мисъл за духовния изследовател, защото както човекът не е живял физически преди триста години, дори ако е изчислил съвсем правилно по-ранното и по-късното му състояние, така и Земята не е

съществувала през периода, за който е установена теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина; и Слънчевата система не е съществувала. Дадох това само като пример за това как идеите могат да бъдат напълно правилни, могат да бъдат изведени от абсолютно правилни основи, но въпреки това не е задължително да бъдат реалистични.

Именно това постига духовният изследовател чрез своите упражнения, стигайки до идеи, които са верни на реалността, с които той схваща това, което може да бъде схванато само когато човек се потопи в реалността. И чрез такова потапяне човек се научава да разпознава какъв би бил Азът в обикновеното си съзнание, ако човешките същества не можеха да спят. Самосъзнанието или его-съзнанието изобщо не биха съществували в човешкото съзнание, ако човешките същества не живеяха във времевия ритъм на съня и бодърстването. Чрез пряко наблюдение човек се научава и да разпознава как качествата на чувството всъщност се сънуват, как качествата на волята всъщност се спят.

Бих искал да вмъкна нещо тук, така да се каже, в скоби, защото няколко души обърнаха вниманието ми към забележка, която направих онзи ден. Казах: Това, което духовният изследовател преживява, може да се превърне в понятия; но самото преживяване, прякото възприятие на духовното, не може да се запомни, а трябва да се преживява отново и отново.

Някой би могъл съвсем правилно да възрази: Как може човек да знае, че едно духовно преживяване е ново, ако не може да го запомни? Човек не може да запомни духовно преживяване, както не може да запомни и определени хора, които не присъстват. Духовното събитие, което изчезва, не се съхранява в паметта. Едва когато е трансформирано в понятия, в идеи, човек може да си спомни идеите. Само за да няма недоразумение, исках да кажа това в скоби, така да се каже.

Но сега бих искал да засегна и другата страна на човешкото съзнание с кратка забележка. Какво се случва, когато човек действително осъзнае това, което иначе винаги остава в подсъзнанието, това, което е сънувано, това, което е проспано, когато действително го издигне до съзнание чрез такива вътрешни процеси, каквито ще намерите описани в моите книги? Когато съзнанието за това се появи, тъй като то присъства само в обикновеното дневно съзнание за живота на сетивата и въображението, тогава човешкото същество действително научава например това, което иначе е само проспано в неговите волеви импулси. Но точно както човек се научава да разпознава, когато се фокусира върху живота на съня, че его-съзнанието е зависимо от живота на съня, по друг начин, като действително издига живота на волята от подсъзнанието до съзнанието, човек се научава да разпознава, че ако човек винаги е имал този живот на волята пред себе си, ако не е проспавал живота на волята, той би имал съвсем различно съзнание, съзнанието, което духовните изследователи всъщност развиват по определен начин. Това, което желае в нас, и в известен смисъл и това, което съответства на нашите чувства, което живее в нашите

емоционални импулси, би ни въздействало, ако го имахме пред себе си, както имаме живота си на въображение, като друг човек, сякаш имаме второ, различно човешко същество в себе си. Човекът би се разхождал с друг човек. И може да се каже: в мъдрия план на развитието е устроено така, че единното съзнание, от което човекът се нуждае за живота си между раждането и смъртта, е възможно благодарение на факта, че животът на волята е изтласкан в сън, така че той да не е разделен от необходимостта постоянно да гледа другия, който действително иска в него. Този друг човек е свързан с вечното ядро на човека, с вечното ядро на човека, което е свободно от физическото, с това, което не действа чрез физическото. Следователно, ако духовният изследовател наистина успее — казах онзи ден, че няма да се въздържа от никаква плахост да привлече внимание към неща, които наистина излизат от областта на духовното изследване с научна прецизност, като законите на естествената наука в областта на естествената наука — ако духовният изследовател наистина успее да внесе живота на волята и живота на чувствата в съзнанието, ако той засили вътрешната си дейност, така че да може да вдъхне живот не само на сетивата и въображението в себе си, но и на чувствата и волята, тогава светът се допълва от другата страна, от духовната страна; тогава човешките същества преживяват като реалност, че сме отделени от онези души, които са загубили телата си чрез смъртта, само чрез нашия сетивен и въображаем живот. В момента, в който съзнателно навлезем в нашия живот на чувствата и волята, ние навлизаме в област, където също стоим на обща основа с душите, преминали през портата на смъртта. Разделянето между така наречените живи човешки души и така наречените мъртви човешки души се преодолява от духовната наука. То се преодолява от духовната наука по много прецизен начин. Чрез много прецизен начин на гледане на нещата обаче, животът на душата трябва да бъде преобразен отново. Ако човек наистина иска да направи реални възприятия в тази област, в която човешките същества навлизат – сънищата идват неволно, преживяването в сънищата идва неволно – ако човек иска да внесе в съзнанието си нещо, което наистина идва от сферата, където живеят мъртвите, тогава човек трябва да използва точно такива произволни представи, но сега по-висши от тези на будното дневно съзнание, защото тези представи трябва да обхващат живота на чувствата и волята; той трябва да се изправи пред обектите в духовния свят със също толкова произволни представи, както иначе се изправя пред обектите в сетивния свят. В обикновените сънища човек не може да различи между това, което го принуждава да си представя, и самия себе си. Това разграничение е налице, когато духовният изследовател се приближава до живота, към който принадлежат и душите, преминали през смъртта.

Следователно, сънищата, които идват неволно, дори и да ни носят очевидни послания от свръхестествен свят, винаги трябва да се третират с повишено внимание. Духовният изследовател може да разпознае като свое истинско

наблюдение само това, което иска да осъществи с пълен произвол. Ако следователно изследователят иска да влезе в контакт с някоя душа, принадлежаща към духовния живот, която може да е преминала през портата на смъртта отдавна, той може да го направи, като предизвика това, което преживява с въпросната душа, чрез собствената си воля, а не по неволния начин, който се случва чрез сънищата. Виждате ли, духовното изследване ни води до разпознаването как друг свят нахлува в нашия свят, но такъв, който има дълбоко, интензивно значение за нашия свят, по простата причина, че нашият емоционален и волеви живот принадлежи на този свят.

За света, който е ограничен до сетивата, който трябва да бъде разбран чрез закони, извлечени от тези сетива, накратко, за света, който естествената наука разглежда, абстрактните идеи за будното и обикновеното съзнание са достатъчни. За света на социалния и моралния живот обаче се нуждаем от идеи, които съответстват на реалността. Идеи като теорията на Кант-Лаплас или идеи за крайното състояние на Земята могат да доведат само до грешка. Те могат да бъдат оправдани идеи, ако останем в сферата на теоретичните дискусии. В момента, в който човек въведе абстрактни, нереалистични идеи от науката в социалния живот и политическите структури, той има разрушителен ефект и причинява катастрофи в тази реалност. Идеите, които не са реалистични, имат съвсем различно значение в този контекст. Сега се оказва, че ако някой иска да наблюдава какво наистина се случва в хода на човешката история, какво движи историческия живот напред, не може да го наблюдава с научни идеи; защото този исторически живот не се преживява в област, където научните идеи могат да бъдат приложени. Цялата история не е истински импулсирана от човешките същества с будни идеи, а е сънувана. Това е важното нещо, което трябва да се има предвид – все още напълно парадоксална истина днес, точно както коперниканството е било парадокс, когато се е появило за първи път – историческият живот не се създава от вида идеи, с които сме свикнали в естествената наука. Социологическият, социалният живот не възниква от импулс, какъвто го разбираме в естествената наука, а е сънуван. Човешките същества сънуват социалния живот.

Винаги ми е било интересно – мога да направя тази лична забележка; интензивно се занимавам с този проблем повече от тридесет години, стремейки се да го изследвам от всички страни – намирах за интересно как хвърля светлина върху една мистерия, когато Херман Грим често ми казваше в разговор: Ако човек прилага обичайните понятия, научните понятия, към историческия живот, така че те да са подходящи, той няма да стигне доникъде. Ако човек иска да схване историческия живот, ако иска да се вгледа в импулсите, които действат в него, тогава може да го направи само с въображението. Херман Грим все още не е бил духовен изследовател; той отхвърлял подобни неща. Но той вярвал, че историческият живот може да бъде схванат само с въображението. Е, той не може

да бъде схванат и с въображението. Но Грим е бил поне личност, която е знаела, че човек не може да влезе в историческия живот с обикновени понятия.

Но духовната наука може да навлезе в нея, като добави към обикновеното съзнание имажинативно съзнание, вдъхновено съзнание и интуитивно съзнание, три свръхсетивни начина на възприятие на съзерцателното съзнание. Духовната наука внася в съзнанието това, което иначе би било сънувано, това, което иначе би било проспано.

В по-ранни векове и хилядолетия хората са имали известно инстинктивно осъзнаване на духовните реалности, както споменах онзи ден. Но това инстинктивно осъзнаване е трябвало да бъде загубено. То беше загубено и ще бъде загубено все повече и повече, тъй като блестящите постижения на естествената наука се доказват в своята област.

Това, което е било изгубено за инстинктивното съзнание, трябва да се завърне от другата страна. Следователно може да се каже: По време на инстинктивния живот на човека, морални и социални идеи, етични идеи и правни идеи са могли да се влеят в историческия, социалния и обществения живот, за които са мечтали; и така човечеството все още може да черпи от това, което е произлязло от инстинктивното съзнание.

Но сега сме навлезли в епоха, в която човечеството трябва да достигне пълно съзнание, в която човечеството трябва да постигне пълна свобода. Старото инстинктивно съзнание вече няма да е достатъчно. Намираме се в епоха, в която духовната наука трябва да изведе наяве онези сили, които трябва да бъдат ефективни в социалната структура на обществото, в етичната структура на обществото, в политическия живот. Това, което живее в социалния живот, никога не може да бъде схванато с понятия, извлечени единствено от сетивните възприятия, от будното дневно съзнание, от обикновеното съзнание. Херман Грим беше напълно прав - но той знаеше само половината от историята - когато каза: Защо английският историк Гибън е толкова важен, когато описва първите християнски векове от гледна точка на това, което е наближавало края си? И защо в неговия разказ за историята няма нищо за значителния растеж и развитие, които са настъпили в човешкото развитие в резултат на християнските влияния? Причината е, че Гибън използва и обичайните понятия, понятията за будното дневно съзнание. Но те могат да схванат само това, което загива; те могат да схванат само трупа.

Това, което се развива, това, което расте, е сънувано, проспано. И това може да бъде разпознато и разбрано само чрез духовната наука. Защото политическите импулси трябва да станат осъзнати, защото те вече не могат да бъдат просто инстинктивни, те трябва да бъдат разбрани чрез духовната наука в бъдеще.

Това е, което трябва да се разпознае от знаците на времето, особено в области, дълбоко свързани с човешката душа; дори от външни неща човек може да разпознае това днес. Нека вземем един пример, който е много разпространен днес.

Когато говоря за този пример, не бива да се мисли, че духовната наука иска да бъде едностранчива във всяка посока, иска да заеме страна в едната или другата посока, а по-скоро, че приема напълно сериозно, че човек може да осветли нещо само от едната страна с някоя концепция и че следователно прави нещо нередно, ако иска да въведе тази концепция директно в реалността. Вземете например материалистическия, историко-социологичен поглед върху социалния живот на човечеството и хода на историята, представен от Карл Маркс и други, който е блестящо ясен за някои хора. Ако човек следва този социалдемократически подход, ако следва Маркс в опита му да покаже с известна проникателност, че всичко, което се случва исторически, е резултат от определени класови борби, че материалните импулси определят структурата на историческия живот, тогава човек осъзнава: Човек може да разбере какво казва Карл Маркс в тази област само ако знае, че той описва реалности, макар и едностранчиво. Но какви реалности описва той? Той описва реалностите, които са отминали по времето, когато е писал книгите си! От XVI век нататък европейският живот и животът, принадлежащ на Европа, започват по такъв начин, че освен това, което конвенционално се разказва в историята – в края на краищата историята е предимно басня, каквато се преподава в училищата – освен това, което се разказва като реална история, има класови борби и материални импулси. Това, което се е появило до епохата, описана от Карл Маркс – той я описва едностранчиво, но не съвсем неоправдано – това, което вече е било сънувано от човечеството в момента, когато се опитва да приложи към него понятия на обикновеното съзнание, това, което е било реалност по времето, когато човечеството е сънувало, се изразява в обикновени понятия. Но сега се оказва, че ако методът на духовната наука, който се основава на реалността, не се приложи, тогава в социалните процеси не може да се намери нищо, което да се продължи от това, което човек иска да схване с обикновеното съзнание; не може да се намери нищо приложимо за по-нататъшния живот. Описанието на Карл Маркс е правилно за известна едностранчивост на живота през последните няколко века. То вече не е приложимо сега, когато човечеството се е самосънувало, е проспало това, което той описва. Наистина е така, че ако човек придобие понятия, съответстващи на реалността, не може да каже, че може да разчете важното от външния опит, както трябва да прави естествената наука. Всеки, който, на каквато и да е позиция в живота, трябва да се намеси в социалната структура, трябва да има понятия, съответстващи на реалността. Но тези понятия, съответстващи на реалността, не могат да бъдат извлечени от живота. Само това, което обикновеното съзнание схваща, може да бъде извлечено от живота.

Човек трябва да бъде ангажиран в социалния живот, ако иска да се занимава с живи понятия, а не с липса на реалност. Трябва да бъде ангажиран по такъв начин, че да не е зависим от този живот, който му дава нещо, а да познава законите, които иначе действат само в подсъзнанието, и да е способен да ги въведе в живота. От

въображаемостта, от вида знание, което може да издигне обикновените абстрактни идеи до вътрешна жизненост по такъв начин, че тези идеи да са картинни, но и потопени в реалността, от това въображаемо знание възникват всички онези понятия, които могат да бъдат ефективни в бъдеще по отношение на социалната структура. Социалните експерименти са останали толкова мрачни и са причинили толкова много реални грешки, защото хората са вярвали, че социалните понятия могат да бъдат разбрани по същия начин като научните понятия, защото тези понятия са били установени по начин, който е бил откъснат от реалността. От въображението, от потапянето в това, което иначе се преживява от обикновеното съзнание само като в сън, могат да бъдат извлечени онези импулси, необходими на всеки, който има нещо да каже, което може да се счита за социална идея. Всяка епоха е време на преход. Разбира се, тривиална истина е да се казва отново и отново, че една епоха е време на преход; Важното е какво се преобразува. Но в наше време инстинктивното съзнание преобразува в свободно, пълно съзнание, което живее под идеята за свобода. Старите импулси, произлизащи от инстинктивното съзнание – включително римското право – трябва да бъдат заменени от това, което осигурява въображение за социалния живот, вдъхновение за етичен и морален живот и интуиция за правния живот. Това със сигурност не е толкова удобно, колкото да се конструират всякакви правни понятия от абстрактното и да се знае, защото човек е интелигентен човек, как трябва да бъде целият свят. Човек знае това!

Като духовен изследовател, човек не е в това положение; човек трябва да проникне в реалността навсякъде. Днес човек има малка представа как се случва това. В продължение на десетилетия тази област се е разглеждала по този начин, от абстрактно. Човек не знае например как западните народи на Европа – като народи, а не като индивиди! – имат определени душевни характеристики, как народите от Централна Европа, народите от Източна Европа, Азия имат определени други душевни характеристики, как тези душевни характеристики са свързани с това, което представляват тези народи. Днес, в тези катастрофални времена, когато се вгледаме по-дълбоко, често виждаме това, което може да види само духовното изследване; виждаме тъжно събитие, преминаващо през човечеството в света, който е неразбираем за външното съзнание, чиито знаци говорят толкова ясно, в който човечеството може да намери пътя си само ако търси понятия, съответстващи на реалността. Реалистичните понятия не са тези, които са моделирани по естествената наука или по будното дневно съзнание, когато става въпрос за социален, морален и правен живот. Тук, в Швейцария, е направено начало, добро начало по отношение на правните понятия; направен е опит да се извлекат понятията за обикновените договорни отношения от конкретната реалност. В отличната си книга „Der Gesamtarbeitsvertrag nach Schweizerischem Recht“ („Колективният трудов договор съгласно швейцарското право“), публикувана

наскоро, д-р Роман Боос за първи път в днешно време започва да търси нещо в конкретната реалност, което принадлежи на правната структура.

Този начин за осветяване на правния живот по социален, морален и либерален начин трябва да продължи, ако искаме да намерим понятия, които отразяват реалността. Има едно просто средство – ако имаше просто средство – което би било много полезно, ако в радикалната си форма се направи опит да се покаже някъде как понятията за обикновеното съзнание, които изглеждат толкова великолепни в областта на естествените науки, са неспособни да се намесят в моралния и социалния живот. Достатъчно би било само да се опита да се сформира парламент от хора, които са велики в областта на философското размишление върху света, използвайки понятия, взети само от обикновеното съзнание, което се нарича още научно съзнание. Такъв парламент би бил най-подходящ да разруши общността, към която принадлежи, във възможно най-кратки срокове, защото такъв парламент би виждал само импулсите, които са към своя край.

Творческият живот принадлежи на онези, които могат да издигнат до съзнанието това, което иначе само сънува във външния реален живот и история, това, което е потънало в сън.

Ето защо утопиите са толкова мрачни. Утопиите са като опит да приложиш шахматна игра, която си изучавал, без да се съобразяваш с партньора си. Да формираш утопии означава да схванеш това, което би трябвало да живее в абстрактни форми на разбиране. Следователно, една утопия никога не може да съдържа нищо друго освен това, което може да разруши една общност, но не и това, което тя може да изгради. Защото това, което реалността може да изгради, не може да бъде схванато във връзка с интелектуални понятия; то работи само в живи въображения и има нещо в непосредствения си ефект, което е свързано, но не е същото като - моля ви да отбележите това изрично - това, което е свързано с художественото творчество. Най-многообразието ни се разкрива, когато разглеждаме именно този социален, този морален живот от гледна точка на духовната наука.

Преди всичко, когато това, което се изразява по този начин като социално-морални идеи, като правни идеи, навлезе в живота, то винаги може да достигне кулминация в човешка свобода. Тази човешка свобода никога не може да бъде разбрана от естествената наука, защото естествената наука не може да се справи с това, което е свободно в човешките същества; за естествената наука човешките същества не могат да бъдат свободни същества. Духовната наука обаче разкрива вечното ядро на човешката природа, за което ви разказах, което е като друго човешко същество в човешките същества. Естествената наука разкрива само едното човешко същество, а не другото; но другото е свободният. Свободният човек също живее в човешкото същество. Но чрез социалния и морален живот, чрез държавния живот, чрез етичния живот, свободният човек се изважда наяве.

Съвременният начин на мислене, който сега би трябвало да бъде опроверган от фактите, ако човек може да наблюдава правилно, всъщност води навсякъде, на теория, до изгонване на свободата.

Нека завърша, като добавя следното. Напоследък винаги е имало – и дори сега се появяват и предизвикват раздвижване – такива възгледи за социалния и моралния живот, за държавния и политическия живот, които сравняват държавата например с организъм, с форма на живот. Един отличен изследовател, на когото много се възхищавам, публикува сензационна книга: „Държавата като форма на живот“. Но тя наистина е пример за това, което трябва да бъде преодоляно. Някои са се опитали да направят тези аналогии, да сравнят държавата с организъм. Можете да сравните всичко. Ако ставаше въпрос за сравнение, лесно бихте могли да направите сравнения между праскова и бастун; зависи само дали сте достатъчно умни, за да го направите! Сравненията изобщо не са важни; важното е сравнението да е реалистично, ако изобщо ще се използва.

Е, днес не мога да навлизам в подробности, защото нямам достатъчно време. Но ако човек наистина сравни това, което пулсира в социалния и морален живот, с това, което съществува в органичния живот, тогава сравнението е валидно само дотолкова, доколкото трябва да сравни отделното състояние, всъщност отделната общност, с клетка. А ако някой иска да сравни съвкупност от клетки, като например организъм, може да използва само целия живот на цялата земя за сравнение с организма.

Както казах, споменатата книга „Държавата като форма на живот“ от Кьелен е абсолютно невъзможна, защото използва това сравнение по напълно невъзможен начин. Ако обаче човек използва сравнението правилно, може да сравни отделното състояние с клетката и целия живот на Земята с организъм, съставен от отделни клетки. Тогава този организъм все още не съдържа това, което се развива в организма като душа, като дух. Но това, което се развива в организма като душа, като дух, е това, което има значение; дори е много важно духът да бъде добавен към цялостния живот на Земята. И само такава социална структура на Земята ще бъде правилно разбрана, която, когато се разглежда чисто външното, не приема мнението, че може да обхване и цялото човешко същество.

Точно както човек може да обхване душата или духа в организма, толкова малко може човек, дори ако разшири органичния поглед върху цялата земя, да обхване в чистия държавен живот това, в което се корени човешката свобода. Защото човешката свобода надхвърля организацията.

Това е нещо, което може да докаже, ако го разберете напълно, че дори видът мислене, който обикновената абстрактна форма на съзнание внушава при разглеждането на държавния живот, трябва да изключва понятието за свобода.

Духовната наука, като разглежда живота, който е свободен от физичността, който не може да бъде сравнен с организъм, ще бъде призвана да въведе отново в живота концепцията за свободната човешка душа.

Започнах този процес още през 1894 г., когато написах своята „Философия на свободата“ – която, за съжаление, отдавна не се печата – опитвайки се да покажа как, развивайки истински свободен душевен живот, различен от концепцията за причинно-следствена връзка, правилно разглеждана в естествената наука, човешките същества могат да живеят свободата си. Докато човек не вярва, че естествената наука е напълно права, отричайки свободата в своята област, защото тя се занимава само с това, което няма свобода – докато не разбере това, той също не разбира, че това, към което се отнася свободата, не може да бъде схванато и от естествената наука.

Но духовната наука постига това, като показва, че освен тялото си, което в известен смисъл е израз на душата и духа им, човешките същества имат духовен аспект, който може да бъде схванат само чрез интуитивно съзнание, чрез свръхсетивно съзнание: чрез имажинативно съзнание, от което произтичат и социални идеи, чрез вдъхновено съзнание, от което произтичат морални идеи, които се преживяват в обикновения живот в състрадание, в емпатия с другите хора, от което, когато стане интуитивно съзнание, произтичат и правни идеи, защото в интуитивното съзнание човешкото същество не само прониква в това, което е другото същество, но чрез това интуитивно съзнание и преживява другото същество до известна степен в себе си. И както духовната наука прониква в това, което е вечно в човешките същества и може да бъде схванато само чрез имажинативно, вдъхновено, интуитивно съзнание, духовната наука прониква и в това, което може да пулсира в човешкия живот под светлината, под слънцето на свободата. Днес все още е доста парадоксално, когато, за да опише реалността, човек се оказва, че импулсите на съня и сънищата пулсират в историята, в социалния живот, в моралния живот, в правния живот, в живота на свободата и че това, което пулсира там, може да бъде открито само чрез духовната наука. Но трябва да споменавам отново и отново: това, което духовната наука трябва да внесе в света като парадокс за настоящето, може да се сравни с парадокса, който Коперник внесе в света, когато хората вярваха, че земята стои неподвижно, а слънцето и звездите се движат около нея. Той замени това с обратното. Едва през 1822 г. определена църква позволи на хората да вярват в коперниканизма! Сега, колко време ще отнеме, преди учените и така наречените образовани хора на днешния ден да позволят или вече да не се срамуват, сякаш е суеверие, да приемат, че духовната наука обяснява живота, разширява го до понятия, които съответстват на реалността, и води до плодотворни понятия, предстои да видим. Но знаците на времето говорят толкова силно, че човек би си пожелал това да се случи много, много скоро! Но просветлените, изключителни умове винаги са виждали истината, дори и само в отделни проблясъци на

вдъхновение. Духовната наука всъщност не е нищо ново в това отношение. Тя просто обобщава систематично и чрез реалистично наблюдение какво винаги са представлявали проблясъците на вдъхновение на най-забележителните личности на човечеството.

И както споменах за такъв дух на вечността вчера накрая, нека спомена същия днес: Гьоте. Той също се занимаваше с историята, с гледната точка на историята. Той чувстваше, въпреки че духовната наука още не е съществувала по онова време - времето за нея още не е дошло в неговата епоха - че това, което пулсира в историческия живот, не съдържа това, което може да се внесе в понятията, които се отварят в обикновеното въображение и обикновеното сетивно възприятие. Той чувстваше, че това, което живее в историята, дори великите неща, които живеят в историята, съдържат импулси, които са различни от абстрактните идеи на обикновения интелектуален живот. Ето защо Гьоте изрече значимите думи за историята: „Най-хубавото нещо, което имаме от историята, е ентусиазмът, който тя поражда.“ - чувство, което тя поражда, когато човек може да се потопи в историческото ставане и да не понижава нещо като теоретиците на обикновеното съзнание, а когато изведе нещо, което говори не само на въображението и сетивното възприятие, но и на това, което е сънувано в емоционалните импулси, което е дори проспано във волевите импулси. Тогава човек има това, което живее в историята, а не трупата на историята.

И по отношение на социалния и моралния живот, по отношение на свободата и правния живот, би искало да се каже: Човечеството ще трябва да стигне до такова разбиране за реалността на тези неща, че цялото човешко същество да участва, включително и това, което иначе спи в будно съзнание, защото в противен случай човешкото същество остава напълно несъзнателно за сферата на социалния и моралния живот.

И така, ще става въпрос за стимулиране, вдъхновяване и насърчаване именно на това, което не е теоретично у човешките същества, на това, което е подобно на ентусиазма, на това, което има ефекта на изкуството - изкуство, казвам аз! И така, в края на такова размишление, човек вероятно ще трябва да изрече думи, подобни на тези на Гьоте, които току-що цитирах, думи, които по определен начин обобщават това, което днес би могло да бъде стимулирано само в кратко размишление, но и това, което само искаше да бъде стимулирано, обобщението на това, за което вярвам, че трябва да се говори днес под влиянието на знаците на времето. Става въпрос за това човек да открие целия си човек, за да действа подходящо в социалния и морален живот, за да допринесе допълнително за оформянето на социалната и моралната структура и политическия живот. Става въпрос за това човешките същества не само да стигнат до абстрактни идеи в тази област, не само до физиологичен поглед, но и да стигнат до реални сили, сили на живота, пропити с ентусиазъм. Времето ги чака, това тъжно, това катастрофално, това време на

изпитания! Духовната наука иска само да даде отговора на това кое е правилно и трябва да стои в основата на този ентусиазъм, а духовната наука е убедена, че когато човечеството намери пътя си обратно към своята вечна, безсмъртна природа, към онази част от човешкия живот, от която извира импулсът на свободата, тогава човечеството ще намери и правилните пътища, за да се измъкне от хаоса, в който е изпаднало, всъщност, а не само чрез илюзия.

6. Духовно-научни открития върху идеите за свобода и социално-моралния живот

Всеки, който днес чува за антропософската духовна наука, както е предвидена в тези разсъждения, много често си формира мнението, въз основа на чутото за нея, че си има работа с нещо, което иска да се вмъкне в съвременния духовен живот по сектантски или подобен начин. Особено след като започна строителството на сградата в Дорнах, близо до Базел, за да се култивира това духовно-научно направление, както тази сграда, така и цялата духовна наука са вписани в шаблона – а шаблоните са толкова необходими днес – на едно сектантско духовно движение. И е трудно да се направи нещо срещу подобни предразсъдъци. Те стават все по-закоренени и почти съм изкушен да кажа: колкото повече се опитваш да се бориш с тях, толкова по-интензивни стават и толкова по-силни стават.

Като въведение, бих искал само да отбележа днес, че основите на антропософски ориентираната духовна наука нямат нищо общо със сектантски тенденции или сектантски цели. Всъщност, както антропософски ориентираната духовна наука се разбира тук, тя не се е развила от някакъв първоначално религиозен импулс, а по-скоро стои на позицията, че това, което търси, е необходимо начинание на нашето време, особено с оглед на големите и значителни постижения на научното мислене през последните векове и особено в последно време.

Научното мислене, което е постигнало толкова много в определена област, при повнимателно разглеждане се оказва неспособно да се справи с действителните загадъчни въпроси на човечеството, отнасящи се до сферата на духа. Именно когато научното мислене постига най-забележителните, най-значимите и най-точните резултати в своята област, то се оказва неспособно да го направи. И съществува историческа необходимост духовно-научните изследвания да стоят редом с естествената наука в днешно време, но със същата сериозност, с която самата естествена наука действа.

И така, вярата и стремежът на тази антропософски ориентирана духовна наука е също така да не се намесва в никое религиозно движение, да не се намесва в никое религиозно движение, в това или онова религиозно убеждение на този или онзи човек; Напротив, тя ще върне хората, които са се отклонили от религиозния живот, обратно към този религиозен живот. Но това е само странична бележка.

Но, както казах, бих искал да посоча няколко неща в това отношение като въведение, защото, поне вътрешно, те не са напълно несвързани с темата на тази вечер.

Често съм подчертавал тук-там, че ниции религиозни убеждения не се влияят от това, което се представя като духовна наука. Колко често е било подчертавано, по-специално, че духовната наука не се намесва в религиозните движения и най-вече не иска да бъде и не може да бъде, предвид настоящите обстоятелства, това, което

би могло да се нарече основаване на нова религия или нова секта или нещо подобно - колко често е било подчертавано това! Обаче, точно когато това се подчертава, определена страна много често повдига обвинението, че духовната наука няма какво да каже за този или онзи религиозен импулс. И след това е критикувана, че няма какво да каже за това или онова. Докато мълчанието произтича именно от тенденцията да не се намесва в това, което представителите на религиозните деноминации трябва да правят в своята работа. Човек не иска да убеждава другите за нищо. И тогава е лесно да се изкове оръжие от това, което не се прави, за да не се нарушат никакви права. Разбира се, ако се прави обратното, от това се изгражда и опозиция.

Ами, просто исках да отбележа, че всеки, който проследи произхода на духовно-научните начинания, ще открие, че те възникват в пряка линия на развитие от изискванията, поставени от самата правилно разбрана естествена наука.

При по-внимателно разглеждане обаче именно на тези предположения, които бяха обсъдени тук онзи ден, става очевидно, че този научен подход, именно заради това, което го прави велик, от своя страна трябва да е неадекватен именно за онези въпроси, които ще бъдат предмет на днешните дебати, за въпросите на моралния и социалния живот.

Днес често чуваме от различни страни, че това, което е направило естествената наука велика, това, което е постигнала, трябва да бъде направено плодотворно и за социалната или социологическата перспектива, направено плодотворно за перспективата за интегриране на етични и морални идеи в човешкото общество и т.н.

Сега бих искал да започна с нещо, което се чува много често днес. Днес преценката на хората е предизвикана по много различни начини от трагичните, катастрофални събития, сполетели цялото човечество на земята – може да се каже, че днес вече е така – да си съставят мнение за това или онова, което носят големите, дълбоко остри, тъжни събития. Един човек трябва да си състави мнение за това или онова, което носят тъжните събития, поради позицията и професията си; друг ще си състави мнение единствено от добротата на сърцето си, от съчувствие към съдбата на цялото човечество. И именно от тези значими, дълбоко драматични събития е възникнала необходимостта някои да си съставят мнение за това, което можем най-общо да наречем социалния живот на човечеството, живота на човечеството в самото човешко общество.

Когато възникнат подобни въпроси, много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък със събития. Как може това или онова да бъде решено под влиянието на днешните тъжни събития? – много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък с това, което хората мислят, че знаят за хода на социалния живот до наши дни.

За много хора историята е разбираемо основата, върху която искат да формират преценка за това как събитията, развили се в човешкия живот до този етап в тази или онази област, биха могли да се развият по-нататък.

Всеки, който е напълно ангажиран със събитията на днешния ден, ще трябва да признае, че тези събития не създават у много хора впечатлението, че от тях трябва да се научи нещо съвсем ново, че в много отношения е необходимо да не се придържахме към преценките, които са били направени преди четири или пет години за импулсите на човешкия живот.

Тези, които са дълбоко въвлечени в тези събития с душата си, ще трябва да си изградят тази преценка за преобучение. Може би един от най-тъжните симптоми е, че тази преценка за преобучение все още не се е наложила в широки слоеве на обществото, въпреки че тези тъжни събития продължават от толкова дълго време, че все още има толкова много хора днес, които вярват, че могат да приложат същата преценка към определени неща днес, която са могли да приложат преди четири или пет години. Знаците на времето биха могли да ни научат много в това отношение. Бих искал да започна с пример от съвременната история, а след това и с един от по-широките исторически контекст.

Тези, които изучават съвременната история, знаят, че така наречените разумни хора, хора, които са формирали мнението си въз основа на привидно преследване на фактите, са вярвали, че могат да кажат с пълна експертиза, когато тази война избухва: Предвид общите икономически и социални условия, които сега са се развили в човечеството като социална структура, тази война не може да продължи повече от четири, най-много шест месеца. Наистина не са били незначителни хора, които са избрали това мнение, за което са вярвали, че е дълбоко вкоренено в правилен поглед върху това, което познавач на обстоятелствата може да наблюдава.

Как самите събития опровергаха подобна привидно правилна преценка! Колко малко човек е все още склонен да си каже: Такива правилни преценки са опровергани и човек трябва да се научи отново. По такива въпроси човек трябва да се научи отново. — Човек не бива просто да се придържа към разбираемия предразсъдък, че историята учи това или онова. Историята ни е учила, че войната не може да продължи повече от четири до шест месеца; но как историята отразява реалността, ни е научила самата реалност!

Друг пример, взет от по-широк исторически контекст: През 1789 г., може да се каже, в зората на епохата, в която за първи път се е появила науката за историята, каквато я познаваме днес – защото тя не е толкова стара, колкото се смята; науката за историята, каквато я разбираме днес, е едва на повече от сто години, факт, известен на много малко хора. В зората на съвременното историческо мислене, един наистина велик човек заема поста си на преподавател по история: Шилер в Йена. И речта, с която той заема поста си на преподавател по история, става

известна: „За философската глава и хляба, учен“. В тази реч, през 1789 г., Шилер изразява едно много, много забележително изречение като свое убеждение, като това, което би трябвало да проникне в неговия исторически възглед. Това изречение гласи: „Европейското общество сякаш се е превърнало в едно голямо семейство; членовете на домакинството може да са враждебни един към друг, но се надяваме, че вече няма да се разкъсват един друг.“ Това изречение е изречено от някой, който се е опитвал с гений да проникне в това, което учи историята, и който също, не може да се отрече, самият той е притежавал малко гений. Изречено е непосредствено след Френската революция, с всичко, което тя донесе след себе си. Ако сега вземем предвид по-дългите периоди, които са последвали, как се проявява наученото от историята на Шилер – че европейските народи, че европейските държави са се превърнали в едно голямо семейство, че са изглеждали като едно голямо семейство, че може да са враждебни един към друг, но вече не могат да се разделят? Нещо трябва да произтича от това, което ни учат днес знаците на времето. Тоест, че наистина научаваме нещо от тях.

А сега, какво да кажем за основния принцип, твърдението: Историята учи това или онова? — Преди всичко, трябва да сме наясно, че не можем да съдим живота само по външните му симптоми. Именно това се стреми да направи духовната наука: да се отдалечи от повърхността и да проникне в по-дълбоките основи на живота. Животът не може да бъде съден по външните му симптоми. Това, което се е появило като научен начин на мислене — както казах, аз го ценя високо — се е развило от навиците на мислене, от импулсите на мисълта, които са се появили у човечеството през последните няколко века. То е израз на тези импулси на мисълта. И не само научното мислене, но и цялото човешко мислене е било привлечено от тези навици на мислене, така че тези навици на мислене не само имат благотворен ефект в науката, но трябва да имат ефект и в други области на живота. Вече може да се каже, че са положени големи усилия, за да се пренесе това, което е направило естествената наука велика, в други области на човешкия живот като посока на мисълта, като мисловен импулс. Днес ще се занимаем предимно със социологическите и моралните аспекти. Но импулсите са имали различен ефект там. Всеки, който е способен да следи съвременната история в по-задълбочен смисъл, знае колко тясно са свързани ефектите от тези импулси във времето с катастрофалните събития, които преживяваме днес.

Бих искал само да спомена като отправна точка, че изключителни мислители по-специално са се стремили да пренесат това, което се е оказало толкова важно като научен начин на мислене, в социологическата област, да го приложат към наблюдението, което в крайна сметка води до историята, историческия живот на човечеството.

Нека споменем един пример в тази насока, но биха могли да се посочат стотици и стотици примери. Великият английски философ Хърбърт Спенсър се е опитал да

приложи биологичните концепции и идеи, извлечени от научния възглед за живота, към социалното съвместно съществуване на човешките същества. Концепцията за развитие е била прилагана към всичко. Тя е била правилно приложена и към човешкия живот.

Хърбърт Спенсър каза: Виждаме развитие в органичния живот, в живота на животните, в живота на самите човешки същества; отделното живо същество се развива по такъв начин, че излиза от зародиша, от троен слой клетки, така наречените ектодерма, ендодерма и мезодерма. Това са трите слоя клетки, от които се развиват различните органи на животните и хората. Хърбърт Спенсър, който е бил свикнал с научните понятия, сега се опитва да приложи този начин на разбиране на научния процес към историческия и социалния живот. Той се опитва да разбере какво се развива в човешкия живот, в моралния, историческия и социалния живот, по такъв начин, че то също се развива, така да се каже, от тройна стратификация. По много интересен начин той прехвърля всички онези органични системи, които се развиват от ектодермата при хората и животните, към факта, че в социалния живот действията и дейностите на онези хора, които принадлежат към военната класа, биха се развили от социалния ектодерм, така да се каже, онези хора, които принадлежат към работническата класа, от социалния ендодерм, а онези, които принадлежат към търговската класа, посредническата класа в обществото, от ендодерма. Тогава само необходимо следствие е твърдението на великия английски философ Хърбърт Спенсър: тъй като нервната система и мозъкът се развиват от ектодермата в организма, най-доброто също се е развило от социалната ектодерма. Разбира се, аз не споделям този милитаристичен възглед на философа Хърбърт Спенсър, нито пък искам да го коментирам подробно тук по лесно разбираеми причини; но само необходимо следствие е за него да каже, че управляващите кръгове на всяка държава задължително трябва да произлязат от военните, защото в противен случай държавата не би имала нервна система, нямаше да има система от глави, нямаше глави, а само подчинени органи. Това е само един пример, но биха могли да се цитират стотици и стотици, за толкова често правения опит за директно пренасяне на научното мислене към разбирането на социалния и историческия живот.

Всеки, който има усет за подобни неща – говоря само за усет за нещата в началото – ще види как всички тези опити показват само едно нещо, а именно, че с подобни идеи, които постигат толкова много в естествената наука, човек изобщо не може да се доближи до това, което е ефективно в социалния живот. Човек не може да се доближи до тези неща. Възниква големият въпрос: Защо не можем да се доближим до тези неща?

Сега очевидно ще трябва да започна от нещо много, много отдалечено, за да пренеса нашите разсъждения в моралната и социалната сфера. Но в духовната

наука, тъй като тя трябва да се стреми към коренно различен вид познание от естествената наука, някои неща трябва да бъдат внесени от много далеч днес. Първото нещо, което трябва да отбележа във връзка с казаното от мен онзи ден, е, че хората днес не са много склонни да включат целия човешки живот в знанията си. Това, което е включено в знанието им, е това, което се съдържа в будния ежедневен живот.

Сега, всеки, който е следил моите дискусии онзи ден, няма да ме заподозре в желание да въведа някакви фантастични, подобни на сънища неща в духовно-научните разсъждения; но това трябва да се подчертае: Целият човешки живот се състои от това, което човешките същества преживяват в будното си ежедневие – днес не мога да навлизам в други същества поради ограничения във времето – и от това, което навлиза в този живот по време на сън и сънуване, което първоначално се появява и извира в хаотични образи от живота на съня. Най-забележителните и странни възгледи са се формирали в областта на научното мислене, също и по отношение на съня и сънуванията. Би било много интересно да се включи в това в някакъв момент. Трябва обаче да бъде кратък по отношение на тези неща, които само ще бъдат споменати тук. Преди всичко хората имат наистина странни представи за това какво се случва по време на сън. Трябва да обърна внимание на това.

Кой днес, дори като учен, не е често убеден, че сънят идва от умора, че хората просто се уморяват и тогава сънят трябва да дойде. Всеки може лесно да опровергае тази теория за умората, като си спомни, че добре храненият пенсионер, който някак си се озовава на концерт или лекция и заспива след първите пет минути, не е задължително да заспива от умора, а че за това трябва да има съвсем други причини.

Всеки, който изследва тези неща, ще види, че умората се причинява от съня, а не сънят от умората. Сънят и бодърстването са всъщност ритъм на живот, който трябва да се редува, защото едното е също толкова необходимо за човешкия живот, колкото и другото.

Сега, както казах, не мога да навлизам в действителните характеристики на този ритъм на живот; но важното е, че духовната наука е принудена, от една страна, да изследва тази друга страна на човешкия живот, съня, с неговото разкриване в сънищата, и от друга страна, да установи, че това, което наричаме сън и сънища, е много по-разпространено в човешкия живот, отколкото обикновено се предполага в тривиалната преценка.

Духовната наука изобщо не се интересува от възприемането на стари суеверни предразсъдъци. И със сигурност е едно от старите суеверни предразсъдъци да се приписва някакво пророческо значение на сънищата за нещо в бъдеще. Но понякога в такива стари суеверия има зрънце истина. Само че човек не бива да ги приема така, както обикновено се приемат.

Когато наскоро изнесох поредица от лекции и следователно успях да говоря по-подробно, отколкото мога тук, където разполагам с по-малко време, аз също обърнах внимание на това как духовната наука трябва да се справи с проблема на съня и сънищата. Тези, които практикуват психоанализа, отговориха, че тази антропософски ориентирана духовна наука говори за определено висше знание, което по отношение на силата, с която действа върху съзнанието, може да се сравни с образите на сънищата, присъстващи в съзнанието, но че психоанализата, която е толкова просветена и научна, е права в това отношение, защото използва това, което хората сънуват, само за да изследва човешката природа, виждайки само символика в изразите на сънищата, виждайки само символика във всичко, което се случва извън обикновеното съзнание, в така нареченото подсъзнание; докато аз, например, като представител на духовната наука, приемам това, което иначе се случва в подсъзнанието, за реалност.

Е, не би могло да се предложи нищо по-малко точно, нещо по-подвеждащо. Защото в истинската антропософски ориентирана духовна наука, на никого никога не би му хрумвало да счита това, което сънят представя, какво е непосредственото съдържание на съня, просто за символично. Може уверено да се каже, че ако психоанализата вярва, че е по-висша от духовната наука, защото разглежда сънищата като символични, духовната наука не се стреми да разглежда съдържанието на сънищата като реалност, а по-скоро показва, че съдържанието на сънищата няма никаква реална стойност или смисъл. Напротив, тя казва: това, което живее в съня, това, което е активно в съня, е свързано с това, за което говорих онзи ден, това, което човешкото същество опознава като своето вечно ядро. Когато човешкото същество работи в съня – ако може да се нарече работа – тогава в съня работи излишък от обикновеното му съзнание, този излишък от обикновеното му съзнание, който, когато се разгледа по-отблизо чрез осъзнаване, което ще бъде обсъдено принципно скоро, се оказва свързан с вечното ядро на човешкото същество, което влиза в духовния живот след смъртта през портата на смъртта. Това, което живее в сънищата, е и това, което сега работи в нашето бъдеще. Но това, което човек преживява в сънищата, образите, които преживява, нямат нищо общо с реалността, която стои в основата на съня.

Следователно, духовният изследовател никога няма да гледа на сънищата по начин, който да пренебрегне следното: Когато някой сънува нещо, сънят се основава на духовен факт, но образите от съня, които са преживени и разказани като преживени в съня, могат да бъдат напълно различни. Един човек може да преживее същото нещо като друг насън, но може да разкаже съня по съвсем различен, радикално различен начин, защото образите от съня му имат съвсем различно значение. Какво е важно за духовния изследовател, когато става въпрос за сънищата? Не е важно за него да преследва образите от съня като такива – дали ги схваща в тяхната реалност или в тяхната символика – а по-скоро вътрешната драма на съня: как един

образ следва друг, дали един образ замества следващия, т.е. дали е релаксация или уплаха и други подобни. Тази вътрешна драма, която душата преживява напълно подсъзнателно, се разкрива на обикновеното съзнание само по това, че подсъзнателното преживяване е облечено в спомени от ежедневието. Това, което действа в подсъзнанието като драма на душата, е облечено в образи. Същото преживяване може да бъде облечено по различен начин за стотици хора, в стотици различни образи. Всеки, който като духовен изследовател се запознава със сън, знае, че не трябва да го слуша, гледайки съдържанието му, а по-скоро как се случва в него, начина, по който образите се появяват. Там се крие същността.

Споменавам това, защото трябва да кажа във връзка с това, че когато чрез духовни упражнения, чрез укрепване на специалните душевни сили по начина, споменат тук онзи ден, човешкото същество прозре своята вечна същност, тогава то разпознава какво всъщност представляват сънят и сънищата. Тези неща са процеси на съзнанието и те също трябва да бъдат разпознати в полето на съзнанието.

Духовният изследовател, който изследва съзнанието по начина, който посочих онзи ден, осъзнава, че това, което толкова често е неразбрано в днешно време и което не може да бъде схванато от научното мислене, е засвидетелствано от такива изтъкнати психични физиолози като Циен и други: че човешките същества могат да имат само преживяването на Аз-а, Аз-преживяването, такова каквото го имат, защото са обвързани с ритъма на живота на будност и сън.

Ако човек се научи да разпознава какво е душата, той също се научава да разпознава, че човешките същества познават само едно „аз“, защото не са винаги потопени в будния живот между раждането и смъртта. Представете си хипотетично, че будният живот се простира върху целия човешки живот между раждането и смъртта; представете си, че човек никога не би могъл да спи: тогава никога не би имал този контрапункт, в който егото осъзнава себе си във времето. Защото можеш да спиш, защото можеш да замениш това съзнание, което живее във външния сетивен свят и с ума, който е активен в сетивния свят, със съзнание между заспиването и събуждането, което не различава нищо, защото е скучно, ти имаш своето чувство за себе си. Човешките същества не биха се научили да казват „аз“ на себе си, ако не бяха хванати в ритъма на живота между съня и будността.

Странно е колко малко човек е склонен да реагира на подобни неща. Великият естетик Фридрих Теодор Вишер, известен като V-Вишер, се е занимавал с разглеждане на сънищния живот. Той е критикувал интересната книга на Йоханес Фолкелт за сънищната фантазия и е написал трактат по нея. Хората бързо го етикетирали като спиритуалист, въпреки че той със сигурност не се е занимавал с подобни неща в фалшив мистичен смисъл. Е, какво ли няма да направят хората с човек, ако искат да му навредят по някакъв начин? Но Вишер е знаел, че хората могат дълго време да казват: Това, което се изразява в сънищата, е фантастична материя. Разбира се, това е фантастична материя, но в тази фантастична материя

живее това, което е вечната сърцевина на душата. И ако човек не е подготвен, в пълен буден дневен живот, чрез буден дневен живот, чрез това, което може да се нарече виждащо съзнание, да развие идеи с такава сила, каквито иначе се намират само в сънищата, тогава той е напълно неспособен да погледне във вечността на човешката душа. Ако човек иска да надникне във вечната природа на човешката душа, той трябва да може да издигне това, което действа неволно в сънищата, до доброволно, напълно свободно съзнание. Но Фридрих Теодор Вишер веднъж обърна внимание по много интересен начин на нещо, което, ако бъде правилно проучено, хвърля огромна светлина върху човешкия живот. Той посочи, че тези, които не могат правилно да разберат сънищата, също не успяват правилно да разберат човешкия емоционален живот, страстния живот и чувстващия живот като цяло. Защо е така? Фридрих Теодор Вишер беше абсолютно прав! Точно както душата е активна в сънищата, само че тя се изживява в образи, които са спомени от живота, така и човешката душа е активна в емоционалния, афективния и страстния живот по време на будно дневно съществуване.

Ние сънуваме в чувствата си, в емоциите си, в страстите си. И всеки, който е способен истински да проследи живота на душата, знае, че същата степен на интензивност и същото качество на душевния живот, което се изразява в сънищата, макар и по необичаен начин, се изразява и по време на будния живот във всичко останало, което живее в човешките чувства. Духовното изследване показва, именно защото наистина наблюдава душата със своите методи, че човешките същества имат пълния си буден живот само за външно сетивно наблюдение и за живота на въображението. Ние сме истински будни само по отношение на сетивните възприятия и живота на въображението, докато сънищата ни привличат в будното ни ежедневие. Те привличат в будното ни ежедневие, така че това, което преживяваме емоционално, това, което е в нас по отношение на емоционалните импулси, се сънува. Докато будният живот протича в сетивните възприятия и въображенията, подсъзнателният живот, който може да бъде доведено до съзнание чрез духовната наука, продължава като поток от подсъзнателен живот в чувството, в живота на страстта; ние продължаваме да сънуваме, докато сме будни. И най-вече: ние продължаваме да спим, докато сме будни. Ние не само сънуваме, ние продължаваме да спим, докато сме будни.

Всичко, което живее в нашите чувства, ние го сънуваме, докато сме будни. Това, което живее във волята ни, не е по-съзнателно за нас в будното ни ежедневие, отколкото тъпото, едва доловимо съзнание по време на сън. Именно затова хората в областта на философията винаги са спорили дали волята може да бъде свободна или не, защото дори да са просветени философи, с обикновеното си съзнание те не могат да надникнат в действието на душата, когато тя се изразява във волята, също толкова малко, колкото могат да видят какво преживява душата по време на най-дълбокия сън без сънища. Защото животът на волята в нейната действителна

мистерия не само е сънуван, но е и проспаван в обикновеното съзнание. Ние не знаем нищо повече за всяко действие, което извършваме, за всичко, което влагаме в живота, отколкото това, което се простира от сетивното възприятие до въображението. Можете да се убедите, че психофизиолозите, които мислят задълбочено в научни термини, вече са стигнали до това заключение, когато изучавате много важната книга на Теодор Циен по психология: че човек трябва да спре при разположението на волята, при импулса на волята, при въображението; че не може да се продължи по-нататък. Едва тогава се случва завършеното действие, което отново навлиза във въображението. Това, което се намира между завършеното действие и въображението, е също толкова потопено в притъпеността на съзнанието в будното ежедневие, колкото това, което човек преживява между заспиването и събуждането, е потопено в тъмнина, когато през съня му не преминават сънища.

Така ние продължаваме да сънуваме по време на будното си ежедневие, продължаваме да спим. От съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват емоционалните импулси, а от съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват импулсите на волята. Така това, което се проявява в социалния живот, това, което се проявява в историята, възниква от съня ни и съня ни.

Ако човек изследва тези неща, е необходим – както говорих за онзи ден – способност за познание, която активира душата по съвсем различен начин от този, на който е способно обикновеното съзнание, и която му позволява наистина да види душевния живот като такъв чрез душата.

Днес бих искал да добавя и нещо за това какво трябва да направи съзнанието, за да стигне до възприятието на тези неща. Защото отново и отново ще възниква погрешното схващане, че духовният изследовател не доказва своите неща. Той ги доказва, като показва какво извършва душата, за да стигне до възприятието на тези неща.

Човек обаче не може да достигне до възприятието на тези неща, като се консултира само с обикновеното съзнание. Както казах, говорих за това онзи ден. Можете да намерите повече подробности в моите книги, като „Окултна наука“ и „Как да познаваме висшите светове“, или обобщени в книгата ми „Загадката на човека“, както и в последната ми книга, която ще бъде публикувана през следващите няколко дни: „Загадката на душата“. Но бих искал да подчертая едно нещо, което може би е от съществено значение за нашето разглеждане днес: видът мислене, който е напълно оправдан за научните идеи, трябва да стане съвсем различен, ако човешките същества искат напълно да разберат това, което съм казал и ще кажа. То не може да бъде схванато с начин на мислене, който се прилага правилно, когато се занимаваме с обикновения ежедневен живот. Това не е достатъчно, например, в областите, където се намират импулсите на социалния, моралния, правния и

етичния живот. Там човек се нуждае от понятия, които са свързани с реалността по много по-интензивен начин от научните понятия. Научните понятия се характеризират именно с това, че реалността, същността, е извън тях, че в известен смисъл не е нужно да се задълбочават в обекта, да се задълбочават в самата обективност. С тези понятия не може да се проникне в хуманитарните науки. За да се проникне в хуманитарните науки, е необходимо понятията да срастнат с живота, да се потопят в живота, така че да имат такова преживяване в себе си, да усещат такова преживяване да вибрира в себе си, каквото се случва в самите неща. Това може да се постигне само чрез откъсване от начина, по който човек се отнася към нещата в обикновеното съзнание чрез своите идеи. Но това обикновено съзнание с право се е разпространило в цялата област на естествената наука, защото само по този начин могат да се постигнат блестящите постижения на естествената наука.

Когато човек се заеме с духовно-научно наблюдение, неговите идеи стават нещо съвсем различно. Виждате ли, ако погледнете дърво от четири страни – вече съм давал този пример тук – снимано от четири страни, тогава тези четири страни са напълно различни една от друга и въпреки това винаги ще имате едно и също дърво. Не можете да видите какво всъщност е дървото от снимка.

В ежедневието хората са доволни, когато имат понятие като представяне на някакъв процес или същност, когато могат да изразят чист природен закон. Веднага щом човек навлезе в сферата на духовната наука, трябва да приложи понятия като тези снимки от четири страни. Човек никога не може да си изгради представа за същество или факт от реалния духовен свят, като просто си изгради понятие. Човек трябва да формира своите понятия по такъв начин, че те, така да се каже, да обикалят около нещото, че да го гледат от колкото се може повече различни страни, въпреки че понятието е само символично. Във външния живот хората са пантеисти, монадисти, монисти или някакъв друг вид „исти“. Те вярват, че с такова понятие наистина могат да изследват нещо от реалността. Духовният изследовател знае, че това не е възможно. Що се отнася до духовната сфера, не е възможно да се провежда пантеистично изследване, да се гледа дървото само от едната страна. Човек трябва едновременно да бъде монадист, да снима дървото от другата страна и т.н.; човек трябва да направи своите понятия вътрешно гъвкави.

Но по този начин получавате възможността наистина да се потопите в пълноценния живот. По този начин, както показах в книгата си „Загадката на човека“, вие ставате реалисти в своите представи. А е необходимо човек да става все по-реалистичен в своите представи. Към това се стреми духовният изследовател. Бих искал да поясня това с един пример.

Виждате ли, естественият учен е напълно прав да остане в сферата на обикновеното съзнание със своите понятия. Той постига нещо значително в своята легитимна област именно когато приема тези понятия такива, каквито са представени от

обикновеното съзнание, защото там те се оказват подходящи за схващане на фактите, които са очевидни за сетивата. Ако обаче естественият учен иска да разшири тези понятия отвъд фактите, които са очевидни за сетивата, той трябва да е наясно, че може да навлезе в празнота, че вече не остава верен на реалността. Следващият пример е много интересен в това отношение. Професор Дюар, велик научен мислител на нашето време, е описал много добре и смислено, въз основа на това, което изследователите могат да наблюдават днес, какво ще бъде крайното състояние на Земята след милиони години. Като се действа по напълно правилен физически начин, точно както един добър физик би се консултирал с всичко, човек може да си изгради представи за това как определени условия се променят за кратки периоди от време. След това, като разшири това, което се променя за по-краткия период, за дълъг период от време, човек може да изчисли, така да се каже, как ще изглежда ситуацията след милиони години. Професорът описва по много интересен начин как може да дойде време, когато например млякото ще бъде в твърдо състояние. Не знам как ще изглежда тогава; това е друг въпрос! Той описва как стените на стаята ще бъдат покрити с това бяло мляко; толкова твърдо ще бъде млякото. Разбира се, тогава то ще бъде със стотици градуси по-студено, отколкото е сега. Но няма да има течено мляко; млякото ще бъде в твърдо състояние. Всички тези неща са замислени с голяма научна проникателност и няма нищо лошо в това подобни хипотези да се излагат на научна основа.

За духовния изследовател веднага възниква друга мисъл, защото той мисли живо и реалистично, а не абстрактно. Човек може дори да вземе примера с млад човек на четиринадесет години, как се е променил до осемнадесетгодишна възраст, и след това да събере тези малки промени, според метода, използван от професор Дюар, и сега да изчисли какъв трябва да бъде този човешки организъм след триста години. Това е абсолютно същият метод. Само че след триста години човешките същества вече не живеят като физически човешки същества! Това веднага идва на ум на духовния изследовател. Подходът е напълно правилен, използвайки всички научни и физически усъвършенствания. Няма нищо лошо в него; той е напълно правилен. Не бива да се отхвърля като невярно, но не е реалистично; не прониква в реалността. По подобен начин човек би могъл да се върне назад от промените, които човешкият организъм претърпява, и след това да се запита, въз основа на тези промени: Какво е било преди триста години? Човек ще измисли нещо много хубаво - само че човешките същества не са живели преди триста години! Но именно по този модел онези, които формират теории, изграждат своите примери. Теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина – тя е претърпяла многобройни модификации, всички от които могат да бъдат известни – но това, което е в основата ѝ, по принцип е недопустима мисъл за духовния изследовател, защото както човекът не е живял физически преди триста години, дори ако е изчислил съвсем правилно по-ранното и по-късното му състояние, така и Земята не е

съществувала през периода, за който е установена теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина; и Слънчевата система не е съществувала. Дадох това само като пример за това как идеите могат да бъдат напълно правилни, могат да бъдат изведени от абсолютно правилни основи, но въпреки това не е задължително да бъдат реалистични.

Именно това постига духовният изследовател чрез своите упражнения, стигайки до идеи, които са верни на реалността, с които той схваща това, което може да бъде схванато само когато човек се потопи в реалността. И чрез такова потапяне човек се научава да разпознава какъв би бил Азът в обикновеното си съзнание, ако човешките същества не можеха да спят. Самосъзнанието или его-съзнанието изобщо не биха съществували в човешкото съзнание, ако човешките същества не живеяха във времевия ритъм на съня и бодърстването. Чрез пряко наблюдение човек се научава и да разпознава как качествата на чувството всъщност се сънуват, как качествата на волята всъщност се спят.

Бих искал да вмъкна нещо тук, така да се каже, в скоби, защото няколко души обърнаха вниманието ми към забележка, която направих онзи ден. Казах: Това, което духовният изследовател преживява, може да се превърне в понятия; но самото преживяване, прякото възприятие на духовното, не може да се запомни, а трябва да се преживява отново и отново.

Някой би могъл съвсем правилно да възрази: Как може човек да знае, че едно духовно преживяване е ново, ако не може да го запомни? Човек не може да запомни духовно преживяване, както не може да запомни и определени хора, които не присъстват. Духовното събитие, което изчезва, не се съхранява в паметта. Едва когато е трансформирано в понятия, в идеи, човек може да си спомни идеите. Само за да няма недоразумение, исках да кажа това в скоби, така да се каже.

Но сега бих искал да засегна и другата страна на човешкото съзнание с кратка забележка. Какво се случва, когато човек действително осъзнае това, което иначе винаги остава в подсъзнанието, това, което е сънувано, това, което е проспано, когато действително го издигне до съзнание чрез такива вътрешни процеси, каквито ще намерите описани в моите книги? Когато съзнанието за това се появи, тъй като то присъства само в обикновеното дневно съзнание за живота на сетивата и въображението, тогава човешкото същество действително научава например това, което иначе е само проспано в неговите волеви импулси. Но точно както човек се научава да разпознава, когато се фокусира върху живота на съня, че его-съзнанието е зависимо от живота на съня, по друг начин, като действително издига живота на волята от подсъзнанието до съзнанието, човек се научава да разпознава, че ако човек винаги е имал този живот на волята пред себе си, ако не е проспавал живота на волята, той би имал съвсем различно съзнание, съзнанието, което духовните изследователи всъщност развиват по определен начин. Това, което желае в нас, и в известен смисъл и това, което съответства на нашите чувства, което живее в нашите

емоционални импулси, би ни въздействало, ако го имахме пред себе си, както имаме живота си на въображение, като друг човек, сякаш имаме второ, различно човешко същество в себе си. Човекът би се разхождал с друг човек. И може да се каже: в мъдрия план на развитието е устроено така, че единното съзнание, от което човекът се нуждае за живота си между раждането и смъртта, е възможно благодарение на факта, че животът на волята е изтласкан в сън, така че той да не е разделен от необходимостта постоянно да гледа другия, който действително иска в него. Този друг човек е свързан с вечното ядро на човека, с вечното ядро на човека, което е свободно от физическото, с това, което не действа чрез физическото. Следователно, ако духовният изследовател наистина успее — казах онзи ден, че няма да се въздържа от никаква плахост да привлече внимание към неща, които наистина излизат от областта на духовното изследване с научна прецизност, като законите на естествената наука в областта на естествената наука — ако духовният изследовател наистина успее да внесе живота на волята и живота на чувствата в съзнанието, ако той засили вътрешната си дейност, така че да може да вдъхне живот не само на сетивата и въображението в себе си, но и на чувствата и волята, тогава светът се допълва от другата страна, от духовната страна; тогава човешките същества преживяват като реалност, че сме отделени от онези души, които са загубили телата си чрез смъртта, само чрез нашия сетивен и въображаем живот. В момента, в който съзнателно навлезем в нашия живот на чувствата и волята, ние навлизаме в област, където също стоим на обща основа с душите, преминали през портата на смъртта. Разделянето между така наречените живи човешки души и така наречените мъртви човешки души се преодолява от духовната наука. То се преодолява от духовната наука по много прецизен начин. Чрез много прецизен начин на гледане на нещата обаче, животът на душата трябва да бъде преобразен отново. Ако човек наистина иска да направи реални възприятия в тази област, в която човешките същества навлизат – сънищата идват неволно, преживяването в сънищата идва неволно – ако човек иска да внесе в съзнанието си нещо, което наистина идва от сферата, където живеят мъртвите, тогава човек трябва да използва точно такива произволни представи, но сега по-висши от тези на будното дневно съзнание, защото тези представи трябва да обхващат живота на чувствата и волята; той трябва да се изправи пред обектите в духовния свят със също толкова произволни представи, както иначе се изправя пред обектите в сетивния свят. В обикновените сънища човек не може да различи между това, което го принуждава да си представя, и самия себе си. Това разграничение е налице, когато духовният изследовател се приближава до живота, към който принадлежат и душите, преминали през смъртта.

Следователно, сънищата, които идват неволно, дори и да ни носят очевидни послания от свръхестествен свят, винаги трябва да се третират с повишено внимание. Духовният изследовател може да разпознае като свое истинско

наблюдение само това, което иска да осъществи с пълен произвол. Ако следователно изследователят иска да влезе в контакт с някоя душа, принадлежаща към духовния живот, която може да е преминала през портата на смъртта отдавна, той може да го направи, като предизвика това, което преживява с въпросната душа, чрез собствената си воля, а не по неволния начин, който се случва чрез сънищата. Виждате ли, духовното изследване ни води до разпознаването как друг свят нахлува в нашия свят, но такъв, който има дълбоко, интензивно значение за нашия свят, по простата причина, че нашият емоционален и волеви живот принадлежи на този свят.

За света, който е ограничен до сетивата, който трябва да бъде разбран чрез закони, извлечени от тези сетива, накратко, за света, който естествената наука разглежда, абстрактните идеи за будното и обикновеното съзнание са достатъчни. За света на социалния и моралния живот обаче се нуждаем от идеи, които съответстват на реалността. Идеи като теорията на Кант-Лаплас или идеи за крайното състояние на Земята могат да доведат само до грешка. Те могат да бъдат оправдани идеи, ако останем в сферата на теоретичните дискусии. В момента, в който човек въведе абстрактни, нереалистични идеи от науката в социалния живот и политическите структури, той има разрушителен ефект и причинява катастрофи в тази реалност. Идеите, които не са реалистични, имат съвсем различно значение в този контекст. Сега се оказва, че ако някой иска да наблюдава какво наистина се случва в хода на човешката история, какво движи историческия живот напред, не може да го наблюдава с научни идеи; защото този исторически живот не се преживява в област, където научните идеи могат да бъдат приложени. Цялата история не е истински импулсирана от човешките същества с будни идеи, а е сънувана. Това е важното нещо, което трябва да се има предвид – все още напълно парадоксална истина днес, точно както коперниканството е било парадокс, когато се е появило за първи път – историческият живот не се създава от вида идеи, с които сме свикнали в естествената наука. Социологическият, социалният живот не възниква от импулс, какъвто го разбираме в естествената наука, а е сънуван. Човешките същества сънуват социалния живот.

Винаги ми е било интересно – мога да направя тази лична забележка; интензивно се занимавам с този проблем повече от тридесет години, стремейки се да го изследвам от всички страни – намирах за интересно как хвърля светлина върху една мистерия, когато Херман Грим често ми казваше в разговор: Ако човек прилага обичайните понятия, научните понятия, към историческия живот, така че те да са подходящи, той няма да стигне доникъде. Ако човек иска да схване историческия живот, ако иска да се вгледа в импулсите, които действат в него, тогава може да го направи само с въображението. Херман Грим все още не е бил духовен изследовател; той отхвърлял подобни неща. Но той вярвал, че историческият живот може да бъде схванат само с въображението. Е, той не може

да бъде схванат и с въображението. Но Грим е бил поне личност, която е знаела, че човек не може да влезе в историческия живот с обикновени понятия.

Но духовната наука може да навлезе в нея, като добави към обикновеното съзнание имажинативно съзнание, вдъхновено съзнание и интуитивно съзнание, три свръхсетивни начина на възприятие на съзерцателното съзнание. Духовната наука внася в съзнанието това, което иначе би било сънувано, това, което иначе би било проспано.

В по-ранни векове и хилядолетия хората са имали известно инстинктивно осъзнаване на духовните реалности, както споменах онзи ден. Но това инстинктивно осъзнаване е трябвало да бъде загубено. То беше загубено и ще бъде загубено все повече и повече, тъй като блестящите постижения на естествената наука се доказват в своята област.

Това, което е било изгубено за инстинктивното съзнание, трябва да се завърне от другата страна. Следователно може да се каже: По време на инстинктивния живот на човека, морални и социални идеи, етични идеи и правни идеи са могли да се влеят в историческия, социалния и обществения живот, за които са мечтали; и така човечеството все още може да черпи от това, което е произлязло от инстинктивното съзнание.

Но сега сме навлезли в епоха, в която човечеството трябва да достигне пълно съзнание, в която човечеството трябва да постигне пълна свобода. Старото инстинктивно съзнание вече няма да е достатъчно. Намираме се в епоха, в която духовната наука трябва да изведе наяве онези сили, които трябва да бъдат ефективни в социалната структура на обществото, в етичната структура на обществото, в политическия живот. Това, което живее в социалния живот, никога не може да бъде схванато с понятия, извлечени единствено от сетивните възприятия, от будното дневно съзнание, от обикновеното съзнание. Херман Грим беше напълно прав - но той знаеше само половината от историята - когато каза: Защо английският историк Гибън е толкова важен, когато описва първите християнски векове от гледна точка на това, което е наближавало края си? И защо в неговия разказ за историята няма нищо за значителния растеж и развитие, които са настъпили в човешкото развитие в резултат на християнските влияния? Причината е, че Гибън използва и обичайните понятия, понятията за будното дневно съзнание. Но те могат да схванат само това, което загива; те могат да схванат само трупа.

Това, което се развива, това, което расте, е сънувано, проспано. И това може да бъде разпознато и разбрано само чрез духовната наука. Защото политическите импулси трябва да станат осъзнати, защото те вече не могат да бъдат просто инстинктивни, те трябва да бъдат разбрани чрез духовната наука в бъдеще.

Това е, което трябва да се разпознае от знаците на времето, особено в области, дълбоко свързани с човешката душа; дори от външни неща човек може да разпознае това днес. Нека вземем един пример, който е много разпространен днес.

Когато говоря за този пример, не бива да се мисли, че духовната наука иска да бъде едностранчива във всяка посока, иска да заеме страна в едната или другата посока, а по-скоро, че приема напълно сериозно, че човек може да осветли нещо само от едната страна с някоя концепция и че следователно прави нещо нередно, ако иска да въведе тази концепция директно в реалността. Вземете например материалистическия, историко-социологичен поглед върху социалния живот на човечеството и хода на историята, представен от Карл Маркс и други, който е блестящо ясен за някои хора. Ако човек следва този социалдемократически подход, ако следва Маркс в опита му да покаже с известна проникателност, че всичко, което се случва исторически, е резултат от определени класови борби, че материалните импулси определят структурата на историческия живот, тогава човек осъзнава: Човек може да разбере какво казва Карл Маркс в тази област само ако знае, че той описва реалности, макар и едностранчиво. Но какви реалности описва той? Той описва реалностите, които са отминали по времето, когато е писал книгите си! От XVI век нататък европейският живот и животът, принадлежащ на Европа, започват по такъв начин, че освен това, което конвенционално се разказва в историята – в края на краищата историята е предимно басня, каквато се преподава в училищата – освен това, което се разказва като реална история, има класови борби и материални импулси. Това, което се е появило до епохата, описана от Карл Маркс – той я описва едностранчиво, но не съвсем неоправдано – това, което вече е било сънувано от човечеството в момента, когато се опитва да приложи към него понятия на обикновеното съзнание, това, което е било реалност по времето, когато човечеството е сънувало, се изразява в обикновени понятия. Но сега се оказва, че ако методът на духовната наука, който се основава на реалността, не се приложи, тогава в социалните процеси не може да се намери нищо, което да се продължи от това, което човек иска да схване с обикновеното съзнание; не може да се намери нищо приложимо за по-нататъшния живот. Описанието на Карл Маркс е правилно за известна едностранчивост на живота през последните няколко века. То вече не е приложимо сега, когато човечеството се е самосънувало, е проспало това, което той описва. Наистина е така, че ако човек придобие понятия, съответстващи на реалността, не може да каже, че може да разчете важното от външния опит, както трябва да прави естествената наука. Всеки, който, на каквато и да е позиция в живота, трябва да се намеси в социалната структура, трябва да има понятия, съответстващи на реалността. Но тези понятия, съответстващи на реалността, не могат да бъдат извлечени от живота. Само това, което обикновеното съзнание схваща, може да бъде извлечено от живота.

Човек трябва да бъде ангажиран в социалния живот, ако иска да се занимава с живи понятия, а не с липса на реалност. Трябва да бъде ангажиран по такъв начин, че да не е зависим от този живот, който му дава нещо, а да познава законите, които иначе действат само в подсъзнанието, и да е способен да ги въведе в живота. От

въображаемостта, от вида знание, което може да издигне обикновените абстрактни идеи до вътрешна жизненост по такъв начин, че тези идеи да са картинни, но и потопени в реалността, от това въображаемо знание възникват всички онези понятия, които могат да бъдат ефективни в бъдеще по отношение на социалната структура. Социалните експерименти са останали толкова мрачни и са причинили толкова много реални грешки, защото хората са вярвали, че социалните понятия могат да бъдат разбрани по същия начин като научните понятия, защото тези понятия са били установени по начин, който е бил откъснат от реалността. От въображението, от потапянето в това, което иначе се преживява от обикновеното съзнание само като в сън, могат да бъдат извлечени онези импулси, необходими на всеки, който има нещо да каже, което може да се счита за социална идея. Всяка епоха е време на преход. Разбира се, тривиална истина е да се казва отново и отново, че една епоха е време на преход; Важното е какво се преобразува. Но в наше време инстинктивното съзнание преобразува в свободно, пълно съзнание, което живее под идеята за свобода. Старите импулси, произлизащи от инстинктивното съзнание – включително римското право – трябва да бъдат заменени от това, което осигурява въображение за социалния живот, вдъхновение за етичен и морален живот и интуиция за правния живот. Това със сигурност не е толкова удобно, колкото да се конструират всякакви правни понятия от абстрактното и да се знае, защото човек е интелигентен човек, как трябва да бъде целият свят. Човек знае това!

Като духовен изследовател, човек не е в това положение; човек трябва да проникне в реалността навсякъде. Днес човек има малка представа как се случва това. В продължение на десетилетия тази област се е разглеждала по този начин, от абстрактно. Човек не знае например как западните народи на Европа – като народи, а не като индивиди! – имат определени душевни характеристики, как народите от Централна Европа, народите от Източна Европа, Азия имат определени други душевни характеристики, как тези душевни характеристики са свързани с това, което представляват тези народи. Днес, в тези катастрофални времена, когато се вгледаме по-дълбоко, често виждаме това, което може да види само духовното изследване; виждаме тъжно събитие, преминаващо през човечеството в света, който е неразбираем за външното съзнание, чиито знаци говорят толкова ясно, в който човечеството може да намери пътя си само ако търси понятия, съответстващи на реалността. Реалистичните понятия не са тези, които са моделирани по естествената наука или по будното дневно съзнание, когато става въпрос за социален, морален и правен живот. Тук, в Швейцария, е направено начало, добро начало по отношение на правните понятия; направен е опит да се извлекат понятията за обикновените договорни отношения от конкретната реалност. В отличната си книга „Der Gesamtarbeitsvertrag nach Schweizerischem Recht“ („Колективният трудов договор съгласно швейцарското право“), публикувана

наскоро, д-р Роман Боос за първи път в днешно време започва да търси нещо в конкретната реалност, което принадлежи на правната структура.

Този начин за осветяване на правния живот по социален, морален и либерален начин трябва да продължи, ако искаме да намерим понятия, които отразяват реалността. Има едно просто средство – ако имаше просто средство – което би било много полезно, ако в радикалната си форма се направи опит да се покаже някъде как понятията за обикновеното съзнание, които изглеждат толкова великолепни в областта на естествените науки, са неспособни да се намесят в моралния и социалния живот. Достатъчно би било само да се опита да се сформира парламент от хора, които са велики в областта на философското размишление върху света, използвайки понятия, взети само от обикновеното съзнание, което се нарича още научно съзнание. Такъв парламент би бил най-подходящ да разруши общността, към която принадлежи, във възможно най-кратки срокове, защото такъв парламент би виждал само импулсите, които са към своя край.

Творческият живот принадлежи на онези, които могат да издигнат до съзнанието това, което иначе само сънува във външния реален живот и история, това, което е потънало в сън.

Ето защо утопиите са толкова мрачни. Утопиите са като опит да приложиш шахматна игра, която си изучавал, без да се съобразяваш с партньора си. Да формираш утопии означава да схванеш това, което би трябвало да живее в абстрактни форми на разбиране. Следователно, една утопия никога не може да съдържа нищо друго освен това, което може да разруши една общност, но не и това, което тя може да изгради. Защото това, което реалността може да изгради, не може да бъде схванато във връзка с интелектуални понятия; то работи само в живи въображения и има нещо в непосредствения си ефект, което е свързано, но не е същото като - моля ви да отбележите това изрично - това, което е свързано с художественото творчество. Най-многообразието ни се разкрива, когато разглеждаме именно този социален, този морален живот от гледна точка на духовната наука.

Преди всичко, когато това, което се изразява по този начин като социално-морални идеи, като правни идеи, навлезе в живота, то винаги може да достигне кулминация в човешка свобода. Тази човешка свобода никога не може да бъде разбрана от естествената наука, защото естествената наука не може да се справи с това, което е свободно в човешките същества; за естествената наука човешките същества не могат да бъдат свободни същества. Духовната наука обаче разкрива вечното ядро на човешката природа, за което ви разказах, което е като друго човешко същество в човешките същества. Естествената наука разкрива само едното човешко същество, а не другото; но другото е свободният. Свободният човек също живее в човешкото същество. Но чрез социалния и морален живот, чрез държавния живот, чрез етичния живот, свободният човек се изважда наяве.

Съвременният начин на мислене, който сега би трябвало да бъде опроверган от фактите, ако човек може да наблюдава правилно, всъщност води навсякъде, на теория, до изгонване на свободата.

Нека завърша, като добавя следното. Напоследък винаги е имало – и дори сега се появяват и предизвикват раздвижване – такива възгледи за социалния и моралния живот, за държавния и политическия живот, които сравняват държавата например с организъм, с форма на живот. Един отличен изследовател, на когото много се възхищавам, публикува сензационна книга: „Държавата като форма на живот“. Но тя наистина е пример за това, което трябва да бъде преодоляно. Някои са се опитали да направят тези аналогии, да сравнят държавата с организъм. Можете да сравните всичко. Ако ставаше въпрос за сравнение, лесно бихте могли да направите сравнения между праскова и бастун; зависи само дали сте достатъчно умни, за да го направите! Сравненията изобщо не са важни; важното е сравнението да е реалистично, ако изобщо ще се използва.

Е, днес не мога да навлизам в подробности, защото нямам достатъчно време. Но ако човек наистина сравни това, което пулсира в социалния и морален живот, с това, което съществува в органичния живот, тогава сравнението е валидно само дотолкова, доколкото трябва да сравни отделното състояние, всъщност отделната общност, с клетка. А ако някой иска да сравни съвкупност от клетки, като например организъм, може да използва само целия живот на цялата земя за сравнение с организма.

Както казах, споменатата книга „Държавата като форма на живот“ от Кьелен е абсолютно невъзможна, защото използва това сравнение по напълно невъзможен начин. Ако обаче човек използва сравнението правилно, може да сравни отделното състояние с клетката и целия живот на Земята с организъм, съставен от отделни клетки. Тогава този организъм все още не съдържа това, което се развива в организма като душа, като дух. Но това, което се развива в организма като душа, като дух, е това, което има значение; дори е много важно духът да бъде добавен към цялостния живот на Земята. И само такава социална структура на Земята ще бъде правилно разбрана, която, когато се разглежда чисто външното, не приема мнението, че може да обхване и цялото човешко същество.

Точно както човек може да обхване душата или духа в организма, толкова малко може човек, дори ако разшири органичния поглед върху цялата земя, да обхване в чистия държавен живот това, в което се корени човешката свобода. Защото човешката свобода надхвърля организацията.

Това е нещо, което може да докаже, ако го разберете напълно, че дори видът мислене, който обикновената абстрактна форма на съзнание внушава при разглеждането на държавния живот, трябва да изключва понятието за свобода.

Духовната наука, като разглежда живота, който е свободен от физичността, който не може да бъде сравнен с организъм, ще бъде призвана да въведе отново в живота концепцията за свободната човешка душа.

Започнах този процес още през 1894 г., когато написах своята „Философия на свободата“ – която, за съжаление, отдавна не се печата – опитвайки се да покажа как, развивайки истински свободен душевен живот, различен от концепцията за причинно-следствена връзка, правилно разглеждана в естествената наука, човешките същества могат да живеят свободата си. Докато човек не вярва, че естествената наука е напълно права, отричайки свободата в своята област, защото тя се занимава само с това, което няма свобода – докато не разбере това, той също не разбира, че това, към което се отнася свободата, не може да бъде схванато и от естествената наука.

Но духовната наука постига това, като показва, че освен тялото си, което в известен смисъл е израз на душата и духа им, човешките същества имат духовен аспект, който може да бъде схванат само чрез интуитивно съзнание, чрез свръхсетивно съзнание: чрез имажинативно съзнание, от което произтичат и социални идеи, чрез вдъхновено съзнание, от което произтичат морални идеи, които се преживяват в обикновения живот в състрадание, в емпатия с другите хора, от което, когато стане интуитивно съзнание, произтичат и правни идеи, защото в интуитивното съзнание човешкото същество не само прониква в това, което е другото същество, но чрез това интуитивно съзнание и преживява другото същество до известна степен в себе си. И както духовната наука прониква в това, което е вечно в човешките същества и може да бъде схванато само чрез имажинативно, вдъхновено, интуитивно съзнание, духовната наука прониква и в това, което може да пулсира в човешкия живот под светлината, под слънцето на свободата. Днес все още е доста парадоксално, когато, за да опише реалността, човек се оказва, че импулсите на съня и сънищата пулсират в историята, в социалния живот, в моралния живот, в правния живот, в живота на свободата и че това, което пулсира там, може да бъде открито само чрез духовната наука. Но трябва да споменавам отново и отново: това, което духовната наука трябва да внесе в света като парадокс за настоящето, може да се сравни с парадокса, който Коперник внесе в света, когато хората вярваха, че земята стои неподвижно, а слънцето и звездите се движат около нея. Той замени това с обратното. Едва през 1822 г. определена църква позволи на хората да вярват в коперниканизма! Сега, колко време ще отнеме, преди учените и така наречените образовани хора на днешния ден да позволят или вече да не се срамуват, сякаш е суеверие, да приемат, че духовната наука обяснява живота, разширява го до понятия, които съответстват на реалността, и води до плодотворни понятия, предстои да видим. Но знаците на времето говорят толкова силно, че човек би си пожелал това да се случи много, много скоро! Но просветлените, изключителни умове винаги са виждали истината, дори и само в отделни проблясъци на

вдъхновение. Духовната наука всъщност не е нищо ново в това отношение. Тя просто обобщава систематично и чрез реалистично наблюдение какво винаги са представлявали проблясъците на вдъхновение на най-забележителните личности на човечеството.

И както споменах за такъв дух на вечността вчера накрая, нека спомена същия днес: Гьоте. Той също се занимаваше с историята, с гледната точка на историята. Той чувстваше, въпреки че духовната наука още не е съществувала по онова време - времето за нея още не е дошло в неговата епоха - че това, което пулсира в историческия живот, не съдържа това, което може да се внесе в понятията, които се отварят в обикновеното въображение и обикновеното сетивно възприятие. Той чувстваше, че това, което живее в историята, дори великите неща, които живеят в историята, съдържат импулси, които са различни от абстрактните идеи на обикновения интелектуален живот. Ето защо Гьоте изрече значимите думи за историята: „Най-хубавото нещо, което имаме от историята, е ентусиазмът, който тя поражда.“ - чувство, което тя поражда, когато човек може да се потопи в историческото ставане и да не понижава нещо като теоретиците на обикновеното съзнание, а когато изведе нещо, което говори не само на въображението и сетивното възприятие, но и на това, което е сънувано в емоционалните импулси, което е дори проспано във волевите импулси. Тогава човек има това, което живее в историята, а не трупата на историята.

И по отношение на социалния и моралния живот, по отношение на свободата и правния живот, би искало да се каже: Човечеството ще трябва да стигне до такова разбиране за реалността на тези неща, че цялото човешко същество да участва, включително и това, което иначе спи в будно съзнание, защото в противен случай човешкото същество остава напълно несъзнателно за сферата на социалния и моралния живот.

И така, ще става въпрос за стимулиране, вдъхновяване и насърчаване именно на това, което не е теоретично у човешките същества, на това, което е подобно на ентусиазма, на това, което има ефекта на изкуството - изкуство, казвам аз! И така, в края на такова размишление, човек вероятно ще трябва да изрече думи, подобни на тези на Гьоте, които току-що цитирах, думи, които по определен начин обобщават това, което днес би могло да бъде стимулирано само в кратко размишление, но и това, което само искаше да бъде стимулирано, обобщението на това, за което вярвам, че трябва да се говори днес под влиянието на знаците на времето. Става въпрос за това човек да открие целия си човек, за да действа подходящо в социалния и морален живот, за да допринесе допълнително за оформянето на социалната и моралната структура и политическия живот. Става въпрос за това човешките същества не само да стигнат до абстрактни идеи в тази област, не само до физиологичен поглед, но и да стигнат до реални сили, сили на живота, пропити с ентусиазъм. Времето ги чака, това тъжно, това катастрофално, това време на

изпитания! Духовната наука иска само да даде отговора на това кое е правилно и трябва да стои в основата на този ентусиазъм, а духовната наука е убедена, че когато човечеството намери пътя си обратно към своята вечна, безсмъртна природа, към онази част от човешкия живот, от която извира импулсът на свободата, тогава човечеството ще намери и правилните пътища, за да се измъкне от хаоса, в който е изпаднало, всъщност, а не само чрез илюзия.

6. Духовно-научни открития върху идеите за свобода и социално-моралния живот

Всеки, който днес чува за антропософската духовна наука, както е предвидена в тези разсъждения, много често си формира мнението, въз основа на чутото за нея, че си има работа с нещо, което иска да се вмъкне в съвременния духовен живот по сектантски или подобен начин. Особено след като започна строителството на сградата в Дорнах, близо до Базел, за да се култивира това духовно-научно направление, както тази сграда, така и цялата духовна наука са вписани в шаблона – а шаблоните са толкова необходими днес – на едно сектантско духовно движение. И е трудно да се направи нещо срещу подобни предразсъдъци. Те стават все по-закоренени и почти съм изкушен да кажа: колкото повече се опитваш да се бориш с тях, толкова по-интензивни стават и толкова по-силни стават.

Като въведение, бих искал само да отбележа днес, че основите на антропософски ориентираната духовна наука нямат нищо общо със сектантски тенденции или сектантски цели. Всъщност, както антропософски ориентираната духовна наука се разбира тук, тя не се е развила от някакъв първоначално религиозен импулс, а по-скоро стои на позицията, че това, което търси, е необходимо начинание на нашето време, особено с оглед на големите и значителни постижения на научното мислене през последните векове и особено в последно време.

Научното мислене, което е постигнало толкова много в определена област, при повнимателно разглеждане се оказва неспособно да се справи с действителните загадъчни въпроси на човечеството, отнасящи се до сферата на духа. Именно когато научното мислене постига най-забележителните, най-значимите и най-точните резултати в своята област, то се оказва неспособно да го направи. И съществува историческа необходимост духовно-научните изследвания да стоят редом с естествената наука в днешно време, но със същата сериозност, с която самата естествена наука действа.

И така, вярата и стремежът на тази антропософски ориентирана духовна наука е също така да не се намесва в никое религиозно движение, да не се намесва в никое религиозно движение, в това или онова религиозно убеждение на този или онзи човек; Напротив, тя ще върне хората, които са се отклонили от религиозния живот, обратно към този религиозен живот. Но това е само странична бележка.

Но, както казах, бих искал да посоча няколко неща в това отношение като въведение, защото, поне вътрешно, те не са напълно несвързани с темата на тази вечер.

Често съм подчертавал тук-там, че ниции религиозни убеждения не се влияят от това, което се представя като духовна наука. Колко често е било подчертавано, по-специално, че духовната наука не се намесва в религиозните движения и най-вече не иска да бъде и не може да бъде, предвид настоящите обстоятелства, това, което

би могло да се нарече основаване на нова религия или нова секта или нещо подобно - колко често е било подчертавано това! Обаче, точно когато това се подчертава, определена страна много често повдига обвинението, че духовната наука няма какво да каже за този или онзи религиозен импулс. И след това е критикувана, че няма какво да каже за това или онова. Докато мълчанието произтича именно от тенденцията да не се намесва в това, което представителите на религиозните деноминации трябва да правят в своята работа. Човек не иска да убеждава другите за нищо. И тогава е лесно да се изкове оръжие от това, което не се прави, за да не се нарушат никакви права. Разбира се, ако се прави обратното, от това се изгражда и опозиция.

Ами, просто исках да отбележа, че всеки, който проследи произхода на духовно-научните начинания, ще открие, че те възникват в пряка линия на развитие от изискванията, поставени от самата правилно разбрана естествена наука.

При по-внимателно разглеждане обаче именно на тези предположения, които бяха обсъдени тук онзи ден, става очевидно, че този научен подход, именно заради това, което го прави велик, от своя страна трябва да е неадекватен именно за онези въпроси, които ще бъдат предмет на днешните дебати, за въпросите на моралния и социалния живот.

Днес често чуваме от различни страни, че това, което е направило естествената наука велика, това, което е постигнала, трябва да бъде направено плодотворно и за социалната или социологическата перспектива, направено плодотворно за перспективата за интегриране на етични и морални идеи в човешкото общество и т.н.

Сега бих искал да започна с нещо, което се чува много често днес. Днес преценката на хората е предизвикана по много различни начини от трагичните, катастрофални събития, сполетели цялото човечество на земята – може да се каже, че днес вече е така – да си съставят мнение за това или онова, което носят големите, дълбоко остри, тъжни събития. Един човек трябва да си състави мнение за това или онова, което носят тъжните събития, поради позицията и професията си; друг ще си състави мнение единствено от добротата на сърцето си, от съчувствие към съдбата на цялото човечество. И именно от тези значими, дълбоко драматични събития е възникнала необходимостта някои да си съставят мнение за това, което можем най-общо да наречем социалния живот на човечеството, живота на човечеството в самото човешко общество.

Когато възникнат подобни въпроси, много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък със събития. Как може това или онова да бъде решено под влиянието на днешните тъжни събития? – много често се чува преценката: Историята учи това или онова. В края на краищата, историята не е нищо повече от списък с това, което хората мислят, че знаят за хода на социалния живот до наши дни.

За много хора историята е разбираемо основата, върху която искат да формират преценка за това как събитията, развили се в човешкия живот до този етап в тази или онази област, биха могли да се развият по-нататък.

Всеки, който е напълно ангажиран със събитията на днешния ден, ще трябва да признае, че тези събития не създават у много хора впечатлението, че от тях трябва да се научи нещо съвсем ново, че в много отношения е необходимо да не се придържахме към преценките, които са били направени преди четири или пет години за импулсите на човешкия живот.

Тези, които са дълбоко въвлечени в тези събития с душата си, ще трябва да си изградят тази преценка за преобучение. Може би един от най-тъжните симптоми е, че тази преценка за преобучение все още не се е наложила в широки слоеве на обществото, въпреки че тези тъжни събития продължават от толкова дълго време, че все още има толкова много хора днес, които вярват, че могат да приложат същата преценка към определени неща днес, която са могли да приложат преди четири или пет години. Знаците на времето биха могли да ни научат много в това отношение. Бих искал да започна с пример от съвременната история, а след това и с един от по-широкия исторически контекст.

Тези, които изучават съвременната история, знаят, че така наречените разумни хора, хора, които са формирали мнението си въз основа на привидно преследване на фактите, са вярвали, че могат да кажат с пълна експертиза, когато тази война избухва: Предвид общите икономически и социални условия, които сега са се развили в човечеството като социална структура, тази война не може да продължи повече от четири, най-много шест месеца. Наистина не са били незначителни хора, които са избрали това мнение, за което са вярвали, че е дълбоко вкоренено в правилен поглед върху това, което познавач на обстоятелствата може да наблюдава.

Как самите събития опровергаха подобна привидно правилна преценка! Колко малко човек е все още склонен да си каже: Такива правилни преценки са опровергани и човек трябва да се научи отново. По такива въпроси човек трябва да се научи отново. — Човек не бива просто да се придържа към разбираемия предразсъдък, че историята учи това или онова. Историята ни е учила, че войната не може да продължи повече от четири до шест месеца; но как историята отразява реалността, ни е научила самата реалност!

Друг пример, взет от по-широк исторически контекст: През 1789 г., може да се каже, в зората на епохата, в която за първи път се е появила науката за историята, каквато я познаваме днес – защото тя не е толкова стара, колкото се смята; науката за историята, каквато я разбираме днес, е едва на повече от сто години, факт, известен на много малко хора. В зората на съвременното историческо мислене, един наистина велик човек заема поста си на преподавател по история: Шилер в Йена. И речта, с която той заема поста си на преподавател по история, става

известна: „За философската глава и хляба, учен“. В тази реч, през 1789 г., Шилер изразява едно много, много забележително изречение като свое убеждение, като това, което би трябвало да проникне в неговия исторически възглед. Това изречение гласи: „Европейското общество сякаш се е превърнало в едно голямо семейство; членовете на домакинството може да са враждебни един към друг, но се надяваме, че вече няма да се разкъсват един друг.“ Това изречение е изречено от някой, който се е опитвал с гений да проникне в това, което учи историята, и който също, не може да се отрече, самият той е притежавал малко гений. Изречено е непосредствено след Френската революция, с всичко, което тя донесе след себе си. Ако сега вземем предвид по-дългите периоди, които са последвали, как се проявява наученото от историята на Шилер – че европейските народи, че европейските държави са се превърнали в едно голямо семейство, че са изглеждали като едно голямо семейство, че може да са враждебни един към друг, но вече не могат да се разделят? Нещо трябва да произтича от това, което ни учат днес знаците на времето. Тоест, че наистина научаваме нещо от тях.

А сега, какво да кажем за основния принцип, твърдението: Историята учи това или онова? — Преди всичко, трябва да сме наясно, че не можем да съдим живота само по външните му симптоми. Именно това се стреми да направи духовната наука: да се отдалечи от повърхността и да проникне в по-дълбоките основи на живота. Животът не може да бъде съден по външните му симптоми. Това, което се е появило като научен начин на мислене — както казах, аз го ценя високо — се е развило от навиците на мислене, от импулсите на мисълта, които са се появили у човечеството през последните няколко века. То е израз на тези импулси на мисълта. И не само научното мислене, но и цялото човешко мислене е било привлечено от тези навици на мислене, така че тези навици на мислене не само имат благотворен ефект в науката, но трябва да имат ефект и в други области на живота. Вече може да се каже, че са положени големи усилия, за да се пренесе това, което е направило естествената наука велика, в други области на човешкия живот като посока на мисълта, като мисловен импулс. Днес ще се занимаем предимно със социологическите и моралните аспекти. Но импулсите са имали различен ефект там. Всеки, който е способен да следи съвременната история в по-задълбочен смисъл, знае колко тясно са свързани ефектите от тези импулси във времето с катастрофалните събития, които преживяваме днес.

Бих искал само да спомена като отправна точка, че изключителни мислителни по-специално са се стремили да пренесат това, което се е оказало толкова важно като научен начин на мислене, в социологическата област, да го приложат към наблюдението, което в крайна сметка води до историята, историческия живот на човечеството.

Нека споменем един пример в тази насока, но биха могли да се посочат стотици и стотици примери. Великият английски философ Хърбърт Спенсър се е опитал да

приложи биологичните концепции и идеи, извлечени от научния възглед за живота, към социалното съвместно съществуване на човешките същества. Концепцията за развитие е била прилагана към всичко. Тя е била правилно приложена и към човешкия живот.

Хърбърт Спенсър каза: Виждаме развитие в органичния живот, в живота на животните, в живота на самите човешки същества; отделното живо същество се развива по такъв начин, че излиза от зародиша, от троен слой клетки, така наречените ектодерма, ендодерма и мезодерма. Това са трите слоя клетки, от които се развиват различните органи на животните и хората. Хърбърт Спенсър, който е бил свикнал с научните понятия, сега се опитва да приложи този начин на разбиране на научния процес към историческия и социалния живот. Той се опитва да разбере какво се развива в човешкия живот, в моралния, историческия и социалния живот, по такъв начин, че то също се развива, така да се каже, от тройна стратификация. По много интересен начин той прехвърля всички онези органични системи, които се развиват от ектодермата при хората и животните, към факта, че в социалния живот действията и дейностите на онези хора, които принадлежат към военната класа, биха се развили от социалния ектодерм, така да се каже, онези хора, които принадлежат към работническата класа, от социалния ендодерм, а онези, които принадлежат към търговската класа, посредническата класа в обществото, от ендодерма. Тогава само необходимо следствие е твърдението на великия английски философ Хърбърт Спенсър: тъй като нервната система и мозъкът се развиват от ектодермата в организма, най-доброто също се е развило от социалната ектодерма. Разбира се, аз не споделям този милитаристичен възглед на философа Хърбърт Спенсър, нито пък искам да го коментирам подробно тук по лесно разбираеми причини; но само необходимо следствие е за него да каже, че управляващите кръгове на всяка държава задължително трябва да произлязат от военните, защото в противен случай държавата не би имала нервна система, нямаше да има система от глави, нямаше глави, а само подчинени органи. Това е само един пример, но биха могли да се цитират стотици и стотици, за толкова често правения опит за директно пренасяне на научното мислене към разбирането на социалния и историческия живот.

Всеки, който има усет за подобни неща – говоря само за усет за нещата в началото – ще види как всички тези опити показват само едно нещо, а именно, че с подобни идеи, които постигат толкова много в естествената наука, човек изобщо не може да се доближи до това, което е ефективно в социалния живот. Човек не може да се доближи до тези неща. Възниква големият въпрос: Защо не можем да се доближим до тези неща?

Сега очевидно ще трябва да започна от нещо много, много отдалечено, за да пренеса нашите разсъждения в моралната и социалната сфера. Но в духовната

наука, тъй като тя трябва да се стреми към коренно различен вид познание от естествената наука, някои неща трябва да бъдат внесени от много далеч днес. Първото нещо, което трябва да отбележа във връзка с казаното от мен онзи ден, е, че хората днес не са много склонни да включат целия човешки живот в знанията си. Това, което е включено в знанието им, е това, което се съдържа в будния ежедневен живот.

Сега, всеки, който е следил моите дискусии онзи ден, няма да ме заподозре в желание да въведа някакви фантастични, подобни на сънища неща в духовно-научните разсъждения; но това трябва да се подчертае: Целият човешки живот се състои от това, което човешките същества преживяват в будното си ежедневие – днес не мога да навлизам в други същества поради ограничения във времето – и от това, което навлиза в този живот по време на сън и сънуване, което първоначално се появява и извира в хаотични образи от живота на съня. Най-забележителните и странни възгледи са се формирали в областта на научното мислене, също и по отношение на съня и сънуванията. Би било много интересно да се включи в това в някакъв момент. Трябва обаче да бъде кратък по отношение на тези неща, които само ще бъдат споменати тук. Преди всичко хората имат наистина странни представи за това какво се случва по време на сън. Трябва да обърна внимание на това.

Кой днес, дори като учен, не е често убеден, че сънят идва от умора, че хората просто се уморяват и тогава сънят трябва да дойде. Всеки може лесно да опровергае тази теория за умората, като си спомни, че добре храненият пенсионер, който някак си се озовава на концерт или лекция и заспива след първите пет минути, не е задължително да заспива от умора, а че за това трябва да има съвсем други причини.

Всеки, който изследва тези неща, ще види, че умората се причинява от съня, а не сънят от умората. Сънят и бодърстването са всъщност ритъм на живот, който трябва да се редува, защото едното е също толкова необходимо за човешкия живот, колкото и другото.

Сега, както казах, не мога да навлизам в действителните характеристики на този ритъм на живот; но важното е, че духовната наука е принудена, от една страна, да изследва тази друга страна на човешкия живот, съня, с неговото разкриване в сънищата, и от друга страна, да установи, че това, което наричаме сън и сънища, е много по-разпространено в човешкия живот, отколкото обикновено се предполага в тривиалната преценка.

Духовната наука изобщо не се интересува от възприемането на стари суеверни предразсъдъци. И със сигурност е едно от старите суеверни предразсъдъци да се приписва някакво пророческо значение на сънищата за нещо в бъдеще. Но понякога в такива стари суеверия има зрънце истина. Само че човек не бива да ги приема така, както обикновено се приемат.

Когато наскоро изнесох поредица от лекции и следователно успях да говоря по-подробно, отколкото мога тук, където разполагам с по-малко време, аз също обърнах внимание на това как духовната наука трябва да се справи с проблема на съня и сънищата. Тези, които практикуват психоанализа, отговориха, че тази антропософски ориентирана духовна наука говори за определено висше знание, което по отношение на силата, с която действа върху съзнанието, може да се сравни с образите на сънищата, присъстващи в съзнанието, но че психоанализата, която е толкова просветена и научна, е права в това отношение, защото използва това, което хората сънуват, само за да изследва човешката природа, виждайки само символика в изразите на сънищата, виждайки само символика във всичко, което се случва извън обикновеното съзнание, в така нареченото подсъзнание; докато аз, например, като представител на духовната наука, приемам това, което иначе се случва в подсъзнанието, за реалност.

Е, не би могло да се предложи нищо по-малко точно, нещо по-подвеждащо. Защото в истинската антропософски ориентирана духовна наука, на никого никога не би му хрумвало да счита това, което сънят представя, какво е непосредственото съдържание на съня, просто за символично. Може уверено да се каже, че ако психоанализата вярва, че е по-висша от духовната наука, защото разглежда сънищата като символични, духовната наука не се стреми да разглежда съдържанието на сънищата като реалност, а по-скоро показва, че съдържанието на сънищата няма никаква реална стойност или смисъл. Напротив, тя казва: това, което живее в съня, това, което е активно в съня, е свързано с това, за което говорих онзи ден, това, което човешкото същество опознава като своето вечно ядро. Когато човешкото същество работи в съня – ако може да се нарече работа – тогава в съня работи излишък от обикновеното му съзнание, този излишък от обикновеното му съзнание, който, когато се разгледа по-отблизо чрез осъзнаване, което ще бъде обсъдено принципно скоро, се оказва свързан с вечното ядро на човешкото същество, което влиза в духовния живот след смъртта през портата на смъртта. Това, което живее в сънищата, е и това, което сега работи в нашето бъдеще. Но това, което човек преживява в сънищата, образите, които преживява, нямат нищо общо с реалността, която стои в основата на съня.

Следователно, духовният изследовател никога няма да гледа на сънищата по начин, който да пренебрегне следното: Когато някой сънува нещо, сънят се основава на духовен факт, но образите от съня, които са преживени и разказани като преживени в съня, могат да бъдат напълно различни. Един човек може да преживее същото нещо като друг насън, но може да разкаже съня по съвсем различен, радикално различен начин, защото образите от съня му имат съвсем различно значение. Какво е важно за духовния изследовател, когато става въпрос за сънищата? Не е важно за него да преследва образите от съня като такива – дали ги схваща в тяхната реалност или в тяхната символика – а по-скоро вътрешната драма на съня: как един

образ следва друг, дали един образ замества следващия, т.е. дали е релаксация или уплаха и други подобни. Тази вътрешна драма, която душата преживява напълно подсъзнателно, се разкрива на обикновеното съзнание само по това, че подсъзнателното преживяване е облечено в спомени от ежедневието. Това, което действа в подсъзнанието като драма на душата, е облечено в образи. Същото преживяване може да бъде облечено по различен начин за стотици хора, в стотици различни образи. Всеки, който като духовен изследовател се запознава със сън, знае, че не трябва да го слуша, гледайки съдържанието му, а по-скоро как се случва в него, начина, по който образите се появяват. Там се крие същността.

Споменавам това, защото трябва да кажа във връзка с това, че когато чрез духовни упражнения, чрез укрепване на специалните душевни сили по начина, споменат тук онзи ден, човешкото същество прозре своята вечна същност, тогава то разпознава какво всъщност представляват сънят и сънищата. Тези неща са процеси на съзнанието и те също трябва да бъдат разпознати в полето на съзнанието.

Духовният изследовател, който изследва съзнанието по начина, който посочих онзи ден, осъзнава, че това, което толкова често е неразбрано в днешно време и което не може да бъде схванато от научното мислене, е засвидетелствано от такива изтъкнати психични физиолози като Циен и други: че човешките същества могат да имат само преживяването на Аз-а, Аз-преживяването, такова каквото го имат, защото са обвързани с ритъма на живота на будност и сън.

Ако човек се научи да разпознава какво е душата, той също се научава да разпознава, че човешките същества познават само едно „аз“, защото не са винаги потопени в будния живот между раждането и смъртта. Представете си хипотетично, че будният живот се простира върху целия човешки живот между раждането и смъртта; представете си, че човек никога не би могъл да спи: тогава никога не би имал този контрапункт, в който егото осъзнава себе си във времето. Защото можеш да спиш, защото можеш да замениш това съзнание, което живее във външния сетивен свят и с ума, който е активен в сетивния свят, със съзнание между заспиването и събуждането, което не различава нищо, защото е скучно, ти имаш своето чувство за себе си. Човешките същества не биха се научили да казват „аз“ на себе си, ако не бяха хванати в ритъма на живота между съня и будността.

Странно е колко малко човек е склонен да реагира на подобни неща. Великият естетик Фридрих Теодор Вишер, известен като V-Вишер, се е занимавал с разглеждане на сънищния живот. Той е критикувал интересната книга на Йоханес Фолкелт за сънищната фантазия и е написал трактат по нея. Хората бързо го етикетирали като спиритуалист, въпреки че той със сигурност не се е занимавал с подобни неща в фалшив мистичен смисъл. Е, какво ли няма да направят хората с човек, ако искат да му навредят по някакъв начин? Но Вишер е знаел, че хората могат дълго време да казват: Това, което се изразява в сънищата, е фантастична материя. Разбира се, това е фантастична материя, но в тази фантастична материя

живее това, което е вечната сърцевина на душата. И ако човек не е подготвен, в пълен буден дневен живот, чрез буден дневен живот, чрез това, което може да се нарече виждащо съзнание, да развие идеи с такава сила, каквито иначе се намират само в сънищата, тогава той е напълно неспособен да погледне във вечността на човешката душа. Ако човек иска да надникне във вечната природа на човешката душа, той трябва да може да издигне това, което действа неволно в сънищата, до доброволно, напълно свободно съзнание. Но Фридрих Теодор Вишер веднъж обърна внимание по много интересен начин на нещо, което, ако бъде правилно проучено, хвърля огромна светлина върху човешкия живот. Той посочи, че тези, които не могат правилно да разберат сънищата, също не успяват правилно да разберат човешкия емоционален живот, страстния живот и чувстващия живот като цяло. Защо е така? Фридрих Теодор Вишер беше абсолютно прав! Точно както душата е активна в сънищата, само че тя се изживява в образи, които са спомени от живота, така и човешката душа е активна в емоционалния, афективния и страстния живот по време на будно дневно съществуване.

Ние сънуваме в чувствата си, в емоциите си, в страстите си. И всеки, който е способен истински да проследи живота на душата, знае, че същата степен на интензивност и същото качество на душевния живот, което се изразява в сънищата, макар и по необичаен начин, се изразява и по време на будния живот във всичко останало, което живее в човешките чувства. Духовното изследване показва, именно защото наистина наблюдава душата със своите методи, че човешките същества имат пълния си буден живот само за външно сетивно наблюдение и за живота на въображението. Ние сме истински будни само по отношение на сетивните възприятия и живота на въображението, докато сънищата ни привличат в будното ни ежедневие. Те привличат в будното ни ежедневие, така че това, което преживяваме емоционално, това, което е в нас по отношение на емоционалните импулси, се сънува. Докато будният живот протича в сетивните възприятия и въображенията, подсъзнателният живот, който може да бъде доведено до съзнание чрез духовната наука, продължава като поток от подсъзнателен живот в чувството, в живота на страстта; ние продължаваме да сънуваме, докато сме будни. И най-вече: ние продължаваме да спим, докато сме будни. Ние не само сънуваме, ние продължаваме да спим, докато сме будни.

Всичко, което живее в нашите чувства, ние го сънуваме, докато сме будни. Това, което живее във волята ни, не е по-съзнателно за нас в будното ни ежедневие, отколкото тъпото, едва доловимо съзнание по време на сън. Именно затова хората в областта на философията винаги са спорили дали волята може да бъде свободна или не, защото дори да са просветени философи, с обикновеното си съзнание те не могат да надникнат в действието на душата, когато тя се изразява във волята, също толкова малко, колкото могат да видят какво преживява душата по време на най-дълбокия сън без сънища. Защото животът на волята в нейната действителна

мистерия не само е сънуван, но е и проспаван в обикновеното съзнание. Ние не знаем нищо повече за всяко действие, което извършваме, за всичко, което влагаме в живота, отколкото това, което се простира от сетивното възприятие до въображението. Можете да се убедите, че психофизиолозите, които мислят задълбочено в научни термини, вече са стигнали до това заключение, когато изучавате много важната книга на Теодор Циен по психология: че човек трябва да спре при разположението на волята, при импулса на волята, при въображението; че не може да се продължи по-нататък. Едва тогава се случва завършеното действие, което отново навлиза във въображението. Това, което се намира между завършеното действие и въображението, е също толкова потопено в притъпеността на съзнанието в будното ежедневие, колкото това, което човек преживява между заспиването и събуждането, е потопено в тъмнина, когато през съня му не преминават сънища.

Така ние продължаваме да сънуваме по време на будното си ежедневие, продължаваме да спим. От съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват емоционалните импулси, а от съня ни, който прониква в будното ни ежедневие, възникват импулсите на волята. Така това, което се проявява в социалния живот, това, което се проявява в историята, възниква от съня ни и съня ни.

Ако човек изследва тези неща, е необходим – както говорих за онзи ден – способност за познание, която активира душата по съвсем различен начин от този, на който е способно обикновеното съзнание, и която му позволява наистина да види душевния живот като такъв чрез душата.

Днес бих искал да добавя и нещо за това какво трябва да направи съзнанието, за да стигне до възприятието на тези неща. Защото отново и отново ще възниква погрешното схващане, че духовният изследовател не доказва своите неща. Той ги доказва, като показва какво извършва душата, за да стигне до възприятието на тези неща.

Човек обаче не може да достигне до възприятието на тези неща, като се консултира само с обикновеното съзнание. Както казах, говорих за това онзи ден. Можете да намерите повече подробности в моите книги, като „Окултна наука“ и „Как да познаваме висшите светове“, или обобщени в книгата ми „Загадката на човека“, както и в последната ми книга, която ще бъде публикувана през следващите няколко дни: „Загадката на душата“. Но бих искал да подчертая едно нещо, което може би е от съществено значение за нашето разглеждане днес: видът мислене, който е напълно оправдан за научните идеи, трябва да стане съвсем различен, ако човешките същества искат напълно да разберат това, което съм казал и ще кажа. То не може да бъде схванато с начин на мислене, който се прилага правилно, когато се занимаваме с обикновения ежедневен живот. Това не е достатъчно, например, в областите, където се намират импулсите на социалния, моралния, правния и

етичния живот. Там човек се нуждае от понятия, които са свързани с реалността по много по-интензивен начин от научните понятия. Научните понятия се характеризират именно с това, че реалността, същността, е извън тях, че в известен смисъл не е нужно да се задълбочават в обекта, да се задълбочават в самата обективност. С тези понятия не може да се проникне в хуманитарните науки. За да се проникне в хуманитарните науки, е необходимо понятията да срастнат с живота, да се потопят в живота, така че да имат такова преживяване в себе си, да усещат такова преживяване да вибрира в себе си, каквото се случва в самите неща. Това може да се постигне само чрез откъсване от начина, по който човек се отнася към нещата в обикновеното съзнание чрез своите идеи. Но това обикновено съзнание с право се е разпространило в цялата област на естествената наука, защото само по този начин могат да се постигнат блестящите постижения на естествената наука.

Когато човек се заеме с духовно-научно наблюдение, неговите идеи стават нещо съвсем различно. Виждате ли, ако погледнете дърво от четири страни – вече съм давал този пример тук – снимано от четири страни, тогава тези четири страни са напълно различни една от друга и въпреки това винаги ще имате едно и също дърво. Не можете да видите какво всъщност е дървото от снимка.

В ежедневието хората са доволни, когато имат понятие като представяне на някакъв процес или същност, когато могат да изразят чист природен закон. Веднага щом човек навлезе в сферата на духовната наука, трябва да приложи понятия като тези снимки от четири страни. Човек никога не може да си изгради представа за същество или факт от реалния духовен свят, като просто си изгради понятие. Човек трябва да формира своите понятия по такъв начин, че те, така да се каже, да обикалят около нещото, че да го гледат от колкото се може повече различни страни, въпреки че понятието е само символично. Във външния живот хората са пантеисти, монадисти, монисти или някакъв друг вид „исти“. Те вярват, че с такова понятие наистина могат да изследват нещо от реалността. Духовният изследовател знае, че това не е възможно. Що се отнася до духовната сфера, не е възможно да се провежда пантеистично изследване, да се гледа дървото само от едната страна. Човек трябва едновременно да бъде монадист, да снима дървото от другата страна и т.н.; човек трябва да направи своите понятия вътрешно гъвкави.

Но по този начин получавате възможността наистина да се потопите в пълноценния живот. По този начин, както показах в книгата си „Загадката на човека“, вие ставате реалисти в своите представи. А е необходимо човек да става все по-реалистичен в своите представи. Към това се стреми духовният изследовател. Бих искал да поясня това с един пример.

Виждате ли, естественият учен е напълно прав да остане в сферата на обикновеното съзнание със своите понятия. Той постига нещо значително в своята легитимна област именно когато приема тези понятия такива, каквито са представени от

обикновеното съзнание, защото там те се оказват подходящи за схващане на фактите, които са очевидни за сетивата. Ако обаче естественият учен иска да разшири тези понятия отвъд фактите, които са очевидни за сетивата, той трябва да е наясно, че може да навлезе в празнота, че вече не остава верен на реалността. Следващият пример е много интересен в това отношение. Професор Дюар, велик научен мислител на нашето време, е описал много добре и смислено, въз основа на това, което изследователите могат да наблюдават днес, какво ще бъде крайното състояние на Земята след милиони години. Като се действа по напълно правилен физически начин, точно както един добър физик би се консултирал с всичко, човек може да си изгради представи за това как определени условия се променят за кратки периоди от време. След това, като разшири това, което се променя за по-краткия период, за дълъг период от време, човек може да изчисли, така да се каже, как ще изглежда ситуацията след милиони години. Професорът описва по много интересен начин как може да дойде време, когато например млякото ще бъде в твърдо състояние. Не знам как ще изглежда тогава; това е друг въпрос! Той описва как стените на стаята ще бъдат покрити с това бяло мляко; толкова твърдо ще бъде млякото. Разбира се, тогава то ще бъде със стотици градуси по-студено, отколкото е сега. Но няма да има течено мляко; млякото ще бъде в твърдо състояние. Всички тези неща са замислени с голяма научна проникателност и няма нищо лошо в това подобни хипотези да се излагат на научна основа.

За духовния изследовател веднага възниква друга мисъл, защото той мисли живо и реалистично, а не абстрактно. Човек може дори да вземе примера с млад човек на четиринадесет години, как се е променил до осемнадесетгодишна възраст, и след това да събере тези малки промени, според метода, използван от професор Дюар, и сега да изчисли какъв трябва да бъде този човешки организъм след триста години. Това е абсолютно същият метод. Само че след триста години човешките същества вече не живеят като физически човешки същества! Това веднага идва на ум на духовния изследовател. Подходът е напълно правилен, използвайки всички научни и физически усъвършенствания. Няма нищо лошо в него; той е напълно правилен. Не бива да се отхвърля като невярно, но не е реалистично; не прониква в реалността. По подобен начин човек би могъл да се върне назад от промените, които човешкият организъм претърпява, и след това да се запита, въз основа на тези промени: Какво е било преди триста години? Човек ще измисли нещо много хубаво - само че човешките същества не са живели преди триста години! Но именно по този модел онези, които формират теории, изграждат своите примери. Теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина – тя е претърпяла многобройни модификации, всички от които могат да бъдат известни – но това, което е в основата ѝ, по принцип е недопустима мисъл за духовния изследовател, защото както човекът не е живял физически преди триста години, дори ако е изчислил съвсем правилно по-ранното и по-късното му състояние, така и Земята не е

съществувала през периода, за който е установена теорията на Кант-Лаплас за първичната мъглявина; и Слънчевата система не е съществувала. Дадох това само като пример за това как идеите могат да бъдат напълно правилни, могат да бъдат изведени от абсолютно правилни основи, но въпреки това не е задължително да бъдат реалистични.

Именно това постига духовният изследовател чрез своите упражнения, стигайки до идеи, които са верни на реалността, с които той схваща това, което може да бъде схванато само когато човек се потопи в реалността. И чрез такова потапяне човек се научава да разпознава какъв би бил Азът в обикновеното си съзнание, ако човешките същества не можеха да спят. Самосъзнанието или его-съзнанието изобщо не биха съществували в човешкото съзнание, ако човешките същества не живееха във времевия ритъм на съня и бодърстването. Чрез пряко наблюдение човек се научава и да разпознава как качествата на чувството всъщност се сънуват, как качествата на волята всъщност се спят.

Бих искал да вмъкна нещо тук, така да се каже, в скоби, защото няколко души обърнаха вниманието ми към забележка, която направих онзи ден. Казах: Това, което духовният изследовател преживява, може да се превърне в понятия; но самото преживяване, прякото възприятие на духовното, не може да се запомни, а трябва да се преживява отново и отново.

Някой би могъл съвсем правилно да възрази: Как може човек да знае, че едно духовно преживяване е ново, ако не може да го запомни? Човек не може да запомни духовно преживяване, както не може да запомни и определени хора, които не присъстват. Духовното събитие, което изчезва, не се съхранява в паметта. Едва когато е трансформирано в понятия, в идеи, човек може да си спомни идеите. Само за да няма недоразумение, исках да кажа това в скоби, така да се каже.

Но сега бих искал да засегна и другата страна на човешкото съзнание с кратка забележка. Какво се случва, когато човек действително осъзнае това, което иначе винаги остава в подсъзнанието, това, което е сънувано, това, което е проспано, когато действително го издигне до съзнание чрез такива вътрешни процеси, каквито ще намерите описани в моите книги? Когато съзнанието за това се появи, тъй като то присъства само в обикновеното дневно съзнание за живота на сетивата и въображението, тогава човешкото същество действително научава например това, което иначе е само проспано в неговите волеви импулси. Но точно както човек се научава да разпознава, когато се фокусира върху живота на съня, че его-съзнанието е зависимо от живота на съня, по друг начин, като действително издига живота на волята от подсъзнанието до съзнанието, човек се научава да разпознава, че ако човек винаги е имал този живот на волята пред себе си, ако не е проспавал живота на волята, той би имал съвсем различно съзнание, съзнанието, което духовните изследователи всъщност развиват по определен начин. Това, което желае в нас, и в известен смисъл и това, което съответства на нашите чувства, което живее в нашите

емоционални импулси, би ни въздействало, ако го имахме пред себе си, както имаме живота си на въображение, като друг човек, сякаш имаме второ, различно човешко същество в себе си. Човекът би се разхождал с друг човек. И може да се каже: в мъдрия план на развитието е устроено така, че единното съзнание, от което човекът се нуждае за живота си между раждането и смъртта, е възможно благодарение на факта, че животът на волята е изтласкан в сън, така че той да не е разделен от необходимостта постоянно да гледа другия, който действително иска в него. Този друг човек е свързан с вечното ядро на човека, с вечното ядро на човека, което е свободно от физическото, с това, което не действа чрез физическото. Следователно, ако духовният изследовател наистина успее — казах онзи ден, че няма да се въздържа от никаква плахост да привлече внимание към неща, които наистина излизат от областта на духовното изследване с научна прецизност, като законите на естествената наука в областта на естествената наука — ако духовният изследовател наистина успее да внесе живота на волята и живота на чувствата в съзнанието, ако той засили вътрешната си дейност, така че да може да вдъхне живот не само на сетивата и въображението в себе си, но и на чувствата и волята, тогава светът се допълва от другата страна, от духовната страна; тогава човешките същества преживяват като реалност, че сме отделени от онези души, които са загубили телата си чрез смъртта, само чрез нашия сетивен и въображаем живот. В момента, в който съзнателно навлезем в нашия живот на чувствата и волята, ние навлизаме в област, където също стоим на обща основа с душите, преминали през портата на смъртта. Разделянето между така наречените живи човешки души и така наречените мъртви човешки души се преодолява от духовната наука. То се преодолява от духовната наука по много прецизен начин. Чрез много прецизен начин на гледане на нещата обаче, животът на душата трябва да бъде преобразен отново. Ако човек наистина иска да направи реални възприятия в тази област, в която човешките същества навлизат – сънищата идват неволно, преживяването в сънищата идва неволно – ако човек иска да внесе в съзнанието си нещо, което наистина идва от сферата, където живеят мъртвите, тогава човек трябва да използва точно такива произволни представи, но сега по-висши от тези на будното дневно съзнание, защото тези представи трябва да обхващат живота на чувствата и волята; той трябва да се изправи пред обектите в духовния свят със също толкова произволни представи, както иначе се изправя пред обектите в сетивния свят. В обикновените сънища човек не може да различи между това, което го принуждава да си представя, и самия себе си. Това разграничение е налице, когато духовният изследовател се приближава до живота, към който принадлежат и душите, преминали през смъртта.

Следователно, сънищата, които идват неволно, дори и да ни носят очевидни послания от свръхестествен свят, винаги трябва да се третират с повишено внимание. Духовният изследовател може да разпознае като свое истинско

наблюдение само това, което иска да осъществи с пълен произвол. Ако следователно изследователят иска да влезе в контакт с някоя душа, принадлежаща към духовния живот, която може да е преминала през портата на смъртта отдавна, той може да го направи, като предизвика това, което преживява с въпросната душа, чрез собствената си воля, а не по неволния начин, който се случва чрез сънищата. Виждате ли, духовното изследване ни води до разпознаването как друг свят нахлува в нашия свят, но такъв, който има дълбоко, интензивно значение за нашия свят, по простата причина, че нашият емоционален и волеви живот принадлежи на този свят.

За света, който е ограничен до сетивата, който трябва да бъде разбран чрез закони, извлечени от тези сетива, накратко, за света, който естествената наука разглежда, абстрактните идеи за будното и обикновеното съзнание са достатъчни. За света на социалния и моралния живот обаче се нуждаем от идеи, които съответстват на реалността. Идеи като теорията на Кант-Лаплас или идеи за крайното състояние на Земята могат да доведат само до грешка. Те могат да бъдат оправдани идеи, ако останем в сферата на теоретичните дискусии. В момента, в който човек въведе абстрактни, нереалистични идеи от науката в социалния живот и политическите структури, той има разрушителен ефект и причинява катастрофи в тази реалност. Идеите, които не са реалистични, имат съвсем различно значение в този контекст. Сега се оказва, че ако някой иска да наблюдава какво наистина се случва в хода на човешката история, какво движи историческия живот напред, не може да го наблюдава с научни идеи; защото този исторически живот не се преживява в област, където научните идеи могат да бъдат приложени. Цялата история не е истински импулсирана от човешките същества с будни идеи, а е сънувана. Това е важното нещо, което трябва да се има предвид – все още напълно парадоксална истина днес, точно както коперниканството е било парадокс, когато се е появило за първи път – историческият живот не се създава от вида идеи, с които сме свикнали в естествената наука. Социологическият, социалният живот не възниква от импулс, какъвто го разбираме в естествената наука, а е сънуван. Човешките същества сънуват социалния живот.

Винаги ми е било интересно – мога да направя тази лична забележка; интензивно се занимавам с този проблем повече от тридесет години, стремейки се да го изследвам от всички страни – намирах за интересно как хвърля светлина върху една мистерия, когато Херман Грим често ми казваше в разговор: Ако човек прилага обичайните понятия, научните понятия, към историческия живот, така че те да са подходящи, той няма да стигне доникъде. Ако човек иска да схване историческия живот, ако иска да се вгледа в импулсите, които действат в него, тогава може да го направи само с въображението. Херман Грим все още не е бил духовен изследовател; той отхвърлял подобни неща. Но той вярвал, че историческият живот може да бъде схванат само с въображението. Е, той не може

да бъде схванат и с въображението. Но Грим е бил поне личност, която е знаела, че човек не може да влезе в историческия живот с обикновени понятия.

Но духовната наука може да навлезе в нея, като добави към обикновеното съзнание имажинативно съзнание, вдъхновено съзнание и интуитивно съзнание, три свръхсетивни начина на възприятие на съзерцателното съзнание. Духовната наука внася в съзнанието това, което иначе би било сънувано, това, което иначе би било проспано.

В по-ранни векове и хилядолетия хората са имали известно инстинктивно осъзнаване на духовните реалности, както споменах онзи ден. Но това инстинктивно осъзнаване е трябвало да бъде загубено. То беше загубено и ще бъде загубено все повече и повече, тъй като блестящите постижения на естествената наука се доказват в своята област.

Това, което е било изгубено за инстинктивното съзнание, трябва да се завърне от другата страна. Следователно може да се каже: По време на инстинктивния живот на човека, морални и социални идеи, етични идеи и правни идеи са могли да се влеят в историческия, социалния и обществения живот, за които са мечтали; и така човечеството все още може да черпи от това, което е произлязло от инстинктивното съзнание.

Но сега сме навлезли в епоха, в която човечеството трябва да достигне пълно съзнание, в която човечеството трябва да постигне пълна свобода. Старото инстинктивно съзнание вече няма да е достатъчно. Намираме се в епоха, в която духовната наука трябва да изведе наяве онези сили, които трябва да бъдат ефективни в социалната структура на обществото, в етичната структура на обществото, в политическия живот. Това, което живее в социалния живот, никога не може да бъде схванато с понятия, извлечени единствено от сетивните възприятия, от будното дневно съзнание, от обикновеното съзнание. Херман Грим беше напълно прав - но той знаеше само половината от историята - когато каза: Защо английският историк Гибън е толкова важен, когато описва първите християнски векове от гледна точка на това, което е наближавало края си? И защо в неговия разказ за историята няма нищо за значителния растеж и развитие, които са настъпили в човешкото развитие в резултат на християнските влияния? Причината е, че Гибън използва и обичайните понятия, понятията за будното дневно съзнание. Но те могат да схванат само това, което загива; те могат да схванат само трупа.

Това, което се развива, това, което расте, е сънувано, проспано. И това може да бъде разпознато и разбрано само чрез духовната наука. Защото политическите импулси трябва да станат осъзнати, защото те вече не могат да бъдат просто инстинктивни, те трябва да бъдат разбрани чрез духовната наука в бъдеще.

Това е, което трябва да се разпознае от знаците на времето, особено в области, дълбоко свързани с човешката душа; дори от външни неща човек може да разпознае това днес. Нека вземем един пример, който е много разпространен днес.

Когато говоря за този пример, не бива да се мисли, че духовната наука иска да бъде едностранчива във всяка посока, иска да заеме страна в едната или другата посока, а по-скоро, че приема напълно сериозно, че човек може да осветли нещо само от едната страна с някоя концепция и че следователно прави нещо нередно, ако иска да въведе тази концепция директно в реалността. Вземете например материалистическия, историко-социологичен поглед върху социалния живот на човечеството и хода на историята, представен от Карл Маркс и други, който е блестящо ясен за някои хора. Ако човек следва този социалдемократически подход, ако следва Маркс в опита му да покаже с известна проникателност, че всичко, което се случва исторически, е резултат от определени класови борби, че материалните импулси определят структурата на историческия живот, тогава човек осъзнава: Човек може да разбере какво казва Карл Маркс в тази област само ако знае, че той описва реалности, макар и едностранчиво. Но какви реалности описва той? Той описва реалностите, които са отминали по времето, когато е писал книгите си! От XVI век нататък европейският живот и животът, принадлежащ на Европа, започват по такъв начин, че освен това, което конвенционално се разказва в историята – в края на краищата историята е предимно басня, каквато се преподава в училищата – освен това, което се разказва като реална история, има класови борби и материални импулси. Това, което се е появило до епохата, описана от Карл Маркс – той я описва едностранчиво, но не съвсем неоправдано – това, което вече е било сънувано от човечеството в момента, когато се опитва да приложи към него понятия на обикновеното съзнание, това, което е било реалност по времето, когато човечеството е сънувало, се изразява в обикновени понятия. Но сега се оказва, че ако методът на духовната наука, който се основава на реалността, не се приложи, тогава в социалните процеси не може да се намери нищо, което да се продължи от това, което човек иска да схване с обикновеното съзнание; не може да се намери нищо приложимо за по-нататъшния живот. Описанието на Карл Маркс е правилно за известна едностранчивост на живота през последните няколко века. То вече не е приложимо сега, когато човечеството се е самосънувало, е проспало това, което той описва. Наистина е така, че ако човек придобие понятия, съответстващи на реалността, не може да каже, че може да разчете важното от външния опит, както трябва да прави естествената наука. Всеки, който, на каквато и да е позиция в живота, трябва да се намеси в социалната структура, трябва да има понятия, съответстващи на реалността. Но тези понятия, съответстващи на реалността, не могат да бъдат извлечени от живота. Само това, което обикновеното съзнание схваща, може да бъде извлечено от живота.

Човек трябва да бъде ангажиран в социалния живот, ако иска да се занимава с живи понятия, а не с липса на реалност. Трябва да бъде ангажиран по такъв начин, че да не е зависим от този живот, който му дава нещо, а да познава законите, които иначе действат само в подсъзнанието, и да е способен да ги въведе в живота. От

въображаемото знание, от вида знание, което може да издигне обикновените абстрактни идеи до вътрешна жизненост по такъв начин, че тези идеи да са картинни, но и потопени в реалността, от това въображаемо знание възникват всички онези понятия, които могат да бъдат ефективни в бъдеще по отношение на социалната структура. Социалните експерименти са останали толкова мрачни и са причинили толкова много реални грешки, защото хората са вярвали, че социалните понятия могат да бъдат разбрани по същия начин като научните понятия, защото тези понятия са били установени по начин, който е бил откъснат от реалността. От въображението, от потапянето в това, което иначе се преживява от обикновеното съзнание само като в сън, могат да бъдат извлечени онези импулси, необходими на всеки, който има нещо да каже, което може да се счита за социална идея. Всяка епоха е време на преход. Разбира се, тривиална истина е да се казва отново и отново, че една епоха е време на преход; Важното е какво се преобразува. Но в наше време инстинктивното съзнание преобразува в свободно, пълно съзнание, което живее под идеята за свобода. Старите импулси, произлизащи от инстинктивното съзнание – включително римското право – трябва да бъдат заменени от това, което осигурява въображение за социалния живот, вдъхновение за етичен и морален живот и интуиция за правния живот. Това със сигурност не е толкова удобно, колкото да се конструират всякакви правни понятия от абстрактното и да се знае, защото човек е интелигентен човек, как трябва да бъде целият свят. Човек знае това!

Като духовен изследовател, човек не е в това положение; човек трябва да проникне в реалността навсякъде. Днес човек има малка представа как се случва това. В продължение на десетилетия тази област се е разглеждала по този начин, от абстрактно. Човек не знае например как западните народи на Европа – като народи, а не като индивиди! – имат определени душевни характеристики, как народите от Централна Европа, народите от Източна Европа, Азия имат определени други душевни характеристики, как тези душевни характеристики са свързани с това, което представляват тези народи. Днес, в тези катастрофални времена, когато се вгледаме по-дълбоко, често виждаме това, което може да види само духовното изследване; виждаме тъжно събитие, преминаващо през човечеството в света, който е неразбираем за външното съзнание, чиито знаци говорят толкова ясно, в който човечеството може да намери пътя си само ако търси понятия, съответстващи на реалността. Реалистичните понятия не са тези, които са моделирани по естествената наука или по будното дневно съзнание, когато става въпрос за социален, морален и правен живот. Тук, в Швейцария, е направено начало, добро начало по отношение на правните понятия; направен е опит да се извлекат понятията за обикновените договорни отношения от конкретната реалност. В отличната си книга „Der Gesamtarbeitsvertrag nach Schweizerischem Recht“ („Колективният трудов договор съгласно швейцарското право“), публикувана

наскоро, д-р Роман Боос за първи път в днешно време започва да търси нещо в конкретната реалност, което принадлежи на правната структура.

Този начин за осветяване на правния живот по социален, морален и либерален начин трябва да продължи, ако искаме да намерим понятия, които отразяват реалността. Има едно просто средство – ако имаше просто средство – което би било много полезно, ако в радикалната си форма се направи опит да се покаже някъде как понятията за обикновеното съзнание, които изглеждат толкова великолепни в областта на естествените науки, са неспособни да се намесят в моралния и социалния живот. Достатъчно би било само да се опита да се сформира парламент от хора, които са велики в областта на философското размишление върху света, използвайки понятия, взети само от обикновеното съзнание, което се нарича още научно съзнание. Такъв парламент би бил най-подходящ да разруши общността, към която принадлежи, във възможно най-кратки срокове, защото такъв парламент би виждал само импулсите, които са към своя край.

Творческият живот принадлежи на онези, които могат да издигнат до съзнанието това, което иначе само сънува във външния реален живот и история, това, което е потънало в сън.

Ето защо утопиите са толкова мрачни. Утопиите са като опит да приложиш шахматна игра, която си изучавал, без да се съобразяваш с партньора си. Да формираш утопии означава да схванеш това, което би трябвало да живее в абстрактни форми на разбиране. Следователно, една утопия никога не може да съдържа нищо друго освен това, което може да разруши една общност, но не и това, което тя може да изгради. Защото това, което реалността може да изгради, не може да бъде схванато във връзка с интелектуални понятия; то работи само в живи въображения и има нещо в непосредствения си ефект, което е свързано, но не е същото като - моля ви да отбележите това изрично - това, което е свързано с художественото творчество. Най-многообразието ни се разкрива, когато разглеждаме именно този социален, този морален живот от гледна точка на духовната наука.

Преди всичко, когато това, което се изразява по този начин като социално-морални идеи, като правни идеи, навлезе в живота, то винаги може да достигне кулминация в човешка свобода. Тази човешка свобода никога не може да бъде разбрана от естествената наука, защото естествената наука не може да се справи с това, което е свободно в човешките същества; за естествената наука човешките същества не могат да бъдат свободни същества. Духовната наука обаче разкрива вечното ядро на човешката природа, за което ви разказах, което е като друго човешко същество в човешките същества. Естествената наука разкрива само едното човешко същество, а не другото; но другото е свободният. Свободният човек също живее в човешкото същество. Но чрез социалния и морален живот, чрез държавния живот, чрез етичния живот, свободният човек се изважда наяве.

Съвременният начин на мислене, който сега би трябвало да бъде опроверган от фактите, ако човек може да наблюдава правилно, всъщност води навсякъде, на теория, до изгонване на свободата.

Нека завърша, като добавя следното. Напоследък винаги е имало – и дори сега се появяват и предизвикват раздвижване – такива възгледи за социалния и моралния живот, за държавния и политическия живот, които сравняват държавата например с организъм, с форма на живот. Един отличен изследовател, на когото много се възхищавам, публикува сензационна книга: „Държавата като форма на живот“. Но тя наистина е пример за това, което трябва да бъде преодоляно. Някои са се опитали да направят тези аналогии, да сравнят държавата с организъм. Можете да сравните всичко. Ако ставаше въпрос за сравнение, лесно бихте могли да направите сравнения между праскова и бастун; зависи само дали сте достатъчно умни, за да го направите! Сравненията изобщо не са важни; важното е сравнението да е реалистично, ако изобщо ще се използва.

Е, днес не мога да навлизам в подробности, защото нямам достатъчно време. Но ако човек наистина сравни това, което пулсира в социалния и морален живот, с това, което съществува в органичния живот, тогава сравнението е валидно само дотолкова, доколкото трябва да сравни отделното състояние, всъщност отделната общност, с клетка. А ако някой иска да сравни съвкупност от клетки, като например организъм, може да използва само целия живот на цялата земя за сравнение с организма.

Както казах, споменатата книга „Държавата като форма на живот“ от Кьелен е абсолютно невъзможна, защото използва това сравнение по напълно невъзможен начин. Ако обаче човек използва сравнението правилно, може да сравни отделното състояние с клетката и целия живот на Земята с организъм, съставен от отделни клетки. Тогава този организъм все още не съдържа това, което се развива в организма като душа, като дух. Но това, което се развива в организма като душа, като дух, е това, което има значение; дори е много важно духът да бъде добавен към цялостния живот на Земята. И само такава социална структура на Земята ще бъде правилно разбрана, която, когато се разглежда чисто външното, не приема мнението, че може да обхване и цялото човешко същество.

Точно както човек може да обхване душата или духа в организма, толкова малко може човек, дори ако разшири органичния поглед върху цялата земя, да обхване в чистия държавен живот това, в което се корени човешката свобода. Защото човешката свобода надхвърля организацията.

Това е нещо, което може да докаже, ако го разберете напълно, че дори видът мислене, който обикновената абстрактна форма на съзнание внушава при разглеждането на държавния живот, трябва да изключва понятието за свобода.

Духовната наука, като разглежда живота, който е свободен от физичността, който не може да бъде сравнен с организъм, ще бъде призвана да въведе отново в живота концепцията за свободната човешка душа.

Започнах този процес още през 1894 г., когато написах своята „Философия на свободата“ – която, за съжаление, отдавна не се печата – опитвайки се да покажа как, развивайки истински свободен душевен живот, различен от концепцията за причинно-следствена връзка, правилно разглеждана в естествената наука, човешките същества могат да живеят свободата си. Докато човек не вярва, че естествената наука е напълно права, отричайки свободата в своята област, защото тя се занимава само с това, което няма свобода – докато не разбере това, той също не разбира, че това, към което се отнася свободата, не може да бъде схванато и от естествената наука.

Но духовната наука постига това, като показва, че освен тялото си, което в известен смисъл е израз на душата и духа им, човешките същества имат духовен аспект, който може да бъде схванат само чрез интуитивно съзнание, чрез свръхсетивно съзнание: чрез имажинативно съзнание, от което произтичат и социални идеи, чрез вдъхновено съзнание, от което произтичат морални идеи, които се преживяват в обикновения живот в състрадание, в емпатия с другите хора, от което, когато стане интуитивно съзнание, произтичат и правни идеи, защото в интуитивното съзнание човешкото същество не само прониква в това, което е другото същество, но чрез това интуитивно съзнание и преживява другото същество до известна степен в себе си. И както духовната наука прониква в това, което е вечно в човешките същества и може да бъде схванато само чрез имажинативно, вдъхновено, интуитивно съзнание, духовната наука прониква и в това, което може да пулсира в човешкия живот под светлината, под слънцето на свободата. Днес все още е доста парадоксално, когато, за да опише реалността, човек се оказва, че импулсите на съня и сънищата пулсират в историята, в социалния живот, в моралния живот, в правния живот, в живота на свободата и че това, което пулсира там, може да бъде открито само чрез духовната наука. Но трябва да споменавам отново и отново: това, което духовната наука трябва да внесе в света като парадокс за настоящето, може да се сравни с парадокса, който Коперник внесе в света, когато хората вярваха, че земята стои неподвижно, а слънцето и звездите се движат около нея. Той замени това с обратното. Едва през 1822 г. определена църква позволи на хората да вярват в коперниканизма! Сега, колко време ще отнеме, преди учените и така наречените образовани хора на днешния ден да позволят или вече да не се срамуват, сякаш е суеверие, да приемат, че духовната наука обяснява живота, разширява го до понятия, които съответстват на реалността, и води до плодотворни понятия, предстои да видим. Но знаците на времето говорят толкова силно, че човек би си пожелал това да се случи много, много скоро! Но просветлените, изключителни умове винаги са виждали истината, дори и само в отделни проблясъци на

вдъхновение. Духовната наука всъщност не е нищо ново в това отношение. Тя просто обобщава систематично и чрез реалистично наблюдение какво винаги са представлявали проблясъците на вдъхновение на най-забележителните личности на човечеството.

И както споменах за такъв дух на вечността вчера накрая, нека спомена същия днес: Гьоте. Той също се занимаваше с историята, с гледната точка на историята. Той чувстваше, въпреки че духовната наука още не е съществувала по онова време - времето за нея още не е дошло в неговата епоха - че това, което пулсира в историческия живот, не съдържа това, което може да се внесе в понятията, които се отварят в обикновеното въображение и обикновеното сетивно възприятие. Той чувстваше, че това, което живее в историята, дори великите неща, които живеят в историята, съдържат импулси, които са различни от абстрактните идеи на обикновения интелектуален живот. Ето защо Гьоте изрече значимите думи за историята: „Най-хубавото нещо, което имаме от историята, е ентусиазмът, който тя поражда.“ - чувство, което тя поражда, когато човек може да се потопи в историческото ставане и да не понижава нещо като теоретиците на обикновеното съзнание, а когато изведе нещо, което говори не само на въображението и сетивното възприятие, но и на това, което е сънувано в емоционалните импулси, което е дори проспано във волевите импулси. Тогава човек има това, което живее в историята, а не трупата на историята.

И по отношение на социалния и моралния живот, по отношение на свободата и правния живот, би искало да се каже: Човечеството ще трябва да стигне до такова разбиране за реалността на тези неща, че цялото човешко същество да участва, включително и това, което иначе спи в будно съзнание, защото в противен случай човешкото същество остава напълно несъзнателно за сферата на социалния и моралния живот.

И така, ще става въпрос за стимулиране, вдъхновяване и насърчаване именно на това, което не е теоретично у човешките същества, на това, което е подобно на ентусиазма, на това, което има ефекта на изкуството - изкуство, казвам аз! И така, в края на такова размишление, човек вероятно ще трябва да изрече думи, подобни на тези на Гьоте, които току-що цитирах, думи, които по определен начин обобщават това, което днес би могло да бъде стимулирано само в кратко размишление, но и това, което само искаше да бъде стимулирано, обобщението на това, за което вярвам, че трябва да се говори днес под влиянието на знаците на времето. Става въпрос за това човек да открие целия си човек, за да действа подходящо в социалния и морален живот, за да допринесе допълнително за оформянето на социалната и моралната структура и политическия живот. Става въпрос за това човешките същества не само да стигнат до абстрактни идеи в тази област, не само до физиологичен поглед, но и да стигнат до реални сили, сили на живота, пропити с ентусиазъм. Времето ги чака, това тъжно, това катастрофално, това време на

изпитания! Духовната наука иска само да даде отговора на това кое е правилно и трябва да стои в основата на този ентусиазъм, а духовната наука е убедена, че когато човечеството намери пътя си обратно към своята вечна, безсмъртна природа, към онази част от човешкия живот, от която извира импулсът на свободата, тогава човечеството ще намери и правилните пътища, за да се измъкне от хаоса, в който е изпаднало, всъщност, а не само чрез илюзия.

7. Същността на човешката душа и природата на човешкото тяло

В тази лекция бих искал да представя картина на това, което антропософски ориентираната духовна наука може да каже за най-разнообразните области на живота, и днес ще започна с някои от най-значимите открития на тази духовна наука за разбирането на човешкия душевен живот и неговата връзка със същността на телесния живот.

Изглежда, че тази наука за душата трябва постепенно да постави основите на най-важните въпроси на човешкия живот, на онези въпроси, които са самите граници на съществуването. Защото не може да се отрече, че съвременният културен живот е склонен да приема само онези прозрения, които могат да бъдат научно обосновани от едната или другата страна. Когато великите мистерии на душевния живот се обърнат към човешките същества, те ще се чувстват принудени да питат повече от това или онова вероизповедание, защото са убедени, че към мистериите на света трябва да се подхожда научно; те имат чувството, че това трябва да е така. Така че човек ще иска да се обърне и към науката за душата, човек ще иска да попита: Какво казва науката за душата за навлизането на човешкото същество във физическия живот, за напускането на човешкото същество от физическия живот? С други думи, какво казва науката за душата за връзката между това, което е преходно в и около човешкото същество, и това, което е вечно в човешкото същество?

Но сега трябва да кажем: от момента, в който науката за душата, която и днес е призната от традицията, се обърна към съвременното мислене, от този момент нататък тази съвременна наука за душата е навлязла повече или по-малко в много мътни води. Когато говорим за съвременна психология, винаги трябва да се помни един съвременен психолог, Франц Brentano, който наскоро почина тук, в Швейцария, и който през последната третина на 19-ти век реши да посвети целия си живот и изследвания на изучаването на човешката душа. Когато публикува първия том на своята така наречена „Психология“, своята наука за душата, през 1874 г., той изрече някои забележителни думи. Той говори за необходимостта в настоящето да не се поема по друг път по отношение на познанието на душата, освен този, който може да се оправдае пред естествената наука. Дали пътят, обсъждан в тази лекция, може да се оправдае пред естествената наука, ще бъде предмет на утрешната дискусия.

И така, Франц Brentano се опитал да подходи към живота на душата, използвайки същите методи и същия начин на мислене, които са обичайни в естествените науки, тъй като смятал, че това е необходимо. И тогава произнесъл забележителните думи: С течение на времето науката за душата сякаш се е насочила единствено към разглеждането на това, което се нарича човешко въображение, чувство, воля, това,

което се нарича памет, това, което се нарича внимание, това, което се нарича любов и омраза и други подобни. Той отбелязал, че съвременната наука е извадила наяве всякакви неща по тези въпроси, но сякаш въвеждането на съвременното научно мислене и съвременните научни методи в изучаването на душата ѝ е попречило да се доближи до големите надежди – както казва Франц Brentano – които гръцките мъдреци Платон и Аристотел вече са имали за изучаването на душата: надеждите чрез изучаването на душата да се хвърли поглед към онзи живот на човека, който, изглежда, се отнема, когато смъртното тяло погине, във вечността на човешката душа.

И така, Франц Brentano казва: Дори ако човек можеше да предостави много точна информация за това как идеите следват една друга, как се свързват в човешката душа, как се свързват с чувствата и импулсите на волята, пак би се сблъскал с невъзможността да се стигне до действителните гранични въпроси на живота на душата, защото това, което се получава чрез научни методи, дори ако те се състоят от най-строги изследвания, не може да доведе до там. Но Франц Brentano също така таеше надеждата по това време, че чрез прилагане на научни и методологични изследвания, в крайна сметка ще може да стигне до теория за душата, която ще даде прозрения за тези гранични въпроси на съществуването.

Забележителният факт е, че когато Франц Brentano публикува първия том на своята „Seelenlehre“ („Теория на душата“) през 1874 г., която е била планирана да бъде от три до четири тома, той обещава следващия том за есента на същата година и иска да продължи със следващите токове скоро след това – но нищо повече не е публикувано. Вече споменах този факт тук.

Всеки, който – както обясних в последната глава на предишната си книга „Фон Зеленрятселн“ – се задълбочи в специфичния път на развитие на Франц Brentano – който завърши едва миналата година в Цюрих – ще открие вътрешни причини, поради които този сериозен изследовател, който беше толкова сериозен по отношение на изследването на живота на душата, не е могъл да продължи книгата си, не по външни, а по вътрешни причини. И всеки, който следи последвалите есета и книги на Франц Brentano, ще види как този човек многократно се е опитвал да проникне по-дълбоко в живота на душата и как многократно се е провалявал. И всеки, който търси отговор днес, отговор от различните преживявания, които могат да се получат, когато човек се доближи до валидните в момента, публично приети учения за душата, ще открие, че Франц Brentano, както цялата му школа и почти всички други в момента признати учения за душата, се страхуват да направят стъпката, за която искам да ви разкажа в тази лекция: стъпката към истинска духовна наука.

Ясно е, че доктрината за душата трябва да приеме съвсем различно лице, ако иска да бъде отново ефективна за човешките същества, но това е нещо, от което научните среди днес особено се отдръпват. И когато човек се запознае с целия

обхват на психологическата, т.е. свързана с душата литература днес, човек получава усещането, че тази доктрина за душата все още е доминирана от идеи, разпространявани от човечеството в продължение на векове, може би дори хилядолетия. Доктрината за душата не е променила много тези идеи.

В други области обаче много неща са се променили и изучаването на душата не е в крак с развитието в други области. Преди всичко, днешните научни възгледи за света разкриват какво се е променило в хода на човешкото развитие през последните няколко века. Само повърхностният поглед върху това развитие може да отиде отвъд това, без да види най-същественото, без да види, че само преди няколко века целият мироглед на хората е бил доминиран от съвсем различни идеи и мисли, отколкото е възможно днес.

Хората не искат да признаят това. Дори днес те не искат да разберат как всъщност е в природата на човешкия прогрес, че концепциите и идеите са се променили толкова фундаментално. Но досега тази промяна е била приложена само в областта на естествените науки.

Като въведение към моите днешни размисли, бих искал да характеризирам тази промяна по следния начин: В миналото хората са имали определени идеи – и всеки, който е изучавал литературата, научната литература от по-ранни времена, ще намери това, което казвам, за оправдано – в миналото хората са имали определени идеи, чрез които са могли да разберат както живота на душата, така и живота на природата навън, проявленията на природата, по начин, който е удовлетворявал изискванията на времето. Същите идеи, които са били прилагани, за да се разберат причините за мълниите и гръмотевиците, дъжда и слънцето, смяната на сезоните и други природни процеси, същите идеи, които са били прилагани към тези явления, са били прилагани и към човешкия душевен живот. Животът на душата и животът на природата все още не са били толкова отделни в човешкото възприятие, колкото са днес чрез напредналата естествена наука.

И самата естествена наука, бих казал, е създала ред в своята област. Чрез строги научни методи на наблюдение, а именно чрез изкуството на експериментирането, тя е наложила нови идеи в своята област.

Психологията до голяма степен е останала заседнала в старите идеи, дори сред най-широките кръгове на образованата публика. И така се случва това, което психологията предлага днес, по същество не се основава на факти или съдържание, а се появява само като думи. Идеи, чувства, воля, памет, спомен, внимание, дори такива неща като любов и омраза: разбира се, човек може да ги усети, може да усети, че те са реалности, присъстващи в собствения вътрешен душевен живот. Но в научната психология има празни фрази, думи, които вече не съответстват на това, което трябва да се изисква от истинската наука днес, които вече не съответстват на резултатите от наблюдението.

Точно както естествените науки са били принудени да се развиват към нови концепции и идеи през последните три до четири века, и особено през 19-ти век и до наши дни, така и психологията трябва да се развива, за да не остане безплодна за човешкия живот. И тя трябва да направи смелия скок към напълно нови отправни точки.

Няма да ви задържам повече, за да ви покажа как, особено в това, което в днешните книги по психология се нарича мислене, воля и чувство, представеното там по същество вече не е реално. Ще посоча само, че именно поради това психологията се е отдръпнала от истинското си призвание.

Вероятно всички знаете, че когато хората днес разглеждат големите въпроси на човешкото съществуване, които споменах по-рано, те много рядко се обръщат към университетската психология, която би трябвало да даде отговори на тези въпроси, тъй като тя все пак е изучаване на душата. Там също не намират нищо. Намират всякакви, бих казал, дребни описания на това как една идея следва друга, как идеите пораждаат други идеи и т.н., но не намират начин да стигнат до това, което всъщност ги интересува. Никой не иска да признае в тази област, че именно мисленето, което човечеството е генерирало от себе си в своя прогрес, е било прилагано само по много специални, забележителни начини в естествената наука, че това мислене обаче, именно когато разбира себе си съвсем правилно, не напредва в изучаването на душата, че, така да се каже, в желанието си да направи реални стъпки в изучаването на душата, то се натъква само на задънени улици, стига само до празни думи.

Но това би бил начинът, така да се каже, първата негативна стъпка, за навлизане в истинско изследване на душата. Духовната наука поема по този път. Преди всичко, духовната наука задълбочено изследва целия начин, по който съвременният свят подхожда към разкриването на природните събития. Духовната наука се опитва да постигне яснота относно природата на научните идеи. И като заема абсолютно позитивно отношение към научните изследвания по този начин, духовната наука стига до осъзнаването, че изследванията, които могат да доведат до триумф след триумф в науката, спират, когато човек иска да схване живота на душата. Този духовен живот може да бъде схванат само ако човек се утеши в различен начин на мислене, в напълно преобразен начин на мислене, в преобразен вътрешен живот. Може да мине много време, преди тази вътрешна смелост да се събуди в по-широки кръгове на човечеството, наистина подготвяйки цялото вътрешно същество да погледне в душата. Но ако духовната наука трябва да се възроди отново по начин, който е плодотворен и обещаващ за човечеството, тогава тази стъпка е необходима. В утрешната лекция ще имам възможност да обсъдя подробностите за духовно-научното изследване на душата. Днес искам да се спра само на едно нещо, а именно как духовната наука се опитва от две страни да подготви вътрешното

същество на човека, така че то наистина да може да погледне в душевния живот. Едната страна е специално обучение на мисленето и въображението. Човек има напълно погрешна представа за духовната наука, ако вярва, че тя има нещо общо с методи, произлизащи от спиритизма или мистицизма. За тези, които наистина искат да я проникнат, духовната наука ще се окаже най-ясната наука, която може да се намери в наши дни.

Преди всичко става въпрос за укрепване и подсилване на самото въображение, мисленето - както бих искал да го кажа. Въпросът е, че в обикновения живот и в обикновената наука ние осъществяваме мисленето само като страничен ефект от живота и изследванията. Във външния си живот ние позволяваме на всички неща, които искат да повлияят на сетивата ни, да ни въздействат. В науката ние също позволяваме на онези неща, които наблюдението чрез експериментиране прави възможно, да ни въздействат. Позволяваме си да бъдем стимулирани от мисли, които след това ни водят до законите на природата.

Тези мисли, които възникват в душата само във връзка с външния живот, се оказват недостатъчни точно в момента, в който човек иска да надникне в самия душевен живот. Те не водят до нищо.

Това е преживяване, което първо трябва да се преживее. Следователно, става въпрос за потапяне в живота на самото въображение по такъв начин, че човек си представя, че преживява вътрешно какво всъщност се случва, когато само мисли, само си представя. Няма значение какво си представя. Въпросът е просто, че човек - ще говоря за това по-подробно утре - се занимава с това въображение и мислене по такъв начин, че му се посвещава всестранны, медитативно, така да се каже. Така че в това мислене, в това въображение човек преживява това, което иначе не може да преживее, нито в живота, нито в науката, че преживява как вътрешното „аз“ на човешкото същество се настройва, когато следва една обикновена мисъл, било то фантастична мисъл или мисъл, възприета отвън.

Но тогава, ако човек преживява по начина, по който описах например в книгата си „Как да придобием знание за висшите светове“ или както възнамерявам да покажа утре по принцип от определена гледна точка, ако наистина преживява мисленето навътре по такъв методичен начин, както иначе преживява външните явления, които се появяват, тогава преживява нещо, което трябва да ви докосне по странен начин като съвременен човек, особено ако сте се опитали да се борите с традиционните възгледи за душата.

Тези, които в известен смисъл се потапят в медитативно мислене, които се основават само на мислене, влизат в конфликт с най-широко приетите възгледи, които произлизат предимно от августинизма, преминал след това към Декарт, които също преследват настоящата душа и които, по същество, са се промъкнали в цялото мислене на онези, които подхождат към душата по стария начин, подхождат към душата по стария начин, със стари методи и старо мислене.

Има едно изречение, което, бих казал, преминава като мото през цялата съвременна философия. Това е изречението на Декарт: „Cogito, ergo sum“, „Мисля, следователно съществувам“. Това е, само че изразено в по-точна форма, думата, която Августин вече е изрекъл. Това е заключението, до което стигат мислители, които са си казвали: Е, ако външният свят ни се представя, може би ни заблуждава, може би всичко, което ни разкрива, е илюзия, външният свят, тоест впечатленията, които ми се разкриват от очите и ушите ми, може би това са само илюзии, може би са само фантоми. Има една сигурност, както е казал Августин, както е казал Декарт в частност, сигурност, която не може да бъде отречена, която се преживява директно, а именно: когато мисля. Защото дори да се съмнявам във всичко, което светът ми разкрива, дори да живея само в съмнение, аз все пак трябва да се съмнявам, тоест да мисля. И така: Аз съм в самото си мислене. Когато се съмнявам, мисля; следователно съществувам: Cogito, ergo sum.

Не казвам всичко това, защото вярвам, че философските възгледи доминират мисленето в най-широките кръгове, или защото вярвам, че това, което съвременното човечество мисли за душата, е отлив на казаното от тези философи. Не, споменавам това не по тази причина, а защото казаното от тези философи е именно отражение на това, което човечеството е мислило от векове. Не че хората са се научили да мислят от философите, а по-скоро философите са използвали познати на хората понятия, точно онези понятия, които трябва да бъдат елиминирани чрез методите, към които съвременната духовна наука трябва да сочи. Тази съвременна духовна наука, като подтиква хората да се потопят в самото мислене, да се впуснат в него, да го преживеят, както описах, води до осъзнаването, че колкото повече човек мисли, колкото повече продължава да мисли само за това, което иначе има само като съпровод на външния живот, толкова повече навлиза в нереалността; не в реалността на вътрешния живот, а в нереалността. И докато човек не признае твърдението „Мисля, следователно не съществувам“, човек няма да разбере истинската съвременна психология.

Днес е толкова радикално необходимо да направим крачката към истинско учение за душата, че да сложим край на възгледа: „Мисля, следователно съществувам“ – и да стигнем до прозрението: Като започнем да мислим вътрешно по жив начин, ние се дистанцираме от действителното битие: Мисля, следователно не съществувам. Човек се учи да разпознава това, като се поставя все по-медитативно в акта на мислене; като усъвършенства и укрепва мисленето си, стига до осъзнаването: мислейки, аз преставам да съществувам.

Всъщност, твърдението „Мисля, следователно съществувам“, стремейки се да се изгради върху вътрешна сигурност, би било опровергано от всеки сън. Защото в съня ние не мислим по смисъла на Августин или Декарт, нито на Бергсон или подобни изследователи. Сънят опровергава „Мисля, следователно съществувам“ всяка нощ.

Е, това е първото нещо: да се направи стъпката да се осъзнае нереалността на вътрешния опит в мисленето.

Второто нещо е, че тогава човек трябва да се чувства неподкрепен, че това е всъщност нещо ужасно за всеки човек, който разбира как да приема тези неща сериозно, че в желанието си да напредне към вътрешно съзерцание, към така нареченото себепознание, човек бива воден в небитието именно чрез мисленето, тоест чрез това, което е тясно свързано с вътрешния му живот. От втора гледна точка, този вътрешен метод, използван от духовната наука, трябва да бъде подпомогнат. Ако медитативният живот е култура на мисленето, тогава от друга страна, трябва да се стреми към култура на волята.

Всъщност ние разпознаваме волята само като влезем в някаква връзка с външния свят. Точно както мисленето ни е горе-долу страничен ефект от външното наблюдение или научното изследване, така и волята ни е страничен ефект от действията ни: ние я преживяваме, като сме активни външно. По този начин отново пропускаме нещо от наблюдението си, където волята играе много важна роля. Дори ако първоначално се фокусираме само върху преходния си физически живот, ние живеем във времето. Всеки от нас поглежда назад към времето, предшествашо раждането ни, и знае, че ще има време, водещо до смъртта ни. Ние живеем във времето. Но ние не само живеем във времето, ние също така създаваме себе си във времето, така да се каже; ние се развиваме във времето. И тези, които могат да погледнат замислено към вътрешното си „аз“, знаят, че не става въпрос само, да речем, за конституцията на телата им, не само за тяхното възпитание; те знаят, че с помощта на конституцията на телата им, с помощта на възпитанието им и други средства, те самите работят върху своята трансформация, върху своето развитие. Ние сме различни във всяка епоха от живота си и винаги работим върху това да станем различни.

Тази вътрешна работа, доколкото произлиза от самите нас, е необходима, ако мога да използвам парадоксалния израз, да вземем нещата в свои ръце, да практикуваме самодисциплина. Това означава не само да позволим на самообразованието и саморазвитието да се случват несъзнателно, но и съзнателно да работим върху собствената си трансформация, използвайки онези методи – ще говоря за това по-подробно утре; описал съм ги в книгите си „Как да познаем висшите светове“ и „Очерк на езотеричната наука“ – които могат да бъдат приложени. Това води до осъзнаването, че тази съзнателна преработка е много съществена работа на волята. И човек наистина опознава волята само когато вземе самодисциплината в свои ръце.

Но това дава на човешкия душевен живот определени сили от две страни, чрез които сега могат да се постигнат съвсем различни отправни точки за изучаване на душата, отколкото са съществували досега. И най-вече: онези, които са изострили мисленето си, както е предвидено в тези методи, ще стигнат до това да видят целия

ход на човешкия живот по различен начин, отколкото е иначе възможно. Те ще могат наистина да наблюдават този по-ранен душевен живот, който винаги ни съпътства. Те ще могат да схванат определени моменти от този душевен живот и наистина да ги внесат в своето зрително поле, в своето духовно зрително поле, което не може да се постигне с никаква друга концепция освен с онези идеи и вътрешни душевни импулси, които се формират по начина, който описах. Те могат да направят стъпки и да стигнат до вътрешния душевен живот. Докато всички други концепции се опитват напразно да схванат това, което е душевно.

Това ни кара да осъзнаем не само нереалността на нашето битие във въображението си. Първата стъпка е да осъзнаем, че въображението е нереално. Колкото и съвременната психология – тоест, съвременната психология, която все още работи със старите методи – да иска да извлече нещо от идеите, колкото и да иска да се опира на фразата „Мисля, следователно съществувам“ във всичките ѝ форми, тя никога няма да извлече духовна реалност от мисленето, защото ние не сме, когато мислим, защото само в мисленето можем да открием това, което всъщност не е част от нас. Нереалността на въображението е първото нещо, което осъзнава човек, когато може наистина да схване мисленето си, когато иска да упражнява самодисциплина над волята си.

Ако човек иска да съсредоточи погледа си върху чувството, което иска да наблюдава в психологията, не може. Защо? – Отговорът на този въпрос се дава от онези, които са изследвали въображението и волята, както ги описах. Те се научават да разпознават, че чувството, когато се наблюдава с обикновени средства, изглежда объркано. Точно както мисленето е нереално, така и чувството е объркано.

И трето нещо – което, бих казал, се демонстрира от просветените психологически изследвания на днешния ден – трето нещо става особено ясно, когато човек поеме по пътя, който описах: неразбираемостта на волята. Нереалността на въображението, объркването на чувствата, неразбираемостта на волята.

Не е ли вярно, че човек трябва само, бих казал, да вземе книги като тази на Циен, която е отлична в определено отношение, за да види, че именно онези, които се опират на съвременни идеи, съвременни научни идеи, се оставят да бъдат заслепени в изучаването на душата. Поне те вярват, че от нея може да се разбере нещо за въображението. Дори чувството е само акцент на въображението. Но волята е напълно пропусната. Човек вижда, че действа. Човек приема, че нещо се случва там. Но обикновените понятия не могат да вникнат в това, което всъщност е волята.

Сега става въпрос за прилагане на онези сили в душата, които са били придобити по описания начин, към живота на душата. И е добре да се изхожда от чувството, а не от въображението, до което ще стигнем след малко. Не от волята, а от чувството. И тук става очевидно, че чувството не може да бъде разбрано, като се разглежда само

един момент от човешкия живот. Това, което чувствам сега, никога не може да бъде разбрано, като се разглежда само това настоящо чувство. Това, което сега чувства човек, може да бъде разбрано само като се вземе предвид какво е било преди това и какво идва след това. Много е странно, че за да се разбере чувството, е необходимо да се проведе сериозно изследване, както е прието в естествените науки. Нека започна с конкретен случай.

Нека кажа, че някой си поставя задачата да разбере чувствата на Гьоте през 1790 г. например. Той се затруднява, като първо се опитва да си представи: Как се е чувствал Гьоте през 1790 г.? Как са били нюансирани, оцветени и т.н. неговите чувства към света? След като сте си изградили някои идеи за това, стигате до въпроса: Да, как чувството на Гьоте през 1790 г. се свързва, да речем, с чувството му 15 години по-рано, с чувството му 15 години по-късно? Методът, който описах, ви тласка към правилния отговор. Накрая сте принудени да разгледате Гьоте като цяло, целия му живот. И за да направите това, ще трябва да се намеси психологията, разглеждайки биографиите от перспектива, която сега ще се опитам да характеризирам. Чувствата на Гьоте през 1790 г. биха били неразбираеми дори за самия Гьоте през 1790 г. Ние едва сега започваме да ги разбираме, когато имаме целия живот на Гьоте пред себе си.

Нека внимателно изучим какво се е разкрило за природата на Гьоте между 1790 и 1832 г. А след това нека изучим какво е повлияло на Гьоте, какво се е разкрило чрез вътрешната му природа от раждането му през 1749 до 1790 г. и нека се опитаме, както сме свикнали да правим, да свържем научните неща помежду си. Нека се опитаме да разгледаме живота на Гьоте след 1790 г. от гледна точка на неговото влияние върху преживяванията му преди 1790 г. и тогава ще се появи особеният емоционален нюанс, особеното емоционално настроение от 1790 г. Всичко, което чувстваме в даден момент, е ефект на нашето собствено бъдеще върху нашето собствено минало.

Ето как ще се изучават биографиите в бъдеще! Ето как ще гледаме и на отделните човешки същества. Ще си кажем: Колко е забележително, че това, което се изразява в чувства, вече разкрива, бих казал, въздействието на идния живот, но също и на целия живот, който е отминал.

В подобни изследвания обаче човек ще открие, че е необходима известна вътрешна решителност. Например, един от методите за правилно достигане до предложения тук въпрос е да се запитаме: Как е оформен емоционалният живот на хора, починали много скоро след разглеждания момент?

Най-интересните резултати за изследване на емоционалния живот на човек се получават, когато се вземат предвид хора, починали скоро след разглеждания момент. Този своеобразен ретроактивен ефект на това, което влияе върху емоционалния нюанс, е нещо, което, въпреки цялата съпротива, която настоящето може да предложи, вече ще се предаде на бъдещето, както вече беше посочено.

Човек ще осъзнае, че това, което живее в човек в непосредственото настояще, е натискът на неговото бъдеще върху неговото минало.

Като пазим миналото в паметта си и обгръщаме бъдещето в мрак, ние също така създаваме объркването на емоционалния живот, мистерията на чувствата. Ако сега наистина искаме да се потопим в човешкото същество по изследователски ориентиран начин, следващата стъпка ли е да се опитаме да намерим пътя си към живота на въображението, да се запитаме: Да, какво всъщност е в човешките същества, което си въобразяват, че могат да решат да имат тази или онази мисъл? Никой не може да отговори на този въпрос, ако не е способен да направи подходящо наблюдение. Това е наблюдението на момента на събуждането. Точно както бъдещото учение за душата няма да се основава на всички красиви фрази, които сега се срещат за чувствата в книгите за душата, в така наречената психология, така и бъдещото учение за душата няма да се основава на така нареченото наблюдение на въображението – защото то не води до нищо повече от празни думи, тавтологични празни думи, които не съдържат реалност – а учението за душата ще се почувства принудено да се свърже с реалност, но реалност, която е отвъд обикновения живот: пробуждането. За обикновения живот пробуждането се случва в миг. Човешките същества преминават от сън към буден живот и рядко намират възможност да размишляват в хаотичния начин на пробуждане върху това как са се събудили. Но дори и да я намерят, няма да могат да я разберат с обикновено въображение. Те могат да я разберат само когато се доведат до такава идея, каквато аз описах като резултат от медитативно въображение, от медитативно мислене.

Разбира се, това хвърля човешкото същество, бих казал, в бездна, тъй като то трябва да разпознае нещо нереално във въображението си. Но в замяна това въображение се усъвършенства и също така се укрепва вътрешно. И това е, което позволява на човешкото същество наистина да наблюдава момента на пробуждането.

Методът – както казах, ще го опишем по-подробно утре – който духовната наука разполага в тази област, позволява на изследователя да се изправи пред такъв момент като този на пробуждането по същия начин, както естественият учен се изправя пред електризиращата машина или друг апарат, или както се изправя пред наблюдение, предоставено от природата. И тогава, пред така овластеното или трансформирано въображение, моментът на пробуждането се появява по такъв начин, че човек може да погледне директно в него и да си каже: Ето, ти излизаш от един свят, който от заспиването до пробуждането е също толкова пронизан от мисли, колкото е пронизан от мисли и ежедневието ти.

Това е великото откритие, което може да бъде направено. Разбира се, някои хора са го подозирали. Те намират препратки към него навсякъде в трудовете на отделни изследователи на душата, а именно под формата на твърдението: дори и човек да не знае, че сънува непрекъснато, той сънува непрекъснато. Но вие не просто сънувате - това е откритието, направено чрез енергизираното мислене - вие не просто сънувате, а се научавате да разпознавате: съзнанието, което имате, когато сте будни през деня, е нещо съвсем различно от това да сте изпълнени с мисли. Това е гледане на мислите, които имате през деня. Човек не може да гледа мислите, които го изпълват от заспиването до събуждането, именно защото в момента на събуждането - ако човек няма това изострено, енергизирано мислене, което първо трябва да се култивира - защото в момента на събуждането човек забравя преживяното през нощта в съня.

И това е велик, смислен момент, в който човек започва да осъзнава: излизаш от живот на мисли, който остава несъзнателен за обикновеното съзнание, излизаш от истинско море, от истински потоп от мисли.

И това е свързано с друго наблюдение. Едва когато можете да погледнете потока от мисли, които преминават и през душата, когато тя не е в дневно съзнание, разбирате защо не знаете нищо за тези мисли в дневното съзнание. Защото осъзнавате: там, в момента на събуждането, не можете да поемете всичко, което сте преживели в душата си през цялото време, докато сте спали; не можете да го приемете в тялото си по време на будни часове. Но тялото е единственият инструмент за мислене. Трябва да използвате тялото. Не можете да привлечете това, което душата ви преживява в нощните мисли. Тялото е неподходящо да поеме това.

И сега, когато сте разпознали какъв реален процес стои в основата на това, когато сте разпознали, че наистина живеете в духовен свят по време на сън, който не може да навлезе в природата на физическото, който съществува сам за себе си, който има характеристиката, че не може да навлезе – когато човек е разпознал това чрез наблюдение, тогава може да намери прехода от това преживяване към обикновеното въображение, към обикновеното мислене.

Защото точно същото нещо, което се случва по определен начин като вид реалност, когато човек се събужда, същото нещо се случва, само че по образен начин, когато човек преминава от обикновена сънливост или от обикновено наблюдение на външния свят към мисловен образ, към схващане на мисълта. Формирането на мисъл, формирането на идея не е нищо друго освен пробуждане, което е засенчено спрямо реалността. Ние се събуждаме в момента, в който формираме каквато и да е мисъл.

И това ще бъде значението на новата психология, че тя е способна да види, че пробуждането не е налице само в онзи специален момент, когато си търкаме очите сутрин след събуждане, а че ние се пробуждаме непрекъснато. И само с особена

интензивност и преведено в реалността се случва това, което се нарича „пробуждане“, което е сила, която доминира целия ни живот, доколкото схващаме идеи, схващаме мисли. По този начин силата, която ни се разкрива в пробуждането, в схващането на мислите, ни прониква непрекъснато.

Но това ни казва също, че това схващане на мислите съответства на свят, който изобщо не може да проникне в човешкия организъм. Когато мислим, ние наистина трябва да омекотим реалността в образи, защото тялото ни ни принуждава да го правим. Реалността не е позволена, както ни показва моментът на събуждане. Но ние също така се научаваме да разпознаваме, че не бихме могли да имаме тези образи на въображението, ако духовната същност, духовната реалност, не съществуваше в тялото ни. И оттам, след като сме преминали от пробуждане към въображение, сега имаме възможността да регресираме от пробуждане към смислен момент в живота, към момента на раждане, или да кажем, зачеване. Ние сме придобили тази възможност, като сме събудили в себе си онази вътрешна душевна сила, която ни позволява да разпознаем, че въображението е непрекъснато пробуждане.

След като придобиете тази душевна сила, тя ви позволява да погледнете назад от наблюдението на пробуждането към това, което може да се нарече: навлизане във физическо-сетивния свят. Това ще бъде обсъдено по-подробно в третата лекция. От това можете да видите, че съвременната психология, както духовната наука се стреми да я развие, се основава на реално наблюдение, но че тя осъществява това наблюдение не с наблюденията, които човек вече има, а с понятията, които човек първо трябва да придобие в психологията, човек трябва да се образува в самата душа. Важното тук е да осъзнаем, че ние имаме само образно съществуване във въображението си и че когато навлезем във физическия живот, нашето въображение трябва да приеме този образен характер, защото физическият живот не може директно да възприеме реалността на душата.

Човек се научава да разпознава, че във въображението образите на целия пренатален или, да кажем, духовно-душевния живот, който лежи преди зачеването, точно както в момента на пробуждането всички мисли, които сме преживели от заспиването до пробуждането, идват пред душата ни, така и, ако методично продължим наблюденията си, духовно-душевното преживяване, което е свързано с физическото, когато човекът е навлязъл в този физически живот, се появява самостоятелно пред нас. Има пряка прогресия, от една страна, от разбирането на момента на пробуждането към въображението. От друга страна, това ни позволява да напреднем от наблюдението на пробуждането към навлизането на човека в земния живот.

Невероятното за днешното човечество в тези неща е само това, че, разбира се – духовният изследовател знае това, както и всеки друг – човешките същества трябва да кажат: Да, не разбирам нищо от това, не мога да си съставя никакви представи за

това. Но точно това е смисълът, точно това е важното, че човек не може да навлезе в тези неща с обикновено въображение. Това е първото голямо откритие, което човек прави, за това става въпрос. Само чрез придобиване на сили, различни от тези, които вече притежава, човек стига до наблюдение на духовния и душевен живот, който съществува преди раждането или преди зачеването.

Човек може да разпознае въображението в неговите действителни корени в духовното само като следва път, подобен на този, който посочих.

От друга страна, този път води и до задълбочаване на волята. Волята – както вече казах – трябва да се издигне на различно ниво от това, което е в обикновения живот, като се поеме самодисциплината в свои ръце. Това обаче води до нещо съвсем различно от това, което описах досега. Досега описах пътя към идеите, пътя към идеите, който разширява погледа ни отвъд раждането или зачеването, но също и в нереалността на живота на идеите. Ние придобиваме увереност в независимостта на това, което се разкрива във въображението ни, като следваме посочения от мен път.

Ситуацията е различна, когато опознаем по-точно волята чрез самодисциплина. Във въображението, което се култивира медитативно, ние по определен начин се освобождаваме от физическия живот. Забелязваме тази независимост в това, че това, което тялото не може да поеме – всички нощни мисли – сега навлиза в съзнанието, така че човек вижда как наистина се издига от море от мисли.

Като поема контрол над дисциплината на волята, човек се чувства все по-зависим от тялото. Човек се чувства, така да се каже, все по-запознат с тялото. Човек навлиза все повече и повече в тялото. Стига до това, което външната наука никога не може да постигне. Тя може да изследва външното от вътрешното само по външен начин, чрез анатомични и физиологични методи. По вътрешен начин човек се научава да разпознава какво всъщност се случва в тялото, когато човек желае, когато волеви импулс се завладява по някакъв начин. Звучи много странно за хората днес, но човек опознава този телесен живот във волята по такъв начин, че има същите преживявания, когато желае, както иначе знае само кога е гладен или жаден, кога има непосредствени чувства, свързани с телесната дейност. Докато образът на въображението прави човек все по-отдалечен от телесния живот, все по-независим от телесния живот, култивирането на волята води човек до действително преживяване на волята по същия начин, както иначе изпитва глад и жажда, ситост и други подобни. Човек стига до най-ежедневните чувства, свързани с телесния живот. В частност, човек се научава да разпознава как мисълта, която се превръща във волеви импулс, не може да не се изрази като нещо вътрешно, нещо емоционално, нещо почувствано, у някой, който е развил волята в себе си, както посочих, точно както това вътрешно чувство се изразява, когато човек е гладен. Колкото и парадоксално да звучи за съвременното човечество, волевата мисъл се

преживява в култивираната воля чрез чувство на глад или жажда; можете да го наречете както искате.

Следователно става въпрос за осъзнаване на голямата разлика между култивирането на живота на въображението, което ни прави все по-независими от природата на физическия ни живот, и култивирането на живота на волята, което ни показва как в обикновеното съществуване именно чрез волята сме свързани с физическия си живот.

Но също така става очевидно, когато човек напредва по този начин към наблюдението на волята, когато това наблюдение на волята наистина се превърне във вътрешно преживяване, подобно на чувството за глад и жажда, че в тази воля има нещо, което всеки път, когато се улови волеви импулс, се оказва много подобно на момента на човешкото заспиване. И сега, бих казал, човек се научава да разпознава и мистерията на заспиването, това своеобразно навлизане в безсъзнателно състояние. Това се оказва съвсем паралелно на наблюдението на това да се позволи на мисловен импулс да проникне във волята. Решението на волята, което се взема, се оказва заспиване, което е започнало, но не е завършено. И сега научавате обратното на това, което сте учили преди в културата на въображението. Във въображението преживявате, че духовно-душевният аспект, който преживявате от заспиването до събуждането, не може да навлезе. Духовно-душевният живот, който се изразява във волята, не може да напусне тялото в нормалното будно състояние; той е задържан. И това задържане се изразява като силата на волята. Когато тя се освободи, когато вече не е задържана от тялото, настъпва моментът на заспиване.

Това ще бъде другата отправна точка за съвременната психология: намирането на връзката между волята и заспиването, между неспособността да се сдържи духовно-душевният аспект, който след това се обединява с общата вселена чрез човешкото тяло, и заспиването, точно както открихме връзката между формирането на идеи и събуждането по друг начин. Ако след това се научим да разпознаваме какво всъщност се случва от другата страна, когато заспим, как това е тясно свързано с всеки импулс на волята, тогава чрез линията, която сме прокарали в нашето изследване между заспиването и волята, ние отново получаваме вътрешната душевна сила да продължим линията до другата страна. Чрез изследване на въображението човек е получил възможността да погледне духовно-душевния аспект преди раждането или, да речем, зачеването. По този начин човек може да изследва другата линия в обратната посока. Първо, човек следва линията от заспиването към волята. Човек намира връзката между импулса на волята и заспиването. След това, със силата, която човек е придобил по този начин вътрешно, човек следва човешкия душевен живот отвъд заспиването и тогава се разкрива другата страна на човешкото съществуване: смъртта. Защото тогава става очевидна тясната връзка между волята, силата, която живее в решението на волята,

и смъртта. Едно значително откритие, направено тук, ще бъде систематизирано от самата естествена наука в не толкова далечно бъдеще; то ще докаже това, което духовната наука трябва да установи от другата страна. Защото естествената наука ще покаже – и вече е отчасти на този път – че всичко, свързано с импулсите на волята, е свързано с определени токсични явления, с образуването на определени отрови, с всичко, което води човешките същества в същата посока, в която са водени, когато се приближават към смъртта.

Силите, които позволяват на човешките същества да развиват своите волеви импулси, са силите, които ги водят към смъртта. И как са те на този път към смъртта? Ако въображението е просто образ, отражение, така да се каже, на истинската му реалност, тогава волята е ембрионална, просто зародиш, така да се каже. И способността ни да волеизявяваме се основава на способността ни да задържим определена сила в този просто зародиш.

Ако помислите за семето на растението и след това за цялото растение в неговото развитие, ще имате образ, който можете да приложите към това, което духовното изследване показва по отношение на волята; защото това, което наричаме воля, това, което изразяваме като вътрешна сила във всеки отделен импулс на волята, е ембрионално умиране. Точно както непрекъснато се събуждаме, непрекъснато се раждаме, преминавайки към мисълта, ние непрекъснато умираме, упражнявайки волята си. Силата на умирането е в нас, но ние я овлажняваме, овлажняваме я именно чрез природата на телесния си живот, задържаме я в телесния си живот, освобождаваме я за кратко време, когато заспим, позволявайки на тялото да се възстанови. Но силата, която носим в себе си чрез способността си да развиваме волеви импулси, е ембрионът на силата, с която душата преминава през портата на смъртта.

Така най-ежедневните идеи, идеите за въображението и волята, са свързани с големите гранични въпроси на съществуването. Ние гледаме отвъд физическия живот, когато наистина се научим да разбираме въображението и волята. Празните фрази са се превърнали във въображение, чувство и воля – ще говоря за други понятия в следващата лекция – защото не сме успели да приложим истинския начин на мислене в естествената наука, наблюдателния начин, към живота на душата. В резултат на това цялото учение за душата в известен смисъл се е превърнало в научна кавга.

Не е ли вярно, че онези, които се вглъбяват в определени понятия, дори и да са само празни фрази, в крайна сметка вярват, че всъщност мислят нещо, когато използват тези думи? Горещо-долу така е в общоприетото учение за душата днес. Но човекът на живота, който иска да знае как стои на границите на този живот, който осъзнава, че си има работа с празни думи, просто не се възползва от това, което е написано в общоприетите учения за душата. Тези общоприети учения за душата произтичат от начин на мислене, който просто няма смелостта наистина да

трансформира мисленето и волята по описания начин. Защото, ако човек ги трансформира, възникват нови перспективи за обяснението на чувството, въображението и волята.

Ще говоря за други неща в третата лекция. Възникват обаче идеи, които показват чувството като резултат от целия живот между раждането и смъртта, които показват въображението като резултат от живота преди раждането или зачеването, които показват волята като ембриона, зародиша на това, което носим отвъд смъртта. Човек не може да стигне до истинска, смислена концепция за въображението, чувството и волята, освен ако не започне да разглежда целия живот такъв, какъвто е описан днес, при който стига до раждането и умираването чрез събуждане и заспиване.

Трябва да се каже обаче – утре ще трябва да оправдая пред форума на естествените науки това, което днес представих като резултати – че мисленето, необходимо за намиране на път към тези неща, трябва да има смелостта да скъса с много неща.

Но не вярвайте, че някой, който е стигнал до подобни неща, които с право би трябвало да изглеждат парадоксални, може би дори глупави, на хората от днешно време, особено на учените от днешно време, не е преминал, ако е взел въпроса сериозно, през всичко, което знаят и другите, които се съмняват в него. Да се опровергае този въпрос е лесно. И всичко, срещу което може да се възрази, би могло да се третира по същия начин, както направи Едуард фон Хартман, макар и по по-маловажен въпрос, когато се опита да отхвърли материалистично-дарвинистките концепции, които бяха разпространени по онова време, от своята философия на несъзнаваното - вече ви разказах за това. По това време естествените учени, известни естествени учени, казаха: О, той е философски дилетант! Той не знае нищо за истинската наука. Можем да го игнорираме. Срещу този „дилетант“ се появиха най-различни контрааргументи, грубо отразяващи отношението на днешните много интелигентни хора, които поклашат глави за нещата, които могат да бъдат съобщени днес, бих казал предварително, от бъдещото учение за душата. Появиха се контра-писания, включително едно от анонимен автор, някой, който не посочи името си: „Несъзнаваното от гледна точка на физиологията и теорията за произхода“. И ето, биографът на Дарвин, Оскар Шмит, Ернст Хекел и други дарвинисти похвалиха това писание като произтичащо от истински научен начин на мислене, за разлика от дилетанта Едуард фон Хартман. И един от тях каза: Нека се нарече пред нас този анонимен автор, ние го смятаме за наш! – Друг каза: Аз самият не бих могъл да кажа нищо по-добро срещу писанията на Едуард фон Хартман. – И тези хора допринесоха много за факта, че писанието много скоро беше прекратено. Скоро беше необходимо второ издание. Тогава авторът разкри името си и вече не беше неизвестен: това беше Едуард фон Хартман!

Някога беше преподавал урок на онези, които не са способни истински да разберат всичко, което самите те знаят, и много повече от това.

Е, духовната наука би могла да предостави пълни опровержения на самата себе си. Аз самият веднъж се опитах в Прага, в две последователни публични лекции, първо да опровергая духовната наука, а след това да я оправдая. Опровержението, разбира се, е много по-лесно от оправданието. Но нещо друго е много по-значимо. В настоящето, всъщност би трябвало да се каже, особено с оглед на някои неща, които се случиха отново в съвсем близкото минало: Човечеството трябва да пренаучи толкова много неща и наистина доста хора напоследък си направиха труда да пренаучат едно или друго нещо. Трябва ли да е външна принуда, която кара хората да се пренаучат? За много хора външният натиск винаги ще ги води към пренаучаване, но днес наистина е време, когато е необходимо да се практикува един вид саморефлексия, онази саморефлексия, която от своя страна води човек до осъзнаването как тази стъпка в душата води към нереалното, която произтича от ясните научни идеи, водещи от триумф към триумф, или от други съвременни идеи, как такова изследване на душевните сили, както беше описано днес, може да доведе само до душата и че човек може да стигне до придобиване на сила за това изследване от самия себе си, че, от друга страна, самата съвременна наука води към духовната наука за онези, които наистина разбират нерва на тази наука. Това бих искал да покажа утре.

В третата лекция ще бъдат дадени допълнителни подробности за основата на онази психология на душата, чиито резултати и път бяха показани като цяло днес. Във всеки случай, чрез установяването на тази съвременна психология, духовната наука ще я изведе от сферата на науката и ще я даде на онези, които търсят наука за душата, която може да служи на човешкото съществуване, особено по отношение на нейните мистериозни въпроси.

Тези, които се задълбочат в науката за душата, както се практикува в момента, а след това и в науката за душата, както се опитва да я проучи духовната наука, за която става дума тук, ще открият, че изучаването на душата, както се преподава в нашите университети днес и както се опитва многократно, води или до празни думи, или до това, до което е довело един сериозен, дълбок човек като Франц Brentano: че човек вече не може да постигне никакъв напредък. Напредък може да се постигне само ако това изучаване на душата се основава на духовната наука. След това то ще ни отведе от временната природа на човешките същества – както ще видим в третата лекция – към вечната природа на човешката душа. Това ще покаже, че в бъдеще, ако хората не си направят труда да следват посочения път, или няма да има никакво учение за душата, или такова, което да ѝ осигурява безполезна храна. Или няма да има никакво учение за душата, или ще има безполезна учение за душата, или ще има учение за душата, основано на духовната наука. Това учение за душата изисква енергия и – без да искам да звуча глупаво –

вътрешна смелост. Но природата на времената е такава, че поставяйки човешките същества във външно съществуване, което изисква известна смелост, то също така показва факта, че сега съкровищата, сега постиженията на човешкия вътрешен живот, могат да бъдат спечелени не просто като се отпуснем, а само като смело напредваме в живота на душата, а именно чрез методи, които първо трябва да бъдат потърсени, които вече не са били налице.

8. Обосновка на свръхсетивното познание чрез естествената наука

Антропософски ориентираната духовна наука, както бих искал да я характеризирам в общи линии в тези лекции, обикновено не се съди от съвременниците ни въз основа на по-подробно запознаване с нея, а, може да се каже, отвън, въз основа на повърхностно запознаване, което формира преценката според някакви крилати фрази.

Именно на този фон излизат на преден план два предразсъдъка, или може да се каже, недоразумения, срещу споменатия тук духовно-научен мироглед. Едното е, че духовната наука нарушава сериозния, съвестен метод на изследване на научния мироглед, който трябва да доминира в съвременното време и съвременното човешко мислене, който се е втурнал от триумф на триумф в съвременното време и който не бива да бъде нарушаван.

Разбира се, ако духовната наука, за която става дума тук, не беше в състояние да се оправдае пред научния мироглед, тя би трябвало да бъде осъдена. Следователно, това ще бъде един от въпросите, които трябва да бъдат разгледани днес: Как може духовно-научният мироглед, както е представен тук, да бъде оправдан пред съвременната наука, пред истинската, истинска наука?

Друг, подобен предразсъдък, който всъщност е тясно свързан с току-що характеризирания, е, че тази духовна наука води към тъмнина, към мрака на мистично състояние на духа, на мироглед. Днешните разсъждения би трябвало да покажат, че първият предразсъдък е също толкова неоснователен, колкото и вторият, защото искаме да започнем от тази точка.

Целият път, който изследването трябва да извърви, за да доведе до разглежданата тук духовна наука, трябва преди всичко да премине през две порти на познанието, бих казал. И човек не може наистина да навлезе в това, което се има предвид тук, по правилния начин, освен ако не е преминал през тези две порти. Едната порта може да се характеризира по такъв начин, че духовният изследовател трябва наистина да е бил потопен в цялостния начин на мислене, в целия начин на мислене и изследване, който води до познание за природата в настоящия смисъл, но той не само да е бил потопен в този начин на изследване, но и да е имал важен, смислен опит с това изследване. За повечето хора, които се занимават с естествени науки, естествените науки си остават точно това: наука, нещо, което човек има като знание, с което вярва, че може да проникне в тази или онази област на съществуването.

За духовния изследовател познанието за природата не трябва да остане само това. За него става въпрос за това да се е опитал, бих казал, вътрешно, духовно: Колко подходящи или неподходящи са научните идеи като инструменти за проникване в основите на съществуването? Той трябва в известен смисъл да се е научил - ако

мога да се изразя тривиално - как да използва научното мислене и с това научно мислене съвестно да го е изпробвал в различни посоки, е, искам да кажа: Колко подходящо или неподходящо е то за проникване в това, което е самата външна природа?

Сега може да се каже, че в областта на самата естествена наука са се появили личности, които повече или по-малко съзнателно са се стремили да отговорят на въпроса: Докъде отвеждат научните изследвания хората по отношение на великите мистерии на познанието? - И отново и отново трябва да си припомним речта, произнесена от великия естествен учен, великия физиолог, Дю Боа-Реймон, през 1870-те години, известната реч за границите на естественото познание, в която той се е опитал да обясни, че естественото познание трябва да достигне определена граница, граница, която всъщност е много близка до човешките стремежи. Дю Боа-Реймон твърди по онова време, че макар естествената наука да е способна да сведе взаимовръзките между природните явления до определени закони и да намери връзки в атомистичния свят зад тези закони, дори ако човек си мисли, че е постигнал идеала за това познание за природата, той не би могъл да отговори дори на двата фундаментални въпроса: Какво е материя, какво е вещество? - и другия: Какво е дори най-простото усещане, най-простото психическо преживяване?

По онова време Дю Боа-Реймон вярвал, че научното наблюдение трябва да спре до тези два въпроса. И тъй като бил на мнение, че научното наблюдение е единственото истинско научно наблюдение, той вярвал, че хората никога не биха могли да стигнат до знание относно двата въпроса, споменати по-горе, и следователно не биха могли да стигнат до знание за човешкия психически живот и за това какво всъщност се крие зад природата, че има граници не само на познанието за природата, но и на човешкото познание като цяло.

Това, което Дю Боа-Реймон и много други – цитирам го само като пример – са си изградили като преценка, основана на определена логическа спекулация, трябва да бъде претворено в живота от духовния изследовател. Духовният изследовател трябва, ако мога да използвам израза, да е изпитал всички надежди и разочарования на естественото познание. Той трябва да е позволил на естественото познание да го повлияе по такъв начин, че да се е опитал да го използва, за да преодолее препятствията пред човешкия духовен стремеж. Той трябва да е преминал през горчивия опит, че независимо колко строго и съвестно е това изследване, има определени точки, които това познание за природата не може да преодолее. Това, което възниква в душата на духовния изследовател, в известен смисъл трябва да бъде опит. Той трябва да се е научил да се сблъсква с определени крайъгълни камъни на естествената наука, които се проявяват в съществуването на природата.

Сега бих могъл да цитирам много такива крайъгълни камъни и за всички тях би могло да се каже същото, както за най-простите неща, например понятията сила и

материя. С идеите, които познанието за природата представя на човешките същества, човек може да проникне в природата до известна степен. Но това, което остава неразбираемо в картината на природата, която човек може да си формира по този начин, е винаги това, което е представено с думи като сила и материя и много други. Няма да навлизам в другото. Човек вижда, че със същите методи, със същия начин на мислене, с който човек плодотворно прониква в същността на химически присъстващото в природата, не може да проникне с тези понятия, с тези идеи в това, което се разпростира като материя, което като сила обуславя феномените на явленията, процесите на природата. Човек се сблъсква със сила и материя, така да се каже. В крайна сметка човек трябва да стигне до заключението, че колкото по-подходящи са научните идеи в достъпните области, толкова по-неподходящи стават те за тези крайъгълни камъни.

И бих искал да кажа, че когато човек е натрупал достатъчно опит в това експериментиране, стига до определен въпрос. Тогава си задава въпроса: Да, каква е всъщност причината, поради която човек стига до такива крайъгълни камъни в познанието за природата? — И тогава за търсещата душа става ясно, че основното условие за среща с такива крайъгълни камъни се крие в човешката организация, в самото човешко същество. Накрая човек осъзнава: Природата не дава сигурни решения на загадките, защото човек би трябвало самият да е различен, за да стигне до такива решения.

Низът на мисълта, който развивам тук, е доста различен от този на Кант. Но по отношение на разликата мога да се позова само на моята „Философия на свободата“, която току-що беше публикувана в ново издание. Би било твърде далеч, ако обсъждам това разграничение подробно.

За духовния изследовател става въпрос за осъзнаване, чрез истинско самонаблюдение, че нещо в човешката организация ни пречи да проникнем в крайъгълните камъни, описани по-горе. Първото нещо, което става очевидно, е, че същата сила, която пречи на човешките същества да преминат през тези крайъгълни камъни, е силата, която ни позволява да обичаме в ежедневието си, всъщност в цялото си съществуване. И това е значимото откритие, което човек прави по пътища като тези, които описах вчера. Като духовен изследовател, човек трябва хипотетично да зададе въпроса: Какво би трябвало да бъде едно същество – такова, което не би било човек – което би развило такива научни възгледи, че по същия начин, както е достъпно в природата, тези крайъгълни камъни също биха се разкрили като прозрачни, прозрачни в смисъл на това, че са мислими?

Такова човешко същество би трябвало да има духовна организация, която не е проникната от силата на любовта. Защото, ако човек изследва с истинско самонаблюдение какво излиза наяве в онзи израз на живота, който наричаме любов в най-широк смисъл, не само любов към което и да е човешко същество, която наричаме любов към всичко, достойно за обич, ако човек изследва тази

особена душевна сила, нейният характер е именно такъв, че в тази дейност на обичане, онази въображаемо активна дейност, която трябва да се случи при преследването на природно явление или при подготовката и провеждането на експеримент, е потисната, първоначално инстинктивно потисната в човешката природа.

Любовта и научните изследвания трябва да са две противоположни дейности в човешкия душевен живот. Но способността за любов трябва да бъде част от човешката природа. Човешките същества не могат, така да се каже, да оставят способността си за любов настрана, да я елиминират за времето, когато се занимават с научни изследвания. От една страна, те могат да се изразяват чрез научни идеи. Но това, което им позволява да обичат, е и вътре в тях. И това е, което в известен смисъл притъпява и забавя въображаемата дейност на граничните стълбове, които характеризирах.

Това е първо значимо преживяване, вътрешно наблюдение, което духовният изследовател трябва да е направил по пътя си. Разбира се, може да се каже: Докажете това логически. - Този въпрос е очевиден. По-малко очевиден е въпросът в кои случаи всъщност може да се зададе такъв въпрос. В крайна сметка, не може да се зададе въпросът: Защо, по логически причини, бикът има рога или рибните перки? Тези неща първоначално са все още резултати от наблюдение. И духовният изследовател може само да посочи наблюдението, което възниква по посочения път, с преживяванията на научното изследване в частност.

Човек може да каже: Не искам да водя душата си по такъв начин, че да стига до подобни преживявания. — Е, разбира се, човек може да се въздържа от това. Но тогава не може да претендира, че има някаква дума в царството на истината. Защото само онези, които действително са се сблъскали с подобни препятствия и, бих казал, след това са ги заобиколили, могат да проникнат до истинската истина. Второто преживяване, което води до второто вътрешно духовно-научно откритие, е това, което имате, когато например стигнете до заключението, което току-що обясних. Изразено и илюстрирано по начина, по който трябва да прави съвременната духовна наука, това, което току-що очертах, едва ли ще бъде направено в която и да е друга област. Но инстинктивно, повече или по-малко съзнателно или несъзнателно, хората са осъзнали колко безполезен е възгледът за природата като инструмент за проникване в мистериите на съществуването. След това са се отвърнали от този възглед за природата и са се опитали да изследват тези мистерии по други начини, а именно мистично, чрез вътрешно самонаблюдение и вътрешно себепреживяване. Точно както духовният изследовател трябва да е добре запознат с това, което може да се преживее чрез научно наблюдение, така трябва да е добре запознат и с това, което се появява чрез вътрешно, мистично съзерцание. Той също така трябва да се е опитал, в известен смисъл, да разбере дали е възможно да се достигне до източниците на

съществуване, като се спусне в собствения душевен живот, като се следва пътят, който често се нарича мистичен. Това са източниците, с които човешките същества трябва да са свързани по някакъв начин, ако изобщо ги засягат. Духовният изследовател ще преживее както надежди, така и разочарования по този път и накрая ще стигне до важния извод, че човек не може да постигне тайните на съществуването, като се спусне в собственото си вътрешно същество чрез тъмно мистично съзерцание, както и просто наблюдавайки природата отвън. И тук той се натъква, бих казал, на стена, стена, която обаче е в собствената му душа. И отново той има задачата да изследва защо дори чрез мистично съзерцание, както често се нарича, човек не може да достигне до източниците на съществуване.

За да се постигне яснота в тази област, е необходимо да се приложи наистина безрезервен, наистина безрезервно научен подход, като не се пристъпва към онези заблуди, онези неясни идеи за съзерцание на вътрешния Аз, с които често се придържа мистицизмът, а се изучава този вътрешен Аз с цялото – не винаги е нужно да е трезво – но с цялото ясно изследване. Изследването на този вътрешен Аз не е толкова лесно, особено за тези, които се стремят към яснота. Защото този вътрешен Аз често изглежда доста сложен за собствените ни очи. Бих искал да цитирам един пример от литературата, научната литература, който е подходящ за илюстриране на това. Той би могъл да бъде умножен стократно, но за да можете сами да го прочетете, бих искал да цитирам от трактат за подсъзнателния Аз, публикуван от Bergmann Verlag: „Подсъзнателният Аз, неговата връзка със здравето и образованието“ от Луис Валдщайн. Както казах, той би могъл да бъде умножен стократно, но бих искал само да цитирам един такъв пример, който показва колко внимателен трябва да бъде човек, когато изследва собствения си вътрешен живот, и колко лесно е да бъде заблуден в тази конкретна област на изследване.

Например, някой, който е подходил към подобно себепознание с научна нагласа, разказва следната история за себе си: Един ден той стоел пред книжарница на улицата. Погледът му попаднал върху книга за мекотели. И като натуралист, той прочита заглавието на тази книга за мекотели и не може да се усмихне и да се смее. Отначало той няма представа защо заглавието на тази книга за мекотели го кара да се усмихва и да се смее. И трябва да се каже също, че това е нещо изключително забележително: сериозен натуралист вижда сериозна научна книга в книжарница - и не може да се смее. И ето, хрумва му: може би ще разбере защо започвам да се смея, когато затворя очи. Той затваря очи и се ослушва. В далечината едва чува звуците на мелодия, която е чул преди десетилетия и се е научил да танцува. Чува се през латерна. Той смътно си спомня, че не е чувал тези звуци от десетилетия. Не ги е регистрирал съзнателно, докато е гледал заглавието на книгата, но те са прелетяли покрай душата му, така да се каже, и са го накарали да се усмихне; По напълно подсъзнателен начин душата му беше подтикната да се обърне към впечатленията, които беше имал преди десетилетия, които бяха доста

смътни. Защото трябваше да си признае: тогава го интересуваше повече да прави правилните стъпки, когато се учеше да танцува за първи път, отколкото да съсредоточи мислите си върху самата мелодия. Мислите му бяха насочени и към нещо друго незначително, защото имаше партньор, нали? Но всичко това имаше ефект върху подсъзнанието му и той трябваше да се усмихне.

Нека сега вземем този пример, който, както казах, би могъл да бъде умножен сто пъти, и да го приемем сериозно. Той е решаващ за безбройните преживявания, които протичат през нашето съществуване и ни показват колко малко човешките същества всъщност са свързани в съзнанието си с това, което се случва дълбоко в душевния им живот, как отдавна забравени неща изплуват отново в този душевен живот, и не само отдавна забравени неща – разгледах това по-подробно в книгата си „Как да постигнем познание за висшите светове“ – не само отдавна забравени и някога ясни неща отекват в душевния живот, но и неща, които не са били съзнателно възприети. Дори не е нужно да сме видели или чули напълно какво е било там, и въпреки това то е направило определено впечатление и изплува в точния момент!

Съвестните духовни изследователи проправят пътя, който е посочен тук, с първа стъпка. Те изследват всичко, което се намира в дълбините на душевния живот, и след това осъзнават как лековерните, наивни мистици често стават жертва на подобни неща. Тези лековерни, наивни мистици се потапят във вътрешността си, изваждат на повърхността си всякакви неща, изваждат на повърхността това, което те наричат чувство за съвпадение с първоизточника на съществуване, но може би това са само трансформирани звуци на латерната! Може би това се случва по същия начин, както ви разказах. Защото е особеност на душевния живот, че такива спомени, такива неща, които някога са направили впечатление и след това продължават да имат ефект, не просто изникват, а се трансформират, чисто в рамките на нашата собствена организация, не просто такива, каквито са били първоначално, а като нещо съвсем различно. Въпреки това, те не са нищо повече от картинно представяне на това, което сме преживели. Някои хора вярват, че могат да предадат дълбок мистицизъм от самонаблюдението си, но всичко, с което се занимават, са трансформирани впечатления от младостта си или други подобни. Именно по този начин духовната наука трябва да действа с най-голямо внимание, защото тя трябва да бъде най-ясната, а не най-объркващата. Вече съм отбелязвал това многократно.

И така, духовният изследовател започва да изучава именно това в човешката душа, чрез което онова, което човек има в обикновения, напълно съзнателен спомен, е свързано с всякакви подсъзнателни житейски спомени, трансформирани спомени и т.н. И следвайки този път, действайки по този начин с научна нагласа, духовният изследовател стига до отговора на втория въпрос: Какво е преживяването на мистицизма? Защо пътят на обикновения мистицизъм в крайна сметка води само до

нещо незадоволително, ако човек наистина усеща правилните сили на познанието в себе си?

Тогава става очевидно, че нещо трябва да съществува в човешкото същество: точно както трябва да съществува силата на любовта, която осигурява научната граница, така трябва да съществува и нещо в човешкото същество, което му пречи наистина да се потопи в дълбините на собственото си същество, както мистикът иска, в обикновеното съзнание. Защото, ако човешките същества имаха способността - може отново да се зададе този хипотетичен контра-въпрос - да се спуснат напълно, да преследват всичко, което може да се намери по пътя, за който говорих, и което мистикът вярва, че може да се намери във вътрешното ни същество, тогава човешките същества нямаше да имат другата способност, необходима за живота: а именно силата на паметта, силата на самото спомняне. В известен смисъл впечатленията от живота, идеите за живота, трябва да се натрупват. Те не трябва да проникват в най-съкровено то ни същество. Трябва да имаме воал пред вътрешното си същество, който действа като огледало и от който нашите преживявания светят обратно като спомени. И точно както малко виждаме какво се крие зад огледало, когато стоим пред него, толкова малко виждаме човешкото вътрешно същество, което се крие зад това огледало, което всъщност поражда нашите спомени. И така, накрая, тези, които имат това второ преживяване, осъзнават, че по същество всичко, което може да се постигне чрез обикновен мистицизъм, е безполезно за духовния изследовател, защото по някакъв начин, ако се обработва само в обикновено съзнание, е по същество спомен за живота, трансформирани спомени или нещо подобно.

И така, има две отправни точки, две преживявания, през които човек трябва да премине, ако иска да бъде духовен изследовател: преживяването с гледката към природата и преживяването със спомените, с трансформирани спомени. И от тези преживявания човек придобива, бих казал, определен начин на познание. И тези преживявания, ако се приемат сериозно, ако не са просто, бих казал, предадени теоретично, а научени, с всички разочарования, свързани с тези две преживявания, преживени в собствената душа, тогава такова преживяване означава едновременно генериране на вътрешна сила. И тази сила води човек да следва пътя на познанието по различен начин, отколкото се следва с обикновеното съзнание.

Това, което току-що обясних, е основата, върху която духовният изследовател изгражда по-нататъшната си работа, която има за цел не да проникне в свръхсетивния свят с обикновеното съзнание – което трябва да е способно на любов и памет за обикновения живот – не да проникне в свръхсетивния свят с обикновеното съзнание, така че мистериите, които изследваме, да се разкрият; а първо да култивира различно съзнание, да развие различно съзнание, за да проникне в свръхсетивния свят с помощта на това различно съзнание.

Току-що беше предложено тук, че за да се стигне до истината, постижима за човешките същества, е необходимо да се може да се премине отвъд обикновеното състояние на съзнанието, което е правилното както за ежедневието, така и за обикновената наука, към друго състояние на съзнанието. Но повечето от нашите съвременници все още се отдръпват от това изискване. Те предпочитат да отхвърлят това изискване като нещо фантастично, нещо фантастично и по този начин попадат в един от двата капана: или отхвърлят възможността за познаване на висши истини, или се опитват да се доближат до тях с обикновено съзнание.

Разбира се, че нито един от тези подходи няма да доведе до каквато и да е цел. Сега, по определен начин, именно от тези преживявания ще се очертаят природата и същността на пътя, който трябва да се поеме. Според казаното, какво пречи на човек да се спусне в собственото си вътрешно същество в обикновеното съзнание? Това е паметта, това е силата на спомена. Ако човек изследва всичко, което е в основата на човешката способност да запомня нещо, той открива, че способността за запомняне е свързана с човешкия физически организъм.

Колосална грешка от страна на Бергсон е да вярва, че паметта, или поне част от паметта, не е свързана с човешкия организъм. Духовната наука показва именно, че процесът на сетивното възприятие, до който проникваме чрез мисленето, е класифициран във физиологията по такъв начин, че се насочва към паметта. Фактът, че можем да си спомним, е вече присъщ на процеса на сетивното възприятие, който е проникнат чрез въображението.

Сега, всичко, което води до паметта, т.е. всичко, което е насочено към възприемане на природата, не може, както беше показано, да води надолу в човешката вътрешност. Следователно възниква въпросът: Има ли възможност за развитие на такава въображаема вътрешна душевна дейност, която няма нищо общо с паметта, т.е. сякаш е извадена от ежедневието и другия научен живот, която, за да бъде здрава, винаги трябва да се обръща към спомените?

Може би защото личното и субективното биха могли да имат обективна стойност тук, мога да се намеся тук как самият аз преди много десетилетия бях воден да направя първите елементарни стъпки, които след това ме доведоха до по-нататъшни духовни изследвания във връзка със същността на способността за памет.

Това е преживяване от детските ми години, което може да ви се стори много незначително. Но многократно по време на ученическите си години трябваше да осъзнавам, че въпреки че постигах най-добър напредък във всички предмети, свързани с математиката или геометрията, няхах никакъв талант да запомням математически формули - може би знаете какво означава това. Мога също да кажа, че дори не е било, че не можех да ги запомня, а че няхах никакво желание да ги уча. Така че, когато имахме тест или задача по тези предмети, останалите правеха изчисленията си алгебрично според математическите формули, които бяха

запомнили. Винаги трябваше да разработвам тези математически формули от нулата, основавайки се на основния принцип, т.е. винаги да правя цялото извеждане и след това да изчислявам, използвайки формулата. Тъй като не разбирах как да ги запомня, винаги трябваше да търся концептуалното заключение, което води до формулата, тоест да разработя нещо в ума си, което не се харесва на паметта ми, така да се каже.

За мен лично това беше отправната точка по пътя, който всеки духовен изследовател трябва да поеме, за да култивира онзи вид вътрешна душевна работа, която наистина води до променено състояние на съзнанието, което би могло да се нарече съзерцателна медитация, пребиваване във вътрешния въображаем живот на душата. Но тази въображаема работа трябва да бъде организирана по такъв начин, че ако ще се повтаря, да произлиза от един и същ импулс, така да се каже, и да не е повтаряща се, основана на паметта работа на въображението.

Ако мога да говоря за настоящето, трябва да кажа отново – виждате ли, понякога изнасям десет, двадесет, тридесет лекции по едни и същи теми на различни места – че никога повече не бих могъл да изнася лекция по същата тема по същия начин. Всяка е различна, защото не искам да я преглеждам, като запомням каквото и да било, а по-скоро в момента, в който кажа нещата, те наистина да бъдат създадени в настоящето. Така че няма размисъл върху това, което може да остане в паметта. Не ме разбирайте погрешно; никога не би ми хрумнало да твърдя, че духовното изследване се състои в изключване на паметта. Разбира се, отнемането на паметта на човек би го направило безполезен за цял живот. Нито пък тя се отнема, ако човек тренира мисленето си по такъв начин, че въвежда в обикновения си душевен живот вид душевна дейност, която трябва да се генерира отново и отново и не отразява способността за памет. Това е основно това, което описах много подробно в книгата си „Как да познаваме висшите светове“, в моята „Тайна наука“ и в други книги; това е, към което може да се стремим по един или друг начин чрез тази или онази духовна помощ, но което винаги се свежда до следното: Към мисленето, за което говорих вчера, което всъщност трябва само да съпътства външното наблюдение и след това да води до памет, ако обикновеният живот иска да бъде здрав, се добавя друг вид мислене, което не цели да произвежда това, което се запомня, а по-скоро това, което живее в душата по все нови и нови начини и трябва да се произвежда все ново и ново.

По този начин човекът се свързва духовно с един съвсем различен елемент, отколкото когато приема само това, което си спомня. По този начин човекът постепенно развива идеи, дейност на въображението, която всъщност не е просто бледата дейност на въображението, която познаваме като съпътстващ елемент на обикновения живот или обикновената наука, а по-скоро, в практикуването на такива идеи, които не се обръщат към паметта, постепенно се появява оживление, укрепване на въображението, което, без да има сетивни възприятия, зрителни или

слухови, е толкова оживено, колкото е душевният ни живот, когато имаме сетивни възприятия. Стига се до въображение, до просто въображение, което е толкова мощно, толкова наситено, толкова оживено, колкото иначе е само животът на душата, когато е изправена пред целия, пълноценен външен сетивен свят: мислене, което е като виждане, и виждане, но вътрешно генерирано виждане, което е като мислене.

Това може да ни научи за природата на реалния човешки живот. Защото сега, когато сме приели възможността да имаме такова живо въображение, едва сега можем да сравним това въображение с обикновеното въображение на ежедневието и обикновената наука. И едва тогава осъзнаваме каква е същността на последната. Тогава човек си казва: Да, естествената наука използва само онези идеи, които по самата си природа са организирани според паметта; тя никога не използва онези идеи, които са възпитани в човешката природа по начина, по който аз ги характеризирах.

Но след това, когато човек развие такова мислене, такова живо мислене, той стига и до онова преживяване, което в известен смисъл пронизва огледалото, за което говорих по-рано, чрез сравнение, което наистина прониква зад паметта и може да проникне в човешката вътрешност.

Става очевидно обаче, че когато човек навлезе в областта, която иначе е замъглена от огледалото на паметта, той се сблъсква с нещо, което първоначално въздейства по особен начин на неподготвеното съзнание. Човек преминава през преживяване, което може да се сравни само с личния опит, бих казал, на пренастищането, и осъзнава, че в човешките същества живее нещо, което може да се открие само по начина, който посочих, нещо, което внушава на човешките същества несъзнателна антипатия към себе си, към собственото им вътрешно същество, което постоянно ги отблъсква. Трябва да има отблъскваща сила, точно както светлината се отблъсква от огледалното покритие. Огледалното покритие може да се сравни, в известен смисъл, с това, което се проявява като подсъзнателно чувство на антипатия или пренастищане. Човек не забелязва това в обикновеното съзнание, защото то е именно огледалното покритие, защото човек преживява това, което се отразява обратно в паметта му.

Но сега, с новоразвития живот на въображението, човек прониква надолу и трябва да преодолее антипатията, описана зад огледалото на паметта. Преодолява я само като добавя други преживявания към описаните, не само като се опитва да развие в себе си такова въображение, което не изисква паметта, но и като се опитва да развие в себе си онази сила, която присъства в една много ежедневна, бих могъл по-скоро да кажа, нощна човешка дейност, но по много слаб начин, по един безполезен начин. Имам предвид онази дейност на човешката душа, която оживява в сънищата.

Сънуването, сънотворната дейност, е нещо, което духовните изследователи трябва да изучават много внимателно, защото душата естествено също живее в сънища. Както всеки знае, тя живее по определен начин в нереалността, живеейки в сънища. Сънищата винаги са карали хората да си задават определени загадъчни въпроси за живота.

Духовният изследовател няма да може да изследва сънищата по начина, по който се е правело в миналото, следвайки модела на книгите за сънища, нито ще трябва да изследва по начина, по който го прави съвременната психоанализа, защото нито един от тези подходи не води до разпознаването на силата, която всъщност се крие зад сънуването. Ако човек може да проследи съня, винаги става очевидно, че вътрешното човешко тяло е замесено във всеки сън. Някак си, винаги телесните процеси са свързани със сънуването, но телесните процеси се изразяват по такъв начин, че по определен начин надхвърлят спокойния живот на съня, нахлуват в живота на душата и намират израз в някакъв вид картинна неяснота.

Да приема тези сънища такива, каквито се появяват в техните образи, е нещо, което никога не би хрумнало на един духовен изследовател. Веднъж, след лекция, един психоаналитик ме попита: Да, това, което наричате антропософия, приема сънищата за чиста монета. Но ние, психоаналитиците, приемаме сънищата, като се опитваме да изследваме какво бучи в подсъзнанието от техните образи. — Е, не искам да навлизам в повече подробности, но отговорът на това е: Точно както психоаналитикът — макар и с неадекватни средства — не приема сънищата директно в тяхната картинна форма, а иска да изследва нещо зад тях, така прави и духовният изследовател, но не с неадекватни средства. За него е ясно, именно от изследване на човешката душа, водено от истински научна нагласа, че едно и също нещо, което се случва вътре в душата, може да бъде облечено в много различни образи, когато човек сънува. Искам да кажа: човек се изкачва на планина насън и пада от другата страна — същото може да се случи, когато човек сънува, че има пред себе си лист хартия, който пробива, правейки дупка в него. Образите, които се появяват в сънищата, са само декорация, само външна обвивка. И онези, които търсят съдържанието на съня, образното съдържание на съня, никога няма да открият тайната на онази сила в човешката душа, която се крие в сънуването. Само онези, които могат да проследят съня в неговата драматична последователност - съвсем независимо от това как е изразен в образи - могат да открият силата, която се крие в сънуването. Те могат да проследят как в живота на душата възникват напрежения и решения или застояли напрежения. Те могат след това да бъдат облечени в голямо разнообразие от образи. Само такова мислене, каквото описах, само такова мислене може да проникне в онези области на душевния живот, от които възникват обърканите сънища в обикновеното съзнание. Защото сънуването

принадлежи на онази област на човешкия организъм, която се намира зад огледалото.

Човек се потапя в царството, което се крие зад огледалото, когато се потапя във вътрешния човешки живот с тренирано въображение, което не се обръща към спомените. Защото там човек среща силата, която иначе живее, бих казал, само по зародишен или несъвършен начин в сънищата; там човек среща тази сила на човешкия вътрешен живот в истинската ѝ форма. В противен случай, това, което се крие отдолу като подсъзнателна природа на човешкото същество, е нещо, което се издига в съзнанието, в живота на душата, от подсъзнателната антипатия и по този начин предизвиква отражението на спомена. Сега човек се потапя надолу. И само това, което е описано тук, а не спомените, може да се потопи надолу по такъв начин, че антипатията да бъде преодоляна. Именно антипатията притъпява съзнанието ни към собственото ни вътрешно същество, която ни пречи да се спуснем, да разбием огледалото, да проникнем под огледалното покритие, в област, която иначе се оказва антипатия, несъзнателна антипатия към човешкия душевен живот.

По този начин ние развиваме сила, която присъства и в други области на живота. Вече споменах нейното значение за обикновения живот днес: онази сила, която е човешката способност за любов. Ние се учим да разпознаваме тази способност за любов, бих казал, в нейното начало, както се проявява в обикновения живот. Но ако проникнем в собственото си вътрешно същество по начина, който посочих, ако проникнем в тази сфера с въображение, което не се основава на паметта, тогава силата на способността за любов се увеличава. И това е вторият аспект от живота на душата, който духовният изследовател трябва да развие.

Първата сила се състои в развиването на живот на въображение, който не се основава на паметта. Другата е, че човек развива такъв вътрешен живот – и той скоро се оказва живот на волята, защото всичко, което се преживява там, живее в импулсите на волята – развива такъв живот, който по същество увеличава способността за любов. Така че, докато паметта трябва да бъде изключена в областта, в която човек иска да изследва духа, способността за любов трябва да бъде увеличена до степен, за която обикновеното съзнание няма представа, защото това обикновено съзнание обикновено развива любов само по отношение на външни същества и външни неща, но не и по отношение на духовното; а духовното се среща по начина, за който току-що говорих, който навлиза в човешката вътрешност чрез разбиването на човешката памет.

Така се очертава може би парадоксалният факт, че това, което е необходимо за обикновения естествен учен и обикновения живот, способността да се помни и способността да се обича, се развива по такъв начин по пътя, който духовното изследване трябва да поеме, че, от една страна, животът на въображението трябва да навлезе в област, където не може да се претендира за памет, докато животът на

волята трябва да навлезе в област, където капацитетът за любов е съществено увеличен.

По този начин човекът прониква в области, които иначе лежат отвъд границите на естествената наука. Ако той развие това, за което говорих, точно в съответствие с двете страни на човешката природа, тогава той ще достигне отвъд онези скали, които се очертават като крайъгълни камъни.

Това, което иначе се представя само като естествена връзка, е в известен смисъл видяно през него. Човек обаче не стига до атомите, не стига до хипотетичната субстанция, материята, за която иначе се говори; като вижда през природата, като я изследва, човек стига до свръхсетивното, до духа. По този начин човек стига до духа, който живее зад природата и в природата, в който се пробужда, така да се каже. Защото това, което току-що описах, е пробуждане по отношение на обикновеното съзнание. Точно както човек - мога да кажа това чрез сравнение - може да живее в тъпо състояние на сън или сън и след това да се събуди в обикновено дневно съзнание, така и това, което описах, е по-висше пробуждане, пробуждане, такова че в сравнение с преживяването, през което човек преминава с въображението и волята, както го описах, обикновеният буден живот е като сънуващия живот спрямо будния живот.

Бих искал да се спра на сравнението по-подробно върху едно нещо. Всяко здраво съзнание разглежда съня като сбор от образи и знае, че излизайки от съня и навлизайки в обикновената реалност, то излиза от света на образите и навлиза в сферата на битието. В съня обикновеният свят на битието се превръща в свят на образи. Така онези, които са станали духовни изследователи, започват да се изправят пред света, който сега преживяват в свръхсетивно съзнание, в пробудено свръхсетивно съзнание. Те знаят, че този обикновен свят, който виждаме с очите си, чуваме с ушите си и възприемаме с другите си сетива, се превръща за тях в свят на образи за това, което преживяват свръхсетивно. Цялата природа се превръща в свят на образи за свръхсетивното преживяване, точно както светът на сънищата е иначе свят на образи за обикновения, външен сетивен живот. Оказва се, че ходът на съвременното естественознание, с всичките му великолепни, огромни постижения – защото духовният изследовател възприема утвърдително, а не отрицателно, отношение към естествената наука – че цялото това съвременно естествено научно въсъщност е станало велико само като се е ограничило до предоставяне на изобразителна природа, не желаейки да проникне със средствата, с които разполага, в това, което е мистерията зад образите.

Бих искал още веднъж, чрез една притча, да илюстрирам как човек стига до тази воля, която, както казах, е издигане на способността за любов, чрез сравнение, едно много просто, елементарно сравнение, което след това може да бъде развито все повече и повече: човек обикновено не знае, че това, което наричаме човешко писане, когато гледаме различни хора, представлява две много различни дейности.

Много малко хора правят тези по-фини психологически наблюдения по отношение на писането. Когато един човек пише, писането, по отношение на вътрешната си същност, не е задължително да бъде точно същото като когато пише друг човек. Защото има хора - и това е така с повечето хора - които пишат, като оформят буквите по такъв начин, че цялата конфигурация на буквата, бих казал, се крие в китката. И разбира се, имам предвид повече от това във всичко, което е свързано с него. Хората имат свой собствен почерк, но той се крие в тяхната организация; той не се отделя от тяхната организация.

Познавам и други хора, които пишат по различен начин; те пишат по такъв начин, че писането е по-откъснато от тяхната организация; те рисуват, така да се каже, докато пишат. Изключително интересно е да се осъзнае, че има хора, които всъщност рисуват, докато пишат, които винаги имат визия за формата на буквата, които винаги оформят буквата, които я рисуват, които следователно живеят много по-обективно в буквата. Те нямат формите на буквите в китката си, а по-скоро рисуват буквите.

Обикновено това са хора, които са показали голяма способност за любов в младостта си и които са проявили особеността в младостта си, че щом видят човек, на когото се възхищават, те също пишат като този човек, имитирайки почерка му. Когато започнат да харесват друг човек, те копират почерка му. И така са запазили тази способност за цял живот, че писането всъщност е форма на рисуване, на живопис.

Това ни кара да осъзнаем, че една съвсем различна елементарна дейност на човешкото същество може да се отдели от него, да навлезе повече в обекта и че това навлизане в обекта е точно свързано със способността на човешкото същество да обича. Човек открива, че тази способност за любов, за която говорих по-рано като за тренировка на волята, тази способност за любов към духа, е развита в по-голяма степен при онези хора, които всъщност нямат почерк, определен от тяхната организация, които по принцип винаги могат да пишат както искат, наляво, надясно, изправени, легнали, както искат, които могат да оформят буквите по какъвто и да е начин, който искат. Това е свързано със способността да се потапяш, с любов да се потапяш в обективния свят.

Сега, това, което описах тук като елементарна дейност на писането, може да стане действително, може да стане такова за човешките същества, че да води и до по-висши дейности. Това е, което лежи на пътя, който имах предвид, когато показах, че освен въображението, без да се обръщаме към спомени, трябва да има волеви импулси, които в известен смисъл се сливат с външната обективност.

Това, от своя страна, е нещото, което трябва да бъде развито във висока степен у духовния изследовател, бих казал. Тогава това, което иначе изглежда грубо и здраво за обикновеното съзнание, се превръща в образ за него, тъй като се разкрива в самата си истина, и тогава той прониква в истината до свръхсетивното.

Това води до нещо, което бих искал да характеризирам по следния начин: Днес има един философ, когото трябва високо да оценя от определена гледна точка, макар че всъщност не мога да се съглася с нищо от това, което казва. Но той е философ, който се е справил добре с въпроса: Какво всъщност може да знае едно научно отношение за света? - И той е отговорил на този въпрос от различни ъгли. Този философ е Ричард Вал. Бих искал да представя този философ не само като представител на начина, по който много хора мислят, но и на начина, по който мисленето като цяло е склонно да бъде в днешно време, точно както вчера не исках да представя философите като учители на човечеството, а като такива, които представляват определени симптоми на времето. Този Ричард Вал се опита да попита съвременните мирогледи, както ги познава - той не познава духовната наука и не иска да учи за нея - той се опита да попита съвременните мирогледи: Какво можете да научите за истинската реалност? И той стигна до това да каже: Никъде, когато гледаме на света според научния модел, не стигаме до разпознаването на могъщото, това, което причинява процесите; по-скоро ние се учим само да разпознаваме последователността на процесите, формирането на един процес от друг. Но какво тласка едно събитие, за да може другото да се превърне в силата, първичните фактори, както ги нарича Вале, ние не се учим да познаваме. И така, опитвайки се съвестно да отговорим на въпроса: Какво може да се направи с естествената наука? - Ричард Вале, който е съвременен университетски професор, стига до заключението, че този съвременен възглед за природата всъщност не предоставя истинска картина, реалистична картина на външния свят, а по-скоро предоставя нещо, което всъщност не присъства в реалността на природата, а по-скоро призрачен образ на природата. И колкото повече се изпълнява идеалът на естествената наука, толкова по-призрачно става това, което сега присъства в образа на природата. Ричард Вале, в своята „За механизма на духовния живот“, казва, че човек не може да стигне до нищо друго освен до такъв призрачен възглед. Е, за него, бих казал, това е равносилно на осъждане на всяко философско начинание. Той е философ и е направил своеобразна преценка не само за съвременната философия, но и за философията на миналото. Любопитен факт е обаче, че официалният представител на философията в университет днес стига до заключението, което ще цитирам, за философията, тоест за собствения му занаят, така да се каже. Това е изключително характерно за днешния ден, но така стоят нещата. И в известен смисъл е изключително забележително и като феномен, като факт. Този Ричард Вал разглежда какво е философията, какво самият той е постигнал в областта на философията и казва нещо от рода на: Философията някога е била като ресторант, където готвачи и сервитьори сервират негодна за консумация храна на гостите; а сега философията е ресторант, където готвачи и сервитьори стоят наоколо и нямат какво да правят. По този начин той се обръща към тези сервитьори, тоест философи, в този странен ресторант на настоящето и

започва с въпрос, който е в известен смисъл точен: Какво може да направи естествената наука? И той стига до визуализиране на границите на естествената наука, като ни напомня за нейната призрачна природа, която трябва да се придържа само към външното. Той я довежда до осъзнаването на образната природа на всяко познание за природата. А това е значимо явление в съвременния интелектуален живот.

Естествената наука е склонна, особено когато се осъзнава добре, да осъзнава все повече, че всъщност предоставя само образи, че това, което нарича природа, е само образ на нещо.

Съвестните научни мислители днес не стигат до глупав монизъм, а по-скоро до разпознаването на образната природа на всяко познание за природата. Безброй примери за това могат да се приведат още днес, като се вземат предвид онези наблюдения, които не се посвещават дребнаво на научния епистемологичен процес, а по-скоро съвестно се опитват да отговорят на въпроса: До каква степен естествената наука е подходящ инструмент за разпознаване на истината и реалността? — От една страна, естествената наука днес достига своите граници. И колкото повече се развива, колкото повече се изпълнява нейният идеал, толкова повече ще разпознава своята образна природа именно чрез себе си, чрез съвестно преследване на собствената си същност.

И от друга страна, имаме курса на духовно изследване, който развива у човешките същества един вид разпознаване, което надхвърля образа и достига до реалността. Естествената наука показва: Това, което мога да намеря, е образ. Духовната наука показва, че чрез развиване на по-висше съзнание по точно определени начини, вие демонстрирате, че това, което съществува в обикновеното съзнание, за обикновеното съзнание и за обикновената наука, е образно по природа и че можете да намерите реалното само като надхвърлите образната природа.

Как би могла духовната наука да бъде по-добре оправдана пред естествената наука, отколкото с факта, че самата духовна наука води човешкото развитие до разпознаване на това, което, когато тя разбере себе си, самата естествена наука трябва да открие като свой резултат.

Не думи, а фактите, които духовната наука произвежда в човешката душа, ще съответстват на това, което произтича от естествената наука. Чрез тяхното сътрудничество, между двете съвсем естествено ще възникне това, което може да се нарече оправдание на духовната наука пред форума на естествената наука.

Точно това исках да предложа с няколко забележки и наблюдения днес: Това, което оправдава духовната наука пред естествената наука, е самата естествена наука, правилно разбрана.

Ще продължа да разглеждам пътя на човешката духовна култура, както е замислен от духовната наука, в двете лекции следващата седмица, в едната от които ще проследя съществуването на човешкото същество от раждането до смъртта и отвъд

раждането и смъртта във вечния ход на човешката душа; в другата - като покажа как историческият, социалният, моралният и религиозният живот изглеждат от гледна точка на духовната наука. Но има нещо, което, бих казал, трябва да преминава като основен тон през съзнанието, което духовният изследовател би искал да предаде на човечеството, трябва да преминава като основен факт в контраст с естествената наука, която правилно се поставя във времето, както го прави. Този основен тон може да се изрази по следния начин: ако естествената наука разбира себе си правилно, тя ще стигне до точка, в която трябва да каже: тук съм достигнал своите граници, тук е необходимо нещо друго. Е, това нещо друго ще бъде осигурено от духовната наука. И по този начин то ще изглежда оправдано не само по себе си, а чрез самата естествена наука.

9. Обосновка на науката за душата в смисъла на антропософията

Всеки, който е способен да следи духовния живот в настоящето с ума си, няма да може да скрие факта, че голяма част от нашите съвременници имат нещо изключително неясно в духовните си търсения, че повечето от тези съвременници, когато искат да си формират представи за своето положение във вселената, може да се каже и за своята човечност, трудно намират нещо, за което да се хванат. Ако човек изследва причините за това, като погледне безпристрастно с какво се сблъскват хората в живота днес, какво им предлага животът, ако изследва причините, които водят до един неясен, неопределен начин на търсене, вероятно ще открие, че именно нещо, което в известен смисъл представлява предимството, дори триумфът на нашето време, е именно това, което причинява тази неяснота и несигурност. Това, което характеризира нашето време – вече няколко века, но особено от втората половина на 19-ти век и началото на 20-ти век – може да се каже, в най-добрия смисъл и, както показаха последните години, и в неприятния смисъл, е възхитителният напредък на човечеството по отношение на научното прозрение, прозрението за външните процеси на съществуване на света и по отношение на последиците, които произтичат от това за непосредствения практически живот.

Лесно е да се каже, особено когато човек вземе предвид особената особеност на това как това научно прозрение, това привикване към научно разбиране на света, влияе върху човешките същества, че то е свързано с невъзможността да се проникне по този начин в действителната духовна сфера. Може би днешните размисли ще разкрият на някои от моите уважавани слушатели как величието и триумфът на научното познание са свързани с факта, че науката, по свой начин, не може да даде никакво прозрение за човешката душа.

Сега обаче този научен начин на мислене, оправдан от външния авторитет, който притежава, по определен начин претендира за всички мисловни навици на съвременния човек. Той е променил всичко в духовната структура на човешките същества по отношение на определени видове идеи, както може да се види от всеки, който наблюдава развитието на човечеството. Ако погледнем назад към начина, по който светът е бил възприеман преди зората на съвременния интелектуален живот – можем да приемем коперниканството като граница между старото и новото – става ясно, че хората по онова време са имали гигантски представи за света, подходящи – каквито са им били необходими по онова време, но които днес вече не биха ги задоволили – да получат представа за природните процеси, с които са се сблъсквали по онова време, и как тези идеи са били едновременно подходящи да ги просветлят за това, което е живяло в душите им като идеи, като чувства, като пулсираща воля. Човешките същества са имали в

известен смисъл единни представи за света, които са могли да приложат, от една страна, към природата, а от друга – към вътрешния си живот.

Днес, тъй като не сме свикнали да наблюдаваме правилно развитието на душевния живот на човечеството, не винаги забелязваме колко много се различават днешните идеи от по-старите, които току-що споменахме.

От друга страна обаче – и ще обсъдим това подробно в другиден – всички религиозни вярвания, които са останали повече или по-малко непроменени от древни времена, са ехо от древни времена, подхранвано от това, което се крие в тези древни идеи. Те са запазили определен начин на мислене за човешката душа и нейното място в света. Научният авторитет е донесъл огромни сътресения в този начин на мислене. Хората днес вече не се задоволяват с това, което им е предадено от древни времена, защото са свикнали да гледат на света научно и искат науката да им предоставя информация за положението на душата им във вселената, в космоса и нейното развитие.

Но тук трябва да признаем, че макар хората да са свикнали вече да не търсят помощ от старите авторитети, когато се нуждаят от насоки относно своята човечност, трябва също да признаем, че това, което науката сега им предлага, не е много удовлетворяващо. Ако погледнем например това, което официално се предлага днес като философски учения за душата, хората, които се стремят да подходят към тази наука за душата със здравия си разум и честната си душа, няма да намерят нищо, което да използват, така да се каже. Днес има поразителни примери, които доказват, че току-що казаното от мен е истина.

Има един забележителен философ – казва се Ричард Уол – който, въпреки че е професионален философ, т.е. някой, който дори е призован да представлява философията като наука в университет, е странно недоволен от своята наука, която твърди, че е способна да даде представа за най-съществените аспекти на човешките същества, но която той не може да припише на това, че е способна на такава проникателност.

Изобщо не съм склонен да твърдя, че подобни личности и техните възгледи имат някакво дълбоко влияние върху мисленето и идеите на техните съвременници. Напротив, вярвам, че е вярно обратното: подобни личности разкриват това, което пулсира в хиляди и хиляди наши съвременници. То се разкрива само в един самотен философ, който е недоволен от собствената си наука, по поразителен начин.

Сега този философ говори странно за своята философия. Той казва: Философите от по-ранни времена – от които той също е силно недоволен – могат да бъдат сравнени с готвачи и сервитьори в ресторант, които сервират на хората развалена храна. Днешните философи обаче могат да бъдат сравнени с готвачи и сервитьори, които стоят безделно в ресторант. – И така, този философ иска да каже за своята наука, че в древността тя е била безполезна, че не е могла да даде никаква

представа за най-важните неща у човешките същества и че днес тя не само е безполезна, но и няма какво повече да предложи.

Колкото и странно да е човек, който мисли по този начин за своята наука, официално да представлява тази наука, въпреки това е разбираемо, че подобни явления се случват в наше време. Защото странното е, че от появата на коперниканството и галилеанството в естествените науки са се формирали идеи, които са съществено различни от старите идеи, които са подходжали еднакво добре на природата и духа според нуждите на времето. Естествените науки са постигнали напредък и са формирали идеи, които са много различни от старите. Духовната наука все още не е претърпяла такава трансформация на старите идеи.

Психологията е останала със старите идеи, с които хората днес не могат да бъдат задоволени, защото са се научили да мислят за света по научен начин и защото в тях се е събудило несъзнателно търсене да могат да изследват душата по същия начин, по който външната природа се изследва в естествените науки. Това създава, бих казал, вътрешен конфликт, особено в най-добрите умове на нашата епоха. И този вътрешен конфликт се проявява във факта, че те трябва да видят, че това, което се предлага в духовната наука, се състои отчасти от просто думи или празни фрази. Човек иска да обясни какво е понятие. Човек иска да обясни какво е чувство, какво е воля. Човек иска да започне от това обяснение, за да стигне до въпроса за вечната или невечната природа на човешката душа. Но всеки, който подхожда към тези неща със здрав ум, мислене и въображение, скоро осъзнава, че всъщност няма нищо съществено, нищо реално в казаното за духовния живот, че старите идеи са загубили силата си пред лицето на неотложността на научните идеи и че нови все още не са се формирали.

Така, въз основа на такива основи, днес сред хората съществува инстинктивен копнеж за нова наука за душата, за нови знания за душата. Но в общественото съзнание все още няма убедителна яснота за пътя, който трябва да се извърви в това търсене.

От тези основи, от основи, които са изцяло необходими за развитието на човечеството, е израснало това, за което често съм имал възможност да говоря тук, в Берн, и за което бих искал да говоря днес, позовавайки се на определени глави, а именно това, което наричам антропософски ориентирана духовна наука. Днес тази духовна наука често се възприема като нещо различно от това, което е. Тя се разглежда като отлив на някакво сектантско течение в настоящето, като нещо, което иска да основе нова религия или нещо подобно. Не, тази антропософски ориентирана духовна наука се стреми да бъде това, от което съвременните човешки същества най-много се нуждаят. Тя се стреми да бъде нещо, за което може да се хване, когато се търси в истински модерен смисъл мистерията на човешкия душевен живот.

Пътищата, които тази духовна наука трябва да поеме, обаче са все още толкова непознати за днешното мислене, че голяма част от нашите съвременници намират начина, по който се говори за тези неща, за труден, докато друга част ги намира за парадоксални или фантастични. Но това е нещо, което всяко нововъзникващо духовно постижение споделя с този антропософски ориентиран възглед. И затова днес бих искал да говоря по-специално за най-важните въпроси на душата и връзката им с човешкия физически живот от гледна точка на тази наука. Бих искал да започна с това, че тази духовна наука в по-голямата си част не е това, което голяма част от нашите съвременници си я представят, а по-скоро това, което е спешно изисквано от научния прогрес. Този научен прогрес, бих казал, е довел до определен авторитетен начин на мислене сред хората. Това е убеждението, че има определени граници на познанието, че тези граници на познанието не могат да бъдат преодоляни. Хората си казват: Може би няма нищо отвъд тези граници на познанието. От тази страна на тези граници на познанието се намира само материалният свят, светът на сетивното възприятие. Така че или човек трябва напълно да се откаже от идеята за духовен живот, или трябва да си каже, че не може да преодолее границите, които ни отделят от този духовен живот, и трябва да се откаже от всяко познание за душата.

Именно тази точка, тази съществена точка, излиза на преден план с голяма яснота в съзнанието на онези, които мислят дълбоко по подобни въпроси, но която също така смущава по неопределен, подсъзнателен и инстинктивен начин всички хора днес, които изобщо искат да мислят. Именно от тази гледна точка антропософски ориентираната духовна наука, за която става дума тук, започва своето търсене на душата. Защото тази наука за душата произтича от две вътрешни преживявания, две преживявания, които са точно свързани с появата на границите на познанието в търсенето на душата. Не че тази наука за душата иска да противоречи на естествената наука по лекомислен, дилетантски начин, когато естествената наука се озовава на границите на познанието; не, тази наука за душата се стреми да се справи с опита за границите на естественонаучното познание по правилния начин. Само че тази духовна наука не теоретизира, а се стреми да напредва по пътя на познанието с помощта на научни методи и научния начин на мислене. Тя се стреми с пълна вътрешна яснота да стигне до точката, в която човек може да почувства: Ето вие стоите на границите на научното познание. — И тогава се стреми да преживее това, което може да се преживее при тези граници на познанието.

И ето, тази наука за душата първо трябва да признае тези граници на познанието. Именно защото не действа в сляпо или дилетантско противопоставяне на естествената наука, а задълбочено се запознава с начина, по който естествената наука провежда изследвания, тя стига до преживяване на границите на познанието, което сега ще характеризирам.

То си казва: Човек може да следва природните процеси с научно мислене, но винаги ще стигне до определени крайъгълни камъни на познанието, които не могат да бъдат прекрачени и пред които научното мислене трябва да се поколебае. Бих могъл да цитирам много такива крайъгълни камъни, но тъй като няма достатъчно време, бих искал да спомена само това, което обикновено се обобщава с термините „сила и материя“, които много често се обобщават по този начин в атомистичния свят на идеите. Бих искал да започна оттам. Когато хората изучават естествените науки, те могат да видят как могат да напреднат в анализа на природните процеси, но как след това са принудени просто да приемат определени понятия, определени идеи, а именно сила и материя. И как тогава трябва да си кажат: Изправени пред тези понятия, които наистина представляват реалности в сетивния свят, не можете да продължите по-нататък, не можете да навлезете в тях само с естествените науки, трябва да спрете до точката на естественото познание. Ако човек не изхожда едностранчиво от кантианските възгледи, а разглежда това вътрешно преживяване на границите на познанието по безпристрастен начин, той се пита: Да, защо този научен метод ни изправя пред такава граница, пред определени крайъгълни камъни на мисълта, защо всъщност е така? — Хората обикновено не стигат до това заключение, защото не организират мисленето си по начина, по който ще го характеризирам тази вечер, и по този начин не наблюдават истински вътрешния си живот. Те не забелязват, че самите човешки същества, такива каквито са организирани — ако мога да използвам този израз — са виновни, че трябва да се доближават до такива крайъгълни камъни.

Хората не могат да се запитат: Защо се сблъсквам с такива крайъгълни камъни? Те не могат да преминат от едно такова преживяване, а именно естествената наука, към друго естественонаучно преживяване, а именно преживяването на душата. Но ако човек може да го направи, ако придобие определена способност в това, резултатите са следните: от една страна, ако човек се е обучил в естествената наука, той има опит за границите на познанието на тази естествена наука. От друга страна, човек се опитва да получи яснота относно вътрешното преживяване, което просто има, когато е изправен пред друго човешко същество. И тогава, когато човек е обучил вътрешния си душевен живот, ще забележи, че е нещо съвсем различно да се изправиш пред естествен процес по научен, аналитичен начин, отколкото да се изправиш пред човешко същество и да се опиташ да разбереш този човек, да се доближиш до него духовно. И след като се научите да сравнявате в тази област, ще забележите, че душевната сила, която ви позволява да подходите към хората с разбиране, че същата тази душевна сила, която изгражда мост между хората и по този начин прави човешкия живот възможен на първо място, че същата тази душевна сила, защото тя винаги е между нас, защото винаги трябва да е там, защото човешките същества са едно цяло, защото не може да бъде елиминирана, когато

провеждаме научни изследвания, че именно тази душевна сила ни води до крайъгълните камъни на границите на познанието.

Просто не бихме могли да чувстваме любов от човек на човек, да чувстваме съчувствие от човек на човек, да чувстваме привързаност, ако няхахме тази душевна сила, която, ако щете, стои на пътя на научното познание. Тъй като човешките същества са цялостни същества, защото те също трябва да имат силата на любовта и тъй като тази сила на любовта е постоянно активна и не може да мълчи, когато се придобива научно познание, границите на науката стават очевидни. Същата сила, която ни кара да обичаме и да чувстваме привързаност към другите човешки същества, определя и границите на науката. Ето какво се очертава за духовния изследовател: ако естествената наука не беше ограничена, човешките същества щяха да бъдат неспособни да обичат!

Виждате ли, това е важно преживяване, което, бих казал, трябва да задвижи вътрешните движещи сили на душата, за да се стигне до това, което наричам антропософски ориентирана духовна наука. Човек не трябва да бъде противник на естествената наука; човек трябва да може да се занимава с нея, човек трябва да бъде обучен в нея, ако иска да бъде научно активен в духовното познание. Но човек трябва да преживее това, което естественият учен обикновено преследва само като теория, и от това преживяване тогава става ясно, че е както току-що обясних, със специфичното взаимодействие между научната способност за познание и човешката способност за любов.

Някои хора осъзнават това съзнателно, други несъзнателно. Те го усещат инстинктивно. След това се обръщат в друга посока, за да надхвърлят границите на научното познание и да стигнат до познание за душата. Там, повече или по-малко ясно или неясно, те стигат до мистични пътища, търсейки това, което науката не може да им предложи, по пътя на така нареченото себепознание, повече или по-малко ясен или неясен мистицизъм.

От казаното от мен можете да видите, че пътят на естествената наука – както ни учи преживяването, което току-що описах – не може да доведе до духовно изследване. Но е несправедливо и към антропософски ориентираната духовна наука, за която се говори тук, да я бъркаме с това, което днес обикновено се нарича мистицизъм. Защото, както в едното преживяване духовният изследовател вижда невъзможността за научно познание в сферата на душата, така както трябва да е преживял това преживяване, което му показва тази невъзможност, така трябва да е преживял и другото преживяване, което му показва невъзможността за обикновен мистицизъм при навлизане в живота на душата, за да има правилната отправна точка.

Антропософски ориентираната духовна наука, за която става дума тук, не е нито имитация на естествената наука, макар че в никакъв случай не е аматорска по отношение на естествената наука, както показвах; нито е това, което някак си се

нарича мистицизъм или нещо подобно. Но тя трябва да е преминала през мистичния опит, точно както трябва да е преминала през опита с естествената наука. Точно както трябва да е достигнала границите на научното познание, така трябва да е осъзнала и невъзможността да се проникне във вътрешния живот на човешките същества по мистичен начин и по този начин да се намери ядрото на човешкия душевен живот, връзката с безкрайното, вечното. Духовният изследовател трябва също да е добре запознат с границите на мистицизма. Трябва да му е станало ясно, че когато търси по пътищата, толкова често описвани като мистични, той навлиза в нещо неопределено, което в крайна сметка не му казва нищо. Разбира се, това първоначално се изразява само като просто чувство. Ако продължи да изследва, ще открие, че действа вътрешна душевна сила, която му пречи да достигне до изследването на душата по мистичен начин, точно както, в смисъла, който току-що показах, способността за любов му пречи да достигне до изследването на душата по научен начин.

Сега става очевидно следното: колкото и да се старее човек с обикновеното съзнание, което използваме в ежедневието, което продължаваме да използваме в науката в донякъде методично развита форма, ако човек се опита да се спусне във вътрешното си същество с това съзнание - това, което се нарича мистично изследване - той няма да постигне нищо повече от това, което се е промъкнало в душевния му живот по някакъв начин в хода на обикновения живот между раждането и смъртта, до настоящия момент, в който се извършва мистично изследване. По този въпрос естествените учени, които са естествено склонни към мистицизма, са обзети от голямо объркване. Те често вярват, че чрез вътрешно душевно съзерцание могат да извадят това или онова, което може да хвърли светлина върху мистериите на този душевен живот. Но днес ние вече сме напреднали толкова далеч в ясните изследвания, включително изследванията на естествените процеси на самото човешко същество, че вече не можем да се отклоним, ако продължим задълбочено, отвъд такова вътрешно съзерцание. Бих искал да цитирам пример от философията като доказателство, въпреки че бих могъл да го умножа стократно от собствения си опит. За да може обаче да се провери, ще го цитирам от литературата. Ще го намерите в трактатите върху граничните въпроси на нервния и сетивния живот, публикувани във Висбаден. Един от тези трудове е посветен на „Подсъзнателното аз, неговата връзка със здравето и образованието“. В него се разказва за интересен случай. Луис Валдщайн, автор на трактата, разказва за собствения си опит. Той казва, че веднъж вървял по улицата и спрял пред книжарница, защото забелязал научна книга за мекотели. Искал да си спомни заглавието на тази книга за мекотели. Погледнал я с погледа на натуралист. И ето, трябвало да се усмихне. Представете си, натуралист, стоящ пред книжарница, вижда книга за мекотели – и трябва да се усмихне, без да знае защо! Тогава му хрумва: Ще затворя очи, може би тогава ще разбера защо трябваше да се усмихна. Той

затворил очи и ето: това, което не бил забелязал, докато е обръщал внимание на всичко останало, докато още не си е затворил очите, било, че е чувал звуците на латерна в далечината. Това бяха същите звуци, които го бяха съпътствали, когато беше вземал уроци по танци преди десетилетия. Дори тогава той беше забелязал тези звуци; те му бяха интересни, докато учеше стъпките, или може би му напомняха за партньора му по танци. Така че именно звуците, съответстващи на тази конкретна мелодия, се бяха запечатали в съзнанието му. Беше ги забравил. Но сега, десетилетия по-късно, нещо дълбоко в душата му го кара да се усмихне, когато отново чуе тези ноти, да се усмихне, докато разглежда книга за мекотели. Те му звучат неясно и подсъзнателно. Но той трябва да се усмихва, докато разглежда книга за мекотели.

Можете да видите как всъщност функционира този вътрешен живот на човешката душа, колко малко човек е склонен в обикновения живот - както можете да видите от това - да обръща внимание на този вътрешен живот на душата и нейната структура.

Но онези, които са запознати с този вътрешен живот на душата, знаят преди всичко, че голяма част от това, което хората вярват, че със сигурност не са преживели, а по-скоро черпят от душата си, не е нищо повече от спомен от детството, младостта или други подобни. Например, като мистик, човек често е склонен да вярва, че може да извлече нещо от собствената си душа; и по този начин той извлича само спомени от младостта си или други подобни. Но онези, които са запознати с този вътрешен живот, знаят още повече. Те знаят, че не само тези впечатления, които често влизат в душата в доста неясна форма, се връщат отново, точно както са влезли, но че могат да се трансформират с течение на времето, че се превръщат в нещо съвсем различно, че се трансформират символично и вече не са подобни по своя ход на оригинала, когато се връщат отново. И въпреки това човек си има работа с нищо друго освен с това, което току-що е извадил наяве. Има мистици, които извличат от подсъзнанието си възприятия за божественото, за вечността на душата, велики истини, както вярват, и ето, тези велики истини не са нищо повече от – образно казано – трансформираните звуци на латерна, останали като спомени. Искам само да кажа колко е необходимо, когато говорим за мистицизъм, да се обърне внимание на тези неща.

Наистина, антропософската духовна наука, за която става дума тук, не е научна игра, не е нещо, което не отчита настъпващите промени, както току-що ги характеризирах. Тя е напълно научно обоснована. И тъй като е научно добре обоснована, тя ясно разглежда какво представлява вътрешният душевен живот. И след това стига до заключението, че въз основа на методите, на методологията, която ще характеризирам, съществува вътрешна душевна сила, която ни пречи да се спуснем в това, което е вечното душевно ядро на човешкото същество.

Точно както способността за любов ни пречи да проникнем във вътрешната природа на нещата, поставяйки граници на познанията си за природата, така съществува и душевна сила, която ни пречи да се спуснем в собственото си вътрешно същество. И тази вътрешна душевна сила е много обикновена, такава, без която обикновеният ни живот, обикновеното ни съзнание, не е здравословно. Това е просто способността да помним, която ни държи заедно като човешки същества в съзнание между раждането и смъртта. Тази способност да помним ни пречи да погледнем навътре в нашето вечно „аз“, защото с обикновеното съзнание, което развиваме в обикновения живот и в обикновената наука, можем да видим само до повърхността, върху която се отразяват преживяванията, които сме погълнали. И така, чрез способността си да помним, ние си поставяме вътрешни граници, които мистикът преживява.

Това е второто преживяване. Първото е, че науката не може да навлезе в сферата на душата; другото, което първо трябва да вдъхнови човек да изследва, от което човек трябва да започне, е, че мистицизмът не може наистина да проникне във вътрешното „аз“, защото му се противопоставя силата на паметта.

Чрез истински интензивно преживяване на антропософски ориентирано духовно изследване навътре, чрез преминаване през тези неща чрез вътрешни преживявания, човек получава, бих казал, от разочарованията от тези вътрешни преживявания, от вътрешната „трагедия“ на тези преживявания, силата да продължи. И в какво се състои това по-нататък? Това се състои по-нататък, от една страна, в решението да се откажеш от желанието да проникнеш в мистериите на нещата с обикновеното съзнание, което човек прилага в обикновения живот и в обикновената наука; но едновременно с това, от друга страна, в решението сега да търсиш различно съзнание, да търсиш различна душевна сила. Това, което е придобил от тези две преживявания, запалва в духовния изследовател способността да намери друго съзнание в допълнение към обикновеното съзнание. Това ще бъде, което новото духовно учение трябва да добави към старото, вече отживелица, че прозрението за живота на душата в смисъла на съвременното съзнание и мислене не може да се постигне по никакъв начин, нито по научен, нито по мистичен път с обикновеното съзнание, а че самото това съзнание трябва да се развие в друго, че друго съзнание трябва да изникне от обикновеното, ежедневно съзнание. Ето защо антропософски ориентираното духовно-научно изследване, за което се говори тук, развива методи, чрез които се търси наука, която не само изследва според правилата на обикновеното съзнание, но първо подготвя човешката душа за различно съзнание, за различно състояние на съзнанието, в което след това се изследва животът на душата. Това дава възможност на това по-ново учение за душата не просто да говори с думи, както посочих по-рано, както прави официалното учение за душата днес, а да се доближи до реалности, духовни реалности.

Сега ще посоча само принципно това, което ще намерите ясно представено в моите книги, например в „Как да познаваме висшите светове“ или в моята „Окултна наука“, относно методите за трениране на съзнание, което може да доведе до истинските мистерии на душевния живот. Това включва първо развиване в душата на нещо, което може да се превърне в определена вътрешна душевна сила, но което, бих казал, трансформира силата на паметта. Именно силата на паметта, както обясних, ни пречи да проникнем в същността на самата човешка душа.

Сега, сред методите за развитие на вътрешната душа в цитираните от мен писания, ще намерите гледни точки за това как да се култивират такива вътрешни душевни дейности, които не се обръщат към силата на паметта, към самата памет.

По този въпрос, може би не от глупава лична суета, а защото субективното и обективното са тясно свързани тук, мога да спомена как преди десетилетия бях накаран да видя трудностите, свързани с трансформирането на вътрешната душевна сила, за да стигна до изследване на душата. Разбира се, това е едно много незначително лично преживяване, което искам да спомена, но то беше наистина решаващо за мен преди десетилетия. Когато трябваше да правя тест по математика в училище, винаги ми беше трудно да изпълня задачата, въпреки че всъщност бях - казвам това не от суета, а просто като факт - много добър ученик по математика.

Нямах интерес, бих казал, да изчислявам математически, алгебрични или геометрични формули. Вярно е, че някой друг би изчислил това, което трябваше да се изчисли, използвайки формулите. Чувствах вътрешна нужда първо да изведа формулата в полето, да направя всичко необходимо, за да стигна до формулата; нямах интерес да запомня формулите, а се интересувах повече от практикуването на онези умствени процеси, които протичат в непосредственото настояще и не са остатъци от паметта. Искях да имам тези неща в непосредственото настояще.

Стигнах до заключението, че това неразмишление върху паметта може наистина да е вътрешно разположение на душата. И това беше отправната точка за мен да продължа да търся методите, които ще намерите описани в споменатите книги, които се състоят в използването на медитация, ако искаме да я наречем така, за да развия въображението до такава степен, че това въображение да стане толкова живо в човешкото същество, колкото е жив само вътрешният душевен живот във възприятието.

Не е ли вярно, че когато възприемаме външно, сетивата ни съпътстват възприятието с мислене? В душевния ни живот има известна оживеност, когато възприемаме сетивно и съпътстваме възприятията си с идеи. Но ние съпътстваме външните възприятия само с мислене. В медитацията правим нещата по различен начин. В медитацията използваме образи, които сами сме формирали, които можем ясно да видим, за които знаем точно, че не са възприятия, не са спомени, не са нещо, заимствано от спомените ни, не са нещо, извлечено от явленията, а по-скоро нещо, което сами сме създали, нещо, което можем ясно да видим.

Такива идеи се поставят във вътрешното съзнание, човек им се отдава, постепенно укрепвайки вътрешната сила, вътрешната душа, по такъв начин – без да се стига до идея чрез външни възприятия – че тя става толкова жива, колкото е пребиваването на душата в сетивното възприятие, придружено от идеи. Но човек забелязва нещо друго, като наистина живее медитативен живот – дори ако това често отнема много време и трябва да се практикува интензивно – като развива това духовно изследване. Особеното е, че идеите, които човек тогава схваща, именно най-съществените, важните и фундаменталните, трябва винаги да бъдат пресъздавани, за да не преминат в паметта. Това са тогава идеи, които живеят в душата, без да се обръщат към паметта.

Това, което ви казвам сега, е просто преживяване, нещо, което може само да се опише; разбира се, всеки може да каже, че първо трябва да се докаже. Доказва се чрез вътрешен опит. Не чрез спиритуалистични събития, не чрез никакви външни механистични неща, а единствено чрез извикване на това напълно различно съзнание, което не се обръща към паметта, човек стига до пътя на вглеждането в истинския духовен живот. Защото само такива идеи, които не се обръщат към паметта, са подходящи да водят хората към духовен живот.

Обаче, те първоначално му предоставят - и това е друго преживяване - само образи на този духовен живот. Докато когато човек възприема нещо със сетивата си, той веднага има чувството - без значение колко епистемолозите могат да възразят срещу това, бих могъл да оправдая всичко това - докато когато възприема нещо със сетивата си, той веднага има чувството, че е изправен пред реалността, те също така знаят, че когато напредват към такива идеи, които не се обръщат към спомените, както описах, те могат да преживеят нещо с тези идеи, което не могат да преживеят по никакъв друг начин, а само в образи. Сега му е ясно, чрез етапа на този вътрешен душевен живот, който е преминал по този начин, че точно както човекът в тялото си се отнася към сетивната си среда, така и душата му - която той не може да си представи, не може да познае чрез обикновеното съзнание - се отнася към духовен свят, който първоначално му се явява само в образи. Това е великият опит, без който науката за душата на настоящето и бъдещето е невъзможна, защото старата вече не е полезна, именно поради научната концепция.

Важното е, че нещо друго наистина може да изникне от обикновеното съзнание и че това нещо друго дава яснота относно следното: Човешките същества са заобиколени не само от сетивен свят, но и от духовен свят. И както всеки човек е в сетивния свят с тялото си, така и той е в духовен свят с душата си, в свят на духовни макрокосмически същества. Когато имат преживяването, което току-що описах, човешките същества престават да говорят с неясен пантеизъм за: Има дух и дух и дух... [празнина в преписа]. Пантеизмът не е нищо друго освен неясен, илюзорен, размазан поглед върху света. Това, което се появява, макар и първоначално само в образи, е конкретен духовен свят, който се явява пред душата в детайли, в духовни

същества, точно както сетивният свят се явява пред душата в конкретни детайли. Но това са образи.

Това е единствената причина, поради която в моите писания наричам нивото на съзнание, до което човешките същества се издигат по такъв медитативен начин, първоначално имагинативно съзнание, имагинативно образно съзнание. Духовният свят се доближава до човека точно както, когато той използва очите си, сетивният свят се доближава до него в цветове, светлина и тъмнина. Но ако той развие живота си на въображение, той също така осъзнава, че има работа с образи. Виждате ли, именно развитието на живота на въображението води човека до това да може да гледа в духовния свят по този начин. Ако човешките същества искат да отидат отвъд образите към духовните реалности, към реалността на духовните същества, в смисъла на духовната наука, както е разбрана тук, те трябва да развият не само живота си на въображение по този начин, но и живота си на волята. Точно както в обикновеното съзнание ние всъщност само бих казал, между другото - възприемаме и чрез възприятието развиваме въображение, мислим за външния свят, но в обикновеното съзнание това всъщност е повече или по-малко страничен ефект - така и за обикновеното съзнание страничен ефект е това, което живее във волята, това, което живее във волята.

Като правило, ние можем да наблюдаваме волята само като насочваме действията си към външния свят. Но това всъщност не ни учи за волята. Бих могъл да цитирам много примери тук, особено от съвременната научна психология. Достатъчно е да прочетете книга като „Физиологична психология“ на Циен, за да намерите потвърждение: Когато мислим за волята, не можем да се примирим с нея. Обикновено не можем да надникнем в тази област. С обикновено съзнание можем да видим само как човешките същества преминават от вътрешния си живот към външния живот, към външните взаимоотношения със света, като постепенно позволяват на волята си да премине в действие, като позволяват на външния си живот да се превърне в отпечатък на импулсите на волята им. Наблюдавайки обаче тази воля с обикновено съзнание, човек не може да напредне по-нататък; не може да проникне в същността на тази воля.

И ето какво е важното: точно както въображението е развито по току-що споменатия начин в образното познание чрез установяване на определена връзка с паметта, със способността за запомняне, така и определена връзка между човешката воля и способността за любов трябва да се установи по особен начин. Тази връзка се установява чрез внасяне на един вид вътрешна светлина във волята, чрез правене на човешкото същество много по-активно вътрешно по отношение на волята, отколкото е обикновено. Това ще му даде възможност да приведе волята в съвсем различна сфера.

Бих искал да поясня това отново с един много прост пример. Много хора не забелязват подобни неща в живота, но въпреки това те са там. Освен всичко друго,

хората могат и да пишат; всеки човек има свой собствен почерк. Но има два вида способност за писане. Има различни видове способност за писане! Едната се състои в това да имате определен почерк, който се появява от самия вас сякаш чрез физическата организация. Вие имате свой собствен почерк. Не можете да не насочите движението на ръката си по определен начин и почеркът ви става естествен по определен начин, точно както държите лъжица по определен начин, когато ядете, или правите нещо друго по навик, всъщност произтичащо от вашата физическа конституция, вие пишете.

Но има и друг начин на писане, който се среща при редица хора, който обикновено не се забелязва. Това е начинът, по който всъщност рисувате или рисувате това, което пишете, при който сте присъстващи с вашето възприятие, при който рисувате буквите като чертожник или художник. Такова писане е много разпространено сред хора, които в младостта си са обичали учител или друга авторитетна фигура толкова много, че са имитирали писането им.

Това е само за да се отбележи, че в обикновеното писане хората по навик използват физическата си конституция. Но те могат да включат в писането си и това, което иначе засяга само интелекта или познанието им; те могат да включат наблюдение и въображение в писането си. Но това е свързано вътрешно. Точно както е свързано с любовта, когато човек имитира букви през целия си живот, сякаш е художник или чертожник, така и, колкото и да е странно, любовта винаги обективно се намесва във волята, когато наблюдението съпътства волята, когато способността да се съпътства волята с наблюдение се присъединява към волята. Как може да се постигне това? Ами, може да се постигне чрез строга самодисциплина по следния начин.

В живота – както всеки знае – ние се развиваме. Всеки, който може да погледне дори малко назад към живота си, знае, че преди десет години е имал съвсем различно вътрешно състояние на духа, отколкото днес. Ние се променяме не само във връзка с новите преживявания, които сме натрупали, но и в смисъл, че навиците ни на мислене стават различни, макар и по-слабо от сбора на вътрешните ни преживявания и други подобни. Но ние правим това до голяма степен несъзнателно. Животът, образованието, обстоятелствата – това е, което ни тласка напред.

Всеки, който иска да се занимава с духовно изследване, трябва да се научи съзнателно да преследва това вътрешно развитие. С други думи, той трябва да развие силата в себе си наистина да се превърне в нещо различно чрез самото си въображение, чрез самите си идеи. Това е просто част от метода за духовно изследване, част от подготовката за духовно изследване. Човек не може да проникне във вътрешния живот на духа, освен ако първо не е преминал през процеса на превръщане в способност да включва импулси за развитие в себе си чрез въображението.

Само помислете как работи обикновеният живот в това отношение. Хората често имат най-добри намерения, когато решават да се откажат от тази или онази характеристика или да я придобият. Те наистина придобиват други характеристики, но чрез образование, чрез обстоятелства, чрез външния живот. Но вътрешният живот на душата, само във въображението, не е достатъчно силен, за да се намеси във волята.

Методите, описани в гореспоменатите книги, позволяват на най-съкровената част на човешкото същество наистина да се вкорени във волята. След това се извършва специално обучение на способността за любов. Докато от една страна трябва да се развие способност за духовно изследване, която не се обръща към паметта, от друга страна трябва да се развие способност, която безкрайно задълбочава способността за любов и я прави обективна. Защото какво пречи на най-съкровените ни идеи да ни променят? Това не е нищо друго освен любовта към себе си. А възможността да променим себе си само чрез вътрешно въображение се основава на факта, че човек може да превърне любовта към себе си в обективна любов.

Но чрез този начин на развитие човек стига до точка, в която може да извлече друго състояние на съзнание от това, което има в обикновения живот. И това друго състояние сега му позволява да си каже: Имаш образи от описаното по-рано; знаеше, че около теб има духовен свят, в който душата ти живее, точно както тялото ти живее в сетивния свят. Но сега знаеш: тези образи съответстват на реалност, с която се сблъскаш, като развиваш импулс в себе си, който се формира чрез систематични усилия в стремежа към собствено саморазвитие. Сега ще се сблъскаш не само с образите на духовни същества, сега ще се сблъскаш със самата духовна реалност.

Сега сте достигнали този етап. Вие сте извадили друго съзнание от обикновеното съзнание. Сега наистина сте способни да виждате през човешкия душевен живот със способностите, които току-що ви описах. Едно нещо се откроява над всичко останало: Духовният изследовател може само да опише как е стигнал до тези неща. Тогава, повтарям, е лесно да се каже: Къде е вашето доказателство? -

Доказателството се крие именно във факта, че той описва как е стигнал до тези неща, че тези неща могат да бъдат проверени със здрав разум и че всеки може да стигне до тях, ако провери нещата.

Това, което може да се случи например като първа възможност, когато човек е придобил способностите на това повишено съзнание, това свръхсетивно съзнание, е, че сега наистина може да получи прозрение за това, което преди не е можел, поради гореспоменатите двойни прагове, мистичния и научния, че сега наистина може да получи прозрение за променливото състояние, за ритмичното редуване в човешкия живот между будност и сън. Защото човек се събужда по различен начин, когато е развил това съзнание. Събужда се по такъв начин, че сега знае ясно при

събуждането: от заспиването до събуждането си имал вътрешен душевен живот; нито за миг не си бил в нищото; имал си вътрешен душевен живот, който е само много различен от този, който прекарваш в тялото. Сега осъзнаваш как душевните процеси съпътстват телесните процеси, как тези душевни процеси се заглушават само от събуждането до заспиването от това, което човешкото същество преживява в тялото; как в действителност обаче, от заспиването до събуждането, човешкото същество е в духовния свят извън тялото си и как в момента, когато след това иска да се събуди и да влезе в тялото си, именно защото е зависим от инструментите си, за да му предаде знания и възприятия, преживяното от заспиването до събуждането се изтрива. Ехото е налице за човешкото същество; но човек осъзнава ясно как е живял в духовния свят от заспиването до събуждането едва когато се е научил да живее с такива идеи, които не се харесват на способността за запомняне. Защото точно това е особеното: ние водим душевен живот от заспиването до събуждането, но го забравяме, защото сме обучени в обикновеното съзнание да знаем само това, което можем да запазим днес за обикновеното съзнание. За да съществува здравословен духовен живот, ние не можем да възприемаме образите от съня в обикновеното си съзнание, които не са предназначени да се превърнат в спомени в обикновения смисъл, а по-скоро да бъдат забравени. Можем да ги възприемаме само ако имаме духовен живот, който не е предразположен към забравяне, а към запомняне.

Така че можем да кажем: точно както когато се движите напред в една стая, поглеждате назад към пространството, през което сте преминали – което е нещо различно от паметта – така и когато се събудите, когато сте достигнали определен момент във времето, можете да погледнете назад към това, което сте преживели. Паметта, която е извличане от живота на душата, се трансформира във вътрешно гледане, поглед назад. Чрез навлизането в такива способности обаче, едновременно с това, че тези способности на свръхсетивното съзнание се увеличават все повече и повече, човек все повече стига до способността наистина да изучава живота на душата.

Едно от първите неща, които можем да изучаваме, например, е животът на чувствата. И е добре да започнем с живота на чувствата и да се ориентираме към преживяването на събуждането и заспиването с развитите способности на свръхсетивното съзнание. Сега човек може наистина да се доближи до реалността на емоционалния живот на душата. И там се разкрива нещо особено, нещо, което веднага се представя пред окото, когато човек е развил свръхсетивно съзнание, но което може да бъде проверено и интересно проверено в живота. Ако човек изследва със съзнанието, за което току-що говорих, какво е чувството у човешките същества във всеки един момент от живота им - човек може да изследва това само след като е развил душевните сили, които се намират в свръхсетивното съзнание; тогава може да бъде проверено, както ще спомена след малко - ако човек изследва

момента на чувството, живота на чувството, какво е в чувството в даден момент, тогава се очертава забележителното нещо, че този живот на чувството в даден момент е сливане на всичко, което човек е преживял преди, и всичко, което ще преживее в бъдеще.

След като изследвах този въпрос от духовно-научна гледна точка, се постарях да го докажа, да го проверя с примери, които могат да бъдат използвани за проверка. Вземете духовния живот на Гьоте, вътрешните емоционални процеси на Гьоте, да речем, през 1790 г. С Гьоте наистина можем да изследваме нещата в детайли. Сега можете да изучавате през какво е преминал Гьоте до 1790 г., какво е тежило на душата му, какво е поникнало плодотворно в тази душа, а също и какво е преживял Гьоте след 1790 г., до 1832 г., какво е мислил и чувствал. И наистина е така, можете да го проверите: ако приемете основния характер на преживяванията след 1790 г. като ефективен, а също и преживяванията преди 1790 г., ще откриете емоционалното състояние на Гьоте към 1790 г. В един момент човек преживява емоционално сливането на това, което е било неговото непосредствено минало от раждането му, и това, което ще последва до смъртта му.

След като бъде разработена по-новата доктрина за душата, ще се получат интересни резултати, например по следния начин: ще се търси душевният живот на хората в даден момент от времето, скоро последван от смъртта. Всеки, който има безпристрастен поглед, ще види навсякъде: непосредствената смърт се изразява именно в емоционалния живот; защото емоционалният живот е сливането на това, което е било там преди, и това, което ще дойде след това, но което вече е там като светкавиците на бъдещето, което все още не е изразено в преживяванията, но което се изразява в оцветяването на чувствата.

По този начин човек научава за вътрешния живот, който е преди всичко поток от чувства. И сега, след като е изследвал чувствата по този начин, може да премине към изследване на живота на въображението. Но човек вече не може да обясни живота на въображението по начина, по който го правят някои от общоприетите психологии днес – това би било само празни думи, ако човек се опита да го обясни по този начин – но човек трябва да е направил себе си способен, чрез развитието на свръхсетивното съзнание, например, наистина да погледне момента на събуждането, да види как събуждането се състои в това преживяването да остави своя отпечатък върху физическото тяло. Човек знае това, защото знае, че от заспиването до събуждането душата е живяла в духовна среда, която е напълно различна, която може да съществува само защото душата е извън тялото. Така че човек знае, че събуждането е потапяне в тялото.

По този начин човек разпознава независимостта на душата. И сега човек се научава да разпознава, че това пробуждане на душата се повтаря, така да се каже, накратко, последователни ритми в обикновеното човешко мислене, в обикновеното човешко

въображение. Тези ритми се случват в непрекъснато обикновено съзнание, което едва забелязвате, но което е отбелязано по много интересен начин от отделни изследователи в съвременната психология и което Джон Ръскин вече описва много подробно. Така че истинският процес, който се случва, е винаги, че има само миниатюрен образ, малка сянка на пробуждането. Вие непрекъснато се пробуждате, докато преминавате от не-въображение към въображение. Това е изключително забележително, изключително важно е.

Ако научите за природата на въображението по този начин, можете да изградите мост между въображението и пробуждането. Ако знаете, че въображението е само малко пробуждане, вие също така знаете как независимата душа се люлее напред-назад във физическото тяло. И като изградите моста към пробуждането, от една страна, от въображението към пробуждането, можете да придобиете способността, от друга страна, да изградите моста от пробуждането към раждането или зачеването, към онова потапяне на душата във физическото тяло, което се случва, когато душата, преди да се роди или зачене, се потапя в тялото от присъствие в духовния свят.

Духовната наука, психологията, може да посочи този непрекъснат път днес. Ако човек се научи да познава въображението в неговата реалност, тогава въображението води директно до пробуждане, тоест до наблюдение на прехода на самостоятелния душевен живот в телесния живот, но оттам е по-нататъшният мост към съзерцанието на безтелесния духовен живот преди раждането или, да речем, преди зачеването. И тези, които могат да пренесат това, което са развили в свръхсетивното съзнание, в обикновеното въображение, знаят, че сега не само гледат назад към по-ранния си духовен живот, но също така знаят, че този по-ранен духовен живот влияе и на настоящия им живот на въображение.

Това е моментът, в който, според мен, хората все още могат да се смеят или подиграват днес, когато духовната наука, антропософски ориентирана, както е предвидено тук, посочва един духовен живот на душата преди раждането, а също така посочва и по-ранни земни животи, които човек може наистина да опознае чрез съзерцание. Човек може да се смее, но може да се посочи пътят, по който това се изследва научно, след като първо се осъществи възможността за това научно изследване.

Това е моментът, в който може да се обърне внимание на това как човек може да действа толкова стриктно и недилетантски, както прави съвременната наука днес, но чрез систематично развитие на по-висше съзнание, и как може да се установи духовна наука, която ни води до вечното ядро на човешките същества, която ни води до истинското знание, че човешките същества, с душите си, принадлежат на духовен свят, точно както принадлежат на сетивен свят с телата си; и че тяхната вечна същност е в този духовен свят, че те излизат от него, точно както излизат от

него, когато се събудят, точно както се раждат и зачеват и се потапят в телесния си живот, потапят се в живота си на въображение и чувства.

От друга страна, човек може да изследва живота на волята със свръхсетивно съзнание. Тук отново се забелязва една особеност.

Ако човек е култивирал волята си чрез мислене, чрез самодисциплина, както описах, тогава забелязва, че актът на воля, преходът от обикновено съзнание към импулса на волята, има голяма прилика, всъщност е подобен не на събуждането, а на заспиването.

Ако наистина научите за процеса на заспиване в свръхсетивното съзнание, можете да го сравните с „Аз ще“. Тогава се научавате да разпознавате, че потъването във волята винаги е сенчест миниатюрен образ на заспиването. И можете да изградите мост между процеса на волята и заспиването. Естествените учени могат да отрекат научни открития, които биха могли да потвърдят това, което току-що казах. Казах, че можете да изградите мост от процесите на волята към заспиването, но също така и от процеса на волята към смъртта, тоест към душата, която напуска физическото тяло и влиза в духовния свят през портата на смъртта.

Тези, които познават волята в нейната реалност, могат от тази отправна точка да придобият истинско прозрение, научно прозрение за истинския въпрос за безсмъртието. Защото то води от истинско прозрение, не от вида прозрение, което днешната психология предоставя с празни думи, а от истинско прозрение, което не може да бъде придобито по друг начин освен чрез гореспоменатото сравнение на волята със заспиването; оттам то води до пътя към смъртта. И както чрез въображението си ние въздействаме върху времето преди раждането или времето преди зачеването, което прекарваме в духовен живот, както въображението е последващ ефект, образен последващ ефект от живота ни преди раждането или преди зачеването, така и животът на волята е ембрионален живот, който ние след това, извадени от ембрионалното състояние, довеждаме до завършване след смъртта и го носим в следващия живот на духа.

Вътрешната връзка на волята, на волята, с умирането трябва да стане очевидна за висшето съзнание, за свръхсетивното съзнание. Така че, ако трябваше да мислим за това, което е все още в зародиш, като за процес на волята – което е именно причината то да е процес на волята за нас – ако трябваше да го мислим интензивно възвишено, ако трябваше да мислим интензивно възвишено за това, което се случва в нас, когато желаем: какво би излязло? Смърт, винаги смърт, защото волята е ембрионално умиране. Следователно, това, което се случва при умирането, може да се изследва и във волята. При умирането се случва същото, както при заспиването: душата преминава от физическия живот в свръхсетивния, в духовния живот.

Не става въпрос за измисляне на никакви фантастични хипотези в антропософски ориентираната духовна наука, за която говоря тук, а по-скоро за съвместно и истинско научно обучение, започвайки от преживяванията, които описах, и

използвайки тези преживявания, за да запали силата за развиване на различно съзнание от обикновеното. Само с това различно съзнание е възможно да се изследва животът на душата. Това, което след това се изследва – описах го в книгите си – е такова, че здравият разум може да го потвърди.

За да се изследва, е необходимо свръхсетивно съзнание. След като то е налице, след като е изследвано, всеки може да го провери, както всеки може да провери всяка друга наука. Защото то е обща човешка характеристика, а не специален божествен дар или нещо подобно. Сега може да възникне въпросът: Дали фактът, че антропософията, както е разбирана тук, се заражда именно в настоящето, е свързан по някакъв начин с особените импулси на настоящето?

Е, в началото на размисъла тази вечер казах, че именно самата естествена наука, в рамките на своите ограничения, е това, което предизвиква тази духовна наука. От друга страна обаче, както ще имам възможност да обсъдя вдругиден, днес в нашия социален, морален и религиозен живот възникват изисквания, които човешките души отправят и които не могат да бъдат задоволени от старите традиции.

Точно както днес успях да покажа как възниква тази духовна наука, как тя съвестно търси в изследванията си безсмъртното в човешката душа и стига до сигурността за безсмъртието на човешката душа чрез пряко наблюдение, само тази духовна наука е способна да постигне това, което ще представя вдругиден, което много хора днес вярват, че може да се постигне по съвсем различни начини. Човек не може да изследва живота на душата, без да проникне в свръхсетивното съзнание. Нито пък може да изследва основата на социалната структура на човешкото общество, без да проникне, посредством висше съзнание, в основата на моралния, религиозния и социално-политическия живот в съвременния смисъл. Исторически е необходимо също така човешките същества, за да могат да отговорят на големите изисквания, поставени пред тях от нуждите на световното развитие, да проникнат с това свръхсетивно съзнание в това, което хората мислят, правят и искат.

Това ще бъде показано вдругиден. Днес обаче исках само да подготвя тази по-съвременна лекция, а именно обосновката на науката за душата в смисъла на антропософията. И дори ако можех само да скицирам какво се има предвид тук, вярвам, че онези, които може би гледат по-малко на думите ми, отколкото на това, което тези думи искаха да изразят, и на техните последици, ще могат да си кажат: Чрез тази наука за душата човечеството, което търси днес, ще може да намери това, което казах в началото на днешното размишление, което то няма, нещо, за което да се хване в търсенето си на душата, а след това и във външното си търсене.

Ще настъпи яснота относно нещо, което голяма част от нашите съвременници търсят, а останалите, които все още не търсят, трябва да търсят. Ще им стане очевидно, че това, което традиционно е произлязло от стари представи за душата, ще става все по-безполезно за съвременното човешко съзнание, че хората ще

станат несигурни по най-съществените въпроси на душевния си живот, ако се придържат към старите представи, че са необходими нови представи.

Ето какво исках да покажа: Или ще трябва да търсим нова наука за душата, която да задоволи най-висшите вътрешни потребности на човешките същества по новите пътища, които посочих, или изобщо няма да имаме наука за душата, което би било безкрайно жалко. Или ще търсим нова наука за душата по антропософски ориентирани духовни пътища, или ще трябва да се справим без наука за душата. Но човечеството никога няма да направи последното.

Следователно, онези, които познават духовния път, за който се говори тук, имат съзнанието и надеждата, че този духовен път не произтича от просто въображаем, субективен произвол, а че произтича от социалния прогрес на човешката раса в наше време и че следователно ще бъде следван.

10. Морален, социален и религиозен живот от гледна точка на антропософията

В вчерашната лекция се опитах да покажа как човешките същества могат, чрез специално обучение на душевните си сили, да получат пряк поглед върху света, който ги заобикаля като духовен свят, точно както са заобиколени от сетивния свят като физически същества, този духовен свят, който обаче не може да бъде разпознат от обикновеното съзнание, от онова съзнание, което не се основава на обучението на душата, за което говорих онзи ден. Днес бих искал да обсъдя връзката на тези свръхсетивни прозрения с важни области на човешкия живот, особено с онези области на човешкия живот, които от определена гледна точка или вече са навлезли в криза в нашето време и са в разгара на нея, или ще навлязат в тази криза. Бих искал да говоря за връзката между свръхсетивното познание и моралния, социалния и религиозния живот на човешките същества.

Натуралистът Уолъс, за когото много се говореше в по-ранни времена и който, подобно на Дарвин, се опитваше да изгради мироглед, направи важно твърдение за моралното развитие на човечеството. Хекел също е съгласен с това твърдение, както и много други изследователи, особено тези в областта на естествените науки. Уолъс казва: Колкото и голям да е прогресът на човечеството по отношение на познанията за природата и нейния произход, тоест по отношение на интелектуалната страна на човешките същества, напредъкът на моралния живот, от друга страна, е много малък. От етап на етап може да се види напредък в познанието за света. Но ако се погледне моралното развитие, смяташе този мислител, не може да се каже, че човечеството е направило някакви значителни крачки напред от древни времена.

Подобно твърдение със сигурност е от особено значение, идващо от човек, изучаващ естествените науки. Разбира се, всеки, който се опитва да вникне по-задълбочено в хода на човешкото развитие, няма да може да се съгласи с този мислител завинаги; но за периода, за който Уолъс има особено проникателен поглед като учен, за периода на по-новото човешко развитие, което е особено осветено от естествените науки, това твърдение ще бъде вярно. В по-ранни времена, за които гореспоменатият мислител има по-малко познания, не е вярно, че интелектуалното познание напредва по толкова значителен начин в сравнение с катаклизмите и етапите на моралното развитие. Но именно - и това е забележителното - за периода, в който научното познание е напреднало толкова блестящо, важи това, което този мислител твърди. И всеки, който гледа на катастрофалните събития от последните четири години и половина с разбиране, с човечност, с човешки интерес, с човешка любов, наистина няма да може да се заблуди, че преживяното не свидетелства за особен морален прогрес, който е в крак с интелектуалния прогрес в човечеството.

Това очевидно повдига един много важен въпрос, въпрос, който е още по-належащ, защото, от друга страна, в наше време има желание да се осъзнаят онези области на човешкия живот, които се наричат сфера на морала и етиката. Но всеки, който по начина, който описах онзи ден, от гледна точка на духовната наука, който е получил прозрение за истинския характер на научните изследвания, който чрез преживяването, което описах онзи ден, наистина се е озовал на границите на това научно познание, който знае, че това не е просто съвпадение от последните няколко века, а че може да се открие причинно-следствена връзка. Онзи ден обясних как значението, същността на научното познание се крие именно във факта, че това научно познание напредва, като в известен смисъл пренебрегва онзи аспект на човешкия душевен живот, който ни позволява да установим правилните отношения между хората, онзи аспект на човешкия душевен живот, който наричаме способност за любов. Но тъй като — както трябваше да кажа — тази способност за любов продължава да действа в човешката душа, само за да бъде възпрепятствана, именно за да може естествената наука да достигне своя връх по време на научното познание, човешките същества достигат определен предел в научното познание. Сега, както лесно се вижда във физическия живот - и нещо много подобно важи и за духовния живот - развитието на способността за любов у човешките същества е свързано с целия прогресивен, развиващ се живот, с разцъфтяващия, зараждащ се живот.

Ако, от друга страна, разгледаме духовните способности, които човешките същества прилагат, когато следват хода на природата в духа на днешните научни изследвания, ще открием, че силите, които играят специална роля в тези изследвания, не могат да бъдат насочени към поникване, разцъфтяване на живота, а по-скоро към угасване, избледняване, умирање. Когато се вгледаме в живота с тези научноизследователски сили, ние не виждаме живота, а това, което е импрегнирано в този живот като низходящо, умиращо.

За тези, които могат да присъстват духовно, докато силата на научните изследвания се развива, това не е просто нещо, което може да се опише като дефицит, който постепенно се разпространява, когато естествените учени, които искат да бъдат последователни, многократно се противопоставят на включването на нещо като „жизнена сила“ или подобно в научните изследвания. В хода на 19-ти век това, което преди се е наричало „жизнена сила“, е било с право елиминирано от научните изследвания. Сега обаче някои смятат, че това е само временен недостатък, че човешките същества не могат да гледат в живота, а всъщност могат само да наблюдават мъртвите, умиращите в живите същества. Но това не е така.

Способността за познание, която по този начин е насочена към природата, сама по себе си зависи от търсенето само на мъртвите в живите, търсенето на това, което е в упадък. Следователно има тенденция да се прогонва животът, за да се търси именно това, което не е живот. И не може да се каже, че чрез по-нататъшно развитие на

научния начин на мислене, който днес е достигнал определена висота, човек ще разбере и живота. Не, този начин на мислене ще продължи да нараства по значение именно защото не разбира живота, а търси това, което е, както бих казал, импрегнирано в живота като мъртвото, като умиращото.

Ето защо, дори във времето, в което този начин на мислене е достигнал определена висота, разбирането за способностите на душата е намаляло, наистина е намаляло, способности, които са свързани с онази душевна способност, от която естествената наука всъщност не се нуждае, не може да се нуждае: със способността на душата - ако може да се изрази така - да обича. И целият морален живот е свързан с душевната способност да обича. Любовта е фундаменталната сила, която трябва да се развие, за да има морален живот.

Може да се покаже, че външни събития също потвърждават това, което току-що обясних. В тази област човек преживява много странни неща. В хода на лекциите си през последните години, в опит да покажа пълната хармония между естествената наука и духовната наука, както е предвидено тук, от други гледни точки, многократно съм се позовавал на една отлична книга, която се появи през последните години от Оскар Хертвиг, „Das Werden der Organismen“ („Ставането на организмите“). Опровержение на „теорията на случайността“ на Дарвин. Трябваше да опиша тази книга като блестящо постижение на съвременен естествоизпитател, защото в нея Оскар Хертвиг опровергава всички прибързани заключения на материалистично настроените дарвинисти, основавайки се на съвестен научен метод. В Оскар Хертвиг си имаме работа с мислител, който блестящо владее научния начин на мислене.

Сега се случи нещо много странно. Оскар Хертвиг последва този отличен труд върху „Развитието на организмите“ с друг, по-малък труд, в който се опита да отдаде почит, така да се каже, на военните години, разглеждайки морални, социални и политически въпроси. И ето: този труд е - не се притеснявам да го кажа директно - този труд е пълен с пълни глупости. Този труд е изцяло основан на начин на мислене, който по никакъв начин не е подходящ нито за разбиране на поставените въпроси, нито за решаването им по какъвто и да е начин. Така виждаме как един блестящ естествоизпитател, естествоизпитател, който е велик в своята област именно защото развива едностранчиво своя начин на мислене в тази област, се проваля напълно, когато се опитва да разгледа социални, морални и политически явления. Това е изключително интересно явление, което излезе наяве в наши дни. Човек би могъл да умножи тези явления, макар и може би с по-малко типични примери. Но е достатъчно да посочи само един, за да покаже как съвременната епоха, която настоява за оправдани научни идеали, е станала безплодна по отношение на разбирането на моралния живот. Когато характеризира тези неща, защото хората днес все още не искат да им вярват, човек трябва да стане малко еретик, еретик в този случай не толкова срещу църквата или някоя религиозна

общност, колкото еретик срещу съвсем други посоки. Когато в днешно време много хора искат да посочат нещо съществено във философския мироглед, те посочват нещо, което в определено отношение не е толкова повърхностно, колкото много философии, произтичащи от просто възглед за природата, но което въпреки това е в съответствие с научния начин на мислене за мнозина: те посочват Кант и кантианството.

Е, подобни препратки са много странни. Особено по отношение на Кант, напоследък човек се сблъсква със странна, отблъскваща лудост от цитати, може да се каже. Защото можеше да се види как най-лошите подстрекатели на война се позоваваха на Кант и го цитираха, точно както най-радикалните пацифисти цитираха Кант! А тези, които за сравнително кратко време, в рамките на няколко седмици, се превърнаха от гневни подстрекатели на война в радикални пацифисти през последните седмици – такива хора наистина съществуват! – цитираха Кант и сега цитират Кант по най-красивия начин, според тях.

Но Кант наистина е характерен в много области на формата, която е приело съвременното мислене. Той е характерен и за начина, по който хората често усвояват това, с което се сблъскват в интелектуалния живот. Стилът на писане на Кант го прави донякъде труден автор и може да се счита за донякъде труден за разбиране. Въпреки това, тъй като някои хора успяват да го разберат и естествено се смятат за много умни – макар че не го признават с толкова много думи – те откриват, че щом Кант е казал нещо толкова умно, че почти могат да го разберат, този Кант трябва да е особено велик човек.

Що се отнася до моралния живот, Кант установява един принцип, който е особено често цитиран, макар понякога да се споменава само като се казва, че Кант е установил „категорически императив“ по отношение на моралния живот. Как всъщност изглежда този „категорически императив“, казано с думи? Той съдържа следното: Действай така, че максимите на твоите действия да станат ръководство за всички хора. — За мен това винаги е изглеждало така, сякаш някой казва: Поръчай пола, ушита от шивач, която е проектирана по такъв начин, че всички хора да могат да я носят. Защото това, което е морален, непосредствен морален импулс, това, което иска да бъде схванато в най-индивидуалния аспект на човешките същества, това, което може да бъде преживяно само когато бъде схванато в най-индивидуалния аспект на човешките същества, е натрапено в празните фрази на крайната абстракция, в сивата мъгла на това, което би трябвало да важи еднакво за всички хора.

Важно е да се осъзнае, че човек, разбира се, трябва да се стреми към абстракции, към обобщение, в сферата на естественото право, но този начин на мислене, който се стреми към такива абстракции, към такава универсалност, отдалечава от полето в човешките същества, което иска да бъде схванато, ако човек иска да схване моралните импулси в окото на душата, тоест това, което пряко поддържа и

прониква човешките същества в техния морален живот. Защото това, което ни прави морални човешки същества, трябва да бъде запалено от непосредствените обстоятелства на живота, от непосредствената връзка между човешките същества. Във всеки отделен случай това е нещо фундаментално индивидуално. И човешката душа трябва да има възможност да изгони от себе си един първичен индивидуален импулс, който не може да бъде характеризиран с това, че трябва да бъде максима за всички човешки същества. Не, това, което може да бъде максима за всички хора, има най-малка морална импулсивност, не носи хората морално през живота, а по-скоро това, което в най-индивидуален смисъл ги принуждава пряко във външния си вид да се държат по един или друг начин.

В непосредствения живот не някаква концепция или идея е това, което води хората в морален смисъл, а само любовта. И това беше моето усилие преди 25 години, още във моята „Философия на свободата“, да установя тази индивидуална морална доктрина срещу абстрактната тенденция на кантианството. Тази индивидуална морална доктрина е проникната преди всичко от осъзнаването, че моралното действие може да възникне само от любов към действието, което трябва да се извърши, която е равна на любовта към отделното човешко същество. Любовта трябва да надделее в действието, което трябва да се нарече морално, любов, която не е себелюбие, а която именно потиска аз-а и го замества с това, което трябва да се извърши от чиста любов. Индивидуалното прозрение, че действието, което ми се възлага, трябва да бъде извършено, е това, което всъщност прави действието морално.

Сега, онзи ден, трябваше да обясня следното: В това съзнание, което в известен смисъл извира от обикновеното човешко съзнание, което преобладава в обикновения живот, а също и в общоизвестната наука, в това свръхсетивно съзнание – както бих искал сега да го нарека – преобладава именно онази сила, която не преобладава в обикновеното абстрактно мислене, в интелектуалното мислене: силата на любовта. Разбира се, това не означава, че дейността, която духовният изследовател извършва, развивайки в себе си онова прозрение за духовния свят, за което говорих онзи ден, е същата като това, което душата постига чрез моралното чувство. Не е същото, но е подобно: както душата работи в определена област в обикновения живот, чувствайки се морално, по същия начин тя работи в съвсем различна област, като събужда сила, която иначе спи, като гледа в духовния свят и развива това, което може да се опише като крайна цел на свръхсетивното познание, интуитивното познание. Човек се издига – можете да прочетете за това в моята книга „Как да постигнем познание за висшите светове“, в моята „Окултна наука“ и в други мои трудове – човек се издига от имажинативно към вдъхновено към интуитивно познание. Това, което се нарича интуитивно познание, не е същото като любовта в моралния свят, а е състоянието, в което човешката душа се намира по отношение на духовните същества и духовните

събития, които тя съзерцава и вглежда чрез интуицията, състоянието на душата в това свръхсетивно съзерцание, когато тази душа среща свръхсетивни същества, това състояние на душата е същото като в сетивния свят, във физическия свят, състоянието на душата, когато тя се чувства морално влюбена. Състоянието на душата е същото.

Следователно, тази антропософски ориентирана духовна наука, за която говорим тук, може да каже: В рамките на собствената си дейност, на по-високо духовно ниво, тя култивира именно онази способност на човешката душа, която се реализира в моралния живот. Ето защо духовната наука особено култивира това, което е било изтласкано на заден план от славното развитие на научното познание: уважението и склонността към онази сила в душата, която е необходима за морално действие. И така, може да се каже: ако човек погледне кантианството, ако човек погледне специфичния начин на схващане на научното мислене, те са такива, че изтласкват по-ранния, по-инстинктивен живот на човешкото същество, който е дал моралните импулси, в несъзнаваното, така да се каже. Но това, което трябва да дойде като духовна наука, от своя страна ще издигне тези сили, които са свързани с моралното чувство. И това, което преди е живяло в човешките същества като инстинктивни морални чувства, ще бъде издигнато до пълно съзнание, до ярка яснота, чрез духовната наука.

Следователно, може да се разбере, че именно по времето, когато човечеството е излязло от един по-инстинктивен душевен живот и първоначално се е развивало едностранчиво в областта на интелектуалното познание на природата, чувството, насочено пряко към това, което живее морално в хората, първоначално е отстъпило – животът е винаги прилив и отлив, люлеене напред-назад – чувството, насочено пряко към това, което живее морално в човека, е отстъпило. И така, докато от една страна, в областта на естествените науки, човекът е постигнал неизмеримо големи триумфи по отношение на познанието, именно през тази научна епоха чувството, съзнателното чувство за морални импулси, остава пренебрегнато и до днес. То ще разцъфне, когато силата за познание на висшите свръхсетивни светове, които трябва да живеят в душата на различно ниво в обикновеното морално чувство, дойде в центъра на душевния живот.

Сега, духовната наука, както е разбираана тук, поражда тези идеи за свръхсетивните светове. Някои от тези идеи бяха съобщени онзи ден; можете да намерите повече в споменатите вече писания и в други писания, свързани с тях. Ако тези духовно-научни идеи бъдат приети от човечеството по същия начин като научните идеи, те ще имат различно значение в живота на душата от научните идеи. Тези духовно-научни идеи са извлечени от онези области на душата, където се култивира душевната сила, свързана с моралната любов. Следователно те имат влияние върху човешката способност за любов и по този начин върху непосредствените индивидуални импулси на моралния живот. Докато епохата на абстракциите, на

преклонението пред чисто теоретичното позоваване на напълно абстрактното: Действай така, че максимите на твоите действия да станат ръководство за всички хора - можеше да даде само общо определение, така да се каже, можеше само да закова общо понятие, това, което е духовната наука, ще може да се намеси директно в живота, ще може да стопли душата директно, така че във всеки отделен случай тя да се изправи пред живота с разбиране и да получи моралния импулс от интуицията на живота в отделния случай. Тогава тази духовна наука ще упражнява съвсем различен вид морално влияние от всяка абстрактна морална теория или сбор от морални принципи. Тя ще упражнява това, което прави максимите на човек непосредствено морални, защото човек може да види това в живота - вече съм казвал това тук от време на време и трябва да го казвам отново и отново:

Моралните проповеди не помагат много в човешкия живот; моралните проповеди всъщност помагат толкова малко в човешкия живот, колкото добрите думи помагат на печката да затопли стаята, ако не сложите дърва в нея. Но ако сложите дърва в печката, не е нужно да я убеждавате; тя ще затопли и отопли стаята. Всички приказки: Категоричен императив е да бъдеш добър човек, да се държиш по определен начин към своите ближни, да правиш това или онова - е като да кажеш: Твое задължение като печка е да отопляваш стаята, иначе няма да си добра печка. Но можеш да се въздържиш от тези морални приказки и просто да се отопляваш с дърва; защото иначе нищо няма да се получи от тях. Така е с това, което конкретно се явява като духовна наука.

Разбира се, много хора днес смятат за необходимо да се подчертава отново и отново, че хората трябва да се обичат. Но това са просто безполезни приказки, ако не и глупости, ако не и просто маска за факта, че хората имат малко любов един към друг и затова я подчертават още повече. Но с тази духовна наука, колкото по-малко говори тя за любов, колкото по-малко нарича думата любов суетна, толкова повече ще се случва така, че специалните въображения на ума, произтичащи от силата на любовта и навлизащи в душата, от своя страна ще разпалят разбирането, бих казал, дара за незабавно разгръщане на морала в индивидуалната ситуация. Това, на което тази духовна наука може да се надява, ако намери пътя си към хората, е, че тя не просто ще предоставя морални максими, но - ако мога да се изразя тривиално - че самата тя ще бъде морално гориво. Следователно, това, което е изсъхнало под чистото научно познание, фокусирано върху мъртвите, ще се размрази отново и ще бъде съживено именно чрез тази духовна наука. А що се отнася до моралния живот на човешките същества, ще се забележи, че когато се правят опити от едната или другата страна да се въведе научно мислене в моралния свят, това научно мислене може да доведе само до представи за упадък в моралната сфера, защото то разглежда само упадъка на живота във връзка с природата. Но тъй като духовната наука в своите търсения е свързана с продуктивната сила, която се изразява в любовта, духовната наука ще може да

върне на човечеството и продуктивния морал, а именно моралните задачи, моралните мисии. Тя ще върне на хората нещо, което ще им попречи да се отчайват от въпроса: Какво всъщност трябва да направя? Каква е моята задача? Вместо това, духовната наука ще има такъв ефект върху хората, че те ще получават вдъхновение от нея да правят това и онова в живота и по този начин ще бъдат морално подкрепяни и поддържани от живота. Ще има по-малко от онези, които са изтощени и обременени, които са психически болни и в резултат на това и физически болни, защото по същество не знаят какво да правят с живота си, защото нямат нищо в мисленето си, във въображението и идеите си, което да позволява на моралната задача да произлезе от житейската задача, която със сигурност съществува в живота им.

В духовната наука ще има съвкупност от знания, съвкупност от качества, които няма да оставят хората празни от концепцията за подобни житейски задачи, а ще ги изпълнят с морален импулс, така че да могат да си казват във всеки момент от живота: Имаш това или онова да направиш - и след това да не намират време да се мърморят с празна душа, не знаейки какво да правят с живота, принуждавайки се да ходят по санаториуми тук-там, за да бъдат стимулирани отвън, за да може душата да се изпълни, когато всъщност тя може да бъде изпълнена плодотворно само ако задачите на живота могат да бъдат извлечени от дълбините на собственото му вътрешно същество и да проникнат в същността на човешкото същество.

Лесно е да се възрази – и някои преживявания, които все още могат да се получат днес, където живеят така наречените последователи на движението на духовната наука, потвърждават това – че е лесно да се каже днес, че човек не забелязва тези плодове, които току-що бяха споменати, проявяващи се у тези последователи на духовната наука; напротив, човек установява, че в много случаи, на земята, където се движат такива последователи, егоизмът и егоизмът, понякога изтънчен, духовно нюансиран егоизъм, се разгръщат още повече и че в този кръг често се открива малко човешка любов. Това със сигурност трябва да се признае днес. Това, което трябва да се развие, първо трябва да се развие през много пластове и много препятствия. Но е в природата на нещата те да се развиват по този начин. Също така е много разумно, че в началото се появява нещо друго. И тези, които казват: Да, духовната наука също така открива – говорих за тези неща онзи ден – че настоящият живот на човешките същества се отнася назад към по-ранни земни животи и сочи към бъдещи земни животи – при което винаги има живот в духовния свят между земните животи – че в известен смисъл съдбата, която човешките същества преживяват сега, зависи, въпреки свободата си, от това, което носят със себе си от предишни земни животи, и че това, което постигат в този земен живот, от своя страна ще окаже влияние върху бъдещите земни животи.

Разбира се, чувал съм как добре хранени хора, които са се справяли доста добре в живота, когато им е било посочено, че имат нещо пред онези, които са гладни и

нещастни, чувал съм как такива добре хранени хора, които са вярвали, че са доста добри последователи на някакво духовно-научно направление, са казвали: Е, това е съвсем вярно, ние го заслужихме в предишния си живот и той си заслужи живота, глада си, в предишния си живот! - Това е само радикален израз на това, което се случва в много случаи, при които хората, водени от много живи материалистични чувства, използват това, което получават в духовната наука, за да оправдаят своите материалистични чувства. Разбира се, ако човек трябва да разшири човешката индивидуалност дори отвъд този индивидуален живот между раждането и смъртта, ако човек трябва да посочи това, което се развива свръхличностно в човешката индивидуалност и се развива през целия земен живот, това може да подбуди егоизъм; точно както теоретичният егоизъм често се разпалва сред многобройните привърженици на духовната наука, които сега нямат нищо по-спешно да правят, отколкото да помислят кои са били в предишния си земен живот. Наистина има много такива хора. Но в основата на това е следното.

Като правило, хората преминават през два етапа с духовната наука. Първият етап се състои в това да приемат това, което получават от духовната наука, за свое собствено удовлетворение, да открият, че то изпълнява определено желание, че им прави добро, че е полезно за определени копнежи на душата. Те се радват, че им се казва нещо, с което могат да живеят; искат нещо за себе си, за удовлетворение на душата си. Това е първият етап. Той със сигурност има голямо основание, особено в днешния свят, където човек може да получи по-малко от другаде за удовлетворение на душата.

Но вторият етап е, когато човек отива отвъд простото желание, отвъд това, което поражда един изтънчен егоизъм, който може да се наблюдава у толкова много последователи на духовната наука, където човек отива отвъд желанието за нещо за себе си, което го удовлетворява, където човек преминава до точката, където волята, където цялото човешко същество в отношението му към живота, е стимулирано, проникнато и изпълнено с това, което духовната наука може да му даде. Тогава, разбира се, егоизмът престава, тогава в човешкото същество се раздвижват светове, които го отвеждат отвъд онзи тесен кръг, който се състои в това да се замислиш за собствената си душа и да желаеш това замисляне да намери своето удовлетворение. Тогава човешкото същество е насочено далеч от себе си към другите човешки същества. И това, което може да се опише като индивидуално морално чувство, се пренася в социалното чувство, от което произтича морално действие, от което се появява това, което съответства точно на едно фундаментално изискване на нашето време.

По този начин ние докосваме нещо, което прониква дълбоко в кризата на нашето време. Същевременно докосваме и област, в която, въпреки нейната неотложност, преобладават възможно най-големите неясноти. Но докато преминавам към социалната сфера, бих искал да започна с това, че посоча може би най-важното

нещо. Когато човек говори или чуе други да говорят за възхода на човешките същества към такова свръхсетивно познание, както го характеризирах онзи ден, много лесно се получава усещането, че това е нещо много отдалечено, нещо напълно чуждо на обикновения земен живот.

Това не е съвсем така. Ако не се злоупотребява с израза, може да се каже, че притежателят на свръхсетивно познание е ясновидец. Тогава човек би могъл да си помисли, че той смята, че е придобил нещо, което другите хора нямат. Но това не е така. В една област всеки човек винаги се намира в състояние на ума, което трябва усърдно да придобие за другите области на духовната наука, както беше характеризирано онзи ден, за да постигне свръхсетивно познание. В една област човек винаги се намира в това състояние на ума, иначе просто би бил спял в тази област. И тази област е, когато човек влиза в любовна връзка с друг човек. Човек гледа на другия човек, с когото влиза в любовна връзка, от същата духовна гледна точка - но само на човека - от която трябва да гледа, ако иска да има свръхсетивно познание. Но първо човек трябва да развие способността на душата да предизвика същото състояние в душата си по отношение на другите, което се постига просто инстинктивно, от обикновения живот, когато човек с любов се изправя пред друг човек с разбиране, с интерес и се задълбочава в душата му с интерес. В този случай, когато човек се обръща към друг човек с вътрешна ангажираност, с дълбоко разбиране, с истински интерес към най-съкровения му душевен живот, към целия му начин на съществуване, в този момент той става - ако мога така да се изразя - ясновидец в обикновения живот. Само в този единствен случай човек получава ясновидство в обикновения живот; във всички останали случаи той първо трябва да придобие съответните способности по методичен и трудоемък начин.

Но това: способността да се подхожда към другите хора с разбиране и интерес, развиването на способността в живота да се задълбочаваме в особеностите на другите хора, е това, което представлява истинският социален живот, въпреки всички днешни възражения. Тъй като това е по същество способността, която инстинктивно трябва да присъства у човешките същества, ако искат да се свързват помежду си, защото това е способността, с която се извършват най-значимите изследвания в духовната наука, тази духовна наука от своя страна оказва влияние върху социалния живот и върху пробуждането на социалните чувства. Знанията, които трябва да се придобият за свръхсетивния свят, оказват влияние върху социалните чувства, събуждайки истинско разбиране за събратята. И това е важното.

Ето защо социалните изисквания възникват именно във време, когато, от друга страна, научното мислене, със своята сила на абстракция и чиста интелектуалност, празнува най-големите си триумфи. Преди 16-ти век не откриваме, че хората са мислили задълбочено, особено не научно, за никакви социални изисквания. Целият социален живот е бил пропит с инстинкти. С появата на научни навици на мислене,

необходимостта от усвояване на социални понятия и от утвърждаване на съзнателни социални чувства започва едновременно. И когато погледнем къде възникват социалните изисквания по най-радикален начин, сред индустриалния пролетариат, от когото те всъщност произтичат, откриваме, че този индустриален пролетариат е развил целия си начин на мислене, основан на това, което се е появило едва в последно време, а именно с помощта на естествената наука: съвременното механистично мислене, съвременната машинна култура и т.н. Един резултат от съвременната машинна култура е съвременният пролетариат. Това, което бих казал, че съвременният пролетариат е преживял във външно осъзнатия научен начин на мислене, в съвременните механистични културни елементи, тоест косвено от научния прогрес, е създадо по същество особения начин на интелектуално насочване към социалните изисквания. Потискайки се от всичко, което идва под внимание, именно ясновидската позиция на човешкото същество между човешките същества, социалният елемент е отстъпил значително през последните векове. И тъй като е отстъпил, тъй като социалните инстинкти вече не са валидни, възникват интелектуални социални изисквания.

Сега, има нещо много особено в човешкия живот. Ако не го разглеждаме просто от гледна точка на това, което човешките същества са като физически същества в тяхната физическа среда, а осъзнаем чрез духовната наука, че те са души в духовна среда, за която не знаят нищо чрез обикновеното съзнание, тогава цялото човешко същество е разпределено между физическия и духовния свят. То е разпределено по особен начин. Ако първо погледнем нашия възглед за природата, какво се изразява в естествената наука и какво е свързано с естествената наука, какъв е случаят там? Странното е, че всички въпроси за това, което предоставя естествената наука, идват от духовната сфера. Въпросите идват от духа; разбира се, те могат да бъдат внесени от духа, както е правено в древността, или, както правят естествените учени в по-ново време, могат да бъдат наследени от времената, когато инстинктивно са се имплантирали в човешкия ум.

Това, което наблюдаваме чрез експерименти, е само отговор в сферата на естественото наблюдение. Въпросите се крият в духа. Отговорите се крият тук, във физическата сфера. Това е много интересна връзка. И тъй като в древността, в по-стари времена, е съществувало това, което в известен смисъл може да се нарече атавистичен, инстинктивен духовен живот, научните въпроси инстинктивно са се раждали от човешката душа в древността. Тези въпроси са били много по-всеобхватни от това, което хората са могли да получат като отговори при външни научни наблюдения и експерименти. Особеното, което се е случило, е, че способността все още да се усещат въпросите инстинктивно е отстъпвала.

Прозрението за свръхсетивните светове все още не е било налично, така че само наследството е било запазено в научните въпроси, именно в епохата, в която са били разработени методи за наблюдение, експериментиране и т.н.

Всеки, който разглежда днешната естествена наука с разумна степен на разбиране, особено най-забележителните постижения в тази област, ще стигне до заключението, че всички въпроси са наследени от много древни времена и дори постепенно стават все по-бледи. И отговорите определено са обезценени от това избледняване на въпросите. Ако не се беше появила духовната наука, способна да даде нови въпроси за естествената наука от духовния свят, така че това, което се открива чрез наблюдение и експериментиране, да може да бъде осветено по правилния начин, тогава човек постепенно би преживял пълна парализа в естественонаучния живот, въпреки всякаква външна методологична дейност, както вече може да се види много ясно днес, ако човек има здравия разум да го види. Такъв е случаят с възгледа за природата.

Що се отнася до социалния и морален живот, важи обратното. Във физическия свят, сетивния свят, се разкриват въпросите и изискванията; а в духовния свят идват отговорите. Обратното е вярно.

В миналото човешките същества са имали инстинктивен духовен живот, който, без те да са го осъзнавали, им е давал отговори от духа на изискванията на социалния и морален живот тук, във физическия свят. Моралните и социалните максими, които човешките същества са създавали в миналото, са били създавани инстинктивно. Времето, когато тези инстинкти са действали в човешката природа, е отминало. Живеем във време, в което човешките същества трябва да се движат към съзнание, в което човешките същества са напреднали преди всичко по отношение на интелектуалността, която не е била толкова светла в инстинктивната епоха, колкото е сега. Но този интелект, в първоначалната си наивност, работи по определен начин, бих казал инстинктивно.

Така, във връзка със социалния живот, за първи път възникнаха социалните въпроси и социалните изисквания. И отговорите не могат да бъдат намерени, освен чрез възнасяне в света на свръхсетивното, откъдето единствено могат да дойдат отговорите. За истинска социална наука, която може да даде необходимите отговори на належащите социални въпроси на днешния ден, се нуждаем от духовно-научно прозрение, защото само то ще ни даде тези отговори. И самата наша епоха потвърждава това, което трябва да се каже в това отношение.

През последните четири години и половина станахме свидетели на ужасна човешка катастрофа. Днес виждаме разпръснати по обширни части на земята резултати от тази ужасна катастрофа, която все още съдържа много елементи, каращи хората да гледат с безпокойство към близкото бъдеще. Тези, които наблюдават тези обстоятелства безпристрастно, няма да повдигнат въпроса по абстрактния начин, по който обикновено се повдига: Какво всъщност е донесла тази военна катастрофа на целия свят в такава ужасна форма? Тези, които мислят от гледна точка на духовната наука, мислят от гледна точка на реалността във всички области; те не мислят от гледна точка на теории или абстракции, а посочват реалности навсякъде.

Последиците от тази ужасна катастрофа са очевидни в това, което е останало след нея. Повече от всичко друго, предварителният резултат от тази катастрофа е премахването на завесата и истината сега се появява в голата си форма над Източна и Централна Европа и вероятно и над други региони. Това, което сега се появява, което сега става очевидно в социалния хаос по цялата земя, не е липсвало преди; то е било само поддържано в привидност на ред, само е било прикривано. Катастрофата просто е повдигнала завесата. Сега това, което беше скрито, излиза на преден план и виждаме това, което сега се разкрива. Виждаме какво съществува като социални изисквания и какво вика за отговори. Тези отговори не се дават от онези, които действат по модела на научните концепции – колкото и гениални и правдоподобни да са марксистките концепции за пролетариата – тези отговори не се дават от концепции, взети единствено от сетивния живот, а тези отговори могат да бъдат дадени само от източниците на духовния живот.

Това става ясно за всеки, който съвестно и внимателно изучава какво е толкова безнадеждно в тази или онази точка, защото това е просто експлоатация, както се разкрива от тези или онези водачи на днешния социален хаос. Какво е възможно да имат в главите си тези водачи на днешния социален хаос? Те вярват, че преодоляват старите класи, но само са възприели идеите на тези класи. Те вярват, че създават нов човешки живот, но могат да го направят само с идеите, които са възприели от стария човешки живот. Самият Карл Маркс е казал подигравателно за философите, че те винаги са се занимавали с организиране на живота чрез идеи, но че важното е да го трансформират чрез идеи. Ако беше завършен, ако беше успял да направи крачката от физическия живот към свръхсетивния, щеше да трябва да каже нещо друго. Но тогава щеше да излезе нещо съвсем различно. Тогава той щеше да трябва да каже: Мислите, които са били приети досега, са подходящи само за това да оставим живота в сетивната сфера такъв, какъвто е; ако човек иска да трансформира този живот, ако наистина иска да намери отговорите на въпросите, които възникват от социалния хаос, тогава човек се нуждае от други мисли; защото старите показват, че не могат да променят живота.

Ум като този на Карл Маркс може дълго време да бръщолеви и да бълнува за буржоазни идеи и буржоазен живот. Това, разбира се, е очевидно за пролетария. И както е очевидно за пролетария, човек просто трябва да има опит с това! Аз - ако мога да добавя, макар и лично, - съм работил години наред като учител в работническо учебно заведение, ръководено от Социалдемократическата партия. Знам това, което е очевидно за днешните пролетарии; имах възможността да науча какво живее в тези души, това, което цели слоеве от днешното човечество не могат дори да си представят. Но това, за което наистина става въпрос, е нещо, което човечеството, включително пролетариатът, първо ще трябва да се научи да разбира. Това, за което всъщност става въпрос, е, че живеем в епоха, която вече не може да се справи със старите инстинкти, от които е произлязъл моралният и социален

живот на човешките същества, а по-скоро трябва да премине към ясно, светло разпознаване на отговорите на социалните и моралните въпроси, които възникват тук, в сетивния живот, от свръхсетивния свят.

Това ни връща към онази гледна точка за реалността, която е била изгубена за човечеството, което днес вярва, че е наистина основано на реалността. Това човечество понякога изглежда като някой, който вижда парче желязо с форма на подкова и му казват: „Хей, това парче желязо с форма на подкова, което прилича на друго парче желязо, е магнит.“ „О“, казва първият човек, „това е просто желязо, използвам го, за да подковам коня си.“ Той не вярва в реалността на това, което не може да види с очите си. Ето как материалистичното мислене работи с целия свят. Хората вярват в нещо абстрактно, като вярват, че гледат в реалността. Човек е далеч от истинската реалност, защото истинската реалност включва това, което е в основата на нещата, процесите и съществата като духовен живот, като свръхсетивен живот. И човек се дистанцира от реалността в навиците си на мислене, в чувствата си, в импулсите си на воля; човек се дистанцира от моралния и социалния живот, ако не иска да си позволи да бъде пропит с духа.

Докато с инстинктивна вяра хората са живели, бих казал, при ясни обстоятелства, които са им показвали как всичко, в което са участвали, е свързано с реалността, днес те живеят в един сложен световен ред, в който те дори не развиват желание да търсят пряка връзка с реалността за много неща. Какво е почвен продукт, какво е зеле или пшеница и какво означава зелето или пшеницата като стока за хората, хората знаят отначало. Те също така все още знаят какво означава извършването на човешки труд от човек на човек; те също така все още знаят какво означава духовно постижение, защото искат да получат духовни постижения, за да задоволят нуждите на душата си. Докато хората остават в сферата на такива неща, те свързват представите, които получават за себе си и това, което правят с живота си в резултат на тези представи, с непосредствената реалност. Но животът е станал по-сложен и днес има много неща във външния живот, за които хората едва ли имат възможност дори да помислят как се отнасят към непосредствената реалност. Колкото и странно да звучи, това е така за най-важните неща. Какво знае човекът за това как капиталът, лихвата, рентата, самите пари или дори кредитът са свързани с това, което се случва в живота чрез капитала, рентата, лихвата, кредита и парите, и в което той е замесен? Човек само предава монети от едната ръка в другата; човек използва лихвени плащания и рента за живота си. Къде имат възможност днес да се замислят какво означава да предават пари от едната ръка в другата, че по същество, предавайки пари от едната ръка в другата, те предават толкова много човешки труд от едната ръка в другата!

Или е достатъчно само да си спомним нещо друго, за да видим как хората днес са загубили връзка с реалността. Тези икономисти, които са днешните официални икономисти и които често са толкова безпомощни в намирането на истински

социални импулси, които са постигнали такива безплодни резултати, които сега се оказват безплодни, когато би трябвало да се доказват в живота, тези икономисти са също толкова неспособни да дадат ясен отговор на въпроса какво всъщност са парите в социалния процес. Какво всъщност са парите е спорен въпрос в икономическата наука. В икономиката има така наречените металисти и номиналисти по отношение на парите. Металистите твърдят, че това, което има значение в парите, е стойността на метала, материалът като такъв. Номиналистите твърдят, че само името, оценката, дадена на въпросния предмет от държавата или други корпорации, с изключение на стойността на метала, има някакво значение в социалния живот. Така че не само няма стимул да се търси реалността по тези въпроси с цялото си чувство, с целия си човешки живот, но човек дори не знае в науката как тези неща са свързани с реалността.

Именно в тази област става очевидно колко е неотложно да се преоткрие реалността. Това е, което духовната наука може да донесе на хората: различен вид умствена пъргавина, а също и духовна необходимост. Вярно е, че много хора намират духовната наука, както е представена тук, за трудна, защото изисква усилия, умствени усилия; а днес хората не обичат да полагат умствени усилия. Когато човек наблюдава природата научно, когато провежда експерименти, той наблюдава процесите, а мисленето е по-скоро съпровод. Това се случва по заповед на външни процеси. Хората обичат това днес, в ерата на киното, където обичат да им се показва нещо, което само съпътстват с мисленето си; обичат това днес, когато са естествено по-малко склонни да ходят на лекции, където трябва да следят; те много предпочитат места, където се показват слайдове, където не е нужно да мислят толкова много. Разбира се, духовната наука изисква усилие, активност на човешката душа. Ето защо е толкова трудно да се установи, защо среща толкова много опоненти, очевидни опоненти. Но има и компенсация, има и контраобраз. Духовната наука прави понятията, прави човешката способност за идеи гъвкава, прави я такава, че преди всичко тя да има и воля да проникне в това, което действително присъства в реалността. Следователно, духовната наука може да създаде ред именно в онези области на познанието, които чрез днешното, бих казал, само съпътстващо мислене, се оказват нищо, а именно в националната икономика, например в икономиката, в социалните науки и в самия социален живот. Тя ще може да извърви дългите пътища, които водят от неща като пари, капитал, лихва, рента и кредит до самата реалност.

Разбира се, днес има много хора, които казват: Какво, духовната наука, тази възвишена, върховна духовна наука, която би трябвало да се носи само в духовните въпроси, би трябвало да се стреми към нещо толкова материалистично като разбирането на капитала, лихвата, рентата, кредита и т.н.? Именно това трябва да се преодолее, точно това трябва да се остави зад гърба на човек, когато достигне възвишеността на духовните висоти. — Това може да е съвсем правилно от една

гледна точка, но от тази гледна точка то задоволява, поне за този земен живот, само егоистичните или изтънчено егоистични инстинкти на човешките същества. Важното е, че тази духовна наука може да бъде най-практичното нещо за този човешки живот, че когато бъде въведена по правилния начин, тя ще ни позволи да прозрем истинската реалност, особено онези неща, които иначе се носят над истинската реалност като илюзорна реалност.

И така, тъй като времето притиска, бих искал да посоча едно нещо по-специално. Всеки, който е запознат с пролетарското мислене днес – а пролетарското мислене все още е най-важният фактор в социалния въпрос – знае, че марксизмът е особено привлекателен за пролетариата, че едно искане многократно се обсъжда под различни форми в контекста на пролетарското движение по целия свят. Това е, което Карл Маркс успя да накара хората да разберат: на световния пазар има стоки, които се купуват според търсенето и предлагането и т.н. Там цари определен закон. Но сред тези стоки съвременният обществен ред включва и една много специална стока, а именно човешкия труд, която предприемачът купува. Други хора имат други стоки, които носят на пазара и продават, предмети като стоки, които задоволяват човешките нужди. Тези, които се смятат за пролетарии днес, тъй като нямат притежания, нямат такива неща за продажба; те имат само човешкия си труд за продажба. Той го носи на пазара, където се купува от него само за толкова, колкото е необходимо, за да покрие разходите си за живот и тези на семейството му. Той получава само толкова, колкото човешкото общество трябва да му осигури, за да се препитава, докато добавената стойност – това е марксисткият термин – се прибира от предприемачите или се прехвърля към останалата част от социалното обръщение.

Чувството, че трябва да пренесе работната си сила на пазара, е това, което живее в пролетария; това е, което той иска да премахне чрез така наречената социализация на средствата за производство.

Сега, тази идея е такава, която, ако не се подходи от по-дълбока перспектива, ще доведе до голяма морална вреда. Трябва да се посочи, със силата на мисълта, придобита чрез чувството за реалност, предоставено от духовната наука, че има нещо в развитието на човечеството, не по начина, по който изглежда у Огюст Конт, а по съвсем различен начин, който днес изисква реструктуриране на нещо много специфично. Факт е, че можем да погледнем назад към гръцката епоха. Много от нас са изпитали достатъчно - или може би не достатъчно - благословиите на тази гръцка култура, но тази гръцка култура ни насочва обратно към гръцкото робство и след това ни позволява да размислим по-нататък за това как самото робство постепенно е изчезнало в хода на човешкото развитие. Какво е било прехвърлено на други хора заедно с робството? Цялото човешко същество. Почти като форма на крепостничество, цялото човешко същество е било прехвърлено на други хора. Целият човек е трябвало да бъде прехвърлен на други хора като роб. Това е бил

пътят на човешкото развитие и е съответствал на човешките инстинкти на времето. И ако, от една страна, видим, че Платон, великият философ, е смятал робството за необходимо, тогава трябва да знаем и като компенсация, която винаги е свързана с това, че робът, от своите инстинкти, от патриархални чувства, не е възприемал робството така, както го възприемаме днес в ретроспекция в човешкото развитие. Робството просто е било част от човешкото развитие по онова време.

Сега тенденцията в развитието е, че човешките същества се отдават все по-малко и по-малко; като роби те все още се отдават напълно, след което идва времето, когато отдават труда си, когато трудът им се купува от тях на същата стойност, на която се купуват стоки. Точно както в древността хората са се отдавали изцяло в робство и както робството е било преодоляно от историческа необходимост, а не от човешка воля, така ще бъде преодолян и фактът, че хората отдават само част от своята същност, своя труд.

И това чувство, че това е така, че ще бъде преодоляно, се изразява в пролетарското разбиране на марксистката теория за работната сила като стока и т.н., което, разбира се, е много погрешно и едностранчиво. Но вярно е, че първо целият човек, после тази част от човека, човешката работна сила, и сега, трето, това, към което се стреми развитието, само нещо друго може да премине от един човек към друг. Социалният живот няма да бъде премахнат, но нещо друго ще заеме неговото място. След като говорим за това нещо друго, след като разберем социалната реалност по такъв начин, че да можем да говорим за това нещо друго, тогава ще намерим разбиране, като имаме нови идеи, които са в унисон със социалния живот. Тази интуиция, която произтича от духовната наука, ни казва: Намираме се директно във времето, когато социалната структура на човечеството на земята иска да се промени по такъв начин, че работната сила, физическият труд, може да се разменя за всякакви средства, които също могат да се дадат за стоки, за обективни стоки, но че този човешки труд се извършва свободно, като човешкото същество се поставя в определена позиция, в определено социално положение и се позволява мястото, в което се намира, да се определя от човешкото общество, а също и отдава времето си под наем за човешкото общество. Първо, целият човек е трябвало да се продаде или е бил продаден; след това това се е превърнало в човешка работна сила; и трето, това е място и време. В определени области това вече е осъществено. Не е така, че можем да кажем: Ние самите, които сме в различни житейски ситуации от пролетариите, също отдаваме работната си сила, услугите си или каквото и да е друго. Не ни се плаща за труда ни, а най-много за това, че работим на определено място и жертваме енергията си в полза на човечеството като цяло за определен период от време. Това, което вече не принадлежи на индивида, това, което поставя индивида в неговата среда, неговата социална среда, неговото положение, което днес е повече или по-малко определено от социалната структура, освен в случая с

държавните служители, където това води до други неблагоприятни фактори, ще бъде това, което замества заплащането и превръщането на труда в стока.

Това се разкрива, когато човек наблюдава развитието на човечеството, докато то се стреми към бъдещето, основано на духовни импулси. В момента, в който осъзнае това, ако говори и действа от позиция на авторитет в институции, в закони, актове, където е необходимо действие, в обществения живот, тогава ще действа по такъв начин, че да се стреми например към такъв социален принцип и тогава ще посрещне това, което е живо днес в човечеството като социално изискване.

Времето притиска и вече не мога да цитирам нищо друго от духовната наука.

Може с основание да се каже: нещо друго сега живее в съзнанието на пролетариата; марксистки идеи живеят в съзнанието на пролетариата или, в случая с революционно настроените хора, идеи, подобни на марксизма; човек трябва да се занимава с тези хора. О, не! Аз самият, скъпи присъстващи - ще направя тази лична забележка накрая - след като преподавах сред тези хора в продължение на години, бях изтласкан не от тези хора, а против волята на 400-те студенти от четирима емисари на ръководството. Но тези лидери няма да бъдат лидери още дълго. Това, което остава като пустиня след тази катастрофална война и върху което тези лидери сега могат да упражняват влиянието си за известно време, ще доведе до изчезването на тези лидери; защото те няма да могат да направят нищо с идеите си. Със загубата на доверие в лидерите ще бъде загубено и доверието в старите идеи. И точно на това бихме искали да се надяваме, че когато се появи възможност, ще има и уши, които да чуят това, което може да се прогласи за истински социални идеи, че тогава ще има достатъчно хора, склонни наистина да внесат такива социални идеи в човечеството, такива социални идеи, които са градивни, плодотворни, вместо тези, които днес, като тези на Ленин, Троцки и други, искат да донесат разрушение и смърт на човечеството чрез свръхексплоатация.

Това е, което трябва да се вземе предвид преди всичко днес. Искан да намекна какво би могло да се направи в широки области на социалния живот, за да може да се види по принцип как тази духовна наука отговаря и на най-важните изисквания на съвременното в областта на социалния живот.

Накрая бих искал да отбележа, че тази духовна наука се стреми да открие и в третата област, тази на религиозния живот, каква е точно целта на днешния ден и в тази област. Толкова е лесно да се чуе възражението от хора, които имат само повърхностни познания за духовната наука, както е разбираана тук: това е сектантско движение, което иска да основе нова религия и т.н. Духовната наука, както е разбираана тук, не е по-сектантска, отколкото е решена да основе нова религия. Тя иска да бъде наука, науката, която е изисквана от импулса на самото време. Тя не иска да бъде по-аматьорска, отколкото е позволено на естествената наука в своята област; нито пък е против естествената наука, но дори повече от

самите днешни естествоизследователи, тя заема позицията, която е била въведена именно от естественонаучното направление.

Но случаят е друг. В съответствие с изискванията на настоящето – и тези изисквания ще продължат да възникват и в бъдеще – тази духовна наука също се стреми да разбере религиозните нужди по начина, по който те сега все повече трябва да бъдат разбирани при променените обстоятелства. Духовната наука иска да бъде наука. Науката винаги отвежда далеч от човешката индивидуалност, въпреки че прави индивида разбираем в моралната и социалната сфера, въпреки че стимулира източниците на индивидуалните импулси. Но като сама наука, като знание, тя прави хората безкористни, отвежда ги далеч от индивидуалността, води ги към това, което е всеобхватно, универсално. За да бъдат обаче напълно хора, хората винаги се нуждаят от пряка, индивидуална връзка със свръхсетивното, връзка, която могат да живеят пряко и субективно. Човешките същества се нуждаят не само от връзката със свръхсетивния свят, каквато науката, духовната наука, може да им предложи, но и от връзката чрез култ, тайнство и т.н. с основателите на религиите и всички реални, външни, сетивни развития през десетилетията и вековете, които са свързани с основателите на религиите и с външните откровения. Духовната наука ще задълбочи духовно това, което живее във външния култ, това, което живее във външните форми на изповед. Духовната наука ще покаже как това, което се разкрива свръхсетивно в сетивния свят, се появява, когато човек го проникне със свръхсетивно познание. По този начин духовната наука ще подготви хората в истински модерен смисъл да имат религиозни потребности. Но тези религиозни потребности не могат да бъдат задоволени по друг начин, освен чрез обръщане към старите религии.

Колкото и да е странно, именно католическият кардинал Нюман в встъпителната си реч в Рим произнесе странните думи, че не вижда друго спасение за Католическата църква освен ново откровение. Католическият кардинал просто показва, че не може да приеме предишната позиция на човечеството спрямо старото откровение, защото провъзгласи точно това, което духовната наука трябва да донесе. Духовната наука приема света такъв, какъвто е в действителност, и знае, че – макар законите на човешкото развитие да са различни от тези на отделния човек – точно както законите се появяват в развитието на отделните човешки същества, така те се появяват и в развитието на човечеството като цяло. И тези закони в развитието на отделния човек са такива, че това, което човек преживява на 50-годишна възраст, не може да бъде подновяване на това, което е преживял например на 25-годишна възраст. На 50-годишна възраст човек не може да преживее същото нещо в същото състояние на ума, както на 25-годишна възраст. Всяка възраст предлага нещо различно и в различна форма.

Сега, развитието в хода на човечеството е нещо друго. То не е същото като при отделния човек и да се търсят аналогии между отделните човешки същества и

историческото развитие е аматьорско и погрешно. Но духовната наука намира закони, според които се развива цялото човечество, и знае, че основаването на религиите е нещо, което принадлежи на много специфични епохи, които са зад нас, че християнството е синтезирало това, което е било разпръснато сред другите религии, че християнството като религиозна форма е в известен смисъл заключение на религиозните форми, че не е нужно да се чака ново откровение в смисъла на кардинал Нюман, а че може да се разбере по-ясно откровението, което се е появило в християнството като религия сред другите религиозни откровения, само в нов смисъл, в по-висш смисъл. Именно защото духовната наука мисли от гледна точка на реалността, а не срещу реалността, тя знае, че би направила нещо безполезно, ако иска да основе нова религия. Това би било същото, както ако иска да направи 50-годишен човек отново 30-годишен. Защото важното в човешкото развитие е начинът, по който се отнасяме към религиозните откровения, да се променя с времето, че трябва да се създадат нови вътрешни основи. Тези нови вътрешни основи се създават именно за днешните човешки същества и техните изисквания, които обаче остават несъзнателни за мнозина, именно чрез духовната наука. И тези, които като официални представители на една или друга религиозна деноминация се страхуват или поне твърдят, че се страхуват, че духовната наука би могла да направи хората нерелигиозни, преди всичко трябва да се запитат дали не допринасят много повече за нерелигиозността на хората, отколкото духовната наука, която, напротив, ще ги върне към религиозния живот в истинския смисъл на думата.

Тези, които искат да съдържат този религиозен живот като църковно вероизповедание на определено ниво, които не искат това, което непременно трябва да произлезе от новото състояние на духа на хората, са много по-големи противници на религията, дори ако се явяват в свещенически одежди, отколкото тези, които се питат: Как могат хората, със своя задълбочен вътрешен живот, да развият в душите си онази черта, която ги води до разбиране на религиозния живот? Духовната наука не е религиозна основа; тя е наука за свръхсетивния живот. Но бидейки това, тя също така води хората до задълбочаване на онези инстинкти, които са упаднали под простото външно познание за природата, което от своя страна ще направи този религиозен живот жив и плодотворен в човечеството в най-разнообразните му форми.

Духовната наука трябва да отговори на многобройните атаки, идващи от тази страна днес, които обаче всъщност произлизат от онези, които може би са по-враждебни към религиозния живот в действителност - въпреки че защитават своята религия и своето вероизповедание с думи - отколкото всеки, който е просто безразличен, камо ли духовният учен, който ще ни върне към истинската религиозност. Човек винаги иска да даде на такива хора отговор, който днес ще

цитирам отново, който веднъж бях принуден да дам на някого. Изнесох лекция на тема „Християнство и мъдрост“ в един град в Южна Германия. В публиката имаше и двама католически духовници; те слушаха. Не бяха чули нищо друго, само тази лекция; не им се стори толкова еретична. След това те дойдоха при мен и казаха: „Вие казвате неща, на които ние, като официални представители на религията, не е задължително да се противопоставяме. Но не е редно да го представяте по този начин. Начинът, по който го представяте, е разбираем само за определени хора. Начинът, по който го представяме ние, е разбираем за всички.“ Отговорих: „Преподобни, виждате ли, напълно разбирам – защото е човешка природа – че мислите, че всеки би постъпил по същия начин като вас в подобна ситуация, защото е човешка природа винаги да вярва, че всеки трябва да прави като вас. Но дали аз мисля, че правя правилното нещо, или дали вие мислите, че правите правилното нещо, не е това, което има значение за онези, които мислят от гледна точка на реалността; това, което има значение, е тази реалност. В този случай самата реалност диктува отговора на вашето възражение. Питам ви: Всички хора все още ли ходят във вашата църква – което би показало, че говорите от името на всички – или някои остават отвън? Не можахте да не ми кажете, че някои остават отвън. Е, виждате ли – казах аз – за тези, които остават отвън и въпреки това имат живо, здравословно желание да намерят пътя към Христос, говоря аз.“

Това казва реалността, а не субективното убеждение, което всеки може естествено да има. Нека не решаваме сами, а нека реалността реши. Това разпознаване на реалността, това вътрешно търсене на реалността, е това, което духовната наука може да донесе на човечеството, особено в трите области, които в момента са във война: морален, социален и религиозен живот. И може би, когато човек прозре през тези неща, ще може да каже: тази духовна наука вече има задачи за настоящето. И не е съвпадение, нито е произволно, нито е вълнение на отделен човек, че тази духовна наука се утвърждава в човешкото мислене, чувстване и волеви импулси именно в настоящето. Защото в известен смисъл може да се каже: самото настояще, с неговите трудни преживявания, с трагичната съдба, която ще сполети човечеството и която все още крие много трагични събития, самото това настояще показва, че е необходимо ново лекарство за много неща. И има много неща – бих искал да кажа това в края на тези разсъждения – за които чувството за реалност, развито от духовната наука, показва, че единствено тя може да бъде лекарството и че ако човечеството не намери смелостта и интереса да се обърне към тази духовна наука за спасение, ще ни липсва лекарството за много неща.

Ако не искаме духовната наука, няма да можем да напреднем в много неща. И тъй като човечеството никога не е принудено да прибегва до песимизъм, а може и трябва винаги да вярва в добрите страни на човешката природа, можем да вярваме,

че тъй като човечеството трябва да наблюдава свръхсетивния живот, то ще избере пътя към това свръхсетивно познание и след това ще го намери.